

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

**ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»**

Προσέγγιση στην πολιτική προσωπικότητα του αυτοκράτορα Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) (969-976)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

(2025)

Ονοματεπώνυμο: Δημήτριος Λώλης

Ιδιότητα: Μεταπτυχιακός Φοιτητής

Κατεύθυνση: Βυζαντινή Ιστορία

Α.Μ.: 243

Επιβλέπων Καθηγητής : Χρήστος Σταυράκος

Αντί Προλόγου

Το ταξίδι προς τη γνώση κρύβει πολλές ευχάριστες στιγμές με τα νέα πράγματα που ανακαλύπτεις αλλά σε κάθε περίπτωση έχει και πολλές απαιτήσεις και σκληρή δουλειά. Το ταξίδι αυτό του μεταπτυχιακού προγράμματος Βυζαντινών Σπουδών μου έδωσε την ευκαιρία να έρθω σε επαφή με τη γνώση μέσα από οπτικές γωνίες που δε θα μπορούσα πριν να φανταστώ και με τρόπους εργασίας που αποτελούσαν ένα άγνωστο σε μένα πεδίο. Σε αυτή τη διαδρομή επίσης ήρθα σε επαφή με ανθρώπους από τους οποίους αποκόμισα ενδιαφέροντα πράγματα και με έκαναν να αντιμετωπίζω τη γνώση στην επιστημονική της διάσταση. Αναφέρομαι και στους συμφοιτητές μου στο μεταπτυχιακό, αλλά πρωτίστως και κύρια στους καθηγητές μου, από τους οποίους μόνο θετικά στοιχεία έχω να αναφέρω και που αποτελούσαν τους «οδηγούς» και τους εμπνευστές μου σε αυτό το ταξίδι της έρευνας της επιστήμης της βυζαντινής ιστορίας.

Η επιλογή της μεταπτυχιακής μου διπλωματικής εργασίας είχε να κάνει και με τον καθηγητή που ήθελα να είναι ο επιβλέπων μου καθηγητής και που δεν ήταν άλλος από τον κ. Χρήστο Σταυράκο. Τον οποίο τον ευχαριστώ πολύ και για τη συνεργασία σε όλη τη διαδρομή μου στο μεταπτυχιακό αλλά και για την συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας. Καθώς αυτή η διαδρομή άρχισε να μακραίνει όταν στη ζωή ήρθαν τα δίδυμα παιδιά μου και για κάποιο σχετικά μακρό διάστημα δεν μπορούσα να ασχοληθώ με τη διπλωματική μου εργασία. Αυτά όμως ήταν που μου έδωσαν τελικά και τη δύναμη να ολοκληρώσω την εργασία την οποία και τους την αφιερώνω, τη Φωτεινή Μυρτώ και τον Αριστοτέλη, καθώς και στη σύζυγό μου, Βικτωρία, που και αυτή με παρότρυνε και με στήριζε.

Θα ήθελα με ιδιαίτερη εκτίμηση να ευχαριστήσω, εκτός φυσικά από τον κ. Χρήστο Σταυράκο όλους τους καθηγητές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα Βυζαντινών Σπουδών, τον κ. Κωνσταντίνο Τακιρτάκογλου (τον οποίο ευχαριστώ ιδιαίτερα και για κάποιες συνομιλίες που είχαμε για την έρευνα) την κα Αγγελική Παναγοπούλου, τον κ. Απόστολο Μαντά, τον κ. Michael Grünbart και φυσικά τον κ. Παναγιώτη Αντωνόπουλο.

Σχετικά με την εργασία θα ήθελα να αναφερθώ σε αυτήν μόνο μέσα από τις πρώτες γραμμές της εισαγωγή της «Χρονογραφίας» του Μιχαήλ Ψελλού, καθώς η συνέχεια θα αναλυθεί διεξοδικά στις επόμενα κεφάλαια. «Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς, πολλῶν καὶ ἀγαθῶν αἵτιος τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ γενόμενος· καὶ αὐξήσας ταύτην εἰς δύναμιν, οὕτω καταλύει τὸν βίον...»

Εικόνα Εξωφύλλου :

Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής , μινιατούρα από το corpus του Ι.Ζωναρά της βιβλιοθήκης Estense της Modena, από Treadgold "A History of the Byzantine State and Society

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1^ο Η πορεία των Αρμενίων στο Βυζάντιο	
1.1 Η παρουσία Αρμενίων στη βυζαντινή διοίκηση, ιδιαίτερα τον 10 ^ο αιώνα.....	11
1.2 Η αρμενική οικογένεια «Κουρκούα».....	17
Κεφάλαιο 2^ο Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής)	
2.1 Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής) στη στρατιωτική βυζαντινή διοίκηση, πριν την ανάρρηση στον αυτοκρατορικό θρόνο.....	23
2.2 Η δολοφονία του Νικηφόρου Β΄ Φωκά και η ενθρόνιση του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή).....	30
2.3 Η φυσιογνωμία του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) και στοιχεία της προσωπικότητάς του, όπως αναδύονται από τις πηγές.....	36
Κεφάλαιο 3^ο Οι εκστρατείες του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) που διευρύνουν και σταθεροποιούν τα σύνορα της αυτοκρατορίας και η αποτροπή των πραξικοπημάτων εναντίον του	
3.1 Οι εκστρατείες του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) εναντίον των Ρως.....	41
3.2 Οι εκστρατείες του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) εναντίον των Αράβων.....	54
3.3 Οι πραξικοπηματικές απόπειρες των Φωκάδων και η αναίμακτη κατάλυση τους από τον Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή).....	64

Κεφάλαιο 4° Ο Ιωάννης Α΄ Κουρούας (Τζιμισκής) και η πολιτική του σχετικά με τη «Δύση».....	68
Κεφάλαιο 5° Διοίκηση και οικονομία επί Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)	
5.1 Η δημοσιονομική και οικονομική πολιτική του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)...	80
5.2 Τα νομίσματα και τα αυτοκρατορικά μολυβδόβουλλα του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή), ως εκφραστές της αυτοκρατορικής εξουσίας.....	88
Κεφάλαιο 6° Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής) και η ορθόδοξη χριστιανική πίστη.....	93
Κεφάλαιο 7° Το πρόωρο τέλος του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή).....	104
Συμπεράσματα	109
Παράρτημα	113
Βραχυγραφίες-Συντομογραφίες	128
Βιβλιογραφία	129

Εισαγωγή

Η μακεδονική δυναστεία (867-1059) αποτέλεσε μια αυτοκρατορική συνέχεια στη διοίκηση που συνέβαλε στην ισχύ του Βυζαντίου. Μια δυναστεία που είχε σε μεγάλο βαθμό την αποδοχή της βυζαντινής κοινωνίας καθώς διατηρούσε την υπεροχή της αυτοκρατορίας σε συσχετισμούς της με τους γειτονικούς λαούς, αλλά και γενικότερα με όσους εποφθαλμιούσαν τα βυζαντινά εδάφη. Σε αυτή την περίοδο, των 192 ετών, αναδεικνύονται αυτοκράτορες με πολύ διαφορετική προσωπικότητα μεταξύ τους. Αυτοκράτορες που είχαν έντονη στρατιωτική φυσιογνωμία, αυτοκράτορες που είχαν μόρφωση και ανέδειξαν πολιτισμικά το βυζάντιο και αυτοκράτορες που συνδύαζαν αυτά τα χαρακτηριστικά. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν και ένα άλλο κοινό στοιχείο που ήταν η αρμενική τους καταγωγή. Η περίοδος λοιπόν αυτή χαρακτηρίζεται «Μακεδονική ή Βυζαντινή Αναγέννηση» ή κατά κάποιους σύγχρονους ιστορικούς η «δυναστεία των μεγάλων κατακτήσεων».

Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής) (11 Δεκεμβρίου 969- 10 Ιανουαρίου 976), την προσωπικότητα του οποίου επιχειρεί να προσεγγίσει ερευνητικά αυτή η εργασία, είναι ο όγδοος αυτοκράτορας της μακεδονικής δυναστείας που η βασιλεία του, εναρμονίζεται σε αυτό το προαναφερθέν πλαίσιο και αρχίζει με τη δολοφονία από μέρους του, του προκατόχου του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Το γεγονός αυτό όμως δεν του στέρησε μια επιτυχημένη, αν και σχετικά σύντομη αυτοκρατορική περίοδο. Μπορεί αρχικά να μην είχε τα δυναστικά δικαιώματα, αλλά τα απέκτησε με το γάμο του με μια από τις κόρες του Κωνσταντίνου Ζ΄, τη Θεοδώρα. Σε αυτό το χρονικό διάστημα κατάφερε σημαντικά επιτεύγματα σε πολλούς τομείς των ζητημάτων της αυτοκρατορίας. Αντιμετώπισε πολλούς εχθρούς με επιτυχία σε Βορρά και Ανατολή και διαχειρίστηκε με διπλωματική επιτυχία έναν νέο επιβουλευτή της εξουσίας στη Δύση και στον χριστιανικό δυτικό κόσμο.

Στην εργασία αυτή θα εξετάσουμε αναλυτικά πως αντιμετώπισε τους Ρώσους (Ρως) στον Βορρά και έκανε υποτελείς του τους Βούλγαρους. Επίσης πως αντιμετώπισε τα αραβικά εμιράτα της Μέσης Ανατολής και το χαλιφάτο της Βόρειας Αφρικής και πως κατάφερε να έχει συμμάχους του τους Αρμένιους, χρησιμοποιώντας τους για την επίτευξη των στόχων του. Ακόμα θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο, σε προσωρινό επίπεδο και για όσο αυτός ήταν τουλάχιστον αυτοκράτορας, λύνει τις διαφορές του με τον αυτοκράτορα των γερμανικών φύλων τον Όθωνα Α΄.

Θα σταθούμε όμως και σε άλλες πλευρές των διοικητικών του αρμοδιοτήτων με τις καινοτομίες που εισήχθησαν σε θέματα δημοσιονομικής πολιτικής. Όπως βέβαια και στοιχεία του χαρακτήρα του που είχαν πολιτικές προεκτάσεις κατά τα χρόνια της βασιλείας του.

Σχετικά με τις διασωθείσες βυζαντινές πηγές που μας πληροφορούν για αυτήν την περίοδο, ειδικότερα οι κειμενικές, είναι λίγες και μεταγενέστεροι οι χρονογράφοι που μας τις μαρτυρούν (εκτός φυσικά από τον Λέοντα τον Διάκονο). Ενώ οι μεταγενέστερες αυτές πηγές φαίνεται να αποτελούν οι περισσότερες αντιγραφή συγκεκριμένων προτύπων, χωρίς να μπορούν να παρέχουν νέα δεδομένα για την ιστορική έρευνα. Στο εισαγωγικό λοιπόν αυτό τμήμα της εργασίας, για να υπάρχει περισσότερη διαφώτιση, θα κάνω μια παρέκβαση σχετικά με το θέμα των πηγών για τον Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή).

Οι βασικοί Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι της περιόδου, που χρησιμοποιούν πρότυπο υλικό είναι δύο. Ο πρώτος είναι ο Λέων ο επονομαζόμενος Διάκονος¹, λόγω προφανώς του βαθμού ιεροσύνης του, κατά τη συγγραφή του ιστορικού του έργου. Είναι σύγχρονος του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή), γεννημένος περίπου το 950. Πιθανότατα ξεκινά να γράφει την ιστορία του που τιτλοφορείται «Ιστορία» την περίοδο της βασιλείας του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή), όπου μάλλον ήταν και διάκονος (έφερε δηλαδή τον πρώτο βαθμό ιεροσύνης). Την περίοδο της βασιλείας του Βασιλείου Β΄ φαίνεται πως ανήκε στον βασιλικό κλήρο. Το έργο του, που καλύπτει την περίοδο από το θάνατο του Κωνσταντίνου Ζ΄ ως το θάνατο του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή), ακολουθεί την αρχαία ελληνική ιστοριογραφική παράδοση γράφοντας μια πολιτική ιστορία για την εποχή του. Το έργο του ολοκληρώνεται επί Βασιλείου Β΄ προς τα τέλη της πρώτης χιλιετίας.

Ο δεύτερος ιστορικός είναι ο Ιωάννης Σκυλίτζης.² Το χρονογραφικό έργο του «Σύνοψις Ιστοριών» πραγματεύεται την ιστορία από το 811 ως το 1057 (δηλαδή την άνοδο του Μιχαήλ Α΄ ως την πτώση του Μιχαήλ ΣΤ΄) και γράφτηκε τη δεκαετία του 1070 ή προς τα τέλη του 11^{ου} αιώνα. Ο ίδιος ο χρονογράφος πρέπει να ήταν σχετικά σύγχρονος του Μιχαήλ Ψελλού και επί Αλέξιου Α΄ Κομνηνού είχε λάβει ανώτερα διοικητικά καθήκοντα. Το έργο του αποτελεί τη συνέχεια της χρονογραφίας του Θεοφάνη του Ομολογητού και χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος στο οποίο ακολουθεί κυρίως τη Συνέχεια του Θεοφάνη καλύπτει την περίοδο 811 ως 944. Το δεύτερο μέρος του καλύπτει την περίοδο 945 ως 976, το θάνατο δηλαδή του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή). Για το τμήμα της περιόδου που ασχολείται η εργασία αυτή η έρευνα θεωρεί ότι ο Σκυλίτζης χρησιμοποιεί κάποια κοινή πηγή με τον Λέοντα τον Διάκονο, ειδικά για τα γεγονότα της δολοφονίας του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, που ήταν φιλο-Φωκαδική. Έχει απασχολήσει βέβαια την έρευνα αν πηγή του ήταν ο ίδιος ο Λέων ο Διάκονος, άλλα μάλλον αυτή η προσέγγιση δεν μπορεί να

¹ Leonis Diaconi, "Historiae", *Historiae Libri Decem et Liber de Velitatione Bellica Nicephori Augusti, Benedicti Hash C. (ed.), Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Weber, Bonnae, 1828.* Στο εξής: Leonis Diaconi, "Historiae"

² Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, Thurn I. (ed.), *Corpus Fontium Historiae Byzantinae, De Gruyter, Berlin 1973.* Στο εξής: Ioannis Scylitzae, *Synopsis*

στηριχτεί σε δεδομένα. Για το διάστημα της βασιλείας του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) φαίνεται να ακολουθεί άλλες πηγές πιο φίλα προσκείμενες στον αυτοκράτορα. Ενώ για τις πολεμικές επιχειρήσεις με τους Ρώσους και τους Βούλγαρους πιθανολογείται ότι αντλεί τις πληροφορίες του από πολεμικό ημερολόγιο. Ένα ζητούμενο που προκύπτει για τις μαρτυρίες του Σκυλίτζη είναι αν αυτές είναι αποτέλεσμα συμπληρωματικής διαχείρισης των πηγών που διέθετε ή και κριτικής τους ανάλυσης από τον ίδιο.

Ένας άλλος ιστορικός, σύγχρονος του Ιωάννη Σκυλίτζη είναι Γεώργιος Κεδρηνός,³ ο οποίος εικάζεται πως ήταν μοναχός και έγραψε το χρονογραφικό του έργο με τον τίτλο «Σύνοψις Ιστοριών» στα τέλη του 11^{ου} ή τις αρχές του 12^{ου} αιώνα. Το έργο του που ξεκινά όπως οι κλασικές χρονογραφίες από κτίσεως κόσμου ως το 1057 της ανάρρησης στο θρόνο του Ισαάκιου Κομνηνού, αποτελεί μια συρραφή αποσπασμάτων από διάφορους συγγραφείς. Για την περίοδο από το 811 ως το 1057 αντιγράφει κυρίως τον Σκυλίτζη, οπότε για την έρευνα που μας αφορά το ιστορικό του έργο δεν έχει να δώσει, επί της ουσίας, περισσότερες πληροφορίες.

Στο ίδιο μήκος κινείται και ο χρονογράφος του 12^{ου} αιώνα, Ιωάννης Ζωναράς,⁴ ο οποίος τιτλοφορεί το τρίτομο έργο του «Επιτομή Ιστοριών». Η χρονογραφία του ξεκινά από κτίσεως κόσμου ως το 1118, το θάνατο δηλαδή του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού. Συγγράφεται μετά το θάνατο του Ιωάννη Β΄ Κομνηνού το 1142 και αποτελείται από 18 βιβλία εκ των οποίων τα 12 πρώτα καλύπτουν την περίοδο από κτίσεως κόσμου ως τον Κωνσταντίνο Α΄. Τα υπόλοιπα 6 είναι αφιερωμένα στην ύστερη αρχαιότητα ως το 1118. Για τις βασιλείες του Νικηφόρου Β΄ Φωκά και του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) ο Ζωναράς φαίνεται πως αγνοεί την «Ιστορία» του Λέοντος του Διακόνου. Έχει ως βάση της διήγησής του τον Ιωάννη Σκυλίτζη με μικροδιαφορές στη σειρά των γεγονότων. Υπάρχουν παραλείψεις από το κείμενο του Ιωάννη Σκυλίτζη στην παράθεση των πολεμικών γεγονότων και γενικά το μέρος αυτό του έργου του δεν παρουσιάζει σημαντικά στοιχεία από άλλες πηγές.

Μια διαφορετική προσέγγιση της ιστορίας επιχείρησε ο Κωνσταντίνος Μανασσής⁵ τον 12^ο αιώνα με το έργο του «Σύνοψις Χρονική». Το οποίο αποτελεί ένα φιλόδοξο εγχείρημα σύζευξης ιστορίας και ποίησης. Η χρονογραφία του που αποτελείται από 6.670 δεκαπεντασύλλαβους στίχους είναι μια ποιητική διαδρομή από κτίσεως κόσμου ως την πτώση του Νικηφόρου Βοτανειάτη το 1081 και πρέπει να γράφτηκε τη δεκαετία του 1140. Τον Μανασσή δεν τον ενδιαφέρουν οι πόλεμοι

³ Georgius Cedrenus - Ioanne Scylitzae Ope, Tomus Alter, Bekker I., Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Weber, Bonnæ 1839. Στο εξής: Cedrenus, Tomus Alter

⁴ Ioannis Zonaras, Epitomae Historiarum, Dindorf L. (ed.), Teubneri, Lipsiae 1871. Στο εξής: Ioannis Zonaras, Epitomae

⁵ Constantini Manassis, Breviarium Chronicum, Lampsidis O (ed.), Academia Atheniensis, 1996. Στο εξής: Constantini Manassis, Breviarium

και οι αναλύσεις γεγονότων. Το ενδιαφέρον του εστιάζεται περισσότερο στη σκιαγράφηση προσώπων με τα προτερήματα και τις αδυναμίες τους.

Άλλος ιστορικός του 12^{ου} επίσης αιώνα είναι ο Μιχαήλ Γλυκάς,⁶που ήταν αυτοκρατορικός γραμματέας την περίοδο του Μανούηλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180) και στη συνέχεια μοναχός (ταυτιζόμενος με τον μοναχό Μιχαήλ Σικιδίτη). Το έργο του «Βίβλος Χρονική» είναι και αυτό μια χρονογραφία από κτίσεως κόσμου ως το θάνατο του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού 1118. Είναι χωρισμένο σε 4 μέρη και αυτό που αφορά τη βυζαντινή ιστορία είναι το 4^ο που αναφέρει τα γεγονότα από τον Κωνσταντίνο Α΄ ως και τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό. Για την περίοδο από το 813 ως το 1057 το υλικό του αντλείται κυρίως από τον Ιωάννη Σκυλίτζη και δευτερεύοντος από τους Γεώργιο Μοναχό, Κωνσταντίνο Μανασσή και Ιωάννη Ζωναρά.

Ως πηγή θα μπορούσε να αναφερθεί και το έργο της Άννας Κομνηνής,⁷ «Αλεξιάς», που είναι αφιερωμένο στη βασιλεία του πατέρα της Αλέξιου Κομνηνού και συγγράφηκε πιθανών μεταξύ 1136-1148. Στο έργο αυτό βέβαια η αναφορά για τον Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) είναι η μεταφορά Παυλικιανών στη Θράκη, αλλά και μια γενικότερη, χωρίς ειδικότερα στοιχεία, θετική αποτίμηση της βασιλείας του.

Τέλος να αναφερθεί και ο Μιχαήλ Ψελλός⁸ η «Χρονογραφία» του οποίου ξεκινά ακριβώς από το τέλος του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) και την έναρξη της βασιλείας του Βασιλείου Β΄ ως τα μέσα της βασιλείας του Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα και αποτελεί τη «φυσική» συνέχεια της ιστορικής αφήγησης του Λέοντα του Διακόνου.⁹

Σύγχρονος του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) αλλά όχι ιστοριογράφος είναι και Ιωάννης ο Γεωμέτρης. Ο Γεωμέτρης είναι στρατιωτικός την περίοδο που εξετάζουμε και ασχολείται κυρίως με την ποίηση. Ενδιαφέρουσες είναι οι πληροφορίες που θα μπορούσε κανείς να αντλήσει από τα ιαμβικά ποιήματα του για τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά και τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή.¹⁰

⁶Michaelis Glycae, Annales, Bekker I. (ed), Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1836. Στο εξής: Michaelis Glycae, Annales

⁷Annae Comnenae, Alexias – Pars Prior – Prolegomena et Textus, Reinsch D. R. - Kambylis A. (ed.), Corpus Fontium Historiae Byzantinae, De Gruyter, Berlin 2001. Στο εξής: Annae Comnenae, Alexias

⁸ Michaelis Psellos, Michaelis Pselli Chronographia, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, De Gruyter, Berlin 2014. Στο εξής: Michaelis Psellos, Chronographia

⁹ Για τους βυζαντινούς ιστορικούς και χρονογράφους (με τη σειρά που παρουσιάστηκαν) βλ. Καρπόζηλος, Α., Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι τ. Β΄ (8^{ος}- 10^{ος} αι.), Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2002 και Καρπόζηλος, Α., Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι τ. Γ΄ (11^{ος}- 12^{ος} αι.), Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2009, 475-491, 239-255, 331-340, 465-486, 535-548, 585-601, 397-319, 59-112. Στο εξής : Καρπόζηλος, Βυζαντινοί Ιστορικοί

¹⁰Τωμαδάκη Μ., Ιωάννης Γεωμέτρης, Ιαμβικά Ποιήματα. Κριτική έκδοση, μετάφραση και σχόλια. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2014. Στο εξής: Τωμαδάκη, Ιωάννης Γεωμέτρης

Σχετικά με τους μη βυζαντινούς χρονογράφους της εποχής σημαντικές πληροφορίες, αλλά σίγουρα και με κάποιο σκεπτικισμό (όπως βέβαια θα πρέπει να αντιμετωπίζονται και οι βυζαντινές), δίνονται από τον Αρμένιο μοναχό Ματθαίο της Έδεσσας, της Μεσοποταμίας. Η χρονογραφία του περιλαμβάνει γεγονότα από τα μέσα της δεκαετίας του 10^{ου} αιώνα ως το 1136. Το έργο του γράφεται στις αρχές του 12^{ου} αιώνα. Η διαφοροποίησή του από τις βυζαντινές πηγές έγκειται στο ότι παρέχει πληροφορίες για τις εκστρατευτικές κινήσεις του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) στα ανατολικά και τις σχέσεις του με τους Αρμένιους.¹¹

Άλλη σημαντική πηγή της εποχής, ειδικά για τις σχέσεις των Βυζαντινών με τους Ρώσους είναι το Ρωσικό Χρονικό ή «Πρωτεύων Χρονικό» που είναι μια σύνθεση διάφορων ιστοριών από τις αρχές που τοποθετείται η ρωσική ιστορία και συγκεκριμένα το 842 ή 852 ως τη δεύτερη δεκαετία του 12^{ου} αιώνα.¹²

Ένα άλλο σημαντικό ιστορικό πόνημα των αρχών του 11^{ου} αιώνα είναι το ιστοριογραφικό έργο ενός Άραβα χριστιανού, του Yahya, που γεννήθηκε στην Αίγυπτο το 980 και διωκόμενος για την πίστη του έζησε από το 1014/15 στην Αντιόχεια. Το χρονικό του εκτείνεται στην περίοδο από το 938 ως το 1034. Κατά κύριο λόγο πραγματεύεται γεγονότα στη Συρία, την Αίγυπτο και τις ανατολικές ζώνες της βυζαντινής βυτοκρατορίας. Θεωρείται γενικά ένας αξιόπιστος ιστορικός αναφορικά με τα γεγονότα.¹³ Για άλλες αραβικές πηγές έγινε θεώρηση τους, στην παρούσα εργασία, μέσα από δευτερεύουσα βιβλιογραφία.

Με το βλέμμα στις πηγές και ερευνώντας τις σύγχρονες αναλύσεις για τα γεγονότα, έγινε προσπάθεια σε αυτήν την εργασία να αποδοθεί το αποτύπωμα της βασιλείας του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) και οι προεκτάσεις της στη βυζαντινή αυτοκρατορία.

¹¹ Matthew of Edessa, Chronicle, Bedrosian R. (ed.), Sources of the Armenian Tradition, N.J. 2017. Στο εξής: Matthew of Edessa, Chronicle

¹² The Russian Primary Chronicle – Laurentian Text, Hazzard Cross S. – Sherbowitz-Wetzor O. P. (ed.), The Mediaeval Academy of America, Cambridge - Massachusetts 1953. Στο εξής: Russian Primary Chronicle

¹³ Yahya ibn Said d'Antioche, Histoire- Fascicule I, Kratchkovsky J. – Vasiliev A. (ed.), Librairie De Paris, Paris 1924 (Στο εξής: Yahya, Histoire I) και Yahya ibn Said d'Antioche, Histoire- Fascicule II, Kratchkovsky J. – Vasiliev A. (ed.), Librairie De Paris, Paris 1932 (Στο εξής: Yahya, Histoire II).

Κεφάλαιο 1^ο

Η πορεία των Αρμενίων στο Βυζάντιο

Ι. Η παρουσία Αρμενίων στη βυζαντινή διοίκηση, ιδιαίτερα τον 10^ο αιώνα

Αρμένιοι μετακινούνται μαζικά¹⁴ από τα ανατολικά σύνορα του Βυζαντίου τον 6^ο αιώνα και κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη και την Πέργαμο κυρίως, διωκόμενοι από τους Πέρσες. Οι περισσότεροι από αυτούς που εισέρχονται είναι ευγενείς της αρμενικής αριστοκρατίας και παίρνουν θέσεις στον βυζαντινό στρατό. Το Βυζάντιο εν συνεχεία, ελέγχει (με σχέση υποτέλειας) την περιοχή κατοίκησης των Αρμενίων, στην περιοχή του Καυκάσου. Τους επόμενους αιώνες οι διώξεις των Αράβων¹⁵ (όταν η βυζαντινή αυτοκρατορία δεν μπορούσε να έχει υπό την εξουσία της την Αρμενία) εξωθούν πολλούς Αρμένιους¹⁶ να εγκατασταθούν, στη βυζαντινή ενδοχώρα,¹⁷ κυρίως στη Μικρά Ασία, αλλά και την Κωνσταντινούπολη. Οι διαφορές επίσης μεταξύ αρμενικών οικογενειών για ηγετική επικράτηση, σε περιοχές της Αρμενίας, οδηγούσε τις «ηττημένες» οικογένειες στη βυζαντινή αυτοκρατορία.¹⁸ Επίσης οι θρησκευτικές ζυμώσεις του χριστιανικού στοιχείου στην Αρμενία, όπου η Παυλικιανή αίρεση επικρατεί, ωθεί τον 7^ο και τον 8^ο αιώνα πολλές αρμενικές

¹⁴ Από τον 5^ο αιώνα μαρτυρούνται Αρμένιοι επισκέπτες, με αυτοκρατορική άδεια, όπου περιγράφεται συγκεκριμένη πορεία από την Αρμενία για την Κωνσταντινούπολη (με άδεια από τον Θεοδόσιο Β'). Αυτοί οι επισκέπτες, κάποιοι εκ των οποίων σπουδάζουν (αυτό γίνεται πιο συστηματικά από τον 6^ο αιώνα) στην Κωνσταντινούπολη είναι κυρίως και αυτοί που έρχονται σε επαφή με τα θεολογικά έργα των Πατέρων της Εκκλησίας του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα που αποτέλεσαν τα πρότυπα της θεολογικής τους συγκρότησης, γεγονός που τους εναντίωσε και στην αποδοχή του δυοφυσικού δόγματος της Χαλκηδόνας (451). Βλ. Thomson R. W., *Constantinople and Early Armenian Literature, Armenian Constantinople 9 (2010)*, 23-25, 37. Στο εξής: Thomson, *Literature*

¹⁵ Για την κυριαρχία των Αράβων στα αρμενικά εδάφη βλ. Ter-Ghewondyan A. *The Arab Emirates in Bagratid Armenia*, Erevan 1965

¹⁶ Στην Αρμενία με διάφορες διακυμάνσεις ανάλογα και με την σκληρότητα των Αράβων, ειδικά ως προς τη συλλογή των φόρων, κινείται η περίοδος της αραβοκρατίας ως το 862. Την περίοδο αυτή υπάρχουν και μικροεπαναστάσεις. Οι Αρμένιοι σε κάθε περίπτωση διατηρούν τη φυσιογνωμία τους η οποία δεν επηρεάζεται πολύ από την αραβική επικράτηση. Τακιρτάκογλου Κ., *Η Αρμενία μεταξύ Βυζαντίου και Χαλιφάτου (885-929)*, Αθήνα, 2018, 80, 89-92 και 112-138. Στο εξής: Τακιρτάκογλου, *Αρμενία*

¹⁷ Η βυζαντινή διοίκηση τους υποδεχόταν καθώς επιζητούσε ικανούς στρατιώτες και ικανούς στρατιωτικούς διοικητές Cheynet J C., *Les Armeniens dans l'Armee Byzantine au Xe Siecle, Travaux et Memoires 18 (2014)*, 175. Στο εξής: Cheynet, *Les Armeniens*

¹⁸ Πολλοί από τους Αρμένιους αριστοκράτες είχαν την προσδοκία ότι ο αυτοκράτορας θα τους βοηθούσε να ανακαταλάβουν τα κληρονομικά και εξουσιαστικά τους δικαιώματα στην Αρμενία, όπως οι Ταρονίτες. Βλ. Garsoïan N. G., *The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire, Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire* Washington, Ahrweiler H., Laiou A. (ed.), Harvard University Press, Harvard 1998, 116. Στο εξής: Garsoïan, *Armenian Integration*

οικογένειες να εισέλθουν στα βυζαντινά εδάφη, κυρίως στην ευρύτερη περιοχή του Πόντου, αναζητώντας καταφύγιο. Αυτές βέβαια οι εγκαταστάσεις δεν ήταν πάντοτε ειρηνικές και οικειοθελείς σχετικά με τους νέους χώρους εγκατάστασης.¹⁹ Η βυζαντινή διοίκηση πολλές φορές, μαζικά, μετακινούσε αρμενικούς πληθυσμούς για λόγους στρατιωτικούς ή γεωπολιτικούς. Τον ένατο αιώνα δεν διαπιστώνονται μαζικές εισροές Αρμενίων στο Βυζάντιο, αλλά Αρμένιοι εξακολουθούν να εγκαθίστανται στα βυζαντινά εδάφη.²⁰

Οι Αρμένιοι χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον στο βυζαντινό στρατό. Η πρώτη φορά που μαρτυρείται συμμετοχή τους στον βυζαντινό στρατό, είναι όταν σημαντικές δυνάμεις Αρμενίων επί Μαυρίκιου²¹ το 591, μάχονται κατά των Αβάρων.²² Με την ανάπτυξη της διοικητικής διαίρεσης των «θεμάτων» τον 7^ο αιώνα και της δομής του θεματικού στρατού, πολλοί Αρμένιοι διακρίθηκαν σε υψηλές θέσεις και έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο. Ειδικά στα θέματα της Μικράς Ασίας, όπως το Αρμενικό,²³ το Ανατολικό αλλά και άλλα. Στις αρχές μάλιστα του 8^{ου} αιώνα βρίσκονται και στην αυτοκρατορική εξουσία, έστω και σχετικά πρόσκαιρα.²⁴ Η ανάρρηση στο θρόνο του Λέοντα Ε΄²⁵ (813-820), αρμενικής καταγωγής (αν και

¹⁹ Η πρώτη μεγάλη εισροή λαμβάνει χώρα επί Κωνσταντίνου Ε΄ (741-775). Βλ. Garsoïan, *Armenian Integration*, 54

²⁰ Επίσης, τον 8^ο και τον 9^ο αιώνα Αρμένιοι εγκαθίστανται από βυζαντινούς αυτοκράτορες στη Θράκη, τη Σικελία, την Καλαβρία, την Κρήτη και άλλα μέρη της αυτοκρατορίας. Βλ. Charanis P., *The Armenians in the Byzantine Empire, Studies on the Demography of the Byzantine Empire*, Charanis P. – Vryonis Jr. S. (ed.), Variorum Reprints, London 1972, 196-200. Στο εξής: Charanis, *The Armenians*

²¹ Ο Μαυρίκιος (582-602) είχε καταλάβει τα 2/3 της Αρμενίας και προσπάθησε να επιβάλλει συγκεντρωτική διοίκηση, ως αντίποδα του φεουδαρχικού τρόπου με τον οποίο παραδοσιακά διοικούσαν οι Αρμένιοι. Ο Ηράκλειος (610-641) επέτρεψε στο αρμενικό τμήμα που κατείχε το Βυζάντιο να έχει ένα σύστημα αυτοδιοίκησης με βυζαντινό όμως διοικητή. Ο Κώνστας Β΄ (641-668) συσπειρώνει, με επιχείρηση του το 653, αρμενικές δυνάμεις που είναι αντίθετες με την κατάληψη τους από τους Άραβες. Ο Ιουστινιανός Β΄ (685-695 και 705-711) είχε καταλάβει τη σημασία διατήρησης των αρμενικών εδαφών και του αρμενικού στοιχείου στην αυτοκρατορία, για τις σχέσεις της με τους άλλους ισχυρούς λαούς στην περιοχή και προσπάθησε να τα πάρει από τα χέρια των Αράβων, επιτυχώς στην πρώτη βασιλεία του ως το 692, ανεπιτυχώς στη δεύτερη μετά το 705. Βλ. Τακιρτάκογλου, *Αρμενία*, 80, 89-92, 104-112.

²² Η στρατολόγηση Αρμενίων στον βυζαντινό στρατό, την περίοδο αυτή, οφείλεται εκτός της πολεμικής τους δεξιότητας και στο γεγονός ότι πλέον ήταν δύσκολη η εύρεση στρατιωτικού δυναμικού από τη Δύση. Έτσι και τον 7^ο αιώνα το αρμενικό στοιχείο στο βυζαντινό στράτευμα είναι σημαντικό και ειδικά το ιππικό. Charanis, *The Armenians*, 201-202.

²³ Το 667 καταγράφεται ο πρώτος Αρμένιος στρατηγός του θέματος Αρμενικού. Βλ. Garsoïan, *Armenian Integration*, 54

²⁴ Ο Φιλίππικος Βαρδάνης αρχικά 711-713 και ο Αρτάβασδος 742,743 στη συνέχεια, βρέθηκαν στον αυτοκρατορικό θρόνο, προερχόμενοι από τη στρατιωτική διοίκηση, έστω και για βραχύ χρονικό διάστημα. Γεγονός που δείχνει την εισροή του αρμενικού στοιχείου στην αυτοκρατορική διοίκηση, κυρίως μέσω των στρατιωτικών τάξεων. Ostrogorsky G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους - Τόμος Πρώτος*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1979, 30-32. Ostrogorsky G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους - Τόμος Δεύτερος*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1979, 214-215. Στο εξής: Ostrogorsky, *Ιστορία Β*

²⁵ Για αυτοκράτορες του Βυζαντίου που σήμερα είναι επιστημονικά αποδεκτό ότι ήταν αρμενικής καταγωγής βλ. Garsoïan, *Armenian Integration*, 65

επονομαζόταν και διγενής και για την ασσυριακή του καταγωγή),²⁶ αλλά και του Μιχαήλ Β' (820-829),²⁷ που είχε και αρμενική καταγωγή, καθώς κυρίως της γυναίκας του γιου του Θεόφιλου (829-842),²⁸ Θεοδώρας²⁹ (αρμενικής καταγωγής), έφερε στο πρώτο μισό του 9^{ου} αιώνα πολλά άτομα αρμενικής καταγωγής σε υψηλές θέσεις της αυτοκρατορικής διοίκησης.³⁰

Από τον 8^ο, αλλά κυρίως τον 9^ο αιώνα δημιουργείται λοιπόν μια αριστοκρατία στη Μικρά Ασία που στηρίζει την ισχύ της στην έγγειο ιδιοκτησία. Η καταγωγή αυτής της αριστοκρατίας είναι κυρίως αρμενό-παφλαγονική και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της αυτοκρατορίας. Οικογένειες όπως οι Σκληροί,³¹ οι Δούκες, οι Κουρκούες, αναδεικνύονται και προβάλλονται στο προσκήνιο.³² Έτσι παράλληλα με την ενίσχυση της αρμενικής αριστοκρατίας, τον 10^ο αιώνα, με την προσάρτηση πλέον αρμενικών εδαφών στο Βυζάντιο, το αρμενικό στοιχείο στο στράτευμα³³ αυξάνεται και σε κάθε εκστρατεία συμμετέχουν αρμενικά στρατιωτικά τάγματα.³⁴ Σύμφωνα με την Garsoïan N. οι Αρμένιοι που ενσωματώθηκαν στη βυζαντινή αριστοκρατία,³⁵ ειδικότερα από τον 10^ο ως τον 12^ο αιώνα, ήταν κυρίως αυτοί που προερχόταν από την αρμενική αριστοκρατία³⁶ και η

²⁶ Για Λέοντα Ε' βλ. *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Erste Abteilung (641-867)*, Lillie R.-J., Ludwig C., Pratsch T., Rochow I. (eds), De Gruyter, New York 1999, 671-680, (b. 2, #4244). Στο εξής: PMBZ I

²⁷ Για Μιχαήλ Β' βλ. PMBZ I, 252-259 (b. 3, #4990)

²⁸ Για Θεόφιλο βλ. PMBZ I, 628-636 (b. 4, #8167)

²⁹ Για Θεοδώρα βλ. PMBZ I, 344-350 (b. 4, #7286)

³⁰ Seibt W., *Die Skleroi- Eine prosopographisch-sigillographische Studie*, Wien, 1976, 23. Στο εξής: Seibt, *Die Skleroi*

³¹ Για τους Σκληρούς βλ. Seibt, *Die Skleroi*

³² Την ισχύ της αρμενο-παφλαγονικής αριστοκρατίας, προσπάθησε ο Βασίλειος Α' και ο Λέων ΣΤ', να μετριάσει με την ανάδειξη της Καππαδοκικής αριστοκρατίας (οικογένειες Φωκάδων, Μαλεϊνών) προκρίνοντας την έναντι της πρώτης και δημιουργώντας έριδες μεταξύ τους. Ο Ρωμανός Α' Λακαπηνός όμως αποκατέστησε τις ισορροπίες προς όφελος φυσικά των αριστοκρατικών οικογενειών αρμενικής καταγωγής. Βλ. Βλυσίδου Β. Ν., *Η Βυζαντινή Αριστοκρατία και η Κρατική Εξουσία (9ος-10ος αι.)*, *Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία - Σύγχρονες Κατευθύνσεις της Έρευνας*, Λαμπάκης Σ. - Τρωιάνος Σ. Ν., Σαράντης Ε. Γ. - Λουγγής Τ. Κ. - Βλυσίδου Β. Ν. - Σαββίδης Α. Γ. Κ. (επιμ.), [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών], Ηρόδοτος, Αθήνα 2003, 113-120.

³³ Η παρουσία των Αρμενίων στο στράτευμα επιβεβαιώνεται ακόμα και από τεχνικό στρατιωτικό λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν οι Βυζαντινοί στρατιωτικοί. Βλ. Garsoïan, *Armenian Integration*, 62

³⁴ Στις εκστρατείες εναντίων των Αράβων της Κρήτης το 911 και 949, το 1/3 του ιππικού, ήταν Αρμένιοι. Η γενναιότητα και η μαχητικότητά τους ήταν στοιχεία που καθιστούσαν επιβεβλημένη τη στρατολόγησή τους. Υπήρχε όμως και ένα μεμπτό σημείο, το οποίο ήταν έλλειψη πειθαρχίας. Βλ. Charanis, *The Armenians*, 216-218.

³⁵ Προβληματισμούς για τη βυζαντινή αριστοκρατία και σχετικά με τα κριτήρια που αυτή οριοθετείται την περίοδο 6^ο με 9^ο αιώνα βλ. Settapani C., *Continuité des élites à Byzance durant les siècles obscurs: les princes caucasiens et l'Empire de VIe au IXe siècle*, Paris, 2006. Στο εξής: Settapani, *Elites*

³⁶ Λίγες πηγές αναφέρουν Αρμένιους έμπορους, καπετάνιους, διερμηνείς. Οι αριστοκρατικές οικογένειες που ενσωματώνονται, μέσω του στρατού κυρίως στη βυζαντινή αριστοκρατία είναι αυτές που ασπάζονται πλήρως το χριστιανικό δόγμα της Χαλκηδόνας (451), ως επί της ουσίας προαπαιτούμενο αυτής της ένταξης. Η αποδοχή του ορθόδοξου δόγματος είναι εμφανής και από τις

ενασχόληση τους με τον στρατό³⁷ αποτέλεσε το κριτήριο της διείσδυσης και ανέλιξής τους στην αυτοκρατορική αυλή.

Από τις πηγές του 9^{ου} αιώνα δε γνωρίζουμε παράδειγμα εξόριστου Αρμένιου αριστοκράτη που να ζει ως ιδιώτης στην αυτοκρατορία χωρίς να έχει καμία σχέση με το παλάτι. Επίσης δε γνωρίζουμε το κατά πόσο αυτή η ενσωμάτωση επηρέασε και τη διατήρηση της αρμενικής γλώσσας σε αυτούς τους πληθυσμούς. Παρότι έχουμε συχνά γάμους μεταξύ Αρμενίων που βρισκόταν καιρό στη βυζαντινή επικράτεια και Αρμενίων που πρόσφατα είχαν εγκατασταθεί στο Βυζάντιο. Γεγονός που αποτελεί ένα στοιχείο για τη διασύνδεση από τη μια των παλαιότερων Αρμενίων με τα πατρογονικά τους εδάφη και από την άλλη την πιο εύκολη ενσωμάτωση των νεοαφιχθέντων στη βυζαντινή κοινωνία.³⁸ Η Garsoïan N. θέτει σε προβληματισμό το γεγονός του ότι εκτός από το θέμα της διατήρησης της αρμενικής γλώσσας, σε ποιο βαθμό είχαν διατηρηθεί τα αρμενικά έθιμα, η ενδυμασία και άλλα λαογραφικά στοιχεία από τους Αρμένιους που πλέον διέμεναν στο Βυζάντιο. Για τους κατοικούντες την Κωνσταντινούπολη³⁹ φαίνεται αυτοί να απομακρύνονται από τα πάτρια έθιμα.⁴⁰

Επί Βασιλείου Α΄,⁴¹ το αρμενικό στοιχείο εξακολουθεί να παίζει ρόλο καθοριστικό στην αυτοκρατορία, καθώς πολλοί συνεργάτες του ήταν Αρμένιοι. Με

επιγαμίες μεταξύ Αρμενίων, Ελλήνων και Βουλγάρων που δε θα γινόταν έξω από αυτό το πλαίσιο. Garsoïan, *Armenian Integration*, 63, 94- 95

³⁷ Οι Αρμένιοι στον βυζαντινό στρατό υπηρετούσαν συνήθως ως πεζικάριοι (καθώς και λόγω της γεωμορφολογίας της Αρμενίας είχαν αναπτύξει αυτή τη δεξιότητα, να κινούνται δηλαδή πεζοί σε διαφόρους τύπους εδαφών). Επίσης μετά τις συγκρούσεις του βυζαντινού στρατού με τους Άραβες γίνονται και πολύ καλοί τοξότες που αναπτύσσονταν στο βαρύ σχηματισμό του βυζαντινού πεζικού. Σπανιότερα εμφανίζονται και ως έφιπποι τοξότες. Βλ. Takirtakoglou K. *The Armenians in the Byzantine and Fatimid militaries in the eleventh century, War in Eleventh Century Byzantium*, Theotokis G. (ed) and Mesko M. , New York, 2021, 197-201

³⁸ Με εξαίρεση το όνομα «Βάρδας» παύουν οι Αρμένιοι αριστοκράτες , μετά από δύο ή τρεις γενιές, να δίνουν στους επιγόνους τους αρμενικά ονόματα. Brousselle I., *L'intégration des Arméniens dans l'aristocratie Byzantine au IXe siècle, L'Arménie et Byzance. Histoire et Culture*, Garsoïan N. G. (ed.), Éditions de la Sorbonne, Paris 1996, 47-52. Στο εξής: Brousselle, *L'intégration*

³⁹ Στην Κωνσταντινούπολη η παρουσία μεγάλης αρμενικής κοινότητας δε φαίνεται πιθανή. Βλ. Garsoïan, *Armenian Integration*, 58. Αν και αρμενικές πηγές κάνουν λόγο για αρμενική συνοικία στην Κωνσταντινούπολη από τον 6^ο αιώνα, αυτό δεν τεκμηριώνεται σήμερα από άλλα στοιχεία ή πηγές. Βλ. Thomson, *Literature*, 23

⁴⁰ Garsoïan, *Armenian Integration*, 100-103

⁴¹ Για τον Βασίλειο Α΄, περί της αρμενικής του καταγωγής έχουν διατυπωθεί ορισμένες αντιρρήσεις . Ο A. Vasiliev θεωρεί περισσότερο πιθανό, ο Βασίλειος Α΄ να ήταν αρμενο-σλαβικής καταγωγής. Βλ. Vasiliev A. A., *History of the Byzantine Empire 324-1453*, Madison 1952, 301. Charanis, *The Armenians*, 210, 218. Ο Tobias N. που ασχολήθηκε διεξοδικά με τον Βασίλειο Α΄ και μεταξύ άλλων και για το θέμα της φυλετικής καταγωγής του καταλήγει, κάτι το οποίο αποδέχονται οι περισσότεροι σήμερα, ότι είναι μόνο αρμενική. Tobias N., *Basil I (867-886), the Founder of the Macedonian Dynasty: A Study of the Political and Military History of the Byzantine Empire in the Ninth Century*, The State University of New Jersey, 1970. Επίσης για Βασίλειο Α΄ *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Zweite Abteilung (867-1025)*, Lillie R.-J., Ludwig C., Pratsch T., Rochow I. (eds), De Gruyter, New York 2017, 528-536 (b. 1, #20837). Στο εξής: PMBZ II

τη μακεδονική δυναστεία και ξεκινώντας από τον Βασίλειο Α΄ εγκαινιάζεται μια νέα πολιτική προσέγγιση και με την Αρμενία.⁴² Είναι αυτή της σταθερής συμμαχίας, αναγνωρίζοντας η βυζαντινή αυτοκρατορία την αυτοκυριαρχία της Αρμενίας, σε ένα πλαίσιο κοινής εναντίωσης προς το αραβικό στοιχείο.⁴³ Η μακεδονική δυναστεία προσπαθεί να προσεταιριστεί Αρμένιους άρχοντες μέσω της διπλωματίας, παρέχοντας σε αυτούς τίτλους⁴⁴ και άλλες τιμές.⁴⁵ Η ίδια πολιτική, με τους Αρμένιους πρίγκιπες, συνεχίζεται και από τους επόμενους αυτοκράτορες της μακεδονικής δυναστείας. Γεγονός που είχε σταθερά αποτελέσματα μιας αυτονόητης συμμαχίας με στήριξη της μιας ή της άλλης πλευράς, όποτε θα παρίσταται ανάγκη, χωρίς συγκρούσεις εκατέρωθεν.⁴⁶

Στο πρώτο τέταρτο του 10^{ου} αιώνα αναδεικνύεται μια μεγάλη μορφή αρμενικής καταγωγής, που για περίπου 25 έτη θα παίζει καθοριστικό ρόλο στη διοίκηση του Βυζαντίου. Ο λόγος για τον Ρωμανό Α΄ Λακαπνόν.⁴⁷ Ο πατέρας του, Θεοφύλακτος,⁴⁸ είχε διασώσει τον αυτοκράτορα Βασίλειο Α΄ στην Τεφρική από τους Άραβες το 871 και ως αντάλλαγμα του δόθηκε μια θέση στην αυτοκρατορική φρουρά.⁴⁹ Ο Ρωμανός Λακαπνόν, εκμεταλλεύεται τη μακροχρόνια πολιτική αναστάτωση, μετά το θάνατο του Λέοντα ΣΤ΄⁵⁰ και τελικά παραγκωνίζει την αυτοκράτειρα Ζωή Καρβωνοψίνα.⁵¹ Αφού γίνεται συναυτοκράτορας του ανήλικου

⁴² Η Αρμενία ήταν χωρισμένη κατά τους αιώνες αυτούς (6^ο-9^ο) σε πολλές περιφέρειες στην περιοχή του οροπεδίου του Καυκάσου, οι οποίες διοικούνταν από διάφορες οικογένειες. Σύμφωνα με τον Settipani C. αυτοί που επιβεβαιωμένα μετέχουν σε συμβούλια αρχόντων είναι 65, ενώ στην υπερβολή των πηγών αναφέρονται γύρω στους 120. Πολλοί από αυτούς τους άρχοντες σταδιοδρομούν στη βυζαντινή διοίκηση (κάτι το οποίο δεν παρουσιάζεται εμφανώς στις βυζαντινές κειμενικές πηγές). Ο ίδιος έχει καταγράψει την πορεία μελών αυτών των οικογενειών στο Βυζάντιο. Βλ. Settipani, *Elites*, 100,101,105

⁴³ Για την νέα αυτή προσέγγιση με χρήση κάθε πρόσφορου μέσου (πολιτική, εκκλησιαστική διπλωματία, στρατιωτική επίδειξη ισχύος) σε αντιδιαστολή με τις παλαιότερες πολιτικές του Βυζαντίου που ήταν η προσάρτηση της Αρμενίας βλ. Τακιρτάκογλου, *Αρμενία*, 328-332

⁴⁴ Οι Βυζαντινοί αντιμετώπιζαν τους Αρμένιους ηγεμόνες ως κατώτερους και σχετικά πάντοτε υποτελείς τους. Garsoïan, *Armenian Integration*, 116

⁴⁵ Cheynet, *Les Armeniens*, 177

⁴⁶ Τακιρτάκογλου, *Αρμενία*, 412-421

⁴⁷ Ο Ρωμανός Α΄ Λακαπνόν αν και προερχόταν από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση, κατάφερε να ανεληχθεί στο ναυτικό και να ανέλθει στην διοικητική ιεραρχία του πολεμικού ναυτικού, καθώς επί αντιβασιλείας της Ζωής Καρβωνοψίνας, μητέρας του Κωνσταντίνου Ζ΄, ήταν δρουγγάριος του στόλου και από το 920 συναυτοκράτορας του νόμιμου διαδόχου και έκτοτε γαμπρού του, Κωνσταντίνου Ζ΄. Ostrogorsky, *Ιστορία Β*, 140-142. Για Ρωμανό Α΄ βλ. PMBZ II, 578-593 (b. 5, #26833)

⁴⁸ Για Θεοφύλακτο βλ. PMBZ II, 561 (b. 6, #28180)

⁴⁹ Ο Ρωμανός Α΄ που γεννήθηκε το 870 μ.Χ., βρίσκεται επί Λέοντα ΣΤ΄ να υπηρετεί ως αξιωματικός του ναυτικού. Αργότερα έγινε στρατηγός του θέματος της Σάμου και στη συνέχεια δρουγγάριος του στόλου. Runciman S., *The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign - A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 1929, 63-69. Στο εξής: Runciman, *Romanus Lecapenus*

⁵⁰ Για Λέοντα ΣΤ΄ βλ. PMBZ II, 25-43 (b. 4, #24311)

⁵¹ Για Ζωή Καρβωνοψίνα βλ. PMBZ II, 756-761 (b. 6, #28506)

διαδόχου, Κωνσταντίνου Ζ'⁵² το 920 και δένοντας περισσότερο τη σχέση τους, με συγγένεια, κάνοντάς τον γαμπρό του (καθώς τον νυμφεύει με την κόρη του Ελένη),⁵³ επί της ουσίας μόνος του διοικεί την αυτοκρατορία ως το 944. Αποδείχτηκε όμως ένας ηγέτης με πολλά προσόντα και σταθεροποίησε την αυτοκρατορία που κινδύνευε από εξωτερικούς εχθρούς και εσωτερικά προβλήματα που την ταλάνιζαν.⁵⁴ Στήριξε την εξουσία του σε πρόσωπα ικανά, όπως ο παρακοιμώμενος Θεοφάνης,⁵⁵ που ανέλαβε το κομμάτι της δημοσιονομικής πολιτικής και ο Ιωάννης Κουρκούας⁵⁶ στο κομμάτι της στρατιωτικής διοίκησης. Η εξουσία του μεταβιβάζεται στον νόμιμο διάδοχο, Κωνσταντίνο Ζ' τον Πορφυρογέννητο μέσα από μια σειρά γεγονότων που πρωταγωνίστησαν οι γιοι του.⁵⁷ Όμως παρόλα αυτά ο επόμενος αυτοκράτορας και φυσικός διάδοχος του θρόνου θα βρει ένα κράτος ισχυρό που δεσπόζει στην ευρύτερη περιοχή.

Η αποκατάσταση σε μεγάλο βαθμό της βυζαντινής κυριαρχίας στα μέσα του 10^{ου} αιώνα στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας ωθεί πολλούς Αρμένιους που ζούσαν στη βυζαντινή αυτοκρατορία να αναζητήσουν εγκατάσταση σε αυτές τις περιοχές, οι οποίες γειτνιάζαν με την Αρμενία.⁵⁸ Ο Νικηφόρος Β' Φωκάς⁵⁹ όμως κράτησε μια διφορούμενη στάση απέναντι στους Αρμένιους. Είχε δυσπιστία για την αφοσίωση τους, αλλά θεωρούσε απαραίτητη και πολύτιμη την παρουσία τους στο στράτευμα.⁶⁰ Η κοινή πορεία όμως της βυζαντινής αυτοκρατορίας με τους αρμενικούς πληθυσμούς εντός της αυτοκρατορίας,⁶¹ αλλά και με τα ανεξάρτητα πριγκιπάτα της Αρμενίας τον 10^ο αιώνα είναι δεδομένη και αδιαμφισβήτητη.

⁵² Για Κωνσταντίνο Ζ' βλ. . PMBZ II, 516-531 (b. 3, #23734)

⁵³ Για Ελένη Λακαπηνή βλ. . PMBZ II, 693-696 (b. 2, #22574)

⁵⁴ Κατάφερε να απομακρύνει τον κίνδυνο που είχε προκαλέσει ο βασιλιάς των Βουλγάρων Συμεών. Στην Ανατολή είχε σημαντικές νίκες επί των Αράβων αποκαθιστώντας τα βυζαντινά σύνορα. Καταφέρνει με επιτυχία να απωθήσει τους Ρώσους. Ενώ και στο εσωτερικό προσπαθεί να μειώσει την ισχύ των «δυνατών». Ostrogorsky, Ιστορία Β, 141,147-157. Για τη νομοθεσία του Ρωμανού Α' Λακαπηνού για την έγγαιο ιδιοκτησία βλ. Runciman, Romanus Lecapenus, 224-228.

⁵⁵ Για Θεοφάνη βλ. PMBZ II, 501-505 (b. 6, #28087)

⁵⁶ Για Ιωάννη Κουρκούα βλ. PMBZ II, 122-130 (b. 3, #22917)

⁵⁷ Ο Ρωμανός Λακαπηνός δε θέλησε να διασφαλέσει τη Μακεδονική δυναστεία, προκρίνοντας για διάδοχό του τον Κωνσταντίνο Ζ' και ύστερα τους γιους του, γεγονός που στάθηκε αιτία αυτοί να αποστατήσουν. Βλ, Μαρκόπουλος Α., Ίωσηφ Βρίγγας. Προσωπογραφικά Προβλήματα και Ίδεολογικά Ρεύματα, *Βυζαντινά Σύμμεκτα 4* (1979), 112. Στο εξής: Μαρκόπουλος, Ίωσηφ Βρίγγας

⁵⁸ Η Garsoïan N. υποστηρίζει ότι το 10^ο και 11^ο αιώνα υπάρχει ένας «επαναρμενισμός» στα μικρά θέματα της ανατολικής αυτοκρατορίας που ονομαζόταν «αρμενικά». Garsoïan, *Armenian Integration*, 54-56

⁵⁹ Για Νικηφόρο Β' Φωκά βλ. PMBZ II, 657-677 (b. 4, #25535)

⁶⁰ Cheynet, *Les Armeniens*, 189

⁶¹ Οι Αρμένιοι αποτελούσαν τη δεύτερη μεγαλύτερη φυλετική ομάδα, μετά την ελληνική, στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Βλ. Garsoïan, *Armenian Integration*, 53

II. Η αρμενική οικογένεια «Κουρκούα»

Η αρμενική οικογένεια Κουρκούα, είναι μια από τις αριστοκρατικές οικογένειες που μέλη της τον 9^ο και 10^ο αιώνα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αυτοκρατορία. Είναι η οικογένεια από όπου κατάγεται ο αυτοκράτορας Ιωάννης Α΄ Κουρκούας Τζιμισκής (969-976).⁶² Το όνομα Κουρκούας (ή Κροκόας και στα αρμενικά «Gurgen» είναι αρμενικής καταγωγής και συναντάται στην περιοχή του Καυκάσου. Στο συνεχιστή του Θεοφάνη προσδιορίζεται στην περιοχή που ονομαζόταν Δόκεια⁶³ (σημερινό Τοκάτ), ενώ ο Λέων Διάκονος προσδιορίζει γενικά ως τόπο προέλευσης του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα Τζιμισκή το θέμα των Αρμενίων.⁶⁴ Η οικογένεια αυτή Κουρκούα παρότι στο δεύτερο μισό του 9^{ου} αιώνα εμφανίζεται στην Κωνσταντινούπολη και κατέχει σημαντική θέση στην αυτοκρατορική εξουσία και τη βυζαντινή υψηλή κοινωνία,⁶⁵ συνεχίζει κατά το επόμενο διάστημα να διατηρεί επαφές και με τον τόπο της αρχικής τους εστίας, που ήταν η Αρμενία, αλλά γενικότερα με τις ανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας, όπου διατηρούν σημαντικές περιουσίες.⁶⁶

Ο πρώτος με υψηλό αξίωμα που εμφανίζεται στις πηγές στη βυζαντινή διοίκηση, από την οικογένεια⁶⁷ αυτή, είναι ο Ιωάννης Κουρκούας,⁶⁸ παππούς του Ιωάννη Κουρκούα⁶⁹ του δομέστικου των σχολών επί Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού. Αυτός

⁶² Για Ιωάννη Α΄ Κουρκούα Τζιμισκή βλ. PMBZ II, 40-54 (b. 3, #22778)

⁶³ Η Δόκεια ανήκε στο θέμα των Αρμενικών και είναι πολύ κοντά στη Λακάπη, γενέτειρα των Λακαπηνών. Μαρκόπουλος Α., Η Ιστοριογραφία των Δυνατών Κατά τη Μεσοβυζαντινή Περίοδο - Ο Ιωάννης Κουρκούας στην Ιστορική Συγγραφή του Πρωτοσπαθάρη και Κριτή Μανουήλ, *Εύεργεσία. Τόμος Χαριστήριος στον Παναγιώτη Ι. Κοντό*, Προμπονάς Ι. Κ. – Βαλαβάνης Π. (επιμ.), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2006, 398. Στο εξής: Μαρκόπουλος, Ιστοριογραφία. Η Δόκεια ήταν φρούριο στα σύνορα των θεμάτων «Αρμενικού» και «Παφλαγονίας», εντός του πρώτου. Κουντουρά-Γαλάκη Ε., Μικρά Ασία των θεμάτων, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών - Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 1998, 150. Ο Cheynet αναφέρει ότι η Δόκεια ανήκε στο θέμα της Παφλαγονίας. Cheynet J.-C., *Pouvoir et contestations a Byzance (963-1210)*, Éditions de la Sorbonne, Paris 1996, 216. Στο εξής: Cheynet, Pouvoir

⁶⁴ Andriollo L., Les Kourkouas (IXe-XIe siècle), *Studies in Byzantine Sigillography* 11 (2012), 58. Στο εξής: Andriollo, Les Kourkouas

⁶⁵ Οι Κουρκούες είναι στην κορυφή της αριστοκρατίας από την περίοδο του Βασιλείου Α΄. Βλ. Cheynet, Les Armeniens, 177

⁶⁶ Μέλη της οικογένειας Κουρκούα και λόγω των υψηλών διοικητικών τους υποχρεώσεων (στρατηγοί θεμάτων κτλ.) στην περιοχή μεταξύ Μεσοποταμίας και Χαλδίας, φρόντιζαν για την ασφάλεια της βορειοανατολικής περιοχής στην οποία διέθεταν και σημαντική περιουσία. Cheynet, Pouvoir, 216

⁶⁷ Οι οικογένειες ξένης προέλευσης που σταδιοδρομούσαν στη βυζαντινή διοίκηση σχημάτιζαν το πατρώνυμό τους από το πρώτο μέλος που είχε διακριθεί και τις ακολουθούσε και στις επόμενες γενιές. Κάτι που συνέβη και με τους Κουρκούες. Brousselle, L'intégration, 43-54. Andriollo, Les Kourkouas, 58.

⁶⁸ Για Ιωάννη Κουρκούα βλ. PMBZ II, 76-77 (b. 3, #22824)

⁶⁹ Για την καταγωγή και τη στρατιωτική σταδιοδρομία του Ιωάννη Κουρκούα βλ. Theophanes continuatus, Bekker I. (ed), Weber, Bonn, 1838, 426-428

ο Κουρκούας ήταν επί Βασιλείου Α΄ δομέστικος των ικανάτων.⁷⁰ Φαίνεται ότι λόγω αυτού του αξιώματος είχε διασυνδέσεις με την αριστοκρατία και τη σύγκλητο. Έτσι εμφανίζεται ότι οργάνωσε τη συνωμοσία⁷¹ εναντίον του αυτοκράτορα του, το 886. Σε αυτή συμμετείχαν πολλά μέλη της αριστοκρατίας της βυζαντινής κοινωνίας και συγκλητικοί. Όμως δεν είχε επιτυχία, καθώς το σχέδιο της προδόθηκε και έτσι τερματίστηκε εν τη γένεση της με σκληρές τιμωρίες για τους συνωμότες. Ο ίδιος ο Ιωάννης Κουρκούας τυφλώθηκε (διότι θεωρήθηκε πρωταίτιος),⁷² ενώ για τους υπόλοιπους υπήρξαν σκληρές σωματικές τιμωρίες, δημεύσεις περιουσιών και εξορίες.

Τα γεγονότα αυτά είχαν ως απόρροια την περιθωριοποίηση της οικογένειας από την κεντρική πολιτική σκηνή της αυτοκρατορίας για τα επόμενα χρόνια. Επί Λέοντος ΣΤ΄, δεν υπάρχει κάποια αναφορά στην οικογένεια, η οποία επανέρχεται στο προσκήνιο με τον Ιωάννη Κουρκούα⁷³ (τον εγγονό), επί Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού. Διατηρείται στις ανώτερες θέσεις διοίκησης, ο απόγονος αυτός, όσο περίπου διαρκεί η εξουσία του προαναφερθέντος αυτοκράτορα. Επί Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου έχει ήδη απομακρυνθεί και τη θέση του έχει λάβει ο Βάρδας Φωκάς. Η εμπλοκή της οικογένειας Κουρκούα στην πολιτική σκηνή της αυτοκρατορίας, τόσο στα τέλη της αυτοκρατορίας του Βασιλείου Α΄, όσο και επί αυτοκρατορίας Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού, φαίνεται πως ήταν μεγάλη και με ποικίλες προεκτάσεις. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος που ο Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, ο οποίος γνώριζε καλά το παρελθόν της οικογένειας και τη δράση της, την απομακρύνει από τη δική του διοίκηση και φροντίζει στις γραπτές του αναφορές να μην της προσδίδει πολιτικό ενδιαφέρον.⁷⁴

⁷⁰ Το τάγμα των ικανάτων αποτελούνταν από νέους (άνω των 15 ετών) που προερχόταν από τα αριστοκρατικά στρώματα και συστήθηκε την περίοδο 809-811 μ.Χ. Βλυσίδου Β. Ν., *Η Συνωμοσία του Κουρκούα στο «Βίο Βασιλείου»*, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 6 (1985), 54. Στο εξής: Βλυσίδου, *Η Συνωμοσία*

⁷¹ Ο Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος στο «Βίο Βασιλείου», προσπαθεί να μη δώσει διαστάσεις στο γεγονός και το τοποθετεί χρονικά προγενέστερα, περίπου το 877 με 879 μ.Χ. Στο «Χρονικό του Λογοθέτη» όμως, που περιγράφεται η συνωμοσία με λεπτομέρειες, αναφέρεται πως αυτή εξελίχτηκε το 886 μ.Χ. Σύγχυση προκαλούν στην έρευνα και οι αναφορές των Σκυλίτζη και Ζωναρά, καθώς μαρτυρούν ότι στη συνωμοσία εμπλεκόταν ο πατρικός Ρωμανός Κουρκούας. Μαρκόπουλος, *Ιστοριογραφία*, 398 και δεν αναφέρουν το όνομα Ιωάννης Κουρκούας. Οι τελευταίοι θεωρείται ότι στηρίζονται στα γραπτά του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου. Η έρευνα απομακρύνεται από την ύπαρξη δύο συνωμοσιών, επί Βασιλείου Α΄, στην οποία εμπλέκονται δύο διαφορετικοί Κουρκούες. Βλ. Βλυσίδου, *Η Συνωμοσία*, 53-55.

⁷² Γεγονός που αναφέρεται στο «Βίο Βασιλείου» του Κων/νου Ζ΄ Πορφυρογέννητου. Μαρκόπουλος, *Ιστοριογραφία*, 397-398.

⁷³ Ο πατέρας του Ιωάννη Κουρκούα, σύμφωνα με το έκτο βιβλίο του συνεχιστή του Θεοφάνη, φαίνεται να διατηρεί, παρά τη δυσμένεια από τον θρόνο που είχε περιπέσει η οικογένεια, πλούτη και αριστοκρατική θέση. Ενώ ο Ιωάννης Κουρκούα μεγάλωσε κοντά στον συγγενή του, μητροπολίτη Γάγγρων Χριστόφορο (πιθανόν Κουρκούα) της Παφλαγονίας, από τον οποίο πήρε σημαντική μόρφωση και πνευματική καθοδήγηση. Andriollo, *Les Kourkouas*, 60, 61

⁷⁴ Βλυσίδου, *Η Συνωμοσία*, 55-58.

Ο Ιωάννης Κουρκούας⁷⁵ λοιπόν ο νεότερος, προάχθηκε από δρουγγάριος της Βίγλας σε δομέστικο των σχολών⁷⁶ από τον Ρωμανό Α΄ Λακαπηνό. Ήταν ικανότατος στρατηγός και διακρίθηκε σε πολλές μάχες στην Ανατολή. Οι νίκες του στις μάχες με τους Άραβες ήταν πολλές και σημαντικές. Το 934 ανακατέλαβε οριστικά τη Μελιτήνη και το 944 την Έδεσσα.⁷⁷ Η φήμη του και οι ικανότητες του ήταν τέτοιες που πολλοί Βυζαντινοί τον προσομοίαζαν με τον αυτοκράτορα Τραϊανό ή το στρατηγό του Ιουστινιανού, Βελισάριο. Ο Ιωάννης Κουρκούας όμως εξαιτίας της δημοφιλίας του και των στρατιωτικών ικανοτήτων που διέθετε, θεωρήθηκε επικίνδυνος και από τους γιους του Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού, τον οποίο τόσο είχε βοηθήσει να πάρει και να διατηρήσει την εξουσία. Έτσι παύεται από τα καθήκοντά του στα τέλη της αυτοκρατορίας του Ρωμανού Α΄ και αντικαθίσταται από τον Πανθήριο⁷⁸ (που ήταν γόνος της αρμενικής καταγωγής της οικογένειας των Σκληρών). Ειδικά οι γιοι του Ρωμανού Α΄ φοβόταν ότι μπορεί ο Ιωάννης Κουρκούας να πάρει τον θρόνο ή να αυτονομηθεί στις περιοχές που είχε κατακτήσει στην Ανατολή.⁷⁹

Μετά όμως από την αποτυχημένη προσπάθεια των γιων του Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού, Κωνσταντίνου⁸⁰ και Στέφανου⁸¹, να ανέλθουν στο θρόνο και την άνοδο τελικά του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου στο αυτοκρατορικό αξίωμα, ο Ιωάννης Κουρκούας γίνεται βορά στις λεηλασίες των οπαδών του νέου αυτοκράτορα.⁸²

Ένας άλλος Κουρκούας είναι ο αδερφός του Ιωάννη Κουρκούα, Θεόφιλος Κουρκούας⁸³ (παππούς του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα Τζιμισκή), που ήταν από τους βασικούς συνεργάτες του στις μάχες του στην Ανατολή. Ο Ιωάννης Κουρκούας

⁷⁵ Για τον Ιωάννη Κουρκούα, του 10^{ου} αιώνα γνωρίζουμε στοιχεία από το έκτο βιβλίο του συνεχιστή του Θεοφάνη, το οποίο χρησιμοποιεί ως πηγή, μια σύνθεση ιστοριογραφική (οκτώ βιβλίων) για αυτόν τον στρατηλάτη, από τον πρωτοσπαθάριο Μανουήλ, η οποία γράφτηκε μετά το 945 μ.Χ.. Το κείμενο όμως του Μανουήλ δε διασώζεται. Το χρησιμοποιεί επίσης ως πηγή και ο Σκυλίτζης. Μαρκόπουλος, Ιστοριογραφία, 400-405.

⁷⁶ Το αξίωμα αυτό κατείχε αδιάλειπτα για 22 χρόνια και 7 μήνες, όπως μαρτυρείται στο συνεχιστή του Θεοφάνη. Μαρκόπουλος, Ιστοριογραφία, 402.

⁷⁷ Στην κατάληψη της Έδεσσας, οι κάτοικοι της, παρέδωσαν στους Βυζαντινούς το «ιερό μανδήλιον», στο οποίο ήταν αποτυπωμένη η εικόνα του Χριστού και θεωρούνταν ένα από τα σημαντικότερα κειμήλια του χριστιανισμού. Μαρκόπουλος, Ιστοριογραφία, 399.

⁷⁸ Για τον Πανθήριο βλ. Seibt, *Die Skleroi*, 85-86 Επίσης βλ. PMBZ II, 274 (b. 5, #26243)

⁷⁹ Ακόμη και ο γάμος που είχε προσχεδιαστεί με την κόρη του Ιωάννη Κουρκούα, Ευφροσύνη, με τον εγγονό του Ρωμανού Α΄, Ρωμανό(γιο του Κωνσταντίνου Λακαπηνού), δεν έγινε καθώς οι γιοι του τελευταίου, δεν ήθελαν να έχει ο Ιωάννης Κουρκούα περισσότερη πρόσβαση στο παλάτι. Andriollo, *Les Kourkouas*. 65-66,68.

⁸⁰ Για Κωνσταντίνο Λακαπηνό βλ. PMBZ II, 589-594 (b. 3, #23831)

⁸¹ Για Στέφανο Λακαπηνό βλ. PMBZ II, 83-89 (b. 6, #27251)

⁸² Ο Κωνσταντίνος Ζ΄ δεν τον επαναφέρει στη διοίκηση, παρότι τον συνέτρεξε όταν καταστράφηκε το σπίτι του και λεηλατήθηκε η περιουσία του και τον χρησιμοποίησε σε κάποιες διπλωματικές αποστολές με τους Άραβες. Μαρκόπουλος, Ιστοριογραφία, 399-400.

⁸³ Για Θεόφιλο Κουρκούα βλ. PMBZ II, 547-549 (b. 6, #28152)

λοιπόν είχε σχηματίσει γύρω του μια ομάδα ανθρώπων, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν αρμενικής καταγωγής.⁸⁴ Ο Θεόφιλος Κουρκούας έμεινε αρκετά στην Ανατολή όπου χρημάτισε στρατηγός Θεοδοσιούπολης και στρατηγός Μεσοποταμίας. Ο δε γιος του Ιωάννη Κουρκούα, που ονομαζόταν Ρωμανός,⁸⁵ ήταν κι αυτός στρατιωτικός με ιδιαίτερες ικανότητες που διέπρεψε στην Ανατολή. Κατείχε υψηλά αξιώματα, όπως του πατρίκιου και του στρατηγού. Μαζί με τον ανιψιο του, Ιωάννη Κουρκούα (Τζιμισκή) το 963, στηρίζουν τον Νικηφόρο Β' Φωκά στην άνοδο του στην εξουσία.⁸⁶

Για τον πατέρα του Ιωάννη Κουρκούα (Τζιμισκή) και γιο του Θεόφилου Κουρκούα δεν έχουμε ιδιαίτερα στοιχεία.⁸⁷ Στον συνεχιστή του Θεοφάνη όμως δίνεται η πληροφορία ότι είχε νυμφευτεί αδερφή του Νικηφόρου Β' Φωκά.⁸⁸ Παρά το γεγονός όμως αυτής της επιγαμίας, υπήρχε μια αντιπαλότητα μεταξύ ενός συνασπισμού οικογενειών από τη μια (Κουρκούων, Λακαπηνών, Σκληρών) και Φωκάδων από την άλλη, που στο πρώτο μισό του 10ου αιώνα, αλλά και στις αρχές του δεύτερου μισού του αιώνα αυτού, είναι καθοριστική για την εξέλιξη της αυτοκρατορίας.

Από αραβικές πηγές φαίνεται ότι εκτός από τον Ιωάννη Κουρκούα (Τζιμισκή) η οικογένεια του γιου του Θεόφилου Κουρκούα είχε και άλλα τέκνα.⁸⁹ Τέλος άλλα μέλη της οικογένειας Κουρκούα που εμφανίζονται στις πηγές και είναι σύγχρονοι του Ιωάννη Α' Κουρκούα (Τζιμισκή) είναι ο δεύτερος εξάδερφος του και αυτός

⁸⁴ Ανάμεσα τους ο Μελίας, ο Πανκράτιος, ο Πετρόνας Βοΐλας, καθώς και τοπικοί άρχοντες. Andriollo, Les Kourkouas, 66.

⁸⁵ Για Ρωμανό Κουρκούα βλ. PMBZ II, 619-620 (b. 5, #26852)

⁸⁶ Ο παρακοιμώμενος Ιωσήφ Βρίγγας, είχε ζητήσει, με επιστολή, από το Ρωμανό Κουρκούα να τον βοηθήσει να πάρει εκείνος την εξουσία με αντάλλαγμα να τον ορίσει δομέστικο των σχολών της Ανατολής. Ίδια επιστολή από το Βρίγγα είχε λάβει και ο Ιωάννης Κουρκούας (Τζιμισκής). Ο Ρωμανός αρνήθηκε την πρόταση αποκαλύπτοντας στον Νικηφόρο Φωκά τα σχέδια του παρακοιμώμενου. Όταν ο Νικηφόρος Φωκάς ανήλθε στην εξουσία του ανέθεσε το αξίωμα που του είχε υποσχεθεί ο Βρίγγας. Andriollo, Les Kourkouas, 69.

⁸⁷ Σε αραβικές πηγές αναφέρεται ο γιος του Θεόφилου Κουρκούα και πατέρας του μελλοντικού αυτοκράτορα Ιωάννη Α', χωρίς όμως μικρό όνομα. Σημαντικό είναι ότι στις πηγές αυτές μαρτυρείται και αυτός ως «Τζιμισκής», γεγονός που θέτει σημαντικό προβληματισμό για το αν το πρωσυνύμιο αυτό το είχαν τα μέλη της οικογένειας από αυτόν τον Κουρκούα ή ακόμα και πιο πίσω από τον Θεόφилο Κουρκούα. Andriollo, Les Kourkouas, 66,71

⁸⁸ Μαρκόπουλος, Ιστοριογραφία, 403. Andriollo, Les Kourkouas, 71.

⁸⁹ Αναφέρεται κάποια αδερφή του και ένας αδερφός του με το όνομα «Νικηφόρος»(;). Ο Νικηφόρος αυτός μαρτυρείται στις αραβικές πηγές ότι πολέμησε εναντίον του εμίρη του Χαλεπίου Sayf al-Dawla, στο Χαρσιανό Κάστρο το 952. Πεθαίνει όμως στην πολιορκία του Χαλεπίου το 962. Σχετικά με την αδερφή του Ιωάννη Τζιμισκή, αυτή πάλι από αραβικές πηγές, λόγω του θανάτου του γιου της Ρωμανού σε μάχη το 956 με τους Άραβες του Sayf al-Dawla, φαίνεται πως ήταν παντρεμένη με κάποιον άντρα της οικογένειας Βαλάντη. Ενώ σιγίλλογραφικά ευρήματα των μέσων του 10^{ου} αιώνα δηλώνουν και ένα άλλο πρόσωπο, πιθανών της ευρύτερης οικογενείας, με το όνομα Ιωάννης Κουρκούας, που ήταν ανθύπατος, πατρίκιος και στρατηγός του θέματος των Αρμενιικών. Andriollo, Les Kourkouas, 69-72.

Ιωάννης Κουρκούας⁹⁰, γιος του Ρωμανού Κουρκούα και εγγονός του Ιωάννη Κουρκούα, του δομέστικου των σχολών. Καθώς επίσης και η κόρη του τελευταίου, Ευφροσύνη⁹¹, θεία του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)

Ο Ιωάννης Κουρκούας (Τζιμισκής) λοιπόν, γεννήθηκε το 924 ή το 925 ⁹² στην Ιεράπολη, πόλη της Αρμενίας (του άνω Ευφράτη), που αργότερα μετονομάστηκε σε Τζεμισατζάκ, αφιερωμένη σε αυτόν, ως γενέθλια πόλη του. Σχετικά με το προσωνύμιο «Τζιμισκής» το οποίο συνόδευε τον εγγονό του Θεόφιλου Κουρκούα και κατοπινό αυτοκράτορα Ιωάννη, στις βυζαντινές πηγές, ο G.Schlumberger (που ασχολήθηκε επισταμένα με τους αυτοκράτορες Νικηφόρο Β΄ Φωκά⁹³, Ιωάννη Α΄ Κουρκούα Τζιμισκή και Βασίλειο Β΄, προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα), παραθέτει διάφορες απόψεις που σχετίζονται με την αρμενική ετυμολογία της λέξης. Έτσι παραθέτει τη μαρτυρία του Λέοντα Διάκονου, που υποστηρίζει ότι η λέξη προσομοιάζει με τη βυζαντινή λέξη «μουζακίτην», που σημαίνει βραχύς και το οποίο από νεαρή ηλικία του αποδόθηκε. Επίσης αναφέρει τον Cirbied, ο οποίος διαφωνεί με αυτό το διαγλωσσικό συσχετισμό και ετυμολογικά εξηγεί ότι στα αρμενικά η λέξη «Τζεμισαϊτζάκ», σημαίνει λαμπρό ή ερυθρό σανδάλι (που φορούσαν οι γυναίκες της Ανατολής). Ακόμα αναφέρει τον Saint Martin ο οποίος θεωρεί ότι η λέξη «Τζιμισκής», στα αρμενικά «Τζεμσίκ», δεν έχει κάποια μετάφραση, άλλα προέρχεται από το περσικό θέμα «Τζεμς» που σημαίνει μεγαλοπρεπές ανάστημα και το αρμενικό υποκοριστικό «κικ». Έτσι ο G.Schlumberger καταλήγει, λαμβάνοντας υπόψη και τη γενικότερη περιγραφή του Λέοντα Διακόνου, ότι ο Ιωάννης ήταν βραχύς στο σώμα, αλλά με ευγενικό και επιβλητικό παράστημα, οπότε για το λόγο αυτό του αποδόθηκε το συγκεκριμένο προσωνύμιο.⁹⁴ Σχετικά παρόμοια με την ερμηνεία του «σανδαλιού» είναι και η

⁹⁰ Το 970 του ανατέθηκε η διοίκηση του στρατού στην Αρκαδιούπολη, όταν έφυγε από εκεί ο επικεφαλής Βάρδας Σκληρός. Όμως απέτυχε στα καθήκοντα του καθώς λόγω και μη σωστής οργάνωσης της άμυνας της περιοχής που ήταν ευθύνη του Ιωάννη Κουρκούα οι Ρως εισβάλουν στη Μακεδονία. Το 971 συμμετείχε στην εκστρατεία του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα Τζιμισκή εναντίον των Ρως και σκοτώνεται στο Δορύστολο, σε μια εξόρμηση των Ρως από τα τείχη της πόλης για να καταστρέψουν έναν καταπέλτη των Βυζαντινών, σε τομέα που ήταν υπεύθυνος για τη φύλαξή του. Andriollo, Les Kourkouas, 76

⁹¹ Η Ευφροσύνη προοριζόταν να παντρευτεί τον εγγονό του Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού, Ρωμανό Λακαπηνό (γιο του Κωνσταντίνου Λακαπηνού). Ωστόσο, αυτός ο γάμος δεν ολοκληρώθηκε, προφανώς λόγω της αντίθεσης των άλλων γιων του Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού, οι οποίοι αναμφίβολα ανησυχούσαν να μην αυξήσουν το κύρος του Ιωάννη Κουρκούα, του δομέστικου των σχολών και ο τελευταίος προβάλλει αυτοκρατορικές βλέψεις. Andriollo, Les Kourkouas, 67

⁹² Ο Λέων ο Διάκονος μας πληροφορεί ότι όταν ο Ιωάννης Τζιμισκής ανέβηκε στο θρόνο ήταν 45 ετών, οπότε από αυτό συνάγεται η ηλικία γέννησής του. «έν τοῖς βασιλείοις διέτριβε πέμπτον καί τεσσαρακοστόν ἔτος ἣν αὐτῷ τῆς ἡλικίας, ὅτε τῆς βασιλείου ἐπέβη ἀρχῆς». Leonis Diaconi, "Historiae", 96.

⁹³ Για την περίοδο της βασιλείας του Νικηφόρου Β΄ Φωκά(963-969) σχετικά με το μεταρρυθμιστικό του έργο βλ. Κόλιας Τ. Γ., Νικηφόρος Β΄ Φωκάς (963-969) Ο στρατηγός αυτοκράτωρ και το μεταρρυθμιστικό του έργο, Αθήνα, 1993

⁹⁴ Schlumberger G., Η Βυζαντινή Εποποιία κατά τα Τέλη του Ι΄ Αιώνα, Αθήνα 1977, 9-13. Στο εξής: Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία

άποψη των Talbot και Sullivan ότι το προσωνύμιο Τζιμισκής αποδόθηκε στον Ιωάννη, από στρατιώτες (προφανώς αρμενικής καταγωγής) του πατέρα του, διότι φορούσε μικρό υπόδημα, όταν ήταν σε μικρή ηλικία.⁹⁵ Ενώ η Andriollo παραθέτει και μια γεωγραφική ερμηνεία για το θέμα. Πιστεύει ότι το «Τζιμισκής» μπορεί να προέρχεται και από το γεγονός ότι ο Ιωάννης όταν βρισκόταν στην Ανατολή υπηρετώντας την αυτοκρατορία (μεταξύ 949-956μ.Χ., χωρίς να γνωρίζουμε ακριβώς το αξίωμα του), διέμενε σε μια πόλη που βρισκόταν κοντά στις εκβολές του ποταμού Tchimichgezek Su, στην αρμενική περιοχή Hanzit (βυζαντινή Ανζιτίνη) που τότε ανήκε στο θέμα της Μεσοποταμίας.⁹⁶ Επίσης η Andriollo διατυπώνει και τον προβληματισμό το προσωνύμιο «Τζιμισκής» να μην το έφερε πρώτος ο Ιωάννης και κατοπινός αυτοκράτορας, αλλά ο πατέρας του ή ακόμα και ο παππούς του Θεοφίλος.⁹⁷ Σε κάθε περίπτωση και όποια και αν είναι η ερμηνεία της λέξης «Τζιμισκής» φαίνεται ότι τον συνόδευε και είχε πάρει τη θέση του οικογενειακού επιθέτου Κουρκούα.

⁹⁵ Andriollo, Les Kourkouas, 72.

⁹⁶ Andriollo, Les Kourkouas. 73.

⁹⁷ Andriollo, Les Kourkouas, 66,67,71,72-76

Κεφάλαιο 2^ο

Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής)

Ι. Ο Ιωάννης Κουρκούας (Τζιμισκής) στη στρατιωτική βυζαντινή διοίκηση, πριν την ανάρρηση στον αυτοκρατορικό θρόνο

Ο Ιωάννης Τζιμισκής (με αυτόν τον χαρακτηρισμό θα αναφέρεται στην εργασία αυτή εφεξής ο Ιωάννης Κουρκούας Τζιμισκής και μετά την ενθρόνιση του Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, εκτός των τίτλων των κεφαλαίων), ως γόνος οικογενειών με θέσεις στη στρατιωτική βυζαντινή διοίκηση,⁹⁸ αναλαμβάνει αντίστοιχα υψηλά στρατιωτικά και διοικητικά αξιώματα από νωρίς στη ζωή του. Έτσι επί Κωνσταντίνου Ζ΄ (913-919 & 945-959) σε ηλικία 33 χρόνων, την άνοιξη του 958, ηγείται βυζαντινών δυνάμεων που επελαύνουν προς τη Νότια Αρμενία και τη Βόρεια Μεσοποταμία. Γεγονός που δείχνει ότι είχε ήδη μεγάλη στρατιωτική εμπειρία και γνώση της περιοχής. Η προσπάθεια του εμίρη του Χαλεπίου, Sayf al-Dawla,⁹⁹ να ανακόψει την πορεία του με περίπου 10.000 άνδρες απέτυχε με συντριπτική νίκη του Ιωάννη Τζιμισκή. Το φθινόπωρο μάλιστα του ίδιου έτους ενισχυμένος με άλλες βυζαντινές δυνάμεις υπό την ηγεσία του Βασίλειου Λακαπηνού,¹⁰⁰ καταφέρνει να καταλάβει τα Σαμόσατα, επιτυγχάνοντας μια ακόμα μεγάλη νίκη.¹⁰¹

Την επόμενη αυτοκρατορική περίοδο επί Ρωμανού Β΄ (959-963),¹⁰² στη σχετικά σύντομη περίοδο της εξουσίας του,¹⁰³ ο ίδιος ο αυτοκράτορας φαίνεται πως δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη διοίκηση. Τα δημοσιονομικά τα είχε αναθέσει στον

⁹⁸ Σίγουρα είχε ακολουθήσει, με στρατιωτικά καθήκοντα, στις εκστρατείες στην Ανατολή τον θείο του Ιωάννη Κουρκούα, την περίοδο του Ρωμανού Α΄. Grierson P., *Byzantine Coins*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles 1982, 192. Στο εξής: Grierson, *Byzantine Coins*

⁹⁹ Για Sayf al-Dawla βλ. PMBZ II, 716-727 (b. 5, #26998)

¹⁰⁰ Ο Βασίλειος Λακαπηνός ήταν νόθος γιος του Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού, ευνούχος, που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην κεντρική αυτοκρατορική διοίκηση. Είχε έντονο πολιτικό και αμφιλεγόμενο αποτύπωμα για περισσότερο από 40 χρονιά, στην αυλή 5 αυτοκρατόρων. Βλ. Βλυσίδου Β. Ν., *Η Πολιτική του Βασίλειου Λακαπηνού Έναντι της Δύσης*, Βυζαντινά Σύμμεικτα 17 (2006-2007), 111-129. Επίσης για Βασίλειο Λακαπηνό βλ. PMBZ II, 588-598 (b. 1, #20925)

¹⁰¹ Τα Σαμόσατα δεν είχαν πια στήριξη των Αδάτων που είχαν καταληφθεί το 957 από τον Νικηφόρο Φωκά. Αλλά υποστηρίχτηκε από σημαντικές αραβικές δυνάμεις του Sayf al-Dawla, οι οποίες όμως ηττήθηκαν με σφαγιασμό πολλών στρατιωτών. Πολλοί στρατιώτες μάλιστα, εξ αυτών των δυνάμεων, αιχμαλωτίστηκαν και αποστάλθηκαν στην Κωνσταντινούπολη. Αυτές οι νίκες υπήρξαν πολύ σημαντικές για το γόητρο των Βυζαντινών έναντι των Αράβων της Συρίας με παράλληλη επέκταση των συνόρων της αυτοκρατορίας. Treadgold W., *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford 1997, 492-493. Στο εξής: Treadgold, *A History*

¹⁰² Για Ρωμανό Β΄ βλ. PMBZ II, 594-602 (b. 5, #26834)

¹⁰³ Ο Ρωμανός Β΄ από το Πάσχα του 945, σε ηλικία 6 ετών, είχε στεφθεί συναυτοκράτορας από τον πατέρα του Κωνσταντίνο Ζ΄. *The Oxford Dictionary of Byzantium - Volume I-III*, Kazhdan A. P. (ed.), Oxford University Press, Oxford 1991 1806-1807. Στο εξής: ODB

παρακοιμώμενο ευνούχο Ιωσήφ Βρίγγα,¹⁰⁴ ενώ τη στρατιωτική διοίκηση, ιδιαίτερα της Ανατολής, στην οικογένεια των Φωκάδων.¹⁰⁵

Ο Νικηφόρος Φωκάς, ως «δομέστικος των Σχολών της Ανατολής»,¹⁰⁶ αφού πέτυχε την κατάληψη της Κρήτης (961), διατάχθηκε να πάει στο ανατολικό μέτωπο και να αναλάβει τις εκεί επιχειρήσεις με τους Άραβες και τα αραβικά εμιράτα. Ο Ιωάννης Τζιμισκής φαίνεται πως βρίσκεται σε αυτές τις επιχειρήσεις και σύμφωνα με αραβικές πηγές, συμβάλει ως αρχηγός βυζαντινής εμπροσθοφυλακής στην απροσπέλαστη πορεία του Νικηφόρου Φωκά προς το Χαλέπι.¹⁰⁷ Και ενώ ο Νικηφόρος Φωκάς¹⁰⁸ είναι στην περιοχή της Ανατολής, αιφνίδια ο αυτοκράτορας Ρωμανός Β΄ πεθαίνει και δημιουργείται κενό εξουσίας στη βυζαντινή αυτοκρατορία.

Αυτό το κενό, σε καμία περίπτωση δεν θέλει ο παρακοιμώμενος Ιωσήφ Βρίγγας¹⁰⁹ να καλύψει, ο λαοφιλής Νικηφόρος Φωκάς,¹¹⁰ τον οποίο και άλλοι κύκλοι συμφερόντων στην Κωνσταντινούπολη θα ήθελαν στη θέση του αυτοκρατορικού θρόνου. Για το λόγο αυτό όπως μαρτυρούν Λέων Διάκονος, Ιωάννης Σκυλίτζης και

¹⁰⁴ Για Ιωσήφ Βρίγγα βλ. PMBZ II, 414-418 (b. 3, #23529)

¹⁰⁵ Μετά το θάνατο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ΄ το 959, μια νέα αυλή διοικεί το παλάτι, προεξάρχοντας του Ιωσήφ Βρίγγα. Νέα πρόσωπα κατέχουν θέσεις εξουσίας, όπως ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης, αλλά και η νέα αυτοκράτειρα Θεοφανώ ασκούν διοίκηση, παραγκωνίζοντας πρόσωπα που ως τότε ήταν στο προσκήνιο. Όλα αυτά με την ανοχή και την αδιαφορία που επιδείκνυε ο Ρωμανός Β΄. Ο Ιωσήφ Βρίγγας είχε αναλάβει υψηλά καθήκοντα ήδη από τον Κωνσταντίνο Ζ΄, πιθανόν την άνοιξη 956, παραμερίζοντας κάπως έτσι ο αυτοκράτορας, τον παρακοιμώμενο Βασίλειο Λακαπνών. Ο Ιωσήφ Βρίγγας βέβαια ήταν στη βυζαντινή κρατική διοίκηση αρκετό διάστημα νωρίτερα και πρέπει να είχε διακριθεί σε αυτήν. Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία, 33-40. Μαρκόπουλος, Ιωσήφ Βρίγγας, 93-95.

¹⁰⁶ Υψηλό στρατιωτικό αξίωμα που συναντάται πρώτη φορά το 767 και είναι πριν το αξίωμα του στρατηγού. Επί Ρωμανού Β΄, ο δομέστικος των Σχολών αναβαθμίζεται αλλά στη θέση της ιεραρχίας παραμένει πριν τον «στρατηγό των Ανατολικών». Το αξίωμα αυτό επιμερίζεται σε «δομέστικο των Σχολών της Ανατολής» και σε «δομέστικο των Σχολών της Δύσης». Όπως προκύπτει και από το τακτικό του «Escorial (971-975)» το αξίωμα του «δομέστικου των Σχολών» είναι ακριβώς κάτω από τη θέση του «στρατηγού των Ανατολικών». ODB, 647-648. Oikonomides N., *Les Listes de Preseance Byzantines de IXe et X^e siecles*, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1972, 263,303,329. Στο εξής: Oikonomides, *Les Listes*

¹⁰⁷ Ο Νικηφόρος Φωκάς το 962 καταλαμβάνει την Ανάζαρβο και κινείται το ίδιο έτος αιφνιδιαστικά προς την έδρα του Sayf al-Dawla, το Χαλέπι, όπου και το κατακτά, ύστερα από μάχες σκληρές για την κατάληψη και της ακρόπολης της πόλης. Στη διαδρομή αυτή ο Ιωάννης Τζιμισκής, σύμφωνα με μερίδα Αραβικών πηγών, που ήταν εμπροσθοφυλακή, νικά τον μαμελούκο απεσταλμένο του Sayf al-Dawla, Nadjā. Η νίκη του αυτή επέτρεψε την απρόσκοπτη προέλαση του βυζαντινού στρατού στο Χαλέπι. Τακιρτάκογλου Κ., *Οι Πόλεμοι Μεταξύ του Νικηφόρου Φωκά και των Αράβων*, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 25 (2015), 69-70. Στο εξής: Τακιρτάκογλου, *Οι Πόλεμοι*

¹⁰⁸ Τα βυζαντινά στρατεύματα παραμένουν στο Χαλέπι, μόνο 9 μέρες, μετά την άλωσή του. Μαρκόπουλος, Ιωσήφ Βρίγγας, 101.

¹⁰⁹ Ο Ιωσήφ Βρίγγας προσπαθεί πρώτα να στρέψει τον Μαριανό Αργυρό, τον στρατηγό των βυζαντινών στρατευμάτων της Δύσης, εναντίον του Νικηφόρου Φωκά, αλλά εκείνος διστάζει και προτείνει στον Βρίγγα να προσεγγίσει τον Ιωάννη Τζιμισκή. Leonis Diaconi, *“Historiae”*, 37.

¹¹⁰ Ο Νικηφόρος Φωκάς είχε καταφέρει να στεφθεί από Σύγκλητο και Εκκλησία (με πρωτοβουλία του Πατριάρχη Πολύευκτου) στρατηγός – αυτοκράτορας των στρατευμάτων της Ασίας και εγγυητής της αυτοκρατορικής συνέχειας, προστατεύοντας τους βασιλόπαιδες, Βασίλειο και Κωνσταντίνο. Leonis Diaconi, *“Historiae”*, 33-34.

Ιωάννης Ζωναράς προσπαθεί ο Ιωσήφ Βρίγγας να προσεταιριστεί τον Ιωάννη Τζιμισκή¹¹¹ και τον θείο του (γιο του Ιωάννη Κουρκούα) Ρωμανό Κουρκούα, ώστε να δράσουν κατά του Νικηφόρου Φωκά, υποσχόμενος να τους ορίσει «δομέστικους των Σχολών» Ανατολής και Δύσης αντίστοιχα.

Ο ανιψιός όμως του Νικηφόρου Φωκά επ' αδελφή, Ιωάννης Τζιμισκής, καθώς και ο Ρωμανός Κουρκούα, του αποκαλύπτουν τις προθέσεις του παρακοιμώμενου Ιωσήφ Βρίγγα. Ο ίδιος ο Νικηφόρος Φωκάς δείχνει αρχικά αναποφασιστικότητα να κινηθεί εναντίον του παρακοιμώμενου, όπως αναφέρουν και οι βυζαντινές πηγές (Λέων ο Διάκονος, Σκυλίτζης, Ζωναράς). Μάλιστα φαίνεται να προτείνει στον Ιωάννη Τζιμισκή να πρωτοστατήσει αυτός και να γίνει αυτοκράτορας. Σίγουρα αυτή η στάση του Νικηφόρου Φωκά, αν έχει πραγματικά ερείσματα, χρίζει περισσότερης διερεύνησης. Οι συνθήκες για να αναλάβει την εξουσία είναι ιδανικές, αφού έλεγχε τα στρατεύματα της Ανατολής, στην Κωνσταντινούπολη Σύγκλητος και Εκκλησία είναι με το μέρος του και φαίνεται να έχει ερωτικά αισθήματα για τη χήρα και βυζαντινή αυτοκράτειρα του Ρωμανού Β', Θεοφανώ.¹¹²

Ο ρόλος του Ιωάννη Τζιμισκή στη συγκεκριμένη υπόθεση φαίνεται πως είναι καθοριστικός. Αρχικά, αν τελικά ίσχυε το γεγονός ότι ο Νικηφόρος Φωκάς είχε δευτερες σκέψεις για να αναλάβει τον θρόνο, ο Ιωάννης Τζιμισκής τον πείθει να αναλάβει τα αυτοκρατορικά καθήκοντα και να οδεύσει προς την Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια συγκεντρώνει τις στρατιωτικές δυνάμεις της Ανατολής στην έδρα της Καππαδοκίας, την Καισάρεια. Τα στρατεύματα εκεί, στις 2 Ιουλίου 963, αναγορεύουν, ανεπίσημα, τον Νικηφόρο Φωκά αυτοκράτορα. Ο Ιωάννης Τζιμισκής ορίζεται από τον Νικηφόρο Φωκά «δομέστικος των Σχολών της Ανατολής».¹¹³ Μαζί με τον Ιωάννη Τζιμισκή φαίνεται ότι και πολλοί άλλοι πήραν αξιώματα και θα στελέχωναν τη νέα διοίκηση. Όλοι μαζί πλέον αναχωρούν για την Κωνσταντινούπολη.¹¹⁴

¹¹¹ Ο Ιωάννης Τζιμισκής είναι την περίοδο αυτή στρατηγός του θέματος των «Ανατολικών», ενώ ο Ρωμανός Κουρκούας είναι και αυτός στρατηγός θέματος της Ανατολής. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 256. Leonis Diaconi, "Historiae", 37-38. Ioannis Zonaras, Epitomae, 75-76.

¹¹² Ο Βρίγγας ανησυχούσε για τη σχέση Νικηφόρου Φωκά και Θεοφανούς, που είχε αναπτυχθεί μεταξύ τους στο παλάτι, το διάστημα μετά το θάνατο του Ρωμανού Β'. Ο Νικηφόρος Φωκάς όταν την περίοδο αυτή βρεθηκε στην Κωνσταντινούπολη, κάνει επαφές και με τη σύγκλητο και τον πατριάρχη Πολύευκτο. Επίσης είχε κατηγορηθεί, όπως μαρτυρούν Αραβικές πηγές ότι ήθελε να φύγει, από το Χαλέπι πριν καταληφθεί η ακρόπολη του, για να είναι κοντά στην Κωνσταντινούπολη, όταν μαθεύτηκαν τα νέα για το θάνατο του Ρωμανού Β'. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 256-257. Τακίρτάκογλου, Οι Πόλεμοι, 80.

¹¹³ «καί τόν Ἰωάννην τῷ τοῦ Μαγίστρου τιμήσας ἀξιώματι, Δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἀνηγόρευσεν, ἐντάλματά τε καί διατάγματα πανταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεμονίας ἐξέπεμπε...». Leonis Diaconi, "Historiae", 44.

¹¹⁴ Ο Νικηφόρος Φωκάς με στρατεύματα φθάνει στη Χρυσούπολη. Όταν ο Ιωσήφ Βρίγγας μαθαίνει τα καθεκαστα προσπαθεί να αντιδράσει. Φαίνεται όμως ότι ταυτόχρονα με όσα συνέβησαν στην

Χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση ο Νικηφόρος Φωκάς εισέρχεται στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί ο Πατριάρχης Πολύευκτος, στις 16 Αυγούστου 963, στέφει τον Νικηφόρο Φωκά αυτοκράτορα.¹¹⁵ Ένα μήνα περίπου αργότερα ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς (χήρος και αυτός) νυμφεύεται την αυτοκράτειρα Θεοφανώ.¹¹⁶ Ορίζει καίσαρα τον πατέρα του, Βάρδα Φωκά¹¹⁷ και έκανε τον Βασίλειο Λακαπηνό (ουσιαστικά στη θέση του εξόριστου πλέον Ιωσήφ Βρίγγα),¹¹⁸ πρόεδρο.¹¹⁹ Άλλωστε ο Βασίλειος Λακαπηνός είχε συντελέσει τα μέγιστα για την ομαλή μετάβαση του εντός της Κωνσταντινούπολης και σίγουρα το προηγούμενο διάστημα, λόγω της πρότερης θέσης του στο παλάτι θα είχε διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο για να εξασφαλίσει, από υψηλούς παράγοντες της πρωτεύουσας, την αποδοχή για τον Νικηφόρου Φωκά να αναλάβει τον αυτοκρατορικό θρόνο.

Μετά την ενθρόνιση του ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς δε μένει άπραγος στρατιωτικο-πολιτικά. Έτσι σχεδίασε τις εκστρατευτικές του δράσεις και από το επόμενο έτος, την άνοιξη, ο ίδιος, ξεκινά τις επιχειρήσεις στην Ανατολή¹²⁰ με τη βοήθεια και τη συμμετοχή του Ιωάννη Τζιμισκή. Λίγο νωρίτερα ο Ιωάννης Τζιμισκής είχε αντιμετωπίσει το χειμώνα του 963/964 δυνάμεις του Sayf al-Dawla, που είχαν φτάσει ως το Ικόνιο. Ο Τζιμισκής εν συνεχεία νικά τους Άραβες κοντά στα Άδανα και πολιορκεί για λίγο τη Μοψουεστία.¹²¹

Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκά κατά την διέλευση του στην Ανατολή καταλαμβάνει πολλά φρούρια και πόλεις, μεταξύ των οποίων και τη Μοψουεστία, αλλά βρίσκει

Καππαδοκία και τη συγκέντρωση στρατού, και μέσα στην Πόλη, ο παραγκωνισμένος επί Κωνσταντίνου Ζ΄, Βασίλειος Λακαπηνός, είχε έτοιμο σχέδιο για να καταστείλει τις ενέργειες του Βρίγγα. Έτσι με 3000 άνδρες αποσοβεί την (όχι και πολύ οργανωμένη και δυναμική) προσπάθεια να μην έρθει στην Κωνσταντινούπολη ο Νικηφόρος Φωκάς. Leonis Diaconi, "Historiae", 45-46.

¹¹⁵ Ioannis Scylitzae, Synopsis, 259.

¹¹⁶ Για το θέμα αυτό ο πατριάρχης Πολύευκτος έφερε αντιρρήσεις καθώς φαίνεται πως ο Νικηφόρος Φωκάς ήταν ανάδοχος των παιδιών της Θεοφανούς και η σύζυγός τους παρέβαινε τους εκκλησιαστικούς κανόνες. Όμως τελικά κάμφθηκαν οι αντιρρήσεις του αφού παρουσιάστηκαν στοιχεία πως κάτι τέτοιο δεν ήταν αληθές. Και ο γάμος τελέστηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 963. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 260-261.

¹¹⁷ Για Βάρδα Φωκά βλ. PMBZ II, 472-479 (b. 1, #20769)

¹¹⁸ Ο Ιωσήφ Βρίγγας πεθαίνει 2 χρόνια αργότερα (965) εξόριστος στο μοναστήρι Ασηκρήτις στα Πυθία, Αρχικά είχε εξοριστεί στην Παφλαγονία. Μαρκόπουλος, Ιωσήφ Βρίγγας, 105-106.

¹¹⁹ Το αξίωμα αυτό καθιερώνεται πρώτη φορά για τον Βασίλειο Λακαπηνό και δίνονται σε αυτό πολλά προνόμια. Oikonomides, Les Listes, 299

¹²⁰ Επιχειρεί αργότερα και στη Δύση, εναντίων των Φατιμίδων Αράβων της Νότιας Ιταλίας και της Σικελίας, αλλά αυτές δε στέφονται από επιτυχία. Όπως θα δούμε και στο 4^ο κεφ. αυτής της εργασίας, ο ανιψιός του Μανουήλ Φωκάς και ο Πατρίκιος και δρουγγάριος Νικήτας συντρίβονται στη Σικελία και το Ρήγιο αντίστοιχα. Ο Ιωάννης Σκυλίτζης μνημονεύει την επιτυχία σε αντίστοιχη επιχείρηση στη Σικελία του παππού του και συνονόματού του, Νικηφόρου Φωκά, επί Βασιλείου Α΄, κατά των Αράβων. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 262-263. Leonis Diaconi, "Historiae", 67-68.

¹²¹ Λόγω έλειψης εφοδίων αναγκάζεται αρχές του 964 να λύσει την πολιορκία. Treadgold, A History, 499

και σε κάποια σθεναρή αντίσταση όπως στην Ταρσό.¹²² Ενώ αποκαθίσταται και η βυζαντινή κυριαρχία στην Κύπρο, που πέραν των άλλων θα βοηθούσε γενικότερα τις επιχειρήσεις στην Ανατολή με τους Άραβες. Ο Ιωάννης Τζιμισκής στέλνεται στα Άδανα, όπου συντρίβει μεγάλη αραβική δύναμη, γεγονός που ανεβάζει το κύρος του ακόμα και στους Άραβες. Ο αυτοκράτορας μετά τη μεγάλη του αυτή εκστρατεία στα συριακά εδάφη και την Κιλικία, επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη με πολλά λάφυρα.¹²³

Στο επόμενο διάστημα ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς έχει να αντιμετωπίσει τους Βούλγαρους από τον Βορρά, τους οποίους προσπαθεί να διαχειριστεί στέλνοντας εναντίον τους, τους Ρως, οι οποίοι το εκμεταλλεύονται για δικό τους συμφέρον και καταλαμβάνουν την περιοχή τους. Στη Δύση προσπαθεί να αντιμετωπίσει τους Γερμανούς που έχουν εισβάλλει στην Ιταλική χερσόνησο και απειλούν τις βυζαντινές κτήσεις εκεί. Ο ίδιος όμως δείχνοντας μια εμμονή προς την Ανατολή εκστρατεύει ξανά εναντίον των Αράβων της Ανατολής με επιτυχή αποτελέσματα. Η επιστροφή του Νικηφόρου Β΄ Φωκά δε συνοδεύεται όμως, από μια αναμενόμενη, μετά τις τόσες επιτυχίες, αποδοχή του λαού της Κωνσταντινούπολης. Αν πιστέψουμε και τη μαρτυρία του Σκυλίτζη¹²⁴ διαμορφώνεται ένα κλίμα αποστροφής των πολιτικών του επιλογών, καθώς φαίνεται να ευνοούνται μόνο κάποιοι στρατιωτικοί κυρίως κύκλοι, οι οποίοι λυμαίνονται την Πόλη, κάποια εκ των οποίων είναι και κοντινά μέλη της οικογένειας του αυτοκράτορα. Στο πλαίσιο αυτό ο ίδιος αρχίζει να φοβάται για τη ζωή του,¹²⁵ καταλαμβάνεται επίσης από δεισιδαιμονίες,

¹²² Την Ταρσό καταλαμβάνει το 965, μετά από μακρά πολιορκία, στην οποία αρχικά συμμετείχαν Νικηφόρος Β΄ Φωκάς και Ιωάννης Τζιμισκής, ενώ συμβάλλει και ο αδερφός του αυτοκράτορα, Λέων Φωκάς. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 268-269.

¹²³ Ανάμεσα στα λάφυρα, ήταν και μεγάλα κειμήλια της Χριστιανοσύνης, όπως το κεραμίδι με τη μορφή του Ιησού από μανδήλιο του αποστόλου Θαδδαίου, από την Έδεσσα και τμήματα του Τιμίου Σταυρού, που αφιερώνει στην Αγία Σοφία. Εντυπωσιακό, αλλά και ενδεικτικό των λαφύρων που μεταφέρθηκαν ήταν και οι πύλες της Ταρσού και της Μοψουεστίας, που έφερε ο αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη θέλωντας να δείξει την επιτυχία αυτής της εκστρατείας. Leonis Diaconi, "Historiae", 70-71. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 270.

¹²⁴ Επιγραμματικά ο Ιωάννης Σκυλίτζης ως στοιχεία αυτής της αποστροφής αναφέρει τη μη αρμόζουσα συμπεριφορά στρατιωτικών στην πόλη. Επίσης το ότι έπαυσε να δίνει χρηματοδότηση σε Εκκλησία, ευαγή ιδρύματα και Σύγκλητο (καθώς και γενικά την αριστοκρατία) και το ότι επέβαλε υψηλή φορολογία, ειδικά τις περιόδους των εκστρατειών (ακόμα και με βίαιες παρακρατήσεις). Έκανε ακόμα υποτίμηση του χρυσού νομίσματος και έκοψε ελαφρύτερο χρυσό νόμισμα (το τεταρτηρό), με το οποίο πληρωνόταν τα έξοδα, ενώ για τις εισπράξεις έπαιρνε το κράτος τον βαρύτερο σόλιδο. Οικονομικά μέτρα που επέφεραν και έλλειψη στην επάρκεια των αγαθών. Επίσης αναμίχθηκε στα εκκλησιαστικά ιεραρχικά ζητήματα με διάταγμα (Τόμο), όπου αποφάσιζε για την εκλογή επισκόπων ο ίδιος. Στο πλαίσιο αυτό προσπάθησε να θεωρηθούν μάρτυρες της πίστεως όσοι σκοτώνονταν στις μάχες (Κάτι το οποίο ήταν αντίθετο με τον κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου). Τέλος κατηγορήθηκε και για την αλλοίωση της αισθητικής της πόλης, καθώς ανύψωνε τείχη στα παλάτια και τα διαμόρφωνε εσωτερικά σαν κάστρα που έπρεπε να αντέξουν κάποια πολιορκία, με σιταποθήκες, φούρνους, μαγειρεία κτλ. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 273-275.

¹²⁵ Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς δεν είναι ικανοποιημένος από την οχύρωση του Μεγάλου Παλατιού και αναγείρει νέα τείχη, που έφθαναν ως τη θάλασσα, στο λιμάνι και το συγκρότημα αυτοκρατορικών κτιρίων (που έγιναν πιθανών επί Θεοδοσίου Β και αργότερα επί Θεόφιλου). Έτσι το Μεγάλο Παλάτι

προκαταλήψεις¹²⁶ και απομακρύνει από κοντά του πρόσωπα που στο παρελθόν ήταν στο πλευρό του. Εις εξ αυτών και ο Ιωάννης Τζιμισκής,¹²⁷ για τον οποίο υπήρξε αργότερα η φήμη ότι είχε συνάψει ερωτικές σχέσεις με τη σύζυγό του, Θεοφανώ. Αυτό φαίνεται πως συνέβη, σύμφωνα με το Λέοντα τον Διάκονο, όταν ο Τζιμισκής (που πρέπει την περίοδο αυτή να είχε παυθεί από τα καθήκοντά του και ήταν σε σύγκρουση με τον Νικηφόρο Β' Φωκά) κλήθηκε, με πρωτοβουλία της αυτοκράτειρας, στην πρωτεύουσα. Ο λόγος που πρόβαλε, η Θεοφανώ¹²⁸ και αποδέχτηκε ο αυτοκράτορας, ήταν ότι έπρεπε να τα ξαναβρούν θεός και ανιψιός και να προσπαθήσουν να τον παντρέψουν με κάποια πριγκίπισσα (καθώς η γυναίκα του, Μαρία Σκλήραινα,¹²⁹ είχε πεθάνει). Ο Ιωάννης Τζιμισκής μεταβαίνει στην Κωνσταντινούπολη και πλέον είναι πολύ συχνός επισκέπτης στο παλάτι, κάτι που φαίνεται ενόχλησε τον Νικηφόρο Β' Φωκά, ο οποίος τον περιόρισε στην οικία του.¹³⁰

Ο Ιωάννης Τζιμισκής όμως εκμεταλλεύεται αυτές τις συνθήκες (της συχνής παρουσίας του στο παλάτι) και φαίνεται, εκτός από ερωτικό δεσμό, να καταστρώνει

που πλέον διαμορφώθηκε, μέρος του οποίου είναι και νέα κτίσματα (ενώ γκερεμίστηκαν παλαιά όμορφα κτήρια), γίνεται ένα είδος κάστρου. Φημολογείται δε ότι το νέο επί της ουσίας παλάτι που δημιουργήθηκε με την ένωση του Μεγάλου Παλατιού και των κτισμάτων που υπήρχαν στο λεγόμενο παλάτι του Βουκολέοντος (έτσι ονομαζόταν μετά το 995), ολοκληρώθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 969 (μια ημέρα πριν τη δολοφονία του Ν. Φωκά). Το τείχος πάντως που ανεγερθεί πρέπει να ήταν κυρίως προς το παλάτι του Βουκολέοντα, και το λιμάνι. Mango C. A., *The Palace of the Boukoleon, Cahiers Archeologiques* 45 (1997), 41-48.

¹²⁶ Μια από τις προκαταλήψεις του ήταν η κατάληψη της Αντιόχειας, καθώς συμφωνά με μια διαδιδόμενη φήμη, μετά την άλωση της θα πεθάνει. Οι πολιορκητές της όμως, ο στρατηγός Μιχαήλ Βούρτζης (κυρίως) και ο στρατοπεδάρχης Πέτρος, φαίνεται να αγνοούν τις εντολές του και προφανώς τις προκαταλήψεις του και τον Οκτώβριο του 969 την καταλαμβάνουν. Πέρα όμως από αυτές τις απόψεις που κυκλοφορούσαν για τον Νικηφόρο Β' Φωκά, ο πραγματικός λόγος μάλλον που δεν κατέλαβε ο ίδιος την Αντιόχεια ήταν ότι είχε απομείνει από αποθέματα και επέστρεφε για αναδιοργάνωση. Επίσης την περίοδο αυτή και ως την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη, είχε πετύχει να κάνει επί της ουσίας υποτελή στη βυζαντινή αυτοκρατορία, την Αρμενία. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 271-273. Treadgold, *A History*, 492-493.

¹²⁷ Ο Ιωάννης Τζιμισκής φαίνεται πως είναι δυσανεκτός από τον Νικηφόρο Β' Φωκά και από το γεγονός ότι προνόμια στρατιωτικά είχαν αφαιρεθεί από τον ίδιο και είχαν μεταβιβαστεί στον στρατοπεδάρχη Πέτρο. Τα γεγονότα αυτά συμβαίνουν μετά το 965, χωρίς να γνωρίζουμε ακριβώς τότε. Ενώ και ο στρατηγός Μιχαήλ Βούρτζης είχε κληθεί στην Κωνσταντινούπολη για να επιπληχθεί γιατί είχε καταφέρει, αυτό στο οποίο είχε αποτύχει ο αυτοκράτορας, την κατάληψη της Αντιόχειας. Έτσι βρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη συνεργάτες του Νικηφόρου Β' Φωκά, στους οποίους στήριξε την άνοδο του στο θρόνο, συμμετείχαν στην εκστρατεία στην Κιλικία και στην Συρία, αλλά τώρα βιώνουν τη δυσμένειά του. Επιπλέον ο Μιχαήλ Βούρτζης και οι συνεργάτες του νιώθουν περισσότερο απογοητευμένοι καθώς ενώ είναι αυτοί που άλωσαν την Αντιόχεια, ο Νικηφόρος Β' Φωκάς ορίζει στρατηγό της πόλης και της ευρύτερης περιοχής τον ανιψιό του Ευστάθιο Μαλεινό. Treadgold, *A History*, 505. Whittow M., *The Making of Byzantium - 600-1025*, California Press, Berkeley – Los Angeles 1996, 354. Στο εξής: Whittow, *The Making*

¹²⁸ Για Θεοφανώ βλ. PMBZ II, 526-532 (b. 6, #28125) σελ. 526-532

¹²⁹ Για την Μαρία Σκλήραινα την αποθανούσα σύζυγο του Ιωάννη Τζιμισκή βλ. Seibt, *Die Skleroi*, 29. Επίσης για Μαρία Σκλήραινα βλ. PMBZ II, 345 (b. 4, 24924) σελ. 345

¹³⁰ «ὁ δὲ πρὸς τὴν βασιλεύουσαν εἰσελάσας καὶ τῷ βασιλεῖ παραστὰς, ἐπεὶ περ ἐπισκήψεις ἐδέξατο τοῖς βασιλείοις ὁσημέραι φοιτᾶν, τότε μὲν ἐφ' ἐστίας εὐθὺς ἀπηλλάττετο». Leonis Diaconi, *"Historiae"*, 85.

με τη Θεοφανώ ένα σχέδιο εξόντωσης του Νικηφόρου Β' Φωκά. Προφανώς στο σχέδιο αυτό συμμετείχαν και άνθρωποι κοντά στον Ιωάννη Τζιμισκή, ενώ μέσα στο παλάτι κάποιοι που ήταν κοντά στη Θεοφανώ. Στα πλεονεκτήματα ενός τέτοιου πραξικοπήματος είναι ότι η εξόντωση του αυτοκράτορα δε θα δυσανεστούσε και πολλούς άλλους στην Κωνσταντινούπολη και δε θα στεκόταν αρνητικά ή σφοδρά επικριτικά απέναντι σε μια τέτοια κίνηση. Οπότε μπορεί στο στενό κύκλο της συνωμοσίας να ήταν συγκεκριμένοι άνθρωποι, αλλά ήξεραν ότι οι αντιδράσεις για την επερχόμενη δολοφονία, θα ήταν λίγες και εύκολο, αν εκδηλωνόταν, να τις καταστείλουν. Αυτός ο κύκλος συγκεκριμένων προσώπων, έπρεπε να δράσει με ακρίβεια και ταχύτητα, ώστε η αποτελεσματικότητα του πραξικοπήματος να είναι εγγυημένη, καθώς δεν θα υπήρχε από τον Νικηφόρο Β' Φωκά καμία επιείκεια. Ο περισσότερο εκτεθειμένος φυσικά ήταν ο Ιωάννης Τζιμισκής και κάποιοι σύντροφοι του που θα υλοποιούσαν το σχέδιο. Η αυτοκράτειρα και κάποιοι άλλοι, όπως ο παρακοιμώμενος Βασίλειος Λακαπηνός, που φαίνεται ότι ήταν γνώστης και εκ των οργανωτών της συνωμοσίας, ρίσκαραν λιγότερο, καθώς θα μπορούσαν να αρνηθούν πιο εύκολα ανάμειξη τους στα γεγονότα.

II. Η δολοφονία του Νικηφόρου Β' Φωκά και η ενθρόνιση του Ιωάννη Α' Κουρκούα (Τζιμισκή)

Οι μαρτυρίες που δίνουν ο Λέων ο Διακόνος¹³¹ και ο Ιωάννης Σκυλίτζης¹³² περιγράφουν με μικρές διαφορές (παραθέτοντας ορισμένες διαφορετικές λεπτομέρειες)¹³³ τη νύχτα της δολοφονίας του Νικηφόρου Β' Φωκά. Ο Ιωάννης Τζιμισκής με κάποιους συντρόφους του συνωμότες, σε προχωρημένη ώρα το βράδυ (5^η πρωινή σύμφωνα με τον Λέοντα Διάκονο, σε μια παγερή και χιονισμένη νύχτα) της 10^{ης} προς 11^{ης} Δεκεμβρίου του 969, ανεβαίνουν στα τείχη του παλατιού, με σχοινιά και κοφίνια, από το λιμάνι του «Βουκολέοντος». Εκεί με συνεργάτες που ήταν και μέσα στο παλάτι (σε καμία μαρτυρία δεν υπάρχει ανάμειξη της Θεοφανούς τις στιγμές της δολοφονίας)¹³⁴ βρίσκουν κοιμώμενο τον Νικηφόρο Β' Φωκά¹³⁵ και του καταφέρνουν βίαια χτυπήματα. Αυτός ικετεύει μάταια τη Θεοτόκο να τον σώσει και οι πραξικοπηματίες τον υβρίζουν και μετά από λίγο τον σκοτώνουν¹³⁶ με αγριότητα και μίσος.

¹³¹ Leonis Diaconi, "Historiae", 84-90.

¹³² Ioannis Scylitzae, Synopsis, 279-280.

¹³³ Ο Λέων ο Διάκονος είναι πολύ λεπτομερής, στην περιγραφή της δολοφονίας του Νικηφόρου Β' Φωκά. Αναφέρει αναλυτικότερα την προετοιμασία που είχε προηγηθεί στο παλάτι για την επερχόμενη δολοφονία και παραστατικά τα γεγονότα της απεχθούς πράξης. Ενώ ο Σκυλίτζης εστιάζει στα πρόσωπα και σε αδρή παράθεση των συμβάντων πριν και μετά τη δολοφονία. Ο δε Ζωναράς αναφέρεται στα γεγονότα πολύ επιγραμματικά και μένει σε λεπτομέρειες όπως η ετυμολογική επωνυμία ενός εκ των συνωμοτών, του Θεόδωρου, ως ΑντζυποΘεοδωρου, λόγω του μελανού χρώματος του δέρματός του. Σε αυτό το πλαίσιο περιγράφει και αναλυτικά τη σύνθεση του αγάλματος που ήταν στο λιμανάκι (το οποίο προσέγγισαν οι συνωμότες), κάτω από το παλάτι, που προφανώς από αυτό πήρε το όνομα "Βουκολέοντος" (*Βουκολέων ο τόποςωνόμασται, ὅτι λίθινος λέων ἐστὶν ἐν αὐτῷ θοὺς ἐπιβεβηκῶς ὁμοίου καὶ τῷ εὐωνύμῳ ποδὶ κατέχοντι τὸ κέρασ αὐτοῦ περιστρέφων τὸν αὐχένα τὸν τοῦ θοός,*), Ioannis Zonaras, Epitome, 90.

¹³⁴ Ακόμα και στο χρονικό του Αρμένιου μοναχού, του Ματθαίου Έδεσσας, που η Θεοφανώ εμφανίζεται να έχει πιο ενεργή συμμετοχή στα γεγονότα της δολοφονίας, καθώς κατά αυτή τη μαρτυρία, η ίδια δένει το σπαθί του αυτοκράτορα καλά στη θήκη του (με αποτέλεσμα αυτό να μην βγαίνει) και παραδίδει ξίφος στον Ιωάννη Τζιμισκή για να φονεύσει τον Νικηφόρο Β' Φωκά, θεωρώ πως δεν είναι ευκρινές ότι ήταν παρούσα τη στιγμή της δολοφονίας. Από αυτή όμως τη μαρτυρία του Ματθαίου Έδεσσας η Garland L., υποστηρίζει ότι η Θεοφανώ ήταν παρούσα κατά τη διάρκεια της δολοφονίας. Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ.2. Garland L., Byzantine Empresses - Women and Power in Byzantium - AD 527-1204, Routledge, London and New York 1999, 132. Στο εξής: Garland, Byzantine Empresses

¹³⁵ Δυσκολεύτηκαν να ανακαλύψουν το χώρο που κοιμόταν στο αυτοκρατορικό δωμάτιο, καθώς ο Νικηφόρος Β' Φωκάς λόγω των φοβίων για τη ζωή του, δεν κοιμόταν στην αυτοκρατορική κλίνη, αλλά σε άλλο σημείο καλυμμένος με διάφορα σκεπάσματα, όπως προβιά άγριου ζώου, το ράσο ενός μοναχού θείου του, του Μιχαήλ Μαλεϊνού και άλλα παρόμοια σκεπάσματα. Το ακριβές λοιπόν σημείο αποκάλυψε ένας από τους υπηρέτες του παλατιού. Leonis Diaconi, "Historiae", 83,87.

¹³⁶ Θάφτηκε αμέσως το απόγευμα της μέρας εκείνης, χωρίς τιμές στο ναό (που θαβόταν οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου) των Αγίων Αποστόλων. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 281-282.

Ο Ιωάννης Τζιμισκής, αμέσως μετά πηγαίνει στην αίθουσα του Χρυσοτρίκλινου,¹³⁷ ενδύεται το αυτοκρατορικό διάδημα και αφού δείχνουν το κεφάλι του Νικηφόρου Β' Φωκά σε αυτούς που αντιλήφθηκαν την εισβολή στο παλάτι, εκείνοι πείθονται να μην πάρουν τα όπλα και να αντισταθούν. Στη σχετικά εύκολη επικράτηση του Ιωάννη Τζιμισκή συνέβαλε η καλή προετοιμασία που είχε γίνει, από τους συνωμότες, αλλά και ο σχετικός εφησυχασμός από το περιβάλλον του αυτοκράτορα ότι δεν υπήρχε κάποιος που θα ενεργούσε εναντίον του Νικηφόρου Β' Φωκά. Ακόμα και ο αδελφός του Λέοντας Φωκάς,¹³⁸ έδειξε ατολμία και αμηχανία, ώστε να κινηθεί εναντίον των πραξικοπηματιών.¹³⁹

Ο Ιωάννης Τζιμισκής μέσα σε μια εβδομάδα, με τη βοήθεια και του Βασίλειου Λακαπηνού,¹⁴⁰ που από τις ενέργειες του μετά τη δολοφονία, φαίνεται πως ήταν ένας από τους συνωμότες,¹⁴¹ αλλάζει άρδην τα πρόσωπα της διοίκησης. Όσοι ανήκαν στο περιβάλλον του Νικηφόρου Β' Φωκά εξορίζονται και αναλαμβάνουν πόστα σε θέσεις εξουσίας άτομα του περιβάλλοντος του Ιωάννη Τζιμισκή ή της εμπιστοσύνης του Βασίλειου Λακαπηνού. Εκδόθηκαν σχετικά

¹³⁷ «Ο δὲ γε Ἰωάννης, ἐπεὶ τὸ τοιοῦτον θεοστυγὲς καὶ ἀνόσιον μῦθος εἰργάσατο, ἐπὶ τὸν λαμπρὸν οἶκον τῆς βασιλικῆς ἐστίας παρελθὼν (Χρυσοτρίκλινον τὸν δόμον κατονομάζουσι), τὸ τε πέδιλον τὸ ἐρυθρὸν τοῖς ποσὶν ἐνηρμόσατο, καὶ παρὰ τὸν θρόνον κεκάθικε τὸν βασιλικόν.». Το «Χρυσοτρίκλινο», ήταν αίθουσα που κατασκευάστηκε πιθανότατα στα τέλη του 6^{ου} αιώνα και ήταν ο χώρος του παλατιού όπου δεχόταν τις ξένες αντιπροσωπείες. Μια αίθουσα όπου το κεντρικό τραπέζι ήταν χρυσό ή από επιχρυσωμένο ασήμι, ο αυτοκρατορικός θρόνος ήταν τοποθετημένος στην αψίδα της διακοσμημένου με ψηφιδωτό που παρίστανε τον ένθρονο Χριστό και ένα έπιπλο το «Πενταπύργιο» με εκθέματα στέμματα, βάζα και πολύτιμα αντικείμενα. Περιβαλλόταν από διάφορες αίθουσες, ενώ στον προθάλαμο υπήρχε ηλιακό ρολόι περιστοιχισμένο από 16 κίονες και στολισμένο με ψηφιδωτά που παρίσταναν αυτοκρατορικές εκστρατείες. Υπήρχε για την αίθουσα αυτή, υπεύθυνος σημαντικός αξιωματούχος της αυλής (πρωτοσπαθάριος του Χρυσοτρίκλινου), για τον οποίο δε γνωρίζουμε με σαφήνεια τα καθήκοντά του. Leonis Diaconi, "Historiae", 90, ODB, 455-456

¹³⁸ Για Λέοντα Φωκά βλ. PMBZ II, 101-104 (b. 4, #24408)

¹³⁹ Ο Λέων Διάκονος κατηγορεί τον Λέοντα Φωκά για την ατολμία που έδειξε στην όλη υπόθεση καθώς όπως υποστηρίζει θα μπορούσε να ανατρέψει χωρίς καν αιματοχυσία τον Ιωάννη Α' Τζιμισκή, αν ξεσήκωνε ακόμα και με χρήματα τον λαό, ενώ έλεγχε τους διορισμένους, από τον Νικηφόρο Β' Φωκά στη διοίκηση, καθώς και μεγάλα τμήματα του στρατού που έδρευαν στην Πόλη. Leonis Diaconi, "Historiae", 95.

¹⁴⁰ Ο Βασίλειος Λακαπηνός, είχε εμπειρία στο θέμα της στελέχωσης της διοίκησης καθώς και επί Κωνσταντίνου Ζ', ως παρακοιμώμενος, συμβούλευε τον αυτοκράτορα για την τοποθέτηση αξιωματούχων στις διάφορες θέσεις της διοίκησης. Κριτήριο του δεν ήταν μόνο η ικανότητα αυτών των προσώπων, αλλά και χρηματικά ποσά που του έδιναν ως αντάλλαγμα. Κάποτε ο πατριάρχης Πολύευκτος φαίνεται πως ενημέρωσε τον αυτοκράτορα για αυτή την δράση του παρακοιμώμενου, αλλά ο τελευταίος είχε την υποστήριξη της ετεροθαλής αδερφής του και αυτοκράτειρας Ελένης (με την οποία πρέπει να μοιραζόταν και τα ποσά, από αυτές τις δωροδοκίες) και αντέκρουσαν τις κατηγορίες. Brokkaar W., Basil Lacapenus - Byzantium in the Tenth Century, *Studia Byzantine et Neohellenica Neerlandica*, Barker W. F. – Van Gemert A. F. – Aerts W. J. (eds.), [Byzantina Neerlandica 3], Leiden 1972, 214. Στο εξής: Brokkaar, Basil Lacapenus

¹⁴¹ Ο Λέων ο Διάκονος μαρτυρεί πως εκείνο το βράδυ είχε προσποιηθεί ασθένεια και βρισκόταν στο κρεβάτι του. Δεν ήταν δηλαδή εκεί αυτός που όφειλε να μεριμνά τη νύχτα για την ασφάλεια του αυτοκράτορα, ως παρακοιμώμενος του. «της δὲ ὦν Ἰωάννη, καὶ λίαν ἐκτόπως αὐτῷ φιλικῶς διακείμενος, ἐσκήπτετο πρότερον νοσεῖν, κάπειτα πονήρως εἶχε, καὶ κλινοπετῆς ἦν. νύχιον οὖν τὴν τοῦ Νικηφόρου μεμαθηκῶς ἀναίρεισιν». Leonis Diaconi, "Historiae", 94.

διατάγματα που απαγόρευαν την οποιαδήποτε κίνηση ανταρσίας, καθώς αυτό θα είχε ολέθριες συνέπειες για τους εξεγερθέντες.¹⁴² Το μόνο που έμενε ήταν η τυπική στέψη του αυτοκράτορα από τον πατριάρχη Πολύευκτο.¹⁴³ Όμως ο πατριάρχης (ιδιαίτερα τυπικός στα θέματα εκκλησιαστικής τάξης, πολύπειρος στον πατριαρχικό θρόνο)¹⁴⁴ αντιτάχθηκε στον σφετεριστή αυτοκράτορα¹⁴⁵ και του έθεσε όρους για να του επιτρέψει την είσοδο στην Αγία Σοφία, αλλά και να προχωρήσει στην αναγνώρισή του και την στέψη του, όπως απαιτούσε η τυπική διαδικασία ενθρόνισης.

Οι όροι, τους οποίους έπρεπε να ικανοποιήσει ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής ήταν οι παρακάτω. Αρχικά να διωχθεί η αυτοκράτειρα Θεοφανώ, που ήταν συνωμότης και ηθικός αυτουργός αυτής της απεχθούς για τον σύζυγό της πράξης. Ο Σκυλίτζης και ο Ζωναράς αναφέρουν ότι αυτοί που μετείχαν στη δολοφονία, ήταν υπό τις οδηγίες της.¹⁴⁶ Επίσης να καταδείξει και να τιμωρήσει τα πρόσωπα που δολοφόνησαν τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά, καθώς δε θα μπορούσε να στεφθεί αυτοκράτορας ο δολοφόνος του προηγούμενου αυτοκράτορα με τη Θεία συναίνεση. Ακόμα να καταργηθεί το διάταγμα¹⁴⁷ του Νικηφόρου Β΄ Φωκά με το οποίο διακανονίζονταν κάποια εκκλησιαστικά θέματα, όπως οικονομικής φύσεως ζητήματα (περιουσιών και φορολογικά ναών και μονών), αλλά κυρίως η εκλογή επισκόπων, που θα έπρεπε να έχει την έγκριση του αυτοκράτορα. Το τελευταίο αίτημα ασφαλώς ήταν και το πιο φλέγον για το πατριαρχείο.

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής ικανοποίησε, χωρίς από ότι φαίνεται ιδιαίτερο δισταγμό, άμεσα και τις τρεις απαιτήσεις του πατριάρχη, καθώς εξορίζει τη

¹⁴² Ήξεραν ότι οι συνέπειες που προανήγγελλαν τα διατάγματα θα τα εφάρμοζε ο παρακοιμώμενος Βασίλειος. Μάλιστα ακόμα και αυτοί που θα προσπαθούσαν σε ανάλογες περιπτώσεις να επωφεληθούν από τις αναστατώσεις κάνοντας ληστρικές επιθέσεις σε ιδιωτικές ή κρατικές περιουσίες δεν τόλμησαν να κάνουν το σιδήποτε. Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία, 18.

¹⁴³ Για τον πατριάρχη Πολύευκτο, ο οποίος δε δίστασε να έρθει σε σύγκρουση με αυτοκράτορες και υψηλούς κρατικούς λειτουργούς βλ. Κατή Ε. Δ., Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Πολύευκτος (956-970), Θεσσαλονίκη 2016. Στο εξής: Κατή, Πολύευκτος

¹⁴⁴ Για Πολύευκτο βλ. PMBZ II, 504-507 (b. 5, #26715). Ο Πολύευκτος χειροτονήθηκε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως στις 3 Απριλίου του 956, επί Κωνσταντίνου Ζ΄. Μαρκόπουλος, Ίωσηφ Βρίγγας, 93.

¹⁴⁵ «ἀλλ' οὐκ εἰάθη παρὰ τοῦ Πολυεύκτου εἰς τὸν ναὸν εἰσελθεῖν, ὡς φόνῳ μεμιασμένος». Ioannis Zonaras, Epitomae, 92.

¹⁴⁶ «ἀλλ' ὁ Βαλάντης καὶ ὁ Ἀτζυποθεόδωρος ἐπιτροπῇ τῆς δεσποίνης...» Ioannis Scylitzae, Synopsis, 285. «έλεγε δε τον Ἀθαλάντην καὶ τὸν Ἀτζυποθεόδωρον ἐπιτροπῇ τῆς Θεοφανούς τὸν Νικηφόρον διαχειρίσασθαι». Ioannis Zonaras, Epitomae, 92.

¹⁴⁷ Πρόκειται για ένα αυτοκρατορικό, που εξελίχθηκε σε συνοδικό διάταγμα (Νεαρά) του 964, το οποίο προέβλεπε την έγκριση του αυτοκράτορα στην εκλογή αρχιερέων. Το διάταγμα αυτό δε διασώζεται, αλλά είναι γνωστό από πηγές που το αναφέρουν. Η έρευνα δεν έχει αποφανθεί αν ο Νικηφόρο Β΄ Φωκάς οδηγήθηκε σε αυτό το διάταγμα λόγω συγκρουσιακής σχέσης με τον πατριάρχη Πολύευκτο ή επειδή προκλήθηκε κρίση στους κόλπους της Εκκλησίας από τον πατριάρχη, την οποία θέλησε να τερματίσει. Δε γνωρίζουμε αν ο Πολύευκτος το υπέγραψε, αλλά όσοι αρχιερείς δεν το υπέγραψαν εξορίστηκαν και επανήλθαν από τον Βασίλειο Λακαπηνό επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Κατή, Πολύευκτος, 201-211.

Θεοφανώ,¹⁴⁸ καταδεικνύει ως δολοφόνους τον Λέοντα Βαλάντη¹⁴⁹ και τον Αντζυποθεόδωρο,¹⁵⁰ τους οποίους και εξορίζει και παραδίδει στην Ιερά Σύνοδο τον Τόμο του Νικηφόρου Β' Φωκά για να παύσει την ισχύ του. Έτσι τα Χριστούγεννα (25 Δεκεμβρίου) του 969 στέφεται επίσημα από τον πατριάρχη Πολύευκτο αυτοκράτορας, διατηρώντας όμως τα αυτοκρατορικά δικαιώματα των παιδιών του Ρωμανού Β',¹⁵¹ Βασιλείου,¹⁵² Κωνσταντίνου¹⁵³ και Άννας¹⁵⁴.

Ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής είτε πριν τη στέψη του όπως μαρτυρεί ο Ιωάννης Σκυλίτζης¹⁵⁵ είτε μετά όπως μαρτυρεί ο Λέων ο Διάκονος,¹⁵⁶ διανέμει όλη την περιουσία του. Αυτό μπορεί να εκληφθεί ως έργο μετάνοιας για τον τρόπο ανάρρησης του στον θρόνο,¹⁵⁷ αλλά σίγουρα σηματοδοτεί προς τον λαό την έναρξη μιας νέας εποχής που ξεκινάει σε αντιδιαστολή με αυτήν του Νικηφόρου Β' Φωκά που είχε επιφέρει μέχρι και σιτοδεία στην Πόλη. Όπως και να έχει ο νέος αυτοκράτορας, ο οποίος παρουσιάζεται ανιδιοτελής, επιζητά την αποδοχή των Βυζαντινών. Ακόμα και ο Λέων ο Διάκονος που θεωρείται ότι δεν ανήκει στους ιστορικούς που είναι φίλα προσκείμενοι στον Ιωάννη Α' Τζιμισκή, μαρτυρά πόσο προσιτός ήταν ως άνθρωπος και πόσο κοντά ακόμα ήταν και στους αναξιοπαθούντες. Ενώ λαμβάνει οικονομικά μέτρα, όπως η επαναφορά της ρόγας που έπαιρναν οι συγκλητικοί και η μη φορολόγηση του θέματος των Αρμενιικών

¹⁴⁸ Αρχικά η Θεοφανώ εξορίζεται στη νήσο Πρώτη, κατά τον Λέοντα τον Διάκονο ή την Προικόνησσο κατά τον Σκυλίτζη. Επίσης ο Σκυλίτζης αναφέρει ότι λίγο μετά, πήγε ως ικέτιδα στην Αγία Σοφία. Η ίδια αντέδρασε για το γεγονός ότι παραγκωνίστηκε από τους υπόλοιπους συνωμότες, αλλά τελικά εξορίζεται από τον Βασίλειο Λακατηνό σε μονή στη Δαμίδεια, που βρισκόταν στο θέμα των Αρμενιικών. Leonis Diaconi, "Historiae", 99. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 285.

¹⁴⁹ Για Λέοντα Βαλάντη βλ. PMBZ II, 153-154 (b. 4, #24516)

¹⁵⁰ Για Αντζυποθεόδωρο βλ. PMBZ II, 427-428 (b. 1, #20699) «Λέοντα τὸν Βαλάντην καθυπεδείκνυν, αὐτόχειρα τοῦ Νικηφόρου καὶ αὐθέντην πεφηνέναι τοῦτον, οὐκ ἄλλον, ἰσχυριζόμενος» Ο Λέων ο Διάκονος αναφέρει ως καταδειχθέντα δολοφόνο, μόνο τον Λέοντα Βαλάντη και όχι και τον Αντζυποθεόδωρο. Leonis Diaconi, "Historiae", 99. Καθώς οι Ιωάννης Σκυλίτζης και Ιωάννης Ζωναράς μαρτυρούν ότι ο Ιωάννης Τζιμισκής κατέδειξε ως δολοφόνους δύο. Τον Λέοντα Βαλάντη και τον Αντζυποθεόδωρο. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 285, Ioannis Zonaras, Epitomae, 92

¹⁵¹ «Ὁ δὲ Τζιμισκῆς τῆς βασιλείας γενόμενος ἐγκρατὴς καὶ τοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ παῖδας κοινωνοὺς πεποίητο τῆς ἀρχῆς παῖδας ἔτι τυγχάνοντας». Ioannis Zonaras, Epitomae, 91.

¹⁵² Για Βασίλειο Β' βλ. PMBZ II, 537-551 (b. 1, #20838) σελ. 537-551

¹⁵³ Για Κωνσταντίνο PMBZ II, 531-535 (b. 3, #23735)

¹⁵⁴ Για πορφυρογέννητη πριγκίπισσα Άννα βλ. PMBZ II, 257-259 (b. 1, #20436)

¹⁵⁵ «Τούτων οὖν πραχθέντων, ὑποσχομένου δὲ τοῦ Ἰωάννου καὶ εἰς ἐξίλασμα τῆς ἀμαρτάδος πένησι διανεῖμαι, ἣν ἰδιωτεύων εἶχε περιουσίαν». Ioannis Scylitzae, Synopsis, 286.

¹⁵⁶ Ο Λέων ο Διάκονος είναι πολύ αναλυτικός στον τρόπο που αποκτήθηκε και διαμοιράστηκε η περιουσία του Ιωάννη Α' Τζιμισκή. Leonis Diaconi, "Historiae", 99-100.

¹⁵⁷ Το θέμα της δολοφονίας του Νικηφόρου Β' Φωκά έπρεπε να κλείσει και για την Εκκλησία, καθώς έστεψε αυτοκράτορα τον, επί της ουσίας, δολοφόνο του. Αλλά έπρεπε να κλείσει και για τον ίδιο τον Ιωάννη Α' Τζιμισκή. Έτσι όπως μαρτυρεί τον 12^ο αιώνα ο Θεόδωρος Βαλαμών, συγκλήθηκε σύνοδος στην οποία ο Πολύευκτος έθεσε το θέμα του «χρίσματος της βασιλείας». Σύμφωνα με αυτό, όπως και με το «χρίσμα του βαπτίσματος», αίρονται οι αμαρτίες πριν από την λήψη αυτών των χρισμάτων. Επομένως και ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής απαλλάσσεται από το αμάρτημα του φόνου. Αυτό συνέβη λίγο μετά από την στέψη του νέου αυτοκράτορα. Κατή, Πολύευκτος, 254-256.

και προφανώς και άλλα μέτρα φορελάφρυνσης. Οπότε δικαιολογείται η στάση λαού και στρατού στη στέψη του που τον επευφημούσαν.¹⁵⁸

Η ενθρόνιση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και ειδικά με τον τρόπο που έγινε, ασφαλώς έγειρε κάποια ζητήματα της φυσικής συνέχειας του βασιλικού οίκου της μακεδονικής δυναστείας. Έτσι ο αυτοκράτορας, αφού ταχτοποίησε διάφορα άμεσα ζητήματα, όπως η κάθοδος των Ρώσων¹⁵⁹ και η στάση του Βάρδα Φωκά,¹⁶⁰ γιου του Λέοντα Φωκά (στα οποία θα γίνει λόγος σε επόμενα κεφάλαια) νυμφεύτηκε την Θεοδώρα. Η Θεοδώρα¹⁶¹ ήταν κόρη του Κωνσταντίνου Ζ΄, αδερφή του Ρωμανού Β΄ και φυσικά θεία των ανήλικων ακόμα διαδόχων Βασιλείου και Κωνσταντίνου. Με τον τρόπο αυτό επισφραγιζόταν η φυσική συνέχεια της δυναστείας στη συνείδηση του λαού. Η νέα αυτοκράτειρα σίγουρα δεν ταίριαζε στην ιδιοσυγκρασία του αυτοκράτορα, αφού δεν ήταν ευειδής, όπως μαρτυρεί ο Λέων ο Διάκονος.¹⁶² Επίσης είχε χρόνια κλεισμένη σε μοναστήρι, χωρίς βέβαια τη θέληση της, αφού εκεί κατά κάποιο τρόπο την είχε εξορίσει η Θεοφανώ, όπως και τις αδελφές της.¹⁶³ Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την προτροπή του Βασίλειου Λακαπηνού, (όπως μαρτυρεί μόνο ο Ζωναράς)¹⁶⁴ ο γάμος τελέστηκε τον Νοέμβριο του 970.¹⁶⁵ Ένας γάμος που έγινε ιδιαίτερα αποδεκτός από τον λαό της Πόλης, καθώς σηματοδοτούσε ότι ο νέος

¹⁵⁸ «οὕτως εἰς τὸν θεῖον σηκὸν ὁ Ἰωάννης παραδεχθεὶς, καὶ πρὸς τοῦ Πολυεύκτου στεφθεὶς, ἐς τὴν βασιλείον ἐστὶαν παλινστεῖ, παρὰ παντὸς τοῦ τε στρατιωτικοῦ πλήθους καὶ τοῦ δημοτικοῦ εὐφημούμενος». Leonis Diaconi, "Historiae", 99.

¹⁵⁹ Ο Βάρδας Σκληρός στην μάχη της Αρκαδιούπολης νικά τους Ρώσους, αλλά καλείται να φύγει προς την Ανατολή για να καταστείλει τη στάση που οργάνωσε ο Βάρδας Φωκάς, ανιψιός του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, πράγμα το οποίο και πέτυχε. Όμως ο μάγιστρος Ιωάννης Κουρκούας, που είχε μείνει στην θέση του, δεν κατάφερε να δείξει ότι θα μπορούσε να τους συγκρατήσει περαιτέρω. Leonis Diaconi, "Historiae", 126.

¹⁶⁰ Για Βάρδα Φωκά βλ. PMBZ II, 486-493 (b. 1, #20784)

¹⁶¹ Για Θεοδώρα βλ. PMBZ II, 289-291 (b. 6, #27604)

¹⁶² Η Θεοδώρα είχε όμως αρετές άλλες όπως αναφέρει ο Λέων ο Διάκονος «κάλλει μὲν καὶ σώματος ὥραις οὗ τι λίαν οὔσαν ἀριπρεπῆ, σωφροσύνη δὲ καὶ ταῖς παντοδαπαῖς ἀρεταῖς ἀθηρίτως τοῦ θήλεος ὑπεραίρουσαν». Leonis Diaconi, "Historiae", 127.

¹⁶³ Η Θεοφανώ είχε εξορίσει σε μοναστήρι τις πέντε αδελφές του Ρωμανού Β΄, όταν αυτός είχε ανέβει στο θρόνο. Προσπάθησε να κάνει το ίδιο και με την πεθερά της και μητέρα του αυτοκράτορα, Ελένης, αλλά εκείνη ξεστομίζοντας κατάρες και απειλές, τον έπεισε να παραμείνει στο παλάτι. Όμως μετά από λίγο θρυλείται ότι πέθανε από τον καημό της για τις κόρες της. Η Garland L. θεωρεί πως ένας από τους λόγους που η Θεοφανώ προέβη σε αυτή την ενέργεια είναι διότι μια από τις κόρες του Κωνσταντίνου Ζ΄, η Αγαθία, βοηθούσε τον πατέρα της αυτοκράτορα σε θέματα διοίκησης και άρα ίσως είχε ή θα είχε λόγο και στη διοίκηση και στη βασιλεία του αδερφού της. Garland L., Byzantine Empresses, 127-128.

¹⁶⁴ «νυμφεύεται δ' ἑαυτῷ γυναῖκα ὁ βασιλεὺς σπουδῇ Βασιλείου τοῦ παρακοιμωμένου Θεοδώραν θυγατέρα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου». Ioannis Zonaras, Epitome, 96.

¹⁶⁵ Ο Λέων ο Διάκονος μας πληροφορεί με σχετική λεπτομέρεια για την τέλεση της γαμήλιας τελετής «Νοέμβριος μὲν ἐνειστῆκει, ἔτει δευτέρῳ τῆς τούτου ἡγεμονίας, ὅτε ἡ γαμήλιος ἐτελεῖτο ἐστίασις». Ο Ζωναράς μιλά ότι οι γάμοι τελέστηκαν το δεύτερο έτος της βασιλείας του Ιωάννη Τζιμισκή. Ο Σκυλίτζης δεν αναφέρει σαφή ημερομηνία τέλεσης του γάμου. Τοποθετεί όμως το γάμο, μετά τις εκστρατείες του Βάρδα Σκληρού κατά των Ρώσων και του Βάρδα Φωκά και πριν την εκστρατεία του ίδιου του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή εναντίον των Ρώσων. Leonis Diaconi, "Historiae", 127. Ioannis Zonaras, Epitome, 96. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 294.

αυτοκράτορας σεβόταν τη διαδοχή στην βασιλεία. Βέβαια ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής με τον γάμο αυτό επισφράγιζε τη δική του βασιλεία και ήσυχος ότι δεν θα υπήρχαν σφετεριστικές τάσεις για αξίωση κληρονομικών δικαιωμάτων, ετοίμαζε το εκστρατευτικό του πρόγραμμα, ξεκινώντας από το Βορρά και την αντιμετώπιση των Ρώσων. Πέρα όμως των γάμων του που έφεραν ένα χαρμόσυνο κλίμα, ο αυτοκράτορας, όλο αυτό το διάστημα δεν είχε απομακρυνθεί από την πρωτεύουσα, κάνοντας έργα και ευεργεσίες που τον έκαναν αγαπητό στον λαό της Πόλης, αντιστρέφοντας την όποια εικόνα υπήρχε για αυτόν ως τότε.¹⁶⁶ Έτσι με όλα αυτά τα γεγονότα, ουσιαστικά οριστικοποιείται η ενθρόνιση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Ο ίδιος αισθάνεται πλέον την ασφάλεια που επιζητούσε ώστε να αντιμετωπίσει ο ίδιος τους εχθρούς της αυτοκρατορίας, εκεί που η διπλωματία δεν είχε αποδώσει.

¹⁶⁶ Leonis Diaconi, "Historiae", 127.

III. Η φυσιογνωμία του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) και στοιχεία της προσωπικότητάς του, όπως αναδύονται από τις πηγές

Ο Λέων ο Διάκονος μας παραδίδει μια άποψη της φυσιογνωμίας, αλλά και της προσωπικότητάς του αυτοκράτορα Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, που θεωρώ ότι είναι αυτή των 45 χρόνων¹⁶⁷ που ενθρονίστηκε στο αυτοκρατορικό αξίωμα. Ακριβώς την ίδια εικόνα παραδίδει και ο Σκυλίτζης,¹⁶⁸ αν και αυτός την παραθέτει στο τέλος της διήγησής του, δηλαδή μετά του γεγονότος του θανάτου του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Σχετικά με το έτος γέννησης του δεδομένου ότι έχουμε μαρτυρίες για ακέραια έτη, τόσο για την ηλικία ενθρόνισής του, όσο και για την ηλικία θανάτου του δεν μπορούμε να έχουμε απόλυτη και ασφαλή άποψη για το ακριβές έτος γέννησης του, που πρέπει να ήταν το πιθανότερο, με βάση τα μαθηματικά δεδομένα, το 924 ή το αργότερο το 925 (το οποίο πρέπει να προκύπτει για κάποιους ιστορικούς, από το έτος θανάτου του αυτοκράτορα, το οποίο όμως έτος ο αυτοκράτορας έζησε μόλις 10 ημέρες).

«Τὴν δὲ ἰδέαν τοιόσδε ἦν· λευκὸς μὲν τὴν ὄψιν, καὶ

εὐχρὺς, τὴν κόμην φέρων ξανθὴν καὶ ἀραιὰν ἐπὶ μέτωπον

.....

ἐλάττωμα δὲ Ἰωάννη τοῦτο

¹⁶⁷ «πέμπτον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος ἦν αὐτῷ τῆς ἡλικίας, ὅτε τῆς βασιλείου ἐπέβη ἀρχῆς». Leonis Diaconi, "Historiae", 96.

¹⁶⁸ Στην εισαγωγή έγινε λόγος για το αν ο Σκυλίτζης έχει ως πρότυπο το έργο του Λέοντα Διακόνου ή χρησιμοποιούν κάποιο ή κάποια κοινά πρότυπα. Εδώ παρατίθεται ολόκληρη η διήγηση του Σκυλίτζη για τη φυσιογνωμία του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή που είναι καθόλα πανομοιότυπη με αυτή του Λέοντα Διακόνου. «τὴν δὲ ἰδέαν τοιόσδε τις ἦν· λευκὸς μὲν τὴν ὄψιν καὶ εὐχρὺς, τὴν κόμην φέρων ξανθὴν καὶ ἀραιὰν, ἐπὶ μέτωπον. ὀφθαλμοὶ τούτῳ ἀνδρώδεις καὶ χαρῶποι, ῥίς λεπτή τε καὶ σύμμετρος, γένους ἡ ἄνωθεν πυρσὴ καὶ εἰς πλαίσιον καθευμένη παρὰ τὸ μέτριον, ἡ δὲ κάτωθεν μεμετρημένη, ὡς τὸ εἶκος, καὶ μήτι ἐνδεῶς ἔχουσα, τὴν δὲ ἡλικίαν βραχύς τις ἦν, εἰ καὶ στέρνον εὐρὺ καὶ μετάφρενον εἶχε. γιγαντώδης δὲ τούτῳ ἐνὶ ἰσχύς, καὶ ταῖς χερσίν εὐαγωγία καὶ ἀλκή τις ἀκαταγώνιστος· ἡρωϊκὴ γὰρ αὐτῷ ψυχὴ ἀνε κέκρατο, ἀδεής τε καὶ ἀκατάπληκτος, ἐν οὕτῳ βραχεῖ σώματι ἀποδεδειγμένη τόλμαν ὑπερφυῆ. ἐς ὅλην γὰρ φάλαγγα οὐκ ἀπεδειλία μόνος ὁρμᾶν, πλείστους τε κατακαίνων ἀπτέρῳ τάχει πρὸς τοὺς οἰκείους διανέκαμπτεν, ἐν ἄλμασι δὲ καὶ σφαιρισμοῖς καὶ ἀκοντισμοῖς καὶ τόξων ἐντάσει καὶ βολαῖς πάντων κατευμεγέθει τῶν τότε. ἵππους τε τέσσαρας κέλητας ἰστάς στοιχηδὸν ἐκ τοῦ θατέρου μέρους καθαλλόμενος ἐπὶ τὸν πύματον ὡς τις πτηνὸς ἐφίζανε. θέλος τε ἀφίεις διὰ δακτυλίου ὀπῆς τοῦ σκοποῦ κατεστοχάζετο σφαῖραν τε ἐκ σκύτους κατειργασμένην ἐν πυθμένι ὑελλίνου σκύφους τιθεῖς, τὸν ἵππον μύωπι κεντρίζων θαμὰ καὶ τὸν δρόμον ἐπιταχύνων, ῥάβδῳ παίων τὴν. ὁ σφαῖραν αὐτὴν μὲν ἀναθρόσκεν καὶ πέτεσθαι κατειργάζετο, τὸ δὲ σκύφος ἐπὶ χώρασέμενον ἀμετακίνητον, μεγαλόδωρός τε ἦν καὶ φιλοδωρότατος, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν αἰτησάμενος ἀπῆλθε κενός, εἰ μὴ Βασίλειος ὁ παρακοιμώμενος ἐπέειχεν αὐτόν. ἐλάττωμα δὲ τούτῳ προσῆν, ὅτι τε περὶ πότους ἔστιν ὅτε παρὰ τὸ προσῆκον ἐκώμαζε καὶ περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονὰς διεπτότο. ἦν δὲ ὅτε ἐβασίλευσεν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ πέντε, θνήσκει δὲ ζήσας τὰ πάντα ἔτη πεντήκοντα πρὸς τῷ ἐνι. Ὁ Σεβαστείας κατὰ τὴν ἐνδεκάτην (ια' Α') τοῦ Ἰαννουαρίου μηνὸς βασιλεῦσαι φησι τὸν Βασίλειον μάλλον πιστευτέον». Ioannis Scylitzae, Synopsis, 312-313.

προσῆν, ὅτι τε περὶ πότους ἔστιν ὅτε παρὰ τὸ προσήκον

ἐχῶμαζε, καὶ περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονὰς διεπτότο.¹⁶⁹

Παρουσιάζεται λοιπόν βραχύς στο σώμα, γυμνασμένος, με ωραία χαρακτηριστικά, δηλαδή λευκό δέρμα, ξανθωπά μαλλιά, αλλά αραιή κόμη και κοκκινωπή γενειάδα στο πάνω μέρος και γενικά περιποιημένη, ανδροπρεπή και χαρρούμενα μάτια, λεπτή και συμμετρική μύτη και προσεγμένη επομένως εμφάνιση. Επίσης χαρακτηρίζεται ανδρείος με φυσικές δυνάμεις και με αναπτυγμένες στρατιωτικές δεξιότητες.¹⁷⁰ Ακόμα φαίνεται από αυτές τις μαρτυρίες, σχετικά με την προσωπικότητά του, πως ήταν ευπροσήγορος, γενναιόδωρος, πλούσιος εσωτερικών χαρισμάτων, υπέρμετρα φιλόανθρωπος. Στα ελαττώματά του, προσάπτονται οι διασκεδάσεις, οι κρασποκατανύξεις και η τέρψη στις σωματικές ηδονές.

Μια άλλη πηγή για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά (κυρίως τα προσωπογραφικά) του Ιωάννη Α' Τζιμισκή, αποτελούν τα χρυσά νομίσματα και τα μολυβδόβουλλα που διασώθηκαν.¹⁷¹ Σε αυτά παρουσιάζεται με τα αυτοκρατορικά ενδύματα ὀρθιος, ως τη μέση περίπου (στάση προτομής). Έχει κοντή και φροντισμένη γενειάδα και ήρεμο καλοσχηματισμένο πρόσωπο. Στις παραστάσεις αυτές (εκτός από ένα μολυβδόβουλλο, που πιθανολογείται ότι είναι του Ιωάννη Α' Τζιμισκή, στην οποία εμφανίζεται μόνος) ο αυτοκράτορας εικονιζόμενος στον οπισθότυπο, εμφανίζεται πάντα με τη Θεοτόκο που τον ευλογεί. Βέβαια ο χώρος που απομένει είναι λίγος για απόδοση περισσότερων ευκρινών χαρακτηριστικών.¹⁷² (Για τα αυτοκρατορικά μολυβδόβουλλα και τη νομισματοκοπία, της βασιλείας του Ιωάννη Α' Τζιμισκή θα ακολουθήσει σχετικό κεφάλαιο).

¹⁶⁹ Leonis Diaconi, "Historiae", 96-98.

¹⁷⁰ Ο Κωνσταντίνος Μανασσής στο έμμετρο έργο του «Σύνοψις Χρονική», παρομοιάζει (αφού έχει εξιστορήσει τη βασιλεία του) τον Ιωάννη Α' Τζιμισκή με «ἀστήρ», τον σκιαγραφεί με πλούσια χαρίσματα και μόνο του ελάττωμα το μίasma της δολοφονίας. «*Τοιοῦτος ἦν ὁ Τζιμισκῆς ποιμὴν θηροδιώκτης, προφυλακὰς ποιούμενος τῶν ἑαυτοῦ θρεμμάτων, ... ἄλλος παράδεισος θεοῦ τέτταρα ρεῖθρα θλύζων, δικαιοσύνην, φρόνησιν, ἀνδρείαν, σωφροσύνην, ὡς εἶγε μὴ τῷ μολυσμῷ τοῦ φόνου κατεχράνθη, ἀστήρ ἂν ἦν αὐτόχρημα φωσφόρος ζωογόνος*». Constantini Manassis, Breviarium, 313-314, στ. 5811-5822.

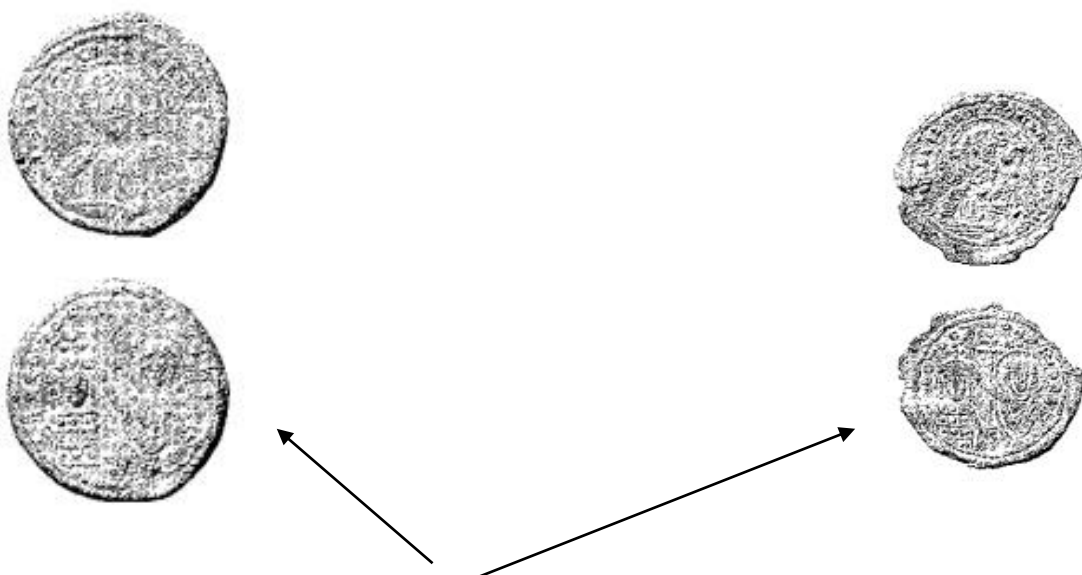
¹⁷¹ Την περίοδο αυτή και γενικά μετά την εικονομαχία, τα αυτοκρατορικά μολυβδόβουλλα και τα αντίστοιχα χρυσά νομίσματα, διακρίνονται από σχετική ομοιότητα στην εικονογραφική τους θεματολογία και στην έκφραση των υπόλοιπων στοιχείων, τα οποία εκδηλώνουν και τους αντίστοιχους, ανά περίπτωση αυτοκράτορα, συμβολισμούς. Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art - Volume 6 - Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda, Nesbitt J.- Morrisson C. (eds.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009, 1-4. Στο εξής: Catalogue of Byzantine Seals

¹⁷² Στις κοπές των χρυσών νομισμάτων, από το 966 και μετά, αλλάζει το πρότυπο της απόδοσης των χαρακτηριστικών του αυτοκράτορα. Από το αυστηρό θρησκευτικό, μεταβάλλεται σε πιο ζωντανό και περισσότερο ρεαλιστικό. Fug F., Corpus of the Nomismata from Anastasius II to John I in Constantinople, 713-976. Structure of the Issues - Corpus of Coin Finds - Contributions to the Iconographic and Monetary History, Classical Numismatic Group, Lancaster - London 2007, 118. Στο εξής: Fug, Nomismata

Εικ. 1 Χρυσό νόμισμα (ιστάμενο) κοπής επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή/

<https://manowcehistorykow.blogspot.com/2016/09/bizantyjskie-zroda-kultu-maryjnego.html>

Εικ.2 Μολυβδόβουλλα Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή/ Dumbarton Oaks , Volume 6, 105

Τέλος μια ακόμα άποψη για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του αυτοκράτορα, έχουμε από ένα «πορτρέτο» του το οποίο βρίσκεται ακόμα και σήμερα, σε έναν μικρό ναό στο Ζανυσίν,¹⁷³ της Καππαδοκίας. Αυτή είναι γνωστή ως «εκκλησία του Νικηφόρου Β΄ Φωκά»¹⁷⁴ (Παρ.9). Μέρος του πλούσιου εικονογραφικού της προγράμματος¹⁷⁵ είναι δύο παραστάσεις, εκ των οποίων η

¹⁷³ Το Ζανυσίν, βρίσκεται 60 χμ. δυτικά της Καισάρειας. Τα ηφαιστειογενή διαβρωμένα και μαλακά πετρώματα της ευρύτερης περιοχής επέτρεψαν τη λάξευση πολλών ναών και μοναστηριών τον 10^ο και 11^ο αιώνα. Ο συγκεκριμένος επειδή είναι ο μοναδικός που έχει αυτοκρατορικά πορτρέτα (ιδίως του Νικηφόρου Β΄ Φωκά και της οικογένειάς του), είναι εύκολο να χρονολογηθεί η διαμόρφωση του σε χώρο ιερής χριστιανικής λατρείας. Rodley L., *The Pigeon House Church - Zanus, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 33 (1983), 301. Στο εξής: Rodley, Pigeon House

¹⁷⁴ Στα μεταβυζαντινά χρόνια είχε τη χρήση περιστεριώνα, καθώς ο ναός είναι σε φυσικό θόλο σε βράχο, όπως αυτοί που υπάρχουν διάσπαρτοι στην Καππαδοκία και είναι σήμερα γνωστός ως «Μεγάλος Περιστεριώνας». Thierry N., *Un Portrait de Jean Tzimiskès en Cappadoce, Travaux et Memoires* 9 (1985), 477. Στο εξής: Thierry, Un Portrait

¹⁷⁵ Για την εσωτερική αρχιτεκτονική του ναού και για την ακριβή περιγραφή του εικονογραφικού του προγράμματος βλ. Jolivet – Levy C. *Les Eglises Byzantines de Cappadoce*, Paris, 1991, 15-22. Στο εξής: Jolivet – Levy, Les Eglises

πρώτη είναι στη βόρεια κόγχη του ιερού βήματος. Σε αυτήν αναπαριστώνται μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας του Νικηφόρου Β' Φωκά, σε όρθια στάση, τα οποία ταυτίζονται από αντίστοιχες επιγραφές.¹⁷⁶ Στην άλλη παράσταση, που χωρίζεται από την προηγούμενη με μια κόγχη, αναπαριστώνται έφιπποι ο Ιωάννης Τζιμισκής¹⁷⁷ που προηγείται και ο στρατηγός Μελίας.¹⁷⁸ Η όλη σύνθεση της δεύτερης παράστασης δίνει την εντύπωση θριάμβου από τις επιτυχημένες εκστρατείες στην Ανατολή του Νικηφόρου Β' Φωκά¹⁷⁹ το 964 και 965.

Ο Thierry N. υποστηρίζει ότι ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής εικονογραφείται από τον αγιογράφο του ναού (που επίσης κατά την γνώμη του ήταν μέτριος καλλιτέχνης) όπως αποδίδεται κειμενικά (προφανώς μεταγενέστερα) από τον Λέοντα τον Διάκονο. Δηλαδή πρόσωπο που είναι στρογγυλό, στολισμένο με αραιή ανοιχτή καφέ γενειάδα και λεπτά μουστάκια, τα μάγουλα είναι γεμάτα, ροδαλά και σα γυαλιστερά, το μέτωπο είναι φαρδύ, η μύτη κοντή και λεπτή, το μάτι μικρό αλλά καλά ανοιχτό. Μετά την ενθρόνιση του Ιωάννη Α' Τζιμισκή προφανώς προστέθηκαν κάποια επιπλέον αυτοκρατορικά σύμβολα και μεταβλήθηκε η επιγραφή που ονοματίζει τον Ιωάννη Α' Τζιμισκή αυτοκράτορα (ΙΩΑΝ ΒΑΧΛΕΟC).¹⁸⁰ Η ενδυμασία

¹⁷⁶ «ΤΟΥC ΑΙΨΕΒΕΙC ΗΜΟΝ ΒΑCΕΙΛΗC / ΔΗΑΦΟΙΛΑΞΟΝ ΚΕ ΠΑΝΤΟΤΑΙ / ΝΙΚΗΦΟΡΟΝ ΚΕ / ΔΕCΠΥΝΗC ΗΜΩΝ / ΘΑΙΦΑΝΟΥC», για τον Νικηφόρο Β' Φωκά και τη Θεοφανώ, «ΚCΑΡΟC», για τον πατέρα του Νικηφόρου Β' Φωκά τον Βάρδα Φωκά & «ΚΟΡΟΠΑΛΑΤΗC» για τον αδερφό του Νικηφόρου Β' Φωκά, Λέοντα Φωκά βλ. Rodley, Pigeon House, 309.

¹⁷⁷ Για Μελία βλ. PMBZ II, 409-412 (b. 4, #25042) σελ. 409-412 Ο Μελίας ταυτιζόταν από επιγραφή στην παράσταση. Η αντίστοιχη επιγραφή του Ιωάννη Α' Τζιμισκή, αν και υπήρχε σχετική υπόνοια για το σε ποιο πρόσωπο θα αναφερόταν είχε υποστεί πολλές φθορές και με τη σύγχρονη τεχνολογία μπόρεσαν να την διαβάσουν ο Thierry N. & ο Darrouzes J. Η επιγραφή η οποία είχε επαναζωγραφιστεί ήταν : «ΙΩΑΝ ΒΑΧΛΕΟC ΠΟΛΛΑ ΤΑ ΕΤΗ». Thierry, Un Portrait, 478.

¹⁷⁸ Ο ναός σύμφωνα με την Jolivet – Levy πιθανόν είναι αφιερωμένος στον αρχάγγελο Μιχαήλ ή στους Ταξιάρχες (τους αρχηγούς των ουράνιων πολιτοφυλάκων) κάτι που προκύπτει όχι από κάποια επιγραφή, αλλά από ιδιαιτερότητες του εικονογραφικού προγράμματος. Επίσης η Jolivet – Levy θεωρεί ως πιθανούς δωρητές του ναού τον Ιωάννη Τζιμισκή και τον Μελία, λόγω της παρουσίας τους στο εικονογραφικό του πρόγραμμα. Η χρονολόγηση κτίσης και διακόσμησης του ναού, λόγω του εικονογραφικού του προγράμματος τοποθετείται μεταξύ των ετών της βασιλείας του Νικηφόρου Β' Φωκά (963-969) και ιδιαίτερα τα χρόνια της παρουσίας της αυτοκρατορικής οικογένειας στην Καππαδοκία (964,965) Jolivet - Levy, Les Eglises, 15,16,22

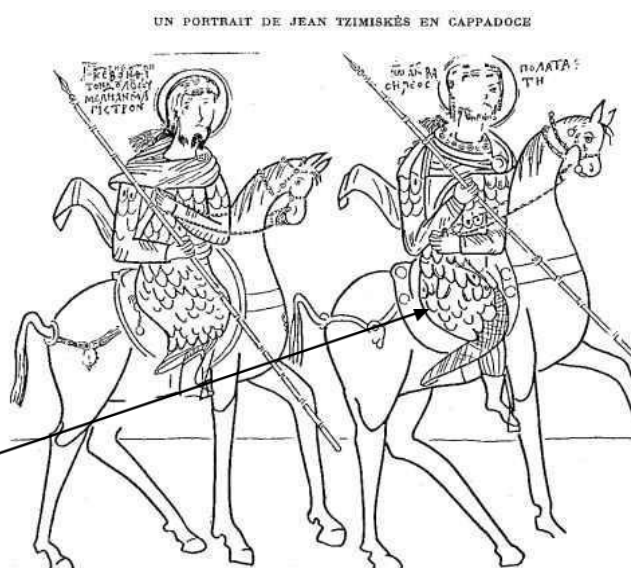
¹⁷⁹ Το εικονογραφικό πρόγραμμα του ναού είναι προσεγμένο ως προς την επιλογή των αγίων προσώπων και των θεολογικών θεμάτων. Το αυτοκρατορικό ζεύγος (Νικηφόρος Β' Φωκάς και Θεοφανώ) αναπαριστάται με τρόπο που να μπορεί να παραλληλιστεί με τους αγιασμένους ηγεμόνες, όπως τον Μεγάλο Κωνσταντίνο και την Αγία Ελένη, τόσο από τη θέση τους στον ναό όσο και από τη στάση τους (είναι σε στάση τριών τετάρτων μεταξύ τους και όχι μετωπική, κάτι που συναντάται εικονογραφικά σε περιπτώσεις στεφάνωσης κοσμικών ηγεμόνων από τον Χριστό). Με τον τρόπο αυτό η Jolivet – Levy θεωρεί ότι υπογραμμίζεται η νομιμότητα, η πρωτοκαθεδρία και η ευσέβεια της αυτοκρατορικής οικογένειας. Jolivet - Levy, Les Eglises, 18-20

¹⁸⁰ Οι ιδρυτές του ναού είναι δύο ή τρία άγνωστα πρόσωπα, που υπάρχουν εικονογραφημένα ως μικρές φιγούρες στον ναό. Προφανώς με την ενθρόνιση του Ιωάννη Α' Τζιμισκή μερίμνησαν να προσθέσουν κάποια αυτοκρατορικά σύμβολα στην εικόνα του νέου αυτοκράτορα καθώς και νέες επιγραφές στον αυτοκράτορα και τον Μελία, δηλωτικές των νέων αξιωμάτων τους. Thierry, Un Portrait, 480-481.

του όμως γενικά φαίνεται να είναι αυτή των Αρμενίων στρατιωτικών.¹⁸¹ Βέβαια σε αυτή την εικόνα του αυτοκράτορα και αυτό μάλλον είναι φυσικό, δεν φαίνεται να υστερεί σε ύψος αλλά αποδίδεται σε κανονικό ύψος, σε σχέση με τα υπόλοιπα στοιχεία (ανθρωπογενή και μη) της σύνθεσης.

Εικ. 3 Ο Ιωάννη Α΄ Τζιμισκής στον ναό του Ζανουζιν, της Καππαδοκίας/<http://monuments.hist.auth.gr>

Εικ. 4 Σκιαγράφιση της διπλανής εικόνας από τον ThierryN./Thierry N. *UN PORTRAIT DE JEAN TZIMISKES EN CAPPADOCE*, TRAVAUX ET MEMOIRS, VOLUME 9, 1985, σελ.479

Από αυτές λοιπόν τις πηγές, είτε τις γραπτές, είτε τα μολυβδόβουλλα και τα νομίσματα, είτε το «πορτρέτο» στον ναό της Καππαδοκίας, μπορούμε να αποκομίσουμε, μια καλή εντύπωση για το πώς ήταν ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής φυσιογνωμικά, καθώς οι περισσότερες ήταν σύγχρονες του αυτοκράτορα. Σχετικά με τα εσωτερικά του χαρακτηριστικά μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα, τα οποία όμως ασφαλώς χρίζουν διαφορετικής προσέγγισης. Αυτά αποτυπώνονται όσο είναι δυνατό από τον τρόπο που διοίκησε την αυτοκρατορία το επόμενο σχετικά μικρό διάστημα, ως Ιωάννης ο Α΄, «δεσπότης» (βασιλεύς) των Ρωμαίων.

¹⁸¹ Ο Ιωάννης Τζιμισκής και ο Μελίας εμφανίζονται ως εκπρόσωποι του στρατού και στην προκειμένη περίπτωση, του αρμενικού σώματος. Τους έφιππους ακολουθούν πεζοί στρατιώτες, ενώ οι σύνθεση συμπληρώνεται από ουράνιες μορφές, ειδικά του αρχάγγελου Μιχαήλ, υπενθυμίζοντας έτσι τη βοήθεια του Θεού στον πόλεμο κατά των «απίστων». Η όλη σύνθεση είναι στο πρότυπο της αναπαράστασης της σκηνής της Θείας παρουσίας προς τον Ιησού του Ναυή, πριν την είσοδο του στην Ιεριχώ. Thierry, *Un Portrait*, 482-483.

Κεφάλαιο 3^ο

Οι εκστρατείες του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) που διευρύνουν και σταθεροποιούν τα σύνορα της αυτοκρατορίας και η αποτροπή των πραξικοπημάτων εναντίον του

Ι. Οι εκστρατείες του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) εναντίον των Ρως

Οι απαρχές του πολέμου του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή με τους Ρώς, εντοπίζονται την περίοδο της βασιλείας του αμέσως προηγούμενου αυτοκράτορα, Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Συγκεκριμένα, το φθινόπωρο του 965, ή τις αρχές του 966, ο τελευταίος θα αρνηθεί να καταβάλει την ετήσια χορηγία στους Βούλγαρους, εκδιώκοντας τους απεσταλμένους τους και ειδοποιώντας ταυτόχρονα τον Βούλγαρο ηγεμόνα Πέτρο¹⁸² ότι θα εκστρατεύσει εναντίον του. Επομένως, το 966, απέστειλε μια μικρή εκστρατευτική δύναμη, η οποία κατέστρεψε μια σειρά από βουλγαρικά συνοριακά φυλάκια. Επιπρόσθετα, το 967, θα ζητήσει από τους Ρως του Σβιατοσλάβου Α΄¹⁸³, προσφέροντας χρυσό, να ηγηθούν μιας τιμωρητικής επιδρομής στις βουλγαρικές πόλεις του κάτω Δούναβη με σκοπό τον εκφοβισμό.¹⁸⁴ Ο Σβιατοσλάβος Α΄ θα

¹⁸² Για Πέτρο βλ. PMBZ II, 355-359 (b. 5, #26409)

¹⁸³ Για Σβιατοσλάβο Α΄ βλ. PMBZ II, 174-177 (b. 6, #27440)

¹⁸⁴ Η ετήσια χορηγία μεταξύ Βυζαντίου και Βουλγαρίας είχε συμφωνηθεί ήδη από το 927. Από τα μέσα του 10^{ου} αιώνα υπήρχε συνθήκη συμμαχίας μεταξύ Βυζαντινής αυτοκρατορίας και των Ρως. Ο λόγος που ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς αιτήθηκε τη συνδρομή των Ρως, φαίνεται πως οφείλεται στο γεγονός ότι ο Βούλγαρος ηγεμόνας Πέτρος αδιαφόρησε να αποτρέψει τις πορείες των Πετσενέγκων και των Μαγυάρων δια μέσου του Δούναβη και της Βουλγαρίας, οι οποίες σκοπό είχαν τη διεξαγωγή επιδρομών στα βυζαντινά εδάφη. Η πρόσκληση του αυτοκράτορα στον Σβιατοσλάβο Α΄ είχε και επιπλέον κίνητρο και συγκεκριμένα να στρέψει την προσοχή του τελευταίου προς τη Βουλγαρία και άρα μακριά από τη βυζαντινή Χερσόνησο και την Κριμαία. Τούτο γιατί οι συγκεκριμένες περιοχές μάλλον αποτελούσαν το επόμενο βήμα των επιθετικών βλέψεων του ηγεμόνα των Ρως, ο οποίος μόλις είχε καταστρέψει τους Χαζάρους. Αυτό υποδεικνύεται και από την αναφορά στη Χερσόνησο στη συνθήκη ειρήνης στις 25 Ιουλίου 971 μεταξύ Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και Σβιατοσλάβου Α΄ που τερμάτισε τον πόλεμο. Ακολούθως, η Χερσόνησος είχε μέγιστη σημασία για τους Βυζαντινούς, εξυπηρετώντας διπλωματικούς, στρατηγικούς και εμπορικούς σκοπούς όπως και τον έλεγχο πάνω στα νομαδικά φύλα, ασφαλίζοντας τη δίοδο προς την αυτοκρατορία και προσαρμόζοντας τη βόρεια πολιτική τους. Παρόμοια βοήθεια στην Κωνσταντινούπολη προσέφερε και το βασίλειο των Χαζάρων. Άλλωστε φαίνεται πως η αποδυνάμωση και κατάρρευση των Χαζάρων οδήγησε στην εμφάνιση και απειλή των Ρως και των Πετσενέγκων. Ολοκληρώνοντας με την πρόσκληση των Ρως εναντίον των Βουλγάρων, ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς ίσως έλπιζε, μέσω της σύγκρουσης τους, πως κατά αυτόν τον τρόπο οι δυο δυνάμεις θα εξαντλούνταν μεταξύ τους, θέτοντας την Κωνσταντινούπολη κύριο της όλης κατάστασης. Τέλος, θα ζήτησε τη συνδρομή των Ρως και γιατί ήταν απασχολημένος στο Αραβικό μέτωπο. Αναφορικά με το αρχικό μέγεθος του στρατού του Σβιατοσλάβου Α΄, ο W. K. Hanak τον υπολογίζει γύρω στους 12.000 άνδρες, κάτι που αποδέχεται ο D.P. Hupchick. Leonis Diaconi, "Historiae", 61-63, 77-78. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 276-277. Cedrenus, Tomus Alter, 372, 383. Ioannis Zonaras, Epitomae, 87. Russian Primary Chronicle, 84-85, 90. Yahya, Histoire I,

αποδεχτεί την πρόταση και θα εισβάλει στη Βουλγαρία γύρω στο 967 με 968.¹⁸⁵ Ωστόσο αυτός θα επιδιώξει μια κατάκτηση της χώρας, καταφέροντας το 969 να καταλάβει μεγάλο μέρος της, μεταξύ άλλων και τη Μεγάλη Πρεσλάβα, θέτοντας υποτελή του τον Βούλγαρο ηγεμόνα και διάδοχο του Πέτρου, Βόρι Β',¹⁸⁶ δείχνοντας έτσι τις επιθετικές φιλοδοξίες του και τη μη επιθυμία του να δράσει ως όργανο των Βυζαντινών. Οι λόγοι της εγκατάστασής του στο βουλγαρικό εδάφος θα οφειλόταν στα πλεονεκτήματα που αυτό απέφερε, καθώς αποτελούσε εμπορικό και στρατηγικό σημείο, αλλά και στο να θέσει τους Βούλγαρους υπό την επικυριαρχία του, αποκτώντας προνόμια μέσω της υποταγής τους. Κάτι τέτοιο φαίνεται και από το Πρώιμο Ρώσικο Χρονικό κατά την αναφορά του Σβιατοσλάβου Α' προς τη μητέρα του, μετά την κατάληψη της Μικρής Πρεσλάβας και τα θέλγητρά της.¹⁸⁷ Από την

826,833,[128,135]. Hanak W. K., *The Infamous Svyatoslav - Master of Duplicity in War and Peace?, Peace and War in Byzantium - Essays in Honor of George T. Dennis. S.J.*, Miller T. S. – Nesbitt J. (eds.), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1995, 141-142 (Στο εξής: Hanak, Svyatoslav). Hupchick D. P., *The Bulgarian-Byzantine Wars for Early Medieval Balkan Hegemony - Silver-Lined Skulls and Blinded Armies*, Palgrave – Macmillan, London 2017, 229-234 (Στο εξής: Hupchick, Wars). Franklin S. – Shepard J., *The Emergence Of Rus 750-1200*, Longman, London – New York 1996, 142-145 (Στο εξής: Franklin – Shepard, *The Emergence*). Shepard J., *Some Problems of Russo-Byzantine Relations c.860-c.1050*, *Savonic and Eastern European Revue* 52 (1/1974), 13-14 (Στο εξής: Shepard, *Some Problems*). Σοφούλης Π., *Ο Βυζαντινο-ρωσικός Ανταγωνισμός στη Βαλκανική και στην Κριμαία, Το Βυζάντιο και η Ρωσία του Κίεβου (882-1240)*, Καρδαράς Γ. Θ. (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2020, 44-45, 50-53 (Στο εξής: Σοφούλης, *Ο Βυζαντινο-ρωσικός*). Obolensky D., *The Empire and its Northern Neighbours, Byzantium and the Slavs: Collected Studies*, Obolensky D. – Dujcev I. (eds.), Variorum Reprints, London 1971, 473-474, 510-513 (Στο εξής: Obolensky, *The Empire*). Obolensky D., *The Byzantine Commonwealth - Eastern Europe, 500-1453*, Praeger Publishers, New York – Washighton 1971, 26-31, 128, 175-180 (Στο εξής: Obolensky D., *Byzantine Commonwealth*). Stephenson P., *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans – 900 – 1204*, Cambridge University Press, Oxford 2000, 48-49 (Στο εξής: Stephenson, *Byzantium's Balkan*). Fine J., *The Early Medieval Balkans - A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, Michigan 1983, 181-182 (Στο εξής: Fine, *The Early Medieval*). Whittow, *The Making*, 238-262, 294. Haldon J., *Οι Πόλεμοι του Βυζαντίου - Μάχες και Εκστρατείες της Βυζαντινής Εποχής, Τουρίκης*, Αθήνα 2004, 156-158 (Στο εξής: Haldon, *Οι Πόλεμοι*). Garrood W., *The Illusion of Continuity: Nikephoros Phokas, John Tzimiskes and the Eastern Border*, *Byzantine and Modern Greek Studies* 37.1 (2013), 29 (Στο εξής: Garrood, *The Illusion*).

¹⁸⁵ Η ημερομηνία της πρώτης ρωσικής εισβολής στη Βουλγαρία δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί, ενόψει των αντικρουόμενων στοιχείων των πηγών. Για παράδειγμα οι D. Obolensky, J. V. A. Fine JR, D.P. Hupchick και M. Whittow προτιμούν το 967, όπως σημειώνει το Πρώιμο Ρωσικό Χρονικό, ενώ οι P. Stephenson, Π. Σοφούλης και J. Haldon το 968, έτος που παρέχεται από τους Σκυλίτζη και Κεδρηνό. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 276-277. Cedrenus, *Tomus Alter*, 372. Leonis Diaconi, *"Historiae"*, 77-78. *Russian Primary Chronicle*, 84. Obolensky, *The Empire*, 513, υπ. 3. Obolensky D., *Byzantine Commonwealth*, 128, *Byzantine Commonwealth*). Fine, *The Early Medieval*, 182. Hupchick, *Wars*, 230-231. Whittow, *The Making*, 260, 294. Stephenson, *Byzantium's Balkan*, 48. Σοφούλης, *Ο Βυζαντινο-ρωσικός*, 44-45. Haldon, *Οι Πόλεμοι*, 158.

¹⁸⁶ Για Βόρις Β' βλ. PMBZ II., 726-728 (b. 1, #21198)

¹⁸⁷ Επίσης η περιοχή φαίνεται ότι ήταν πολυπληθέστερη και οικονομικά πιο εύρωστη από εκείνην στον Δνεπίερο. Επιπρόσθετα δημιουργούσε ευκαιρίες επέκτασης των στρατιωτικών δυνατοτήτων των Ρως, βοηθώντας στην απόκτηση σχέσεων με νομαδικούς και ποικίλους λαούς π.χ. Μαγυάρους. Ίσως και για αυτόν τον λόγο ο Σβιατοσλάβος Α' να δέχτηκε αμέσως την πρόταση του Νικηφόρου Β' Φωκά. *Russian Primary Chronicle*, 86-87. Franklin – Shepard, *The Emergence*, 145-146, 150-151. Hanak, Svyatoslav, 143, 148. Fine, *The Early Medieval*, 183-184. Shepard, *Some Problems*, 14. Whittow, *The Making*, 260. Hupchick, *Wars*, 231-234.

άλλη, δεν ενδιαφέρθηκε να μεταβεί στο δυτικό τμήμα της χώρας, καθώς δεν είχε πλεονεκτήματα. Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς, αντιλαμβανόμενος τη στρέβλωση για τα βυζαντινά συμφέροντα της συγκεκριμένης πολιτικής, θα προσπαθήσει να συνάψει συμμαχία με τους Βούλγαρους, ωστόσο όπως αναφέρθηκε τον Δεκέμβριο του 969 θα δολοφονηθεί. Επομένως όταν ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής ανέβηκε στον θρόνο, είχε να αντιμετωπίσει και το σοβαρό πρόβλημα του Σβιατοσλάβου Α΄, ο οποίος μάλιστα είχε καταφέρει να προσεταιρίσει μέρος Βούλγαρων ευγενών.¹⁸⁸

Η πρώτη ενέργεια του νέου αυτοκράτορα αναφορικά με το ζήτημα των Ρως, ήταν να αποστείλει πρεσβεία στον Σβιατοσλάβο Α΄, θεωρώντας πως ο τελευταίος, με λίγη πίεση, θα συμμορφωνόταν. Φαίνεται πως αρχικά έβλεπε το ρωσικό πρόβλημα ως ταλαιπωρία, καθώς παρεμπόδιζε τις στρατιωτικές προσπάθειες του στα ανατολικά και κυρίως γιατί ήταν απασχολημένος, όπως είπαμε, με την εδραίωση της εξουσίας του στο θρόνο. Επομένως προτίμησε τον δρόμο της διπλωματίας. Έτσι ζήτησε από τον Σβιατοσλάβο Α΄ να παύσει τις εχθροπραξίες και να επιστρέψει στο Κίεβο, προσφέροντας χρήματα και υλικά αγαθά. Παρά ταύτα, ο ηγεμόνας των Ρως θα δηλώσει πως θα δεχτεί να συνθηκολογήσει μόνο σε περίπτωση που του παραδίδονταν όλα τα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας μαζί με την Κωνσταντινούπολη αλλιώς θα βάδιζε έως την πρωτεύουσα, δήλωση που είχε σε πρώτο επίπεδο σκοπό τον εκφοβισμό. Εν συνεχεία, την άνοιξη του 970, ο τελευταίος, εκμεταλλευόμενος τις εσωτερικές αναταράξεις του Βυζαντίου

¹⁸⁸ Άξιο αναφοράς είναι πως το 969 ο βυζαντινός διοικητής της Χερσώνας φέρετε να ζήτησε τη συνδρομή του Σβιατοσλάβου Α΄ στην προσπάθεια του να γίνει αυτοκράτορας, με αντάλλαγμα την αναγνώριση της Ρωσικής κυριαρχίας στη Βουλγαρία αλλά και την παροχή βοήθειας, με τον ηγεμόνα των Ρως να το αποδέχεται με θέρμη. Πάντως δεν υπάρχουν σωζόμενα στοιχεία για μια συνεργασία του διοικητή αυτού με τον Σβιατοσλάβο Α΄ και δεν αποκλείεται η ενέργεια του πρώτου να είναι δημιούργημα των βυζαντινών πηγών. Παρά ταύτα, οι M. Whittow, D. Obolensky, A. Kaldellis και D.P. Hupchick φαίνεται ότι αποδέχονται τη συνεργασία των δύο ως ρεαλιστική. Ο Σβιατοσλάβος Α΄ προσπάθησε να αποκτήσει την αποδοχή των γηγενών, ιδίως των αριστοκρατών, υιοθετώντας φιλική στάση προς το πρόσωπο τους. Παρομοίως, ο J. V. A. Fine JR θεωρεί πως ο Σβιατοσλάβος Α΄ άφησε τον Βούλγαρο ηγεμόνα Βόρι Β΄ να κυκλοφορεί με μια σχετική ελευθερία και όχι φυλακισμένο για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ενώ σημειώνει πως ο ηγεμόνας των Ρως συγκρατούσε τους στρατιώτες του αναφορικά με τις λεηλασίες των Βουλγαρικών πόλεων. Αντιστοίχως, μερίδα Βούλγαρων ευγενών χαιρέτησε τον ηγεμόνα των Ρως, καθώς θεωρούσε πως έτσι θα έλυναν τους δεσμούς με το Βυζάντιο. Όπως υπογραμμίζει ο D.P. Hupchick, ο Σβιατοσλάβος Α΄ μέσω του Βόρι Β΄ και των παραπάνω, προσπάθησε να μειώσει την πιθανή αντίθεση στην ανώτατη εξουσία του μεταξύ των τάξεων των Βογιάρων και των πολεμιστών της ανατολικής Βουλγαρίας, των οποίων η συνεργασία χρειαζόταν για να του επιτρέψει να επιδιώξει τις φιλοδοξίες του στα Βαλκάνια. Έτσι επέδειξε εξωτερικό σεβασμό στην κρατική υπερηφάνεια των Βουλγάρων και αξιοποίησε τα παραδοσιακά αντιβυζαντινά τους αισθήματα. Βέβαια, παρατηρώντας πως οι Βούλγαροι άρχισαν να εγκαταλείπουν τον Σβιατοσλάβο Α΄ όταν ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής εισέβαλλε στη χώρα το 971, υποδεικνύεται πως ο προσεταιρισμός του Σβιατοσλάβου Α΄ στηριζόταν σε εύθραυστες βάσεις. Leonis Diaconi, "Historiae", 78-81,105,108. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 287-288. Cedrenus, Tomus Alter, 383-384. Ioannis Zonaras, Epitomae, 93-94. Russian Primary Chronicle, 84-87. Whittow, The Making, 261,294-296. Obolensky, The Empire, 513-514. Obolensky, Byzantine Commonwealth, 128. Kaldellis A., Streams of Gold, Rivers of Blood - The Rise and Fall of Byzantium - 955 A.D. to the First Crusade, Oxford University Press, New York 2017, 70-71 (Στο εξής: Kaldellis, Streams of Gold) . Hupchick, Wars, 230-234. Fine, The Early Medieval, 182-186. Haldon, Οι Πόλεμοι, 158-159. Hanak, Svjatoslav, 141-142. Franklin – Shepard, The Emergence, 144-148. Shepard, Some Problems, 14. Stephenson, Byzantium's Balkan, 49-51.

αναφορικά με την προσπάθεια του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή να σταθεροποιήσει την εξουσία του, θα εισβάλλει στη Θράκη, θα καταλάβει τη Φιλιππούπολη και θα κινηθεί Νότια. Αυτή η επιθετική και αδιάλλακτη στάση των Ρως, θα αναγκάσει τον αυτοκράτορα σε μια δυναμική στρατιωτική αντίδραση. Στο Πρώιμο Ρωσικό Χρονικό δηλώνεται πως ο Σβιατοσλάβος Α΄ ερήμωσε ολοσχερώς τις βυζαντινές πόλεις με την Κωνσταντινούπολη να αδυνατεί να τον σταματήσει, ζητώντας, φοβισμένη, συνθηκολόγηση, αναφορά που είναι σαφέστατα υπερβολική. Απλά σκοπός του έργου είναι να δώσει την εντύπωση της παντοδυναμίας των Ρως. Άλλωστε η εν συνεχεία αντίδραση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, υποδεικνύει το αντίθετο.¹⁸⁹

Εν αρχή, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής θα δώσει εντολή στον στρατηγό Βάρδα Σκληρό¹⁹⁰ να συγκεντρώσει και να εξασκήσει στρατό στη Θράκη, διατάσσοντας παράλληλα τον στρατοπεδάρχη πατρίκιο Πέτρο¹⁹¹ να μεταβεί στο πλευρό του Βάρδα Σκληρού. Βασική αποστολή των Βάρδα Σκληρού και Πέτρου ήταν μια αναγνωριστική κίνηση στη Θράκη με σκοπό την κατασκόπευση του εχθρού, τη συλλογή πληροφοριών, την ασφάλεια των συνόρων και τον περιορισμό των ρωσικών εισβολών στα βυζαντινά εδάφη. Ο Σβιατοσλάβος Α΄, το φθινόπωρο του 970, θα μάθει για τις βυζαντινές κινήσεις και την παρουσία αυτοκρατορικού στρατού στη Θράκη και θα αποστείλει μια αξιόλογη πολεμική δύναμη 30.000 στρατιωτών αποτελούμενη από Ρώσους, Βούλγαρους, Πετσενέγκους και

¹⁸⁹ Ο Λέων ο Διάκονος σημειώνει πως ο Σβιατοσλάβος Α΄ μετά την κατάληψη της Φιλιππούπολης, ανασκόλησε είκοσι χιλιάδες άτομα, αριθμός λογικά υπερβολικός. Φαίνεται πως η Φιλιππούπολη ήταν το μόνο μέρος που ο ηγεμόνας των Ρως συνάντησε αντίσταση. Ο λόγος της πράξης του θα οφειλόταν στην πεποίθηση του πως μέσω αυτής της τρομακτικής ενέργειας θα οδηγούσε σε υποταγή όσους αντιστεκόταν. Ωστόσο, παρά αυτήν την ενέργεια, προσπάθησε να αποκτήσει την αποδοχή των γηγενών, ιδίως των αριστοκρατών, υιοθετώντας φιλική στάση προς το πρόσωπο τους, όπως έχει αναφερθεί σε παραπάνω υποσημείωση. Η αλαζονική δήλωση του Σβιατοσλάβου Α΄ προς τον Τζιμισκή, όπως τονίζει ο D. Obolensky, αντηχεί σε αυτήν του Συμεών Α΄ της Βουλγαρίας. Οι S. Franklin και J. Shepard ορθά δηλώνουν πως δεν θα ήταν προς το συμφέρον του Σβιατοσλάβου Α΄ να κάνει μια απόπειρα στην ίδια την Κωνσταντινούπολη, καθώς θα γνώριζε πως κάτι τέτοιο ήταν ένα ακατόρθωτο εγχείρημα. Ακόμα καταγράφουν πως στόχος του Σβιατοσλάβου Α΄ δεν ήταν μια εν συνεχεία ορμητική επίθεση στην αυτοκρατορία, αλλά η παγίωση της εξουσίας του στη Βουλγαρία. Ο D. Obolensky έχει εκφράσει αντίθετη άποψη. Ως επιχείρημα στην άποψη πως ο Σβιατοσλάβος Α΄ δεν επιθυμούσε να επιτεθεί στο Βυζάντιο, οι S. Franklin και J. Shepard καταγράφουν πως δεν έκανε καμία προσπάθεια να εγκαταστήσει φρουρές νότια του Αίμου. Βέβαια οι καταγραφές του Πρώιμου Ρωσικού Χρονικού δηλώνουν το αντίθετο, αν και αυτό δεν αποτελεί απόδειξη, καθώς, όπως σημειώθηκε και θα σημειωθεί, οι αναφορές του είναι υπερβολικές. Αν και φαίνεται πως βασική πρόθεση του Σβιατοσλάβου Α΄ ήταν να χτίσει μια ισχυρή ηγεμονία στη Βουλγαρία, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το γεγονός πως έλαβε επιθετική στάση κατά των Βυζαντινών. Άλλωστε βάδισε προς την Αδριανούπολη και την Αρκαδιούπολη. Για την πολεμική δύναμη του Σβιατοσλάβου Α΄, που θα ήταν αρκετή, βλέπε παρακάτω υποσημείωση. Leonis Diaconi, "Historiae", 103,105-107. Ioannis Ioannis Scylitzae, Synopsis, 288. Cedrenus, Tomus Alter, 384. Ioannis Zonaras, Epitomae, 94. Russian Primary Chronicle, 87-89. Obolensky, The Empire, 514. Obolensky, Byzantine Commonwealth, 128-129,131. Whittow, The Making, 261,295. Franklin – Shepard, The Emergence, 147-149. Hanak, Svjatoslav, 143,145-146,148. Fine, The Early Medieval, 184-186. Hupchick, Wars, 233-234. Σοφούλης, Ο Βυζαντινο-ρωσικός, 46. Haldon, Οι Πόλεμοι, 159. Treadgold, A History, 507-508. Kaldellis, Streams of Gold, 70.

¹⁹⁰ Για Βάρδα Σκληρό βλ. PMBZ II, 494-503 (b. 1, #20785)

¹⁹¹ Για πατρίκιο Πέτρο βλ. PMBZ II, 395-398 (b. 5, #26496)

Μαγυάρους, με σκοπό την πολιορκία της Αρκαδιούπολης στην οποία βρισκόταν ο Βάρδας Σκληρός. Αυτός, έχοντας έναν στρατό περίπου 10 με 12 χιλιάδων πολεμιστών και γνωρίζοντας ότι ήταν ποσοτικά υποδεέστερος από τον αντίπαλο, αρχικά θα αποφύγει να παρενοχλήσει τον εχθρό, δημιουργώντας του μια αίσθηση χαλάρωσης και περιφρόνησης. Εν συνεχεία, θα αποφασίσει να πράξει ένα τέχνασμα προσποιητής υποχώρησης με σκοπό να οδηγήσει τον αντίπαλο σε μια προετοιμασμένη ενέδρα. Ως εκ τούτου θα κρύψει τους στρατιώτες του εκατέρωθεν ενός δρόμου, ενώ θα διατάξει μια μικρή ομάδα, θέτοντας ως αρχηγό της έναν στρατηγό ονόματι Ιωάννη Αλακασσέα,¹⁹² να κινηθεί προς τις εχθρικές θέσεις και να εκκινήσει αψιμαχία. Στη συνέχεια θα υποχωρούσε ώστε να νομίσουν οι Ρως ότι υπερτερούν και να τους κυνηγήσουν. Με αυτόν τον τρόπο θα τους οδηγούσε στις θέσεις που ήταν κρυμμένα τα αυτοκρατορικά στρατεύματα. Ο στρατηγός θα υλοποιήσει το σχέδιο του Βάρδα Σκληρού. Έτσι, καθώς οι εχθρικές δυνάμεις που κυνηγούσαν άτακτα το πολεμικό άγημα του Ιωάννη Αλακασσέα θα περάσουν από το σημείο που είχε κρυφτεί ο βυζαντινός στρατός, ο τελευταίος θα εφορμήσει εναντίον των αντιπάλων, προσβάλλοντας τους από τα πλευρά και τα νώτα. Η σύγχυση και η σύγκρουση που ακολούθησε ήταν μεγάλη, με τους Βυζαντινούς να καταφέρνουν μια αξιοσημείωτη νίκη. Στο Πρώιμο Ρωσικό Χρονικό, σημειώνεται μια ακριβώς αντίθετη περιγραφή της μάχης και του αποτελέσματος της. Όπως σημειώνουν οι περισσότεροι ερευνητές, αυτό βρίθκει σε υπερβολές και διαστρεβλώσεις γεγονότων, το οποίο συγγράφθηκε με βάση τις δηλώσεις ενός στρτηγού του Σβιατοσλάβου Α΄, ονόματι Sveinald¹⁹³. Επομένως επικαλούμενοι τις βυζαντινές πηγές η μάχη πρέπει να θεωρηθεί μια βυζαντινή νίκη, κάτι που αποφαίνεται και από την πορεία των γεγονότων. Πάντως η μάχη ήταν σφοδρή και έντονη, με τους Ρως να αντιστέκονται έως ένα σημείο προτού υπερκεραστούν και τραπούν σε φυγή. Με βάση την έρευνα, οι Βυζαντινοί έχασαν 500 άνδρες περίπου και είχαν πολλούς τραυματίες, ενώ ο εχθρός υπέστη κατά πολύ μεγαλύτερες απώλειες.¹⁹⁴ Βέβαια η νίκη δεν πρέπει να θεωρηθεί μια τύπου επική επιτυχία. Λίγο

¹⁹² Για Ιωάννη Αλακασσέα βλ. PMBZ II, 225 (b. 3, #23107)

¹⁹³ Για τον Sveinald (Σφέγκελο) βλ. PMBZ II, 172-174 (b. 6, #27439)

¹⁹⁴ Ο Sveinald, όπως σημειώνει η έρευνα, συμμετείχε στη μάχη. Όπως υπογραμμίζουν και οι ερευνητές, το Χρονικό δίνει μια θρυλική, υποκειμενική, αφήγηση, όπου το περίγραμμα του είναι ιστορικό, μα οι λεπτομέρειες του είναι φανταστικές, προσπαθώντας να πείσει για τη νίκη του Σβιατοσλάβου Α΄. Ο J. Shepard πιστεύει πως η επιείκεια των Βυζαντινών προς τον Σβιατοσλάβο Α΄ στο τέλος του πολέμου, είναι ο λόγος που το Πρώιμο Ρωσικό Χρονικό αντιμετωπίζει τις συγκρούσεις ως Ρωσικές νίκες. Από την πλευρά τους, οι βυζαντινές πηγές, παρόλο που σχολιάζουν μεγαλοπρεπώς την αυτοκρατορική ενέργεια και νίκη, σημειώνουν πως η μάχη έως ένα σημείο ήταν αμφίρροπη. Οι τακτικές του Βάρδα Σκληρού εναρμονίζονται με τα παραδείγματα του στρατιωτικού εγχειριδίου του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Κριτική έκδοση του στρατιωτικού εγχειριδίου του Νικηφόρου Β΄ Φωκά εμπεριέχεται στο βιβλίο του McGeer E., *Sowing the Dragon's Teeth - Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2008 (Στο εξής: McGeer, *Dragon's Teeth*), στις σελίδες 1-78. Leonis Diaconi, "Historiae", 107-111, 117, 126. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 288-291. Cedrenus, *Tomus Alter*, 384-388. Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 94-95. Russian Primary Chronicle, 88. McGeer, *Dragon's Teeth*, 14-15, 24-25, 50-51, 290-300. Hanak, *Svjatoslav*, 141, 147. Haldon, *Οι Πόλεμοι*, 159-161. Shepard, *Some Problems*, 23-24. Fine, *The Early Medieval*, 186. Hupchick, *Wars*, 230, 234-236.

μετά τη μάχη, ο Βάρδας Σκληρός και τα στρατεύματά του ανακλήθηκαν από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στην Ανατολή για να καταστείλουν την εξέγερση του Βάρδα Φωκά. Γεγονός που οι Ρως το εκμεταλλεύονται, πράττοντας σποραδικές εισβολές και λεηλασίες, χωρίς όμως να σημειώσουν κάτι ιδιαίτερο.

Στα τέλη του 970, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, αφού καταστείλει την εξέγερση του Βάρδα Φωκά (στην οποία θα γίνει διεξοδική αναφορά στο κεφάλαιο των πραξικοπημάτων των Φωκάδων εναντίων Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή), θα εκκινήσει προετοιμασίες για εκστρατεία κατά των Ρως. Σκοπός του ήταν η οριστική εκδίωξη τους από τη Βουλγαρία, καθώς είχε συνειδητοποιήσει πως το ζήτημα του Σβιατοσλάβου Α΄ θα μπορούσε να λυθεί μονό με μια αποφασιστική, συντονισμένη, επιθετική δράση και όχι με απλές αψιμαχίες. Κάτι τέτοιο φαίνεται και από το ότι στο στράτευμα του συμπεριέλαβε και αρκετές πολεμικές μηχανές. Ως εκ τούτου, έχοντας συγκεντρώσει τις δυνάμεις του και τα απαραίτητα εφόδια, μεταφέροντας στρατεύματά από τη Μικρά Ασία στη Θράκη, τον Μάρτιο με Απρίλιο του 971 και θα εκκινήσει κατά του Σβιατοσλάβου Α΄ ως επικεφαλής του στρατού. Το εκστρατευτικό σώμα, 28.000 περίπου ανδρών, θα συνοδευόταν από ισχυρή ναυτική δύναμη που θα μετέφερε στρατό και πολεμοφόδια. Η συμμετοχή πολεμικών πλοίων, μεταξύ άλλων, υποδεικνύει πως θα γινόταν σημαντικές συγκρούσεις στις όχθες του Δούναβη, όπως και ότι αποσκοπούσε στον έλεγχο του ποταμού. Δηλαδή ο αυτοκράτορας, μέσω του στόλου, θα επιδίωκε να εμποδίσει πιθανές, πέρα από τον Δούναβη, ενισχύσεις προς τους Ρως, όπως και να αποκλείσει το ενδεχόμενο οι τελευταίοι να διασχίσουν τον ποταμό κατά τη διάρκεια των μαχών ή να φυγαδευτούν, εγκλωβίζοντας τους. Τέλος, άξιο αναφοράς είναι πως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής δήλωνε πως σκοπός της επιχείρησης του ήταν η απελευθέρωση του Βόρι Β΄. Αυτό είχε, ως στόχο, τον προσεταιρισμό των Βούλγαρων προς το μέρος του και αντιστρόφως στην ελπίδα πως αυτοί θα αντιτασσόταν κατά των Ρως και άρα αυτό θα συνέβαλε στη διευκόλυνση της εκστρατείας του.¹⁹⁵

Ο Βυζαντινός στρατός θα διασχίσει τα δύσβατα Βουλγαρικά περάσματα χωρίς κίνδυνο,¹⁹⁶ φτάνοντας απροβλημάτιστα και γοργά στην πρωτεύουσα των

Kaldellis, *Streams of Gold*, 69-71. Stephenson, *Byzantium's Balkan*, 51. Decker M. J., *The Byzantine Art of War*, Westholme Publishing, Pennsylvania 2013, 101 (Στο εξής: Decker, *Byzantine Art*). Σοφούλης, *Ο Βυζαντινο-ρωσικός*, 47.

¹⁹⁵ Με βάση τις πηγές, ο Βυζαντινός στρατός αριθμούσε γύρω στους 30.000 στρατιώτες, αριθμός που δεν υπάρχει λόγος να θεωρηθεί υπερβολικός. Leonis Diaconi, "*Historiae*", 126,128-130,132,136. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 294-295. Cedrenus, *Tomus Alter*, 392-393. Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 96-98. Haldon, *Οι Πόλεμοι*, 161. Hupchick, *Wars*, 236. Hanak, *Svjatoslav*, 148. Franklin – Shepard, *The Emergence*, 149. Fine, *The Early Medieval*, 187. Whittow, *The Making*, 295-296.

¹⁹⁶ Μάλλον τα περάσματα είχαν μείνει αφύλαχτα, είτε επειδή οι Ρώς ήταν απασχολημένοι με την καταστολή των Βουλγαρικών εξεγέρσεων, είτε γιατί οι Ρως δεν είχαν καλό σύστημα πληροφόρησης και άρα δεν γνώριζαν τις αυτοκρατορικές κινήσεις, ή ακόμα είτε γιατί μετά τη μάχη της Αρκαδιούπολης, θα είχε συμφωνηθεί κάποια εκεχειρία μεταξύ Βυζαντινών και Ρως. Άλλοι ενδεχόμενοι λόγοι που τα μονοπάτια ήταν αφύλαχτα, θα πήγάζαν από το γεγονός ότι ο Ιωάννης Α΄

Βουλγάρων, Μεγάλη Πρεσλάβα, όπου βρισκόταν ο Βούλγαρος ηγεμόνας, Βόρις Β΄, και με την πόλη να φρουρείται από τον στρατηγό του Σβιατοσλάβου Α΄, Sveinald. Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, στις 12 με 13 Απριλίου, θα καταλάβει την πόλη μέσω ισχυρής εφόδου που διεξήχθη με τη συνδρομή του τάγματος των «Αθανάτων»¹⁹⁷. Ακολούθησε μια σφοδρή μάχη μπροστά από το παλάτι του Βούλγαρου ηγεμόνα και αφού είχαν προηγηθεί κάποιες σύντομες μα σκληρές αψιμαχίες. Η πόλη σε δύο μέρες θα αλωθεί. Μετά το τέλος των συγκρούσεων, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής θα συλλάβει τον Βόρι Β΄, τον οποίο και μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη, όταν αργότερα, επέστρεψε μαζί με ολόκληρη την οικογένειά του και τα βουλγαρικά ηγεμονικά εμβλήματα. Τέλος θα διακηρύξει πως όλοι οι Βούλγαροι θεωρούνταν σύμμαχοι του, απελευθερώνοντας όσους ήταν αιχμάλωτοι.¹⁹⁸

Εν συνεχεία, ο αυτοκράτορας, αφού οχυρώσει τη Μεγάλη Πρεσλάβα, την οποία θα μετονομάσει σε Ιωαννούπολη¹⁹⁹ και λάβει τα κατάλληλα μέτρα, θα κινηθεί προς το οχυρωμένο Δορύστολο (ή Δορόστολο, που από την εποχή του Λέοντα του Διακόνου είχε μετονομαστεί σε Δρίστρα), το οποίο εντοπίζεται στη νότια όχθη του Δούναβη και λειτουργούσε ως βάση του Σβιατοσλάβου Α΄. Κατά την πορεία του, θα απελευθερώσει διάφορα οχυρά και πόλεις, όπως την παλιά πρωτεύουσα Πλίσκα, ενώ φρούρια παραδόθηκαν ειρηνικά χωρίς να προβάλλουν αντίσταση. Από την άλλη, πολλοί Βούλγαροι άρχιζαν να εγκαταλείπουν τον Σβιατοσλάβο Α΄ και αυτός, υπό τον φόβο μιας εξέγερσης, θα εκτελέσει, με βάση τις πηγές, 300 Βούλγαρους ευγενείς και θα φυλακίσει πολλούς άλλους. Λογικά η κατάληψη της Πρεσλάβας και η αδυναμία των Ρως να σταματήσουν τη βυζαντινή επέλαση, η ταχεία μετάβαση

Τζιμισκής επέλεξε να κινηθεί κατά του Σβιατοσλάβου Α΄ ακριβώς την εβδομάδα πριν το Πάσχα και έτσι θα συνέλαβε εξαπίνης τον αντίπαλο. Το τελευταίο προκύπτει εάν εμπιστευτούμε τα συμφραζόμενα του Πρώιμου Ρωσικού Χρονικού. Τέλος οι S. Franklin και J. Shepard θεωρούν πως ο Σβιατοσλάβος Α΄ πιθανότατα να πίστευε ότι οι Βυζαντινοί συναίνεσαν με την παρουσία του στη Βουλγαρία και για αυτό δεν εγκατέστησε φρουρές. Leonis Diaconi, "Historiae", 130-131. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 295. Cedrenus, Tomus Alter, 393. Russian Primary Chronicle, 88-89. Franklin – Shepard, The Emergence, 149. Σοφούλης, Ο Βυζαντινο-ρωσικός, 48. Stephenson, Byzantium's Balkan, 51-52. Fine, The Early Medieval, 186-187. Hupchick, Wars, 236. Haldon, Οι Πόλεμοι, 161. Obolensky, Byzantine Commonwealth, 129.

¹⁹⁷ Τα (αυτοκρατορικά) τάγματα ήταν τέσσερα: Των «Σχολών», των «Εξκουβιτών», των «Ικανάτων» και της «Βίγλας». Από το 970 σχηματίζεται και το τάγμα των «Αθανάτων» από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Αυτά στάθμευαν στην Κωνσταντινούπολη ή γύρω από αυτήν. Το τάγμα της «Βίγλας» είχε διοικητή του δρουγγάριο ενώ τα υπόλοιπα δομέστικο. Ανώτερος όλων ήταν ο δομέστικος των «Σχολών». Οι στρατιώτες των ταγμάτων στρατολογούνται και πληρώνονται από το κράτος. Το τάγμα των «Αθανάτων» συμμετέχει αποφασιστικά στη μάχη εναντίον των Ρως. McGeer, Dragon's Teeth, 199, 316

¹⁹⁸ Σημαντική για την επικράτηση στην Πρεσλάβα ήταν η χρήση και η ικανότητα του βαρέως ιππικού. Leonis Diaconi, "Historiae", 132-138. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 294-298. Cedrenus, Tomus Alter, 393-397. Ioannis Zonaras, Epitomae, 97-98. Hanak, Svjatoslav, 148. Franklin – Shepard, The Emergence, 149. McGrath S., The Battles of Dorostolon (971) - Rhetoric and Reality, *Peace and War in Byzantium - Essays in Honor of George T. Dennis. S.J.*, Miller T. S. – Nesbitt J. (eds.), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1995, 154 (Στο εξής: McGrath S., The Battles). Stephenson, Byzantium's Balkan, 52. Whittow, The Making, 295-296. Hupchick, Wars, 237-239. Kaldellis, Streams of Gold, 71.

¹⁹⁹ Leonis Diaconi, "Historiae", 138

προς το Δορύστολο, η προσπάθεια του Ιωάννη Α' Τζιμισκή να πείσει τους γηγενείς πως σκοπός της εκστρατείας του ήταν η αποκατάσταση του Βόρι Β' και η δήλωση του πως όλοι Βούλγαροι ήταν σύμμαχοι του, θα ήταν οι λόγοι για αυτές τις εκδικητικές και εκφοβιστικές πράξεις του Σβιατοσλάβου Α'.²⁰⁰

Όταν ο αυτοκρατορικός στρατός έφτασε στο Δορύστολο, εγκατέστησε στρατόπεδο με τάφρο σε υπερυψωμένο έδαφος και με τις πολιορκητικές μηχανές σε αμυντική διάταξη. Σκοπός ήταν η προφύλαξη από άξαφνη επίθεση, και δη των μηχανών, καθώς αυτές ήταν ζωτικής σημασίας για την πολιορκία του Δορύστολου. Η εγκατάσταση στρατοπέδου κοντά στο Δορύστολο, υποδεικνύει πως σκοπός του Ιωάννη Α' Τζιμισκή ήταν ο αποκλεισμός του Σβιατοσλάβου Α', ωθώντας τον έτσι σε μια αναγκαστική μάχη ή συνθηκολόγηση για την παράδοση της πόλης και επιστροφής του στη Ρωσία. Ως εκ τούτου ο τελευταίος, βλέποντας την άφιξη των Βυζαντινών αλλά και ότι ο αντίπαλος στόλος ήταν καθοδόν προς τον Δούναβη, θα αποφασίσει να προβεί σε μια μάχη πεδίου μπροστά από το Δορύστολο, παρατάσσοντας τον στρατό του ετοιμοπόλεμο και πλήρως οπλισμένο σε πυκνό και μακρύ γραμμικό, σχηματισμό. Ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής από την άλλη, θα αναπτύξει τις δυνάμεις του σε τρία ισόποσα τμήματα, ενισχύοντας τις δυο πτέρυγες με μια εφεδρεία από κατάφρακτους ιππείς και υιοθετώντας αμυντική στάση. Οι Ρως, παρατηρώντας τους Βυζαντινούς να στέκονται παραταγμένοι αλλά να μην επιτίθενται, θα ορμήσουν εναντίον τους, εκκινώντας τη σύγκρουση. Έπειτα από μια πολύωρη, πολυφασική και αδυσώπητη μάχη, γεμάτη από μια πληθώρα τακτικών ενεργειών, οι Βυζαντινοί θα καταφέρουν να κερδίσουν όταν ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής διέταξε τους κατάφρακτους του να πραγματοποιήσουν έφοδο στις πτέρυγες των Ρως, υποστηριζόμενοι από το βαρύ πεζικό το οποίο επιτέθηκε στο κέντρο. Η εφόρμηση τους θα λυγίσει τις αντίπαλες τάξεις, δημιουργώντας πανικό, με τους Ρως να τρέπονται σε φυγή μέσα στο φρούριο.²⁰¹

²⁰⁰ Ο Βυζαντινός στρατός βρήκε κάποια αντίσταση μόνο όταν πλησίασε στο Δορύστολο. Leonis Diaconi, "Historiae", 138-140. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 298-300. Cedrenus, Tomus Alter, 397-398. Ioannis Zonaras, Epitomae, 98. Haldon, Οι Πόλεμοι, 162. Σοφούλης, Ο Βυζαντινο-ρωσικός, 48. Hupchick, Wars, 236-239. Stephenson, Byzantium's Balkan, 51-52. Kaldellis, Streams of Gold, 71.

²⁰¹ Ο Λεών Διάκονος καταγράφει πως έπεσαν πολλοί άνδρες και από τις δύο πλευρές. Ο λόγος που οι Βυζαντινοί δεν επιτέθηκαν πρώτοι αλλά ανέμεναν τον αντίπαλο, είναι λογική, στρατηγική, κίνηση. Καθώς είχαν στρατοπεδεύσει μπροστά από το Δορύστολο, έχοντας προηγουμένως πράξει μια νικηφόρα πορεία, δεν είχαν κανένα λόγο να διακινδυνεύουν μια μάχη. Αντίθετα σκοπός τους ήταν ο αποκλεισμός των Ρως. Από την άλλη, οι τελευταίοι εκκινούν τη σύγκρουση λόγω της δεινής θέσης που βρισκόταν. Μια νικηφόρα μάχη θα έλυνε τη βυζαντινή πίεση και θα τους έδινε πολύτιμο χρόνο. Με βάση τον Λέοντα Διάκονο, η μάχη θεωρήθηκε μεγάλη επιτυχία, καθώς οι Βυζαντινοί, μετά το τέλος της, τραγουδούσαν επινίκιους ύμνους προς τον αυτοκράτορα, ο οποίος τους ανταμείψε και τους υπενθύμισε να αγωνίζονται με μεγαλύτερη προθυμία. Για τις Βυζαντινές τακτικές και σχηματισμούς και των συνδυασμών τους γενικά McGeer, Dragon's Teeth, 253-328. Leonis Diaconi, "Historiae", 139-141. I Ioannis Scylitzae, Synopsis, 300. Cedrenus, Tomus Alter, 398-400. Ioannis Zonaras, Epitomae, 98. Haldon, Οι Πόλεμοι, 162-165. Haldon J., Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204, UCL Press, London 1999, 153 (Στο εξής: Haldon, Warfare). Stephenson, Byzantium's Balkan, 52. Whittow, The Making, 295-296. Decker, Byzantine Art, 30, 45, 56, 58-60, 174, 196. Obolensky, Byzantine Commonwealth, 129. Kaldellis, Streams of Gold, 71-72.

Την επόμενη μέρα της μάχης, τα αυτοκρατορικά στρατεύματα θα εκκινήσουν τις προετοιμασίες για την πολιορκία του Δορύστολου (Παρ.1). Καθώς αυτό αποτελούσε το τελευταίο προπύργιο των Ρως στη Βουλγαρία, γίνεται αντιληπτό πως η συγκεκριμένη επιχείρηση θα ήταν τόσο αποφασιστική, όσο δύσκολη και μακρόχρονη. Την τρίτη μέρα, μετά την άφιξη του αυτοκρατορικού στρατού στο Δορύστολο, κατέφθασε και ο στόλος. Η παρουσία του παγίδευσε τους Ρως στη νότια πλευρά του Δούναβη, σβήνοντας πιθανή ελπίδα διαφυγής και επιδρώντας λογικά, ψυχολογικά στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές. Έτσι, αποκλείοντας τους Ρως από ξηρά και θάλασσα, οι Βυζαντινοί θα θέσουν την πολιορκία σε πλήρη ανάπτυξη. Η πολιορκία του Δορύστολου θα διαρκέσει περίπου τρεις μήνες, κατά τη διάρκεια της οποίας διεξήχθησαν αρκετές λυσσαλέες αψιμαχίες και σφοδρές μάχες πεδίου, που παρότι ήταν αμφίρροπες, ο αυτοκρατορικός στρατός κατόρθωνε να βγει νικητής, κάτι που οδήγησε διάφορα κοντινά φρούρια να προσφέρουν την υποταγή τους στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και ακολούθως στη νίκη των Βυζαντινών. Η περιγραφή των γεγονότων από τους Λέοντα Διάκονο και Ιωάννη Σκυλίτζη είναι έντονη, δραματική και παραστατική, παρέχοντας πλείστες και παρόμοιες λεπτομέρειες.²⁰² Ενδιαφέρον προκαλεί η πρόταση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στον Σβιατοσλάβο Α΄ να λύσουν το ζήτημα με μονομαχία, κάτι που ο τελευταίος απόρριψε.²⁰³ Η αδυναμία των Ρως να διασπάσουν τον ναυτικό κλοιό, διαφεύγοντας πέρα από τον Δούναβη, ο αποκλεισμός από τη ξηρά, κάτι που μεταξύ άλλων, οδήγησε στην έλλειψη εφοδίων, η ιππική ανωτερότητα και ικανότητα των Βυζαντινών, σε συνδυασμό με τις ορθές στρατηγικές τακτικές και η ισχύς του υγρού πυρός, φαίνεται πως ήταν οι σημαντικότεροι λόγοι που έγειραν την πλάστιγγα υπέρ

²⁰² Αναφορικά με τους Λέοντα Διάκονο και Ιωάννη Σκυλίτζη, η έρευνα θεωρεί πως οι δυο συγγραφείς χρησιμοποίησαν τις ίδιες πηγές, αν και υπάρχουν εμφανείς διαφορές στην παρουσίαση των γεγονότων. Η αφήγηση του Σκυλίτζη είναι λιγότερο πιστή και ρεαλιστική, απλοποιημένη και στερείται περιγραφής των χαρακτηριστικών προσωπικοτήτων σε σχέση με του Λέοντα Διάκονου. Αυτό ισχύει και για την αρχική σύγκρουση μπροστά στο Δορύστολο. Ο P. Stephenson υποθέτει πως η κοινή πηγή ήταν μια επίσημη αφήγηση που δημιουργήθηκε για τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή κατά τη θριαμβευτική επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη. Για τις Βυζαντινές τακτικές και σχηματισμούς και των συνδυασμών τους γενικά McGeer, *Dragon's Teeth*, 253-328. Leonis Diaconi, "Historiae", 142-145, 148-156. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 300-309. Cedrenus, *Tomus Alter* 400-403, 405-411. Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 98-101. Haldon, *Οι Πόλεμοι*, 165-172. Stephenson, *Byzantium's Balkan*, 52. Σοφούλης, *Ο Βυζαντινο-ρωσικός*, 49. Obolensky, *The Empire*, 513-514. Obolensky, *Byzantine Commonwealth*, 129. Hanak, *Svjatoslav*, 148. Whittow, *The Making*, 295-296. Hupchick, *Wars*, 239. Decker, *Byzantine Art*, 30, 45, 56, 58-60, 174, 196. Kaldellis, *Streams of Gold*, 69-72.

²⁰³ Οι S. Franklin και J. Shepard θεωρούν πως η κίνηση του Τζιμισκή υποδηλώνει την απελπισία του μπροστά στην αντοχή των Ρως να ηττηθούν και στην απογοήτευση του αναφορικά με την πορεία της πολιορκίας. Η δήλωση τους είναι μάλλον υπερβολική γιατί παρόλο που η πολιορκία ήταν σκληρή, οι Βυζαντινοί δεν έδειξαν ότι είχαν χάσει τον έλεγχο. Άλλωστε μετά από λίγο οι Ρως ζήτησαν ανακωχή, ενώ, όπως σημειώνει η S. McGrath, είναι χαρακτηριστική η συνεχή συμμετοχή του Τζιμισκή στη μάχη και άρα καταφανής η στρατιωτική του ικανότητα και θέληση. Ακολούθως, ο A. Kaldellis χαρακτηρίζει τον Σβιατοσλάβο Α΄, με βάση τις ενέργειες και τις τακτικές του στις μάχες και γενικά στην εκστρατεία, ως «*terrible strategist*». Leonis Diaconi, "Historiae", 148-156. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 307-308. Cedrenus, *Tomus Alter*, 409. Franklin – Shepard, *The Emergence*, 149. McGrath, *The Battles*, 160-162. Kaldellis, *Streams of Gold*, 71. Haldon, *Οι Πόλεμοι*, 165-172.

των Βυζαντινών. Παρατηρείται πως οι τελευταίοι έκαναν χρήση στρατιωτικής τεχνολογίας αλλά και ψυχολογικού πολέμου. Έτσι λοιπόν στις 24 Ιουλίου του 971, ο Σβιατοσλάβος Α΄, θα παραδοθεί και θα αναγκαστεί να συρθεί σε διαπραγματεύσεις για τους όρους παράδοσης, τους οποίους θα υπογράψει στις 25 Ιουλίου του 971. Ο ηγεμόνας των Ρως και ο βυζαντινός αυτοκράτορας θα συναντηθούν και θα συμφωνήσουν να συνάψουν μια συνθήκη ειρήνης μεταξύ τους, τερματίζοντας ολοκληρωτικά τον πόλεμο. Οι Ρως επιτράπηκαν να αποχωρήσουν ειρηνικά πέρα από τον Δούναβη, αφήνοντας το Δορύστολο ανέπαφο, μαζί με τους αιχμαλώτους και τη λεία. Επιπροσθέτως, ο Σβιατοσλάβος Α΄ δέχτηκε να μην απειλήσει ξανά τα αυτοκρατορικά εδάφη, ούτε να υποκινήσει άλλον αντίπαλο εναντίον τους. Επίσης να πολεμά ενάντια σε οποιονδήποτε εχθρό του Βυζαντίου και να εκκενώσει τη Βουλγαρία, εγκαταλείποντας τις φιλοδοξίες του. Από την πλευρά του ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, έδωσε υπόσχεση ότι θα προσπαθούσε να πείσει τους Πετσενέγκους να μην επιτεθούν στους Ρως στον δρόμο της επιστροφής. Τέλος, τα εμπορικά δικαιώματα και οι συναλλαγές των δύο δυνάμεων επικαιροποιήθηκαν. Οι δύο αρχηγοί, έχοντας συμφωνήσει τα παραπάνω, θα πάρουν τον δρόμο της επιστροφής. Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, πριν επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, θα λάβει προφυλάξεις έναντι πιθανών επιθέσεων στην περιοχή, τοποθετώντας διοικητές στη Μεγάλη Πρεσλάβα (Ιωαννούπολη) και σε βασικά οχυρά στον κάτω Δούναβη. Οι διενέξεις Βυζαντινών και Ρως είχαν πλέον ολοκληρωθεί με νίκη των πρώτων. Οι Βυζαντινοί κέρδισαν τον πόλεμο χάρις την υπεροχή τους σε αριθμούς, εφόδια, ηγεσία και στρατιωτική τεχνολογία.²⁰⁴

Κατά την επιστροφή του αυτοκρατορικού στρατού στη Βασιλεύουσα, θα διεξαχθεί θρίαμβος και λαμπροί εορτασμοί λόγω της σπουδαίας επιτυχίας κατά των Ρως. Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, όταν φτάνει, τον υποδέχεται ο Πατριάρχης Βασίλειος Α΄ και πλήθος εκκλησιαστικών και λαϊκών αξιωματούχων στη Χρυσή Πύλη. Οι κάτοικοι της πρωτεύουσας τον παρότρυναν να εισέλθει θριαμβευτικά στην πόλη πάνω σε ένα άρμα που ήταν ένθετο με χρυσό και το έσερναν λευκά άλογα. Ωστόσο

²⁰⁴ Οι S. Franklin και J. Shepard έχουν την άποψη πως ο Σβιατοσλάβος Α΄ δεν είχε παραδοθεί πλήρως και πως η συνθήκη εν ουσία αποτελούσε ένα είδος συμφωνίας, παρά μια πράξη ενός ολοκληρωτικού νικητή και ενός πλήρως ηττημένου, θέση που δεν μοιάζει ορθή. Άλλωστε αυτά που συμφωνήθηκαν μεταξύ των δύο αρχηγών ήταν μειονεκτικά για τους Ρως, όπως η πλήρη εγκατάλειψη της Βουλγαρίας. Το Πρώιμο Ρωσικό Χρονικό, στο οποίο στηρίζονται, δεν είναι αντικειμενικό. Πάντως και αυτό ακόμα, δεν δίνει τέτοια εντύπωση. Ο P. Stephenson ενστερνίζεται τη θέση τους. Στα επιχειρήματα πως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής διατήρησε τις εμπορικές συναλλαγές και έθεσε τον Σβιατοσλάβο Α΄ ως σύμμαχο και άρα δεν είχε πετύχει μια πλήρη νίκη αλλά έναν συμβιβασμό, από τη μια τέτοιες ενέργειες αποτελούσαν κοινή βυζαντινή πρακτική και από την άλλη το εμπόριο ήταν σημαντικό για τους Βυζαντινούς. Leonis Diaconi, "Historiae", 155-158. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 309-310. Cedrenus, Tomus Alter, 411-412. Ioannis Zonaras, Epitomae, 101-102. Russian Primary Chronicle, 89-90. Franklin – Shepard, The Emergence, 149-150. Shepard, Some Problems, 15, 23-24, 27. Stephenson, Byzantium's Balkan, 53. Hupchick, Wars, 239-240. Hanak, Svjatoslav, 148-149. Obolensky, The Empire, 514-515. Obolensky, Byzantine Commonwealth, 129-130. McGrath, The Battles, 163. Whittow, The Making, 261-262, 296. Hupchick, Wars, 239-240. Haldon, Οι Πόλεμοι, 165-172.

ο αυτοκράτορας αρνήθηκε. Αντί αυτού, τοποθέτησε μια εικόνα της Θεοτόκου που βρήκε στη Βουλγαρία, πράττοντας μια επιδεικτική ενέργεια ταπεινότητας. Εν συνεχεία, προέλασε έφιππος πίσω από το άρμα, στο οποίο είχε τοποθετήσει την εικόνα της Θεοτόκου μαζί με τα βουλγαρικά ηγεμονικά εμβλήματα, εκκινώντας την θριαμβευτική πομπή. Πίσω από τον αυτοκράτορα ίππευε ο έκπτωτος Βούλγαρος ηγεμόνας Βόρις Β΄ μαζί με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες της πομπής. Όταν έφτασαν στο forum του Κωνσταντίνου, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής δέχτηκε τις επευφημίες του λαού. Στη συνέχεια προχώρησαν στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας για την τελετή, με την πομπή να προσφέρει ευχαριστίες. Ο Βόρις Β΄ απεκδύθηκε των ηγεμονικών του ενδυμασιών, ενώ το στέμμα του αφιερώθηκε στην Αγία Σοφία. Στις τελετές που ακολούθησαν στο Μεγάλο Παλάτι, ο πρώην Βούλγαρος ηγεμόνας έλαβε τον τίτλο του «μάγιστρου». Έτσι τα σύμβολά της βουλγαρικής ηγεμονίας «απορροφήθηκαν» από την αυτοκρατορική ιεραρχία. Στο ίδιο πλαίσιο οφείλει να ενταχθεί η αναφορά των βυζαντινών πηγών για την παρουσία του Αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτη στην τελευταία αποφασιστική αψιμαχία που σήμανε τη νίκη στο Δορύστολο. Συγκεκριμένα, αυτή η ξαφνική εμφάνιση του Αγίου που σηματοδοτεί την τελική ήττα και παράδοση των Ρώσων, εκτός ότι προσδίδει στην εκστρατεία στοιχεία θρύλου, επιβεβαιώνει την ορθότητα του βυζαντινού σκοπού κατά των Ρως και του παγανιστή Σβιατολάβου Α΄ σε περίπτωση αμφιβολίας. Εκτενέστερα, επιβεβαιώνει τη νομιμότητα του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στο θρόνο ως ευσεβή, απαλλάσσοντας τον από κατηγορίες και σκέψεις περί της μη εγκυρότητός του ως αυτοκράτορα. Η εκστρατεία παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να τονιστεί η Θεϊκή εύνοια. Ο Θεός είναι στο πλευρό του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και η αναταραχή που είχε προκαλέσει ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς από την περίπλοκη πολιτική του στον Βορρά επιλύθηκε χάρις στον νέο αυτοκράτορα. Η Θεϊκή παρέμβαση δίνεται στους δίκαιους. Με αυτόν τον τρόπο η ήττα των Ρως και η κατάκτηση της Βουλγαρίας έγιναν κεντρικοί άξονες για τη νομιμοποίηση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Συνεπώς, ο συγκεκριμένος θρίαμβος τελείται λόγω της προσωπικής επιτυχίας του αυτοκράτορα στις μάχες, της διάλυσης ενός σεβαστού και ικανού αντίπαλου, ο οποίος δημιουργήθηκε από τις λανθασμένες πολιτικές του προηγούμενου αυτοκράτορα, και για να προάγει μια πολιτική κατάσταση που είχε εκκινήσει με τη δολοφονία του προκατόχου του. Όλα υπό τη σκέπη του Θεού. Επομένως, είναι λογικό που οι θριαμβευτικοί εορτασμοί κορυφώθηκαν με την τελετουργική υποταγή του Βούλγαρου ηγεμόνα. Στον αντίποδα, ο Σβιατοσλάβος Α΄ δεν θα έχει έναν ένδοξο επίλογο. Κατά τον δρόμο της επιστροφής, κοντά στους καταρράκτες του Δνειπερου, την άνοιξη του 972, θα πέσει σε ενέδρα των Πετσενέγκων και θα σκοτωθεί. Προφανώς οι Πετσενέγκοι θα αρνήθηκαν να ικανοποιήσουν το αίτημα του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή περί μη επίθεσης στον ηγεμόνα των Ρως.

Μετά το τέλος του πολέμου,²⁰⁵ του θριάμβου και της παραίτησης του Βόρι Β' από το θρόνο, ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής προσάρτησε επίσημα τη Βουλγαρία στην αυτοκρατορία, οργανώνοντας τις άμυνες της και τη διεύθυνση της. Επίσης κατήργησε το Βουλγαρικό Πατριαρχείο το οποίο υποβαθμίστηκε σε επισκοπή και τοποθετήθηκε υπό την εξουσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Επιπρόσθετα, θα μεταφέρει στη Θράκη, και ιδιαίτερα στη Φιλιππούπολη, Παυλικιανούς, έπειτα από προτροπή του πατριάρχη Αντιοχείας. Σκοπός τούτης της ενέργειας ήταν να διασπασθούν οι συγκεντρώσεις των Παυλικιανών στα ανατολικά καθώς ήταν ύποπτοι για τα αραβικά τους αισθήματα και επομένως να αποφευχθούν μελλοντικά προβλήματα εκεί. Επίσης να ενισχυθούν περαιτέρω τα Βόρεια σύνορα, προσφέροντας έτσι στρατιωτική βοήθεια. Ακόμα με τον τρόπο αυτό να αραιωθεί και ο πληθυσμός των Σλάβων και των Βούλγαρων στη Θράκη. Ως ανταμοιβή για την υπόσχεσή τους να συγκρατούν τους Βούλγαρους και τους Σλάβους, ο αυτοκράτορας χορήγησε στους Παυλικιανούς ανοχή να ασκούν την πίστη τους ανενόχλητοι. Τέλος ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής θα μεταφέρει κάποιους Βούλγαρους ευγενείς στην Κωνσταντινούπολη και στη Μικρά Ασία, δίνοντας τους τίτλους και γη, κάτι που στόχο είχε την επιπλέον αραίωση των Βούλγαρων στη

²⁰⁵ Ο P. Stephenson υποθέτει πως θα υπήρχαν ρήτορες που παρήγαγαν στίχους για να σηματοδοτήσουν τις νίκες του Ιωάννη Α' Τζιμισκή και να διαδώσουν την ιδέα ότι ήταν αποτέλεσμα του Θεού, με τα ποιήματα τους να βασίστηκαν σε επίσημα δελτία νίκης που κατέγραφαν τις λεπτομέρειες των μαχών. Αναφορικά με το Θεϊκό στοιχείο και την παρουσία του Άγιου Θεόδωρου, όπως σημειώνουν οι ερευνητές, υποδηλώνεται πως ο αγώνας μεταξύ των Βυζαντινών και Ρώσων δεν ήταν μόνο ένας αγώνας επίδειξης ισχύος, άλλα μια διαμάχη για να κερδηθεί μια ηθική νίκη εναντίον των δυνάμεων του κακού και στην προκειμένη των εχθρών του Βυζαντίου. Άλλωστε ο Σβιατοσλάβος Α' δεν ήταν Χριστιανός. Επιπρόσθετα, οι Ιωάννης Σκυλίτζης και ο Λέων ο Διάκονος, συνδέουν συνειδητά τις σημαντικότερες μάχες με τις εορτές των στρατιωτικών Αγίων Γεωργίου και Θεόδωρου. Ο θρύλος του Άγιου Θεόδωρου να πρωτοστατεί στους αγώνες των Βυζαντινών κατά των Ρως αναπαράγεται από μεταγενέστερες Ρωσικές πηγές. Γενικά οι Ρως ήταν πεπεισμένοι πως ο Θεός των Χριστιανών προστάτευε την αυτοκρατορία. Ο M. McCormick υπογραμμίζει πως η μόνη συγκρίσιμη περίπτωση θριάμβου στην οποία ο πατριάρχης τίμησε σε τέτοιο βαθμό έναν νικητή αυτοκράτορα, ήταν η συνεργασία του Ηράκλειου και του Σέργιου κατά τη διάρκεια του Περσικού πολέμου, όπου και τότε το Θεϊκό στοιχείο ήταν προφανές. Ότι η Μεγάλη Πρεσλάβα μετονομάστηκε σε Ιωαννούπολη, προς τιμή του νικητή αυτοκράτορα και η Μικρή Πρεσλάβα σε Θεοδωρόπολη από τον Άγιο Θεόδωρο, αποτελούν επιπλέον στοιχεία περί του θριάμβου του Ιωάννη Α' Τζιμισκή, την εικόνα που ήθελε να περάσει, τη χρησιμοποίηση της νίκης του ως πολιτικό μέσο, τη σύνδεση του με το Θεϊκό στοιχείο και την προστασία που έχαιρε από αυτό. McCormick M., *Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, 170-175 (Στο εξής: McCormick, *Eternal Victory*). Leonis Diaconi, "Historiae", 153-154, 157-159. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 308-311. Cedrenus, *Tomus Alter*, 410-414. Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 100-102. Russian Primary Chronicle, 90. Stephenson, *Byzantium's Balkan*, 52-55. McGrath, *The Battles*, 161-162. Σοφούλης, *Ο Βυζαντινο-ρωσικός*, 43. Shepard, *Some Problems*, 10, 15-16, 23. Obolensky, *The Empire*, 515. Obolensky, *Byzantine Commonwealth*, 130. Whittow, *The Making*, 296, 354. Hanak, *Svjatoslav*, 150. Hupchick, *Wars*, 240-241. Kaldellis, *Streams of Gold*, 71-72.

Θράκη. Αυτές οι ενέργειες αποτέλεσαν τον επίλογο της πολεμικής επιχείρησης των Βυζαντινών κατά των Ρως στη διάρκεια της βασιλείας του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή.²⁰⁶

²⁰⁶ Αναφορικά με τους Παυλικιανούς, ο Κωνσταντίνος Ε' Πορφυρογέννητος στο παρελθόν, είχε επίσης μεταφέρει μεγάλο αριθμό από αυτούς στη Θράκη. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η Δυτική Βουλγαρία έμεινε ελεύθερη από τους Ρως, από τους πολέμους και δεν ενσωματώθηκε από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 250-251. Annae Comnenae, *Alexias*, 170, 454-455, 485-486. Fine, *The Early Medieval*, 187-188. Stephenson, *Byzantium's Balkan*, 58. Whittow, *The Making*, 218, 296, 310-311, 314-315. Hupchick, *Wars*, 241-242. Obolensky, *Byzantine Commonwealth*, 130-131. Charanis P., *The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire*, *Comparative Studies in Society and History* 3.2 (1/1961), 146, 151-152. Treadgold, *A History*, 509-510. Kaldellis, *Streams of Gold*, 71-73.

II. Οι εκστρατείες του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή) εναντίον των Αράβων

Το 969 οι Βυζαντινοί θα εγκαταστήσουν την επικυριαρχία τους στα εδάφη των Χαμδανιδών της Βόρειας Συρίας, καταλαμβάνοντας μεταξύ άλλων την Αντιόχεια, ενώ στις αρχές του 970, υπογράφηκε μια συνθήκη που έφερνε το εμιράτο του Χαλεπίου φόρου υποτελής της αυτοκρατορικής εξουσίας. Παράλληλα, το χαλιφάτο των Φατιμίδων είχε εκκινήσει μια φιλόδοξη, επιθετική πολιτική και έχοντας κατακτήσει την Αίγυπτο, σκόπευε σε μια περαιτέρω πολεμική επέκταση προς τη Συρία και την Αντιόχεια. Στο άκουσμα της είδησης της κατάληψης της Αντιόχειας από τους Βυζαντινούς και της επικυριαρχία τους στη Βόρεια Συρία, οι Φατιμίδες θα κηρύξουν πόλεμο κατά των τελευταίων στο όνομα του Ισλάμ με σκοπό να προωθήσουν την επιρροή τους στους μη δεκτικούς μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Παλαιστίνης και της Συρίας. Αυτό εξυπηρετούσε και τα σχέδια τους κατά των εκεί εμιράτων και της Βαγδάτης. Έτσι θα χρησιμοποιήσουν τη βυζαντινή επικυριαρχία και απειλή με στόχο τη νομιμοποίηση της κυριαρχίας τους και την περαιτέρω προέλαση τους. Ως εκ τούτου, θα κατακτήσουν την Παλαιστίνη, ενώ τον χειμώνα 970–971 θα εισβάλλουν στη Βόρεια Συρία και θα καταλάβουν τη Δαμασκό, αν και βρήκαν αντίσταση στην τελευταία, κάτι που υποδεικνύει τις δυσκολίες που εγκυμονούσαν στην εκεί περιοχή. Η σύγκρουση με τους Βυζαντινούς ήταν προ των πυλών.²⁰⁷

²⁰⁷ Μάλιστα οι μουσουλμάνοι της Συρίας και της Παλαιστίνης φαίνεται πως είχαν ανησυχήσει από την κατάληψη της πόλης και ήταν έτοιμοι να κινηθούν κατά των Βυζαντινών. Ο J. Shepard υποστηρίζει ότι το Χαλέπι είχε ελάχιστη στρατηγική αξία και για αυτό οι Νικηφόρος Β΄ Φωκάς και Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής προτιμούσαν να το λεηλατούν και το καθιστούσαν φόρου υποτελής, παρά να προχωρήσουν σε μια πλήρη κατάληψη. Αντίθετη άποψη έχει ο W. Farag. Για τα τελευταία έτη των εκστρατειών του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, την κατάληψη της Αντιόχειας και την συνθήκη που ακολούθησε, Τακίρτάκογλου, Οι Πόλεμοι και ιδιαίτερα τις σελίδες 102-113. Leonis Diaconi, "Historiae", 73-74, 102-103. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 271-273, 278-279, 287. Cedrenus, Tomus Alter, 367, 374, 381-382. Ιωάννης Ioannis Zonaras, Epitomae, 84-85. Yahya, Histoire I, 824-826 [126-128]. Yahya, Histoire II, 349-351, [141-143] Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ. 2. Shepard J., Emperors and Expansionism - From Rome to Middle Byzantium, *The Expansion of Orthodox Europe - Byzantium the Balkans and Russia*, Shepard J. (ed.), Ashgate, Surrey 2007, 87 (Στο εξής: Shepard, Emperors). Farag W., The Aleppo Question – A Byzantine-Fatimid Conflict of Interests in Northern Syria in the Later 10th Century, *Byzantine and Modern Greek Studies* 14 (1990), 44-47, 49-50 (Στο εξής: Farag, The Aleppo). Walker P. E., "A Byzantine Victory Over the Fatimids at Alexandretta", *Byzantion* 42.2 (1972), 431 (Στο εξής: Walker, Byzantine Victory). Walker P. E., The "Crusade" of John Tzimiskes in the Light of New Arabic Evidence, *Byzantion* 47 (1977), 305-306 (Στο εξής: Walker, The Crusade). Garrood, The Illusion, 22-26, 31-32. Garrood W., The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo - 959-965, *Anatolian Studies* 58 (2008), 127-140. Brett M., The Fatimid Empire, Edinburgh University Press, Edinburgh 2017, 74-83 (Στο εξής: Brett, Fatimid Empire). Brett M., The Rise of the Fatimids - The World of the Mediterranean and the Middle East in the Fourth Century of the Hijra, Tenth Century CE, Brill, Leiden – Boston – Köln 2001, 295-308, 312. McGeer, Dragon's Teeth, 228, 246 (Στο εξής: Brett, The Rise). Norwich J. J., Byzantium - The Apogee, Viking, New York 1991, 257 (Στο εξής:

Τον χειμώνα του 971, ο διοικητής των Φατιμίδων στη Συρία θα αποστείλει κατά της Αντιόχειας έναν μεγάλο στρατό, επικουρούμενο από τοπικές δυνάμεις της Παλαιστίνης και της Συρίας. Από πλευράς Βυζαντινών, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, που δεν μπορούσε να αναλάβει προσωπική δράση όντας απασχολημένος με το ζήτημα του Σβιατοσλάβου Α΄, θα διατάξει τον στρατηγό της Μεσοποταμίας να συγκεντρώσει στρατό και να μεταβεί στην Αντιόχεια, ενώ αργότερα θα αποστείλει μια πολεμική δύναμη υπό τον έμπιστο του ευνούχο και εμπειροπόλεμο, πατρίκιο Νικόλαο.²⁰⁸ Οι Φατιμίδες θα πολιορκήσουν μεν την πόλη, αλλά θα βρουν ικανή αντίσταση. Η πολιορκία θα διαρκέσει πέντε περίπου μήνες χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Αποφασιστικό γεγονός για τη λύση της, είχε μια σύγκρουση στην Αλεξανδρέττα, η οποία βρισκόταν βόρεια της Αντιόχειας και αποτελούσε βάση του στρατού του ευνούχου πατρίκιου Νικόλαου. Αναφορικά με την εκεί μάχη, μια πολεμική φατιμιδική δύναμη θα μεταβεί προς την Αλεξανδρέττα (σημερινό Ισκεντερούν στην Τουρκία) και το λιμάνι με σκοπό τη διακοπή του ανεφοδιασμού της Αντιόχειας από εκείνη την κατεύθυνση. Ο Νικόλαος, πληροφορούμενος την άφιξη του αντιπάλου, θα αποφασίσει να πράξει μια ενέδρα. Συγκεκριμένα, θα εκκενώσει το στρατόπεδο του, κρύβοντας τους άνδρες του σε διάφορα σημεία. Έτσι, όταν ο φατιμιδικός στρατός εισέλθει στην αυτοκρατορική βάση θα τη βρει άδεια και κυριαρχημένος από αίσθημα χαλάρωσης, θα αρχίσει να τη λεηλατεί. Τότε ο Νικόλαος διατάζει τους στρατιώτες του να ορμήσουν κατά των Φατιμίδων, περικυκλώνοντας τους από όλες τις πλευρές και εξολοθρεύοντας το μεγαλύτερο μέρος τους. Η ήττα της Αλεξανδρέττας, σε συνδυασμό με μια εισβολή ενός συνασπισμού Αραβικών φυλών με την ονομασία Καρματιανοί κατά της Δαμασκού που φαίνεται πως πυροδοτήθηκε μετά τη μάχη στην Αλεξανδρέττα, θα οδηγήσει στην άρση της πολιορκίας της Αντιόχειας στις αρχές Ιουλίου του 971 και στην κατάρρευση της εξουσίας των Φατιμίδων στη Συρία και σε μεγάλο μέρος της Παλαιστίνης. Άλλωστε οι Φατιμίδες δεν είχαν μονό την Κωνσταντινούπολη αντίπαλο στην περιοχή, αλλά και τα άλλα αραβικά φύλα και εμιράτα. Ως εκ τούτου οι Βυζαντινοί πέτυχαν μια σημαντική και ευρεία νίκη. Η εισβολή και ακολούθως αποτυχία των Φατιμιδών να καταλάβουν την Αντιόχεια, απέδειξε τη ρευστή θέση τους στην περιοχή, τη σταθερότητα του ανατολικού βυζαντινού μετώπου, ενώ έδωσε στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή τον χρόνο, την ευκαιρία αλλά και την ώθηση να προετοιμαστεί για μια μελλοντική εκστρατεία στην εκεί περιοχή. Τέλος, αναφορικά με τη σύγκρουση Φατιμίδων και Καρματιανών, μόλις τον Μάιο με Ιούνιο του 974, οι πρώτοι θα καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τους τελευταίους και να επαναπροσδιορίζουν τα συριακά σχέδια τους. Ως προς αυτό, αξίζει να σημειωθεί

Norwich, Byzantium). Whittow, *The Making*, 329,331-332. Treadgold, *A History*, 507. Kennedy H., *Byzantine-Arab Diplomacy in the Near East From the Islamic Conquests to the Mid Eleventh Century*, *Byzantine Diplomacy*, Shepard J. – Franklin S. (eds.), Variorum, Aldershot 1992, 141-142 (Στο εξής: Kennedy, *Byzantine-Arab Diplomacy*). Kaldellis, *Streams of Gold*, 74-76.

²⁰⁸ Για πατρίκιο Νικόλαο βλ. PMBZ II, 139 (b. 5, #26011)

ότι κάποιοι ερευνητές θεωρούν πως ο πόλεμος των δυο, είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της μουσουλμανικής αντίστασης εμπρός των επεμβάσεων του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στην Ανατολή.²⁰⁹

Την άνοιξη με καλοκαίρι του 972, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, έχοντας ολοκληρώσει με επιτυχία το ζήτημα των Ρως και τις ευρωπαϊκές του υποθέσεις, θα θέσει σε κίνηση τα ανατολικά του σχέδια. Ως εκ τούτου, θα εκστρατεύσει στη Μεσοποταμία, στη Συρία και στα περίχωρα της με σκοπό την ενδυνάμωση και επέκταση της βυζαντινής επικυριαρχίας, την επιβολή της αυτοκρατορικής ισχύος μέσω της επιβολής φόρου υποτελείας και την αντιμετώπιση της αραβικής πρόκλησης εκεί.²¹⁰

Ειδικότερα στα τέλη Σεπτεμβρίου του 972, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής θα εισβάλλει στο εμιράτο της Μοσούλης. Όπως αναφέρει ο Canard M., οι συγκυρίες ήταν ιδανικές για κάτι τέτοιο.²¹¹ Συνεπώς ο αυτοκράτορας, αφού εκκινήσει από τη Μελιτήνη, θα προελάσει μέσω της ευρύτερης περιοχής της Άμιδας (σημερινό Ντιγιάρμπακιρ), χωρίς να την κυριεύσει και στις 12 Οκτωβρίου θα κατακτήσει και θα λεηλατήσει τη Νίσιβη και τις γύρω περιοχές, επιβάλλοντας ετήσιο φόρο στους Χαμδανίδες της Μοσούλης. Μια προσπάθεια συγκέντρωσης στρατού στη Βαγδάτη για να αντιμετωπίσει τους Βυζαντινούς, μετατράπηκε σε ταραχές και συγκρούσεις. Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, εν συνεχεία, θα στραφεί στα εναπομείναντα τμήματα του

²⁰⁹ Ο Κεδρηνός ισχυρίζεται ότι ο στρατός των Φατιμιδών αριθμούσε 100.000 άνδρες, νούμερο υπερβολικό. Με βάση την έρευνα, το μέγεθος τούτης της πολεμικής δύναμης υπολογίζεται πως κυμαινόταν γύρω στους 20.000 στρατιώτες. Ο αριθμός των 20.000 πολεμιστών προκύπτει από τις Αραβικές πηγές. Επίσης, οι τελευταίες σημειώνουν πως η Φατιμιδική δύναμη που κατατροπώθηκε στην Αλεξανδρέττα αποτελούνταν από 4.000 άνδρες. Το άρθρο του P.E. Walker, "A Byzantine Victory Over the Fatimids at Alexandretta", εμπεριέχει μεταφράσεις Αραβικών πηγών που είναι καίριες για το γεγονός. Cedrenus, *Tomus Alter*, 382-383. Leonis Diaconi, "Historiae", 102-103. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 287. Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 93. Yahya, *Histoire II*, 350-352, [142-144]. Walker, *Byzantine Victory*, 431-440. Walker, *The Crusade*, 306-309. Garrood, *The Illusion*, 25-26, 32. Brett, *Fatimid Empire*, 83. Brett, *The Rise*, 312-315. Treadgold, *A History*, 507-508. Shepard, *Emperors*, 87. Farag, *The Aleppo*, 46-47, 49-50. Kaldellis A., *Did Ioannes I Tzimiskes Campaign in the East in 974?*, *Byzantion 84* (2014), 240 (Στο εξής: Kaldellis, *Did Ioannes*). Kaldellis, *Streams of Gold*, 76-77.

²¹⁰ Οι Σκυλίτζης και Κεδρηνός σημειώνουν ότι οι επαρχίες της Κιλικίας και της Συρίας επαναστάτησαν τον πρώτο χρόνο της βασιλείας του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Ωστόσο αυτή η αναταραχή μάλλον δεν θα ήταν σοβαρή, καθώς δεν εντοπίζεται αυτοκρατορική παρουσία. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, πριν γίνει αυτοκράτορας, είχε περάσει ένα σημαντικό χρονικό διάστημα στα ανατολικά σύνορα, έχοντας συν τοις άλλοις, ρόλο και στην εκστρατεία του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Ο W. Garrood θεωρεί πως η πολιτική του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στην Ανατολή, δεν πρέπει να θεωρηθεί συνέχεια ή παρόμοια με αυτήν του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Τέλος, το 971, ο Τζιμισκής επέβαλε απαγόρευση στο εμπόριο όπλων και ξυλείας με τα μουσουλμανικά κρατίδια, απαγόρευση που ζήτησε και από την Βενετία. I Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 267, 286. Cedrenus, *Tomus Alter*, 381. Leonis Diaconi, "Historiae", 44, 49, 99. Garrood, *The Illusion*, 25-26, 28-31. Shepard J., *Equilibrium to Expansion* (886–1025), *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500–1492*, Shepard J. (ed.), Cambridge University Press, Cambridge 2008,, 521 (Στο εξής: Shepard, *Equilibrium*). Τακιρτάκογλου, *Οι Πόλεμοι*, 70, 81–85, 98. Decker, *Byzantine Art*, 46, 126. Kennedy, *Byzantine-Arab Diplomacy*, 141–142. Canard M., *La Date des Expéditions Mésopotamiennes de Jean Tzimiskès, Byzance et les Musulmans du Proche Orient*, Canard M (ed.), Variorum, London 1973 XIII, 99 (Στο εξής: Canard, *La Date*). Farag, *The Aleppo*, 46-47, 49-50. Kaldellis, *Did Ioannes*, 240. Kaldellis, *Streams of Gold*, 74, 76–77.

²¹¹ Canard, *La Date*, 99.

εμιράτου του Χαλεπίου, λεηλατώντας το, ενώ θα πολιορκήσει τη Μαρτυρούπολη, χωρίς όμως να σημειώσει κάποια επιτυχία. Μετά από αυτά, θα αναθέσει τις πολεμικές επιχειρήσεις στον δομέστικο των σχολών της Ανατολής Μελία(ή Μλεχ) με σκοπό αυτός να διατηρήσει τη σταθερότητα στα σύνορα και την άσκηση πίεσης στο εμιράτο της Μοσούλης. Ο στρατός θα διαχειμάσει στην Ανζετίνη και ο αυτοκράτορας αποσύρεται στην Κωνσταντινούπολη. Την άνοιξη του 973, ο Μελίας θα εκκινήσει πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον του εμιράτου της Μοσούλης, και αφού λεηλατήσει την Έδεσσα και τη Μελιτήνη, θα πολιορκήσει την Άμιδα, η οποία στο μεταξύ είχε λάβει σημαντικές ενισχύσεις. Ωστόσο, στις 4 Ιουλίου του ίδιου έτους, ο Μελίας θα νικηθεί σε μάχη κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Άμιδας, σε ένα στενό πέρασμα πριν από την πόλη, με την εκστρατεία να τερματίζεται άδοξα. Σχετικά με τον Μελία, αυτός θα κρατηθεί σε αιχμαλωσία και τον Μάρτιο του 974 θα πεθάνει, προτού προλάβει να διευθετηθεί μια ανταλλαγή αιχμαλώτων. Η ήττα ήταν σημαντική γιατί, εκτός των άλλων, η Κωνσταντινούπολη απώλεσε τον ετήσιο φόρο που λάμβανε από τη Μοσούλη. Σχετικά με αυτό, παρατηρώντας την πορεία του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και του Μελία, φαίνεται πως σκοπός της εκστρατείας ήταν η επιβολή της Βυζαντινής κυριαρχίας και η απόσπαση φόρου υποτελείας και όχι μια πλήρη κατάκτηση.²¹²

Η επομένη Βυζαντινή δράση εντοπίζεται το καλοκαίρι του 974, με τον αυτοκράτορα να επιστρέφει στην περιοχή περίπου ένα έτος αργότερα. Η πολεμική επιχείρηση του 974 αποτελεί αντικείμενο διχογνωμιών μεταξύ των ερευνητών αναφορικά με το εάν όντως πραγματοποιήθηκε, λόγω του ότι οι πηγές για αυτήν είναι αποσπασματικές και αντιφατικές. Για παράδειγμα, ο Canard M., Garrood W. και Walker P.E., υποστηρίζουν ότι πραγματοποιήθηκε, αμφισβητώντας όμως τις λεπτομέρειες των πηγών, ειδικά για τις αναφορές του Ματθαίου της Έδεσσας. Ο Norwich J.J., από την πλευρά του, αποδέχεται κάθε στοιχείο. Τέλος, ο Kaldellis A. ισχυρίζεται πως τα δεδομένα δεν είναι ικανά και καταλήγει στο συμπέρασμα πως δεν έγινε κάποια επιχείρηση το 974. Αντιθέτως τα γεγονότα του Λέοντα του

²¹² Μετά την μάχη, 1.000 κεφάλια βυζαντινών στρατιωτών στάλθηκαν στη Βαγδάτη για επίδειξη. Όπως σημειώνει ο W. Garrood, η ήττα του Μελία πιθανόν εξηγεί τη σιωπή στις βυζαντινές πηγές. Ο Ματθαίος της Έδεσσας υπογραμμίζει πως η βυζαντινή δύναμη αριθμούσε 50.000 άνδρες, όπου η πλειονότητα αυτών σκοτώθηκε. Το νούμερο που δίνει, φαίνεται υπερβολικό. Πιθανότατα η πολεμική δύναμη του Μελία δεν θα ήταν μεγάλη και σίγουρα μικρότερη του αντιπάλου και για αυτό λογικά ηττήθηκε. Επιπλέον καταγράφει πως ο Μελίας πέθανε το 973 στη Βαγδάτη, αλλά λόγω των υπόπτων αναφορών της πηγής, για το τέλος του Μελία προτιμάται ο Yahya. Ακόμα υπογραμμίζει πως ο Μελίας έστειλε ένα γράμμα μομφής στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Τέλος σημειώνει πως ο εμίρης της Μοσούλης επιθυμούσε να συνάψει μια συμμαχία με τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, δίνοντας ως αντάλλαγμα τον Μελία. Ο εμίρης σκόπευε να πράξει αυτό γιατί ήταν σε διαμάχη με τη Βαγδάτη. Γενικά η αφήγηση του Ματθαίου της Έδεσσας για αυτό το συμβάν είναι δραματική και φανταστική. Το άρθρο του M. Canard, "La Date des Expéditions Mésopotamiennes de Jean Tzimiskès", εμπεριέχει μεταφράσεις Αραβικών πηγών που είναι καίριες για το γεγονός. Yahya, Histoire II, 353-357, [145-149]. Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ.5. Canard, La Date, 101-108. Garrood, The Illusion, 26,29. Whittow, The Making, 477. Treadgold, A History, 511. Kaldellis, Did Ioannes, 235-240. Kaldellis, Streams of Gold, 77. Norwich, Byzantium, 257.

Διακόνου αναφέρονται στο 972. Η άποψη του τελευταίου στηρίζεται και στη δυσεπίλυτη αφήγηση του Ματθαίου της Έδεσσας, η οποία όντως είναι συγκεχυμένη. Πάντως, φαίνεται πως η εκστρατεία πραγματοποιήθηκε, γιατί παρόλο που τα στοιχεία είναι ελάχιστα, αυτά υπάρχουν, ενώ οι περισσότεροι ερευνητές γέρνουν σε θετική εκτίμηση υλοποίησής της.²¹³

Αναφορικά με την αποστολή του 974, φαίνεται πως σκοπός της ήταν η αποκατάσταση και η εν συνεχεία διεύρυνση, της βυζαντινής εξουσίας στα ανατολικά, περιορίζοντας παράλληλα τη θέση των Αράβων στη Μεσοποταμία και στη Συρία και δη του εμιράτου της Μοσούλης που είχε ενδυναμωθεί μετά τη συντριβή του Μλεχ. Άλλωστε αυτή είχε αντίκτυπο έως τη Βαγδάτη.²¹⁴

Εν αρχή, όπως πληροφορεί ο Ματθαίος της Έδεσσας, στην Αρμενία, ολόκληρος ο οίκος της χώρας, μαζί με τους πρίγκιπες και τους βαρόνους, βρισκόταν σε ετοιμότητα, καθώς είχαν συγκεντρωθεί από τον βασιλιά των Αρμενίων, Ασοτ Γ'.²¹⁵ Ο λόγος που έγινε αυτό είναι άγνωστος, μιας και ο Ματθαίος της Έδεσσας δεν σημειώνει κάτι. Οι Norwich J.J. και Treadgold W. υποθέτουν πως οι Αρμένιοι θα είχαν ανησυχήσει από τις προετοιμασίες του Ιωάννη Α' Τζιμισκή για εκστρατεία, νομίζοντας πως ο αυτοκράτορας θα στρεφόταν εναντίον τους.²¹⁶ Η παρουσία Βυζαντινών απεσταλμένων υποδεικνύει κάτι τέτοιο. Παρομοίως, όπως υπογραμμίζει ο Walker P.E., τα αίτια αυτής της έντασης θα έχουν να κάνουν με τη βυζαντινή προσάρτηση της περιοχής Taron και τις μακροχρόνιες θρησκευτικές διαφορές μεταξύ της Αρμενικής και της βυζαντινής εκκλησίας, αλλά και για μια διαμάχη για την κατάληψη ορισμένων φρουρίων.²¹⁷ Ωστόσο ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής μάλλον επιθυμούσε να κλείσει το θέμα, επιζητώντας συμμαχία. Ενδεχόμενα η συντριβή του Μελία να είχε υπονομεύσει τις σχέσεις Βυζαντίου και Αρμενίας ως προς την εξασφάλιση μιας συμμαχίας, όπως και την πολιτική της τελευταίας, και για αυτό να είχε συγκληθεί συμβούλιο. Καθώς όμως το 973 και οι Αρμένιοι δέχονται ήττες από το εμιράτο, πιθανόν αυτές να τους οδήγησαν σε μια διερεύνηση συμμαχίας με το Βυζάντιο. Ως εκ τούτου, η δήλωση του Ματθαίου της Έδεσσας πιθανόν να αποτελεί καταγραφή μιας συνδιάσκεψης των Αρμενίων με τους

²¹³ Ο W. Treadgold φαίνεται ότι λαμβάνει την εκστρατεία ως υπαρκτή. Όπως σημειώνει ο W. Garrood, η ήττα του Μελία πιθανόν εξηγεί τη σιωπή στις Βυζαντινές πηγές και ακολούθως τη μη καταγραφή της εκστρατείας του 972. Γενικά το έργο του Ματθαίου της Έδεσσας είναι μπερδεμένο και γεμάτο παρεκβάσεις. Ο A. Kaldellis εικάζει πως το διάστημα μεταξύ 972 έως 975 ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής ήταν απασχολημένος με τις διοικητικές, στρατιωτικές και δημοσιονομικές προκλήσεις που δημιούργησε η κατάκτηση της ανατολικής Βουλγαρίας. Αναφορικά με τους ερευνητές και την σύγχυση περί της εκστρατείας του 974, Canard, *La Date*, 101. Canard M., *Les Sources Arabes de L'Histoire Byzantine aux Confins des xe et xie Siècles, Revue des Etudes Byzantines* 19 (1961), 285 (Στο εξής: Canard *Les Sources*). Garrood, *The Illusion*, 26-27. Walker, *The Crusade*, 313. Norwich, *Byzantium*, 257. Kaldellis, *Did Ioannes*, 235-240. Kaldellis, *Streams of Gold*, 77. Treadgold, *A History*, 511.

²¹⁴ Yahya, *Histoire II*, 354-358, [146-150]. Canard, *La Date*, 101-108. Garrood, *The Illusion*, 26-27.

²¹⁵ Matthew of Edessa, *Chronicle*, κεφ.6.

²¹⁶ Norwich, *Byzantium*, 257. Treadgold, *A History*, 511.

²¹⁷ Walker, *The Crusade*, 326-327.

Βυζαντινούς απεσταλμένους, η οποία θα ολοκληρώθηκε με θετική συμφωνία. Λίγο αργότερα, ο ίδιος ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, μαζί με τον στρατό του, θα συναντηθεί με τον Ασοτ Γ΄²¹⁸ στην αρμενική πρωτεύουσα Mus με σκοπό να καθυσχύσει τον τελευταίο, επιβεβαιώνοντας τον όρκο φιλίας τους και την απόφαση για μια κοινή εισβολή στη Συρία και στη Μεσοποταμία. Τέλος, θα εξασφαλίσει από τον Ασοτ Γ΄ μια αξιόλογη πολεμική δύναμη και προμήθειες.²¹⁹

Σχετικά με την πορεία της επιχείρησης, ο ενωμένος στρατός θα κινηθεί κατά του εμιράτου της Μοσούλης. Αρχικά θα καταλάβει και θα λεηλατήσει την Άμιδα, θα αποσπάσει πλούσια λύτρα από τη Μαρτυρούπολη και θα λεηλατήσει τα περίχωρα της εγκαταλειμμένης Νίσιβης.²²⁰ Εν συνεχεία, θα καταστρέψει και θα καταλάβει αρκετές πόλεις και οχυρά και θα στραφεί προς τη Μοσούλη. Ωστόσο, πριν μεταβεί εκεί, θα αποσυρθεί, αποσπώντας όμως ένα μεγάλο χρηματικό πόσο και την αναγνώριση της ισχύος του από τον εμίρη της Μοσούλης. Όταν επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, τέλεσε μια θριαμβευτική πομπή. Από αυτά, προκύπτει πως η επιχείρηση του 974 ήταν πετυχημένη. Η βυζαντινή εξουσία αποκαταστάθηκε και διευρύνθηκε, ιδίως πάνω στο εμιράτο της Μοσούλης, ενώ ο θρίαμβος θα πραγματοποιήθηκε και λόγω του ότι ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής νίκησε εκείνους που είχαν σταματήσει τη βυζαντινή επέλαση ένα έτος πριν με τον Μελία, προβάλλοντας, κατά αυτόν τον τρόπο, την αυτοκρατορική δύναμη. Η καταγραφή του Ματθαίου της Έδεσσας πως ο αυτοκράτορας έφτασε έως τη Βαγδάτη, θεωρείται φανταστική από πολλούς ερευνητές, ενώ άλλοι, όπως ο Norwich J.J. και Decker M.J., τη θεωρούν πραγματικό δεδομένο.²²¹ Ενδεχόμενα η αναφορά στη Βαγδάτη να υπάρχει καθώς, όπως τονίζει ο Canard M., η ήττα του Μελία δημιούργησε απόηχους έως τη Βαγδάτη. Άλλωστε ο Ματθαίος της Έδεσσας συνδέει την εκστρατεία με τον Μελία.²²² Τέλος και ο Canard M. δεν αποδέχεται τη θέση πως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής έφτασε έως τη Βαγδάτη, ενώ η αναφορά στο ότι τερματίστηκε η εκστρατεία του, παρά τις προθέσεις να κατακτήσει τα Εκβάτανα, υπάρχει και στον Λέοντα τον Διάκονο.²²³ Ως προς αυτά, δεδομένου πως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής επιζήτησε μια συμμαχία με τους Αρμενίους, οι οποίοι εκστράτευσαν μαζί του με μια σχετικά ικανοποιητική δύναμη, δημιουργείται η εντύπωση πως δεν θα ήταν απίθανο ότι στόχος του να ήταν και η Βαγδάτη. Ενδεχόμενα ένας λόγος που δεν

²¹⁸ Για Ασότ Γ βλ. PMBZ II, 384-386 (b. 1, #20649)

²¹⁹ Η πολεμική δύναμη ανερχόταν στους 10.000 άνδρες. Ο Walker P.E. θεωρεί πως η αποστολή προμηθειών και στρατού από τον Ασοτ Γ΄, αποτελούσε προσπάθεια κατευνασμού προς τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ.6. Walker, The Crusade, 327. Whittow, The Making, 356. Treadgold, A History, 511. Canard, La Date, 103-105, 107. Haldon, Warfare, 104. Βλέπε και πηγές στον Canard, La Date, 104.

²²⁰ Όπως πληροφορεί ο Λέων ο Διάκονος, η Νίσιβης είχε εκκενωθεί στην είδηση της άφιξης του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Leonis Diaconi, "Historiae", 162.

²²¹ Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ.6. Norwich, Byzantium, 257-258. Decker, Byzantine Art, 48.

²²² Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ.6.

²²³ Canard, La Date, 101-108.

βάδισε στη Βαγδάτη να ήταν η σταδιακή φατιμιδική επάνοδο στη Συρία.²²⁴ Τέλος, ο Walker P.E. θεωρεί πως οι δραστηριότητες του Ιωάννη Α' Τζιμισκή το 974 μπορεί να χρησίμευσαν ως εξερεύνηση για σημαντικές επιχειρήσεις το επόμενο έτος, ενώ ο Canard M. εικάζει πως η διαμάχη μεταξύ του εμίρη της Μοσούλης με τη Βαγδάτη ήταν αυτή που άφησε στο βυζαντινό αυτοκράτορα ελεύθερο το πεδίο ώστε να ρημάξει και να λεηλατήσει την περιοχή σε μεγάλο βαθμό.²²⁵

Στις αρχές της άνοιξης του 975, ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής επέστρεψε στην Ανατολή και ξεκίνησε για την τελευταία, και πιο θεαματική, από όλες τις ανατολικές επιχειρήσεις του. Σχετικά με τους λόγους που αυτή πραγματοποιήθηκε, θα οφειλόταν, μεταξύ άλλων, και στο κλίμα καχυποψίας και έντασης μεταξύ βυζαντινής αυτοκρατορίας και Φατιμίδων. Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, το 974, οι τελευταίοι θα καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τους Καρματιανούς και θα προωθήσουν εκ νέου τις συριακές βλέψεις τους. Τον Ιούνιο του 974 θα μεταβεί στο Κάιρο ένας βυζαντινός πρεσβευτής. Φαίνεται πως σκοπός της αποστολής του ήταν μια πρόταση ανακωχής. Αυτή θα οφειλόταν στο ότι οι Φατιμίδες άρχιζαν να επαναπροσδιορίζουν τη θέση τους στα συριακά πράγματα. Ωστόσο ο απεσταλμένος πέθανε λίγο μετά την άφιξή του και ο χαλίφης των Φατιμίδων τον έστειλε πίσω σε ένα φέρετρο. Ο Walker P.E. θεωρεί πως ο θάνατος του πρεσβευτή πιθανόν να δημιούργησε στους Βυζαντινούς υποψίες για σκευωρία από πλευράς Φατιμίδων.²²⁶ Παράλληλα, οι Φατιμίδες, το ίδιο διάστημα, θα αποστείλουν έναν μεγάλο στρατό στη Βόρεια Συρία με αποτέλεσμα στα τέλη του 974 να καταλάβουν την Τρίπολη, τη Δαμασκό, τη Σιδώνα, την Απάμεια και τη Βυρηνό, μεταξύ άλλων. Αυτή η ενέργεια, η οποία επιπλέον ξεσήκωσε διάφορες αραβικές πόλεις κατά της αυτοκρατορικής εξουσίας, θα θορύβησε τον Ιωάννη Α' Τζιμισκή, καθώς θα συνειδητοποίησε τον κίνδυνο που εγκυμονούσε για την Αντιόχεια και την ευρύτερη περιοχή ο φατιμιδικός έλεγχος. Ως εκ τούτου, αποφάσισε να αναλάβει δράση.

²²⁴ Ο Ματθαίος της Έδεσσας επίσης αναφέρει πως σκοπός της εκστρατείας ήταν η εκδίκηση της ήττας του Μελία. Αν και ερευνητές απορρίπτουν το επιχείρημα καθώς άλλωστε αυτή η ήττα οδήγησε στην απώλεια του ετήσιου φόρου που λάμβανε η Κωνσταντινούπολη από την Μοσούλη, ενώ λογικά θα επηρέασε και το ηθικό των Αράβων. Ο W. Garrood επίσης ισχυρίζεται ότι οι Βυζαντινοί έκαναν επίθεση στην Έδεσσα αντί της Μαρτυρούπολης, ενώ θεωρεί απίθανο ο βυζαντινός στρατός να έφτασε μέχρι την Βαγδάτη, όπως και ότι τα κέρδη της εκστρατείας αναφορικά με την κατάληψη 300 πόλεων και οχυρών ήταν πολύ πιο μέτρια. Πιθανότατα είναι επηρεασμένος από τον M. Canard. Πάντως καταλήγει πως ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής πέτυχε τον σκοπό του. Η Έδεσσα αναφέρεται στον Ματθαίο της Έδεσσας. Τέλος, ο J.J. Norwich υπογραμμίζει, πως ο λόγος που διακόπηκε η εκστρατεία του 974, οφειλόταν σε μια θρησκευτική κρίση στην Ρώμη. Leonis Diaconi, "Historiae", 160-163. Yahya, Histoire II, 355-359, [147-151]. Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ.6. Garrood, The Illusion, 26-27, 29, 31, 33-34. Treadgold, A History, 511-512. Canard, La Date, 101-108. Farag W., Byzantium and its Muslim Neighbours During the Reign of Basil II (976-1025), University of Birmingham, Birmingham 1979, 40 (Στο εξής: Farag, Byzantium). Walker, The Crusade, 313-314. McCormick, Eternal Victory, 175-176. Norwich, Byzantium, 257-258. Decker, Byzantine Art, 48. Haldon, Warfare, 172. Shepard, Equilibrium, 521.

²²⁵ Walker, The Crusade, 313. Canard, La Date, 108.

²²⁶ Ο W. Farag από την πλευρά του, δεν το θεωρεί δεδομένο. Walker, The Crusade, 305-311, 313-314. Farag, The Aleppo, 47-48.

Επιπλέον, στόχος της εισβολής του ήταν και η λεηλασία, η επιβολή φόρου τιμής και η αποκατάσταση και διεύρυνση της αυτοκρατορικής ηγεμονίας όπου είναι δυνατόν.²²⁷ Η νέα εκστρατεία του ήταν έτοιμη να ξεκινήσει.

Τον Απρίλιο του ίδιου έτους, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, εκκινώντας από την Αντιόχεια με σκοπό τη φατιμδική αντιμετώπιση, έχοντας στις προηγούμενες εκστρατείες υποτάξει τα εμιράτα της Μοσούλης και του Χαλεπίου, θα καταλάβει την Έμεσσα, το Μέμπετζε και την Απάμεια, όπως και όλη την κοιλάδα του Ορόντη. Εν συνεχεία θα μεταβεί στη φοινικική ακτή. Από εκεί, θα καταλάβει την Μπάαλμπεκ στις 29 Μαΐου την οποία και θα λεηλατήσει μαζί με τα περίχωρα της. Μετά, θα θέσει τη Δαμασκό υπό βυζαντινή κηδεμονία, αποσπώντας φόρο υποτέλειας 60.000 δηναρίων, καθώς οι κάτοικοι της γνώριζαν ότι δεν ήταν σε θέση να αντισταθούν και υποτάχθηκαν με αντάλλαγμα μια μεγάλη πληρωμή. Επιπρόσθετα ο αυτοκράτορας θα αναγνωρίσει ως κυβερνήτης της πόλης, τον Τούρκο Alftikin.²²⁸ Μετέπειτα κινήθηκε διαγώνια μέχρι την ακτή και θα κατακτήσει τις Βηρυτό, Σιδώνα και Βύβλο, μεταξύ άλλων, αποσπώντας παράλληλα φόρο υποτέλειας, ενώ θα πολιορκήσει ανεπιτυχώς την Τρίπολη. Πάντως θα καταστρέψει τα περίχωρα της. Μετά την επιστροφή του, κατέλαβε μια σειρά από πόλεις και φρούρια στη βόρεια ακτή της Συρίας, όπως τη Βαλανέαι, το Βόρζο, τη Λαοδίκεια και άλλα. Συνεπώς, από όλες τις παραθαλάσσιες πόλεις, μόνο η Τρίπολη αντιστάθηκε στην κατάληψη, και αυτή λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης. Οι Φατιμίδες, με εξαίρεση την Τριπολη, υποχωρούν από τις περιοχές ενδιαφέροντος τους και χάνουν τις εστίες επικυριαρχίας τους. Τέλος ο αυτοκράτορας, αφού πέτυχε τους στόχους του και η απειλή των Φατιμίδων είχε ελεγχθεί, στα τέλη του καλοκαιριού με αρχές φθινόπωρου, απέστειλε πρεσβεία στο Κάιρο, που μάλλον σκοπό είχε να διαπραγματευτεί μια συμφωνία για την παύση των εχθροπραξιών και κυρίως να υπογραμμίσει τη βυζαντινή ηγεμονία και επικυριαρχία. Η εκστρατεία, όπως σημειώνει ο Garrood W., φαίνεται να ήταν, συν τοις άλλοις, μια προσπάθεια αλλαγής της πολιτικής σύνθεσης και του καθεστώτος των συνόρων της δυτικής Συρίας και της ευρύτερης περιοχής με σκοπό την επιβολή της βυζαντινής εξουσίας.²²⁹ Παρομοίως, σκοπό είχε, μέσω των παραπάνω, την υπογράμμιση της βυζαντινής επικυριαρχίας στους Άραβες της Συρίας και στους Φατιμίδες και ακολούθως την παύση της προώθησης των τελευταίων. Έτσι ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, δείχνει πως όχι μόνο ήταν απόλυτα ικανός και έτοιμος να προστατεύσει την Αντιόχεια, τη Συρία και γενικά την βυζαντινή ηγεμονία από κάθε απειλή, αλλά

²²⁷ Παρομοίως, όπως υπογραμμίζει και ο W. Garrood, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, το 975, άλλαξε το επίκεντρο της επίθεσής του μετά από τρία χρόνια. Η αλλαγή θα οφειλόταν, μεταξύ άλλων, στον φατιμδικό κίνδυνο. Yahya, *Histoire* II, 356-367, [148-157]. Garrood, *The Illusion*, 27, 31-32. Walker, *The Crusade*, 305-311, 313-314. Brett, *Fatimid Empire*, 94. Farag, *The Aleppo*, 47-50. Canard, *Les Sources*, 90. Kaldellis, *Streams of Gold*, 77-79. Kaldellis, *Did Ioannes*, 240. Norwich, *Byzantium*, 257-258. Decker, *Byzantine Art*, 48. Treadgold, *A History*, 511-512.

²²⁸ Για Alftikin βλ. PMBZ II, 162-163 (b. 1, #20253)

²²⁹ Garrood, *The Illusion*, 27-28.

μάλιστα ότι μπορούσε και να την επεκτείνει. Επίσης, μέσω της υποταγής των Μουσουλμάνων ηγετών της περιοχής και της εγκατάστασης πελατειακών κυβερνητών, όπως του Alftikin στη Δαμασκό, δημιούργησε φραγμούς μεταξύ της βυζαντινής αυτοκρατορίας και των Φατιμίδων. Ίσως και για αυτό να μην συνέχισε έως τα Ιεροσόλυμα, με την έννοια πως αυτά δεν άνηκαν στο παραπάνω πλαίσιο. Επομένως η εκστρατεία του 975 ήταν και αυτή επιτυχής, καθώς είχε εκπληρώσει τους στόχους της.²³⁰

Οι μακροπρόθεσμοι στόχοι της στρατηγικής και γενικά του ενδιαφέροντος του Τζιμισκή για την Ανατολή, εάν υπήρχαν, δεν θα γίνουν ποτέ γνωστοί. Όπως αναφέρθηκε οι αραβικές δυνάμεις δεν μπορούσαν να απειλήσουν πλέον από τα ανατολικά την αυτοκρατορία, καθώς οι Χαμδανίδες τελούσαν υπό τη σχέση πελάτη με το Βυζάντιο, οι άλλες ανεξάρτητες αραβικές φυλές δεν είχαν τη δύναμη να αντιμετωπίσουν τις βυζαντινές δυνάμεις και η ανερχόμενη ως τότε φατιμιδική αραβική φυλή περιορίστηκε στην Αίγυπτο και τη Βόρεια Αφρική, ύστερα από τους

²³⁰ Ότι ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής αντιλήφθηκε και αντιμετώπισε επιτυχώς τον φατιμιδικό κίνδυνο των οποίων στόχος ήταν η επανακατάληψη της Συρίας, κάτι που φάνηκε στα αμέσως επόμενα έτη αναφορικά με τις προσπάθειες τους να καταλάβουν την περιοχή. Παρά τον ισχυρισμό του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στην επιστολή του προς τον Ασοτ Γ΄ της Αρμενίας, με βάση τον Ματθαίο της Έδεσσας, ότι κατέλαβε αρκετές πόλεις της Παλαιστίνης, το πιο απομακρυσμένο σημείο που έφτασε, όπως υποστηρίζουν αρκετοί ερευνητές, φαίνεται πως ήταν η Σιδώνα. Βέβαια οι J.J. Norwich, M. Brett και W. Treadgold έχουν αντίθετη άποψη. Μάλιστα ο τελευταίος θεωρεί πως η πόλεις της Παλαιστίνης θα έδωσαν στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή ονομαστική υποταγή και συμβολικό φόρο υποτελείας. Παρομοίως, ο M. Whittow τονίζει πως η επιστολή αποτελεί μέσο προπαγάνδας και πως σκοπός της, μεταξύ άλλων, είναι να πείσει τους Αρμένιους ότι αν όλοι οι Χριστιανοί πολεμιστές συνεργαστούν, η ισλαμική Εγγύς Ανατολή θα υποτασσόταν. Συνεπώς υπερβολές σε ένα τέτοιο πλαίσιο είναι αναμενόμενες. Στο ίδιο μήκος κύματος και οι A. Kaldellis και J. Shepard. Αντιθέτως, ο W. Treadgold θεωρεί πως υποδεικνύει τους μελλοντικούς στόχους του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Αναφορικά με τις πρώτες πόλεις που κατέλαβε ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, υπάρχει διχογνωμία στην έρευνα. Για παράδειγμα ο P.E. Walker θεωρεί πως οι Βυζαντινοί κυριεύσαν την Έμεσσα και όχι το Μέμπετζε και την Απάμεια, ενώ ο W. Garrood το αντίθετο. Leonis Diaconi, "Historiae", 165-166, 168. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 311. Yahya, Histoire II, 368-370, [160-162]. Matthew of Edessa, Chronicle, κεφ. 7-10. Garrood, The Illusion, 27-28, 31-32. Norwich, Byzantium, 260. Treadgold, A History, 511-512. Brett, The Rise, 331, 346. Brett, Fatimid Empire, 94. Walker, The Crusade. Whittow, The Making, 332-334, 356-357. Kaldellis, Streams of Gold, 77-79. Kaldellis, Did Ioannes, 240. Shepard, Equilibrium, 521-522. Starr J., Notes on Byzantine Incursions into Syria and Palestine (?), *Archiv Orientalni* 8 (1936), 94-95. Farag, Byzantium, 42. Farag, The Aleppo, 49-50. Kennedy, Byzantine-Arab Diplomacy, 134, 141-142. Shepard, Emperors, 82. Canard, Les Sources, 90. Haldon, Warfare, 29, 41-42. Κλείνοντας το θέμα των επιστολών του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή προς τους Αρμένιους, ο Μπαρτικιάν παρατηρεί πως έχουν γίνει αρκετά λάθη στην προσπάθεια μετάφρασης τους. Θεωρεί όμως ότι είναι αδιαμφισβήτητο ότι είχαν συνταχθεί και αποσταλλεί. Στο πλαίσιο των σύγχρονων ερευνών, αυτές τελικά είναι δύο και όχι τρεις. Η πρώτη (στην οποία έχει συμπληρωθεί και η δεύτερη, αφού λόγω λάθους μετάφρασης θεωρήθηκε ότι απευθύνεται σε αξιωματούχο) είναι προς τον Ασοτ Γ΄ και η δεύτερη προς τον Αρμένιο φιλόσοφο και αξιωματούχο (βαρδαπέτη) Λέοντα ή κατά τον αποστολέα Πανταλέοντα. Επίσης υποστηρίζει ότι οι πληροφορίες για τις επιστολές που περιλαμβάνει ο Ματθαίος Εδέσσης πρέπει να ήρθαν στην κατοχή του από άλλη αρμενική χρονογραφία του βαρδαπέτη και ιερωμένου Ιακώβου του 11^{ου} αιώνα. Μπαρτικιάν Μ., Αρμενοβυζαντινά: Σχέσεις του Αρμενικού Κράτους με το Μεσαιωνικό Ελληνισμό - Ιστορικές Συμβολές, Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 13-33 (βλέπε Παρ. 6). Στο εξής: Μπαρτικιάν, Αρμενοβυζαντινά

συνεχείς αγώνες με τα άλλα αραβικά εμιράτα και τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Βέβαια παραμένει εύλογο το ερώτημα γιατί σε αυτήν την εκστρατεία δεν χρησιμοποιήθηκε ο βυζαντινός στόλος που θα επικουρούσε ουσιαστικά τις αυτοκρατορικές επιχειρήσεις στις παράκτιες πόλεις της Συρίας. Λίγους μήνες όμως μετά το τέλος της εκστρατείας ο αυτοκράτορας θα πεθάνει, τερματίζοντας έτσι τις ανατολικές επιχειρήσεις του.

III. Οι πραξικοπηματικές απόπειρες των Φωκάδων και η αναίμακτη κατάλυση τους από τον Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)

Οι συχνές αλλαγές στην αυτοκρατορική διοίκηση ασφαλώς δημιουργούσε ένα περιβάλλον ανασφάλειας σε οίκους που ήταν συνυφασμένοι με τον προηγούμενο αυτοκράτορα ενώ έδινε κίνητρα σε άλλους οίκους που ήταν κοντά στη νέα διοίκηση να αναμένουν και να κερδίζουν οφέλη. Η άνοδος του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στην κορυφή της εξουσίας έφερε στο προσκήνιο οικογένειες που ήταν μεν στη γενικότερη ανώτερη τάξη της βυζαντινής διοίκησης, αλλά σε δεύτερο επίπεδο. Επίσης άλλες οικογένειες που πριν βρισκόταν σε πρωτοκαθεδρία στη βυζαντινή αυτοκρατορική αυλή, τώρα έχουν υποχωρήσει, αποδεχόμενες τη νέα κατάσταση με ή χωρίς τη βούληση τους. Υπάρχουν όμως και οικογένειες που ξέρουν να ελίσσονται και να προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες και να περιμένουν να κερδίσουν από τη στάση τους αυτή όσα μπορούν περισσότερα.²³¹

Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στις στάσεις της οικογένειας του Λέοντα Φωκά, του αδερφού του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, πέραν της όποιας επιθυμίας εκδίκησης για τον δολοφονηθέντα αυτοκράτορα. Η πρώτη απόπειρα πραξικοπήματος, εκδηλώνεται σχετικά άμεσα από την ανάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, το 970, όταν ο Βάρδας Φωκάς (ανιψιός του Νικηφόρου Β΄ Φωκά) που ήταν εξορισμένος στην Αμάσεια του Πόντου, διαφεύγει με τη βοήθεια και τη στήριξη συγγενών του. Ο Βάρδας Φωκάς κατευθύνεται στην «εστία» των Φωκάδων την Καισάρεια της Καππαδοκίας. Εκεί με τη βοήθεια συγγενικών οικογενειών,²³² φιλικών προσώπων και ανθρώπων με τυχοδιωκτικές βλέψεις, συγκεντρώνει στρατεύματα για να κινηθεί εναντίον του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και να αντιπαρατεθεί μαζί του για την εξουσία σε ανοιχτό μέτωπο. Υπάρχει μεγάλος ενθουσιασμός, ανακηρύσσεται από τα στρατεύματα εκεί, αυτοκράτορας, ενδύεται αυτοκρατορικά σύμβολα²³³ και μοιράζει αξιώματα στους υποστηρικτές του (όπως άλλοτε το 963, υπό άλλες βέβαια συνθήκες, ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς). Παράλληλα ο πατέρας του, Λέων Φωκάς και ο αδερφός του Νικηφόρος με τη βοήθεια του επισκόπου Αβύδου Στέφανου,²³⁴ προσπαθούν να βρουν υποστηρικτές αυτής της κίνησης στην Κωνσταντινούπολη και τις γύρω περιοχές. Το σχέδιό τους όμως

²³¹ Για τον τρόπο που οι οικογενειακοί δεσμοί επηρεάζουν την αυτοκρατορία με αποτέλεσμα εσωτερικές εντάσεις, βλέπε ιδιαίτερα για την περίοδο του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή Cheynet, Pounoir, 321-329

²³² Πρόσωπα αυτών των οικογενειών ήταν τα αδέρφια Θεόδωρος και Νικηφόρος Βάρδας, γιοι του Θεόδουλου Παρσακούτηνου (τοπωνυμικό προσωνύμιο), ο ανιψιός του Διογένης Ανδράλεστος, ο Συμεών Αμπελάς. Leonis Diaconi, "Historiae", 113 &. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 291, 292

²³³ «τὸ μελαμβαφές παραιτησάμενος πέδιλον, τὸ ἐρυθρὸν παραυτίκα μετημφιάσατο, καὶ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ ἀναφανδὸν ἀνερρήθη...» Leonis Diaconi, "Historiae", 113

²³⁴ Για επίσκοπο Αβύδου, Στέφανο βλ. PMBZ II, 104 (b. , #27294)

αποκαλύπτεται. Δικάζεται και καθαιρείται ο συνεργάτης τους, επίσκοπος Στέφανος. Αλλά επίσης ο Λέων και ο Νικηφόρος Φωκάς δικάζονται, φυλακίζονται στη Λέσβο και τιμωρούνται με θανάτωση αρχικά, αλλά τελικά μόνο με φυλάκιση και τύφλωση, η οποία και αυτή δεν υλοποιήθηκε.²³⁵

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είχε στείλει το στράτευμα να αντιμετωπίσει τους Ρως και επομένως ήταν φαινομενικά δύσκολο να αντιπαρατεθεί. Παρόλα αυτά και εδώ δείχνει την πολιτική του ενάργεια και σύνεση, καθώς δεν παρασύρεται να βγει ο ίδιος στο πεδίο της μάχης και έτσι να καταστήσει τον εξάδερφό του Βάρδα Φωκά νόμιμο ανταπαιτητή του θρόνου. Για το λόγο αυτό καλεί τον Βάρδα Σκληρό που ηγούνταν αυτής της εκστρατείας εναντίον των Ρως, να επιστρέψει και να προετοιμαστεί να πολεμήσει τον Βάρδα Φωκά. Ο στρατηγός του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή αφήνει την κατακτημένη Αρκαδιούπολη και θεωρώντας ίσως με τον αυτοκράτορα ότι οι Ρως πήραν το μάθημα τους και δε θα προκαλέσουν νέα ζητήματα φθάνει στο Δορύλαιο όπου οργανώνει τις δυνάμεις του. Στη συνέχεια κινείται για να συναντήσει τις δυνάμεις του στασιαστή Φωκά. Στη θέση Βαρδάηττα²³⁶ και πριν οι δύο στρατοί αντιπαρατεθούν, γίνονται κάποιες διαπραγματεύσεις, με την προτροπή του αυτοκράτορα, για να μη διεξαχθεί αυτή η εμφύλια σύρραξη. Ο Βάρδας Φωκάς όμως είναι ανένδοτος. Ταυτόχρονα και κερδίζοντας χρόνο με τις διαπραγματεύσεις ο Βάρδας Σκληρός προσεγγίζει αρχηγούς οικογενειών από το στρατόπεδο του αντιπάλου του και με υποσχέσεις και χρυσόβουλα που τους ευνοούν, τους πείθει και αυτομολούν από τα στρατόπεδο του Βάρδα Φωκά, με όλες τις δυνάμεις που έλεγχαν.²³⁷ Έτσι ο Βάρδας Φωκάς αποδεκατισμένος από δυνάμεις και προδομένος από τους πρώην συντρόφους του σε αυτό το εγχείρημα ανάρρησης στην εξουσία, διαφεύγει σε ένα κάστρο, που είχε ως εφεδρικό σε περίπτωση ήττας, με 300 ιππείς.²³⁸ Ο Βάρδας Σκληρός τον ακολουθεί και ύστερα από διαπραγματεύσεις τον

²³⁵ Η τύφλωση αυτή δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Ο Λέων ο Διάκονος αρχικά για τα γεγονότα της πρώτης στάσης θεωρεί την τύφλωση δεδομένη. Αλλά όταν αναφέρεται στη δεύτερη στάση ανακαλεί και επισημαίνει ότι δεν υλοποιήθηκε η τύφλωση είτε λόγω μεγαθυμίας του αυτοκράτορα είτε λόγω λιποψυχίας των δῆμιων. Leonis Diaconi, "Historiae", 114,145. Για το θέμα ο Σκυλίτζης είναι κατηγορηματικός ότι η τύφλωση δεν έγινε με εντολή του αυτοκράτορα, αν και ο ίδιος ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, για να μη δείξει ενδεχομένως αδυναμία, άφησε να εννοηθεί ότι έγινε με πρωτοβουλία των δῆμιων. Ioannis Ioannis Scylitzae, Synopsis, 292

²³⁶ Τη θέση αυτή στρατοπέδευσης του Βάρδα Φωκά μαρτυρεί ο Λέων ο Διάκονος χωρίς επιπλέον πληροφορίες, ενώ ο Σκυλίτζης δεν αναφέρει καθόλου τον τόπο συνάντησης των δύο στρατών. Ο Schlumberger θεωρεί πως αυτή η τοποθεσία είναι στα παρώρεια της Φρυγίας κοντά στο Φιλομήλιον. Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία, 87

²³⁷ Αυτοί που τον εγκαταλείπουν πρώτοι είναι αυτοί που μαζί του πρωτοξεκίνησαν το πραξικόπημα, όπως τα ξαδέρφια του και ο Συμεών Αμπελάς, καθώς και ο ανιψιός του Ανδράλεστος. Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία, 88

²³⁸ Ο Σκυλίτζης παραθέτει ένα περιστατικό της καταδίωξης του Βάρδα Φωκά από το ιππικό του Βάρδα Σκληρού προς το φρούριο. Σε αυτό ένας από τους ιππείς του Βάρδα Σκληρού που ονομαζόταν Κωνσταντίνος Χάρος, προσπάθησε να σκοτώσει τον Βάρδα Φωκά, αλλά ο τελευταίος με ευκινησία απέφυγε το χτύπημα και ανταπέδωσε σκοτώνοντας το διώκτη του. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 293,294

πείθει να παραδοθεί, αφού του εγγυάται για τη δική του ζωή του και της οικογένειάς του. Άλλωστε ο αδερφός του Κωνσταντίνος Σκληρός, ο οποίος πρέπει να επαιξε καθοριστικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις, είχε νυμφευτεί την αδερφή του Βάρδα Φωκά, τη Σοφία.²³⁹ Με εντολή του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή αναγκάζεται να χειροτονηθεί ιερέας και στη συνέχεια ο αυτοκράτορας τον εξορίζει με την οικογένειά του στη Ρόδο. Με τον τρόπο αυτό λήγει, αναίμακτα και χωρίς να σπαταληθούν επιπλέον δυνάμεις αυτή η στάση των Φωκάδων.

Η δεύτερη στάση υποκινήθηκε ένα χρόνο μετά, το 971, από τον Λέοντα Φωκά και τον γιο του Νικηφόρο,²⁴⁰ που όπως είπαμε βρισκόταν στη Λέσβο φυλακισμένοι. Απέδρασαν των δεσμών τους και κρύφτηκαν προσωρινά απέναντι από την Κωνσταντινούπολη σε ένα μοναστήρι στην περιοχή Παλαμύς,²⁴¹ που είχαν σχέσεις οι Φωκάδες. Την περίοδο αυτή η Κωνσταντινούπολη είναι θεωρητικά ακέφαλη, αφού ο αυτοκράτορας βρίσκεται στο Δορύστολο στην εκστρατεία εναντίον των Ρως. Οι Φωκάδες ήρθαν σε επαφή με διάφορους έμπιστους τους στην πρωτεύουσα, στην οποία τελικά μετέβησαν και οι ίδιοι σχεδιάζοντας την κατάληψη της εξουσίας και διαμένοντας σε ένα οικείο τους σπίτι. Τα σχέδια τους αποκαλύφθηκαν, αφού στην προσπάθεια τους να βρουν το δυνατόν περισσότερους συμμάχους μάλλον δεν ήταν πολύ προσεκτικοί σε ποιους απευθύνονταν για τις συνωμοτικές τους προθέσεις.²⁴² Έτσι ο διοικητής της Πόλης²⁴³ που είχε αφήσει στη

²³⁹ Βλ. Seibt, *Die Skleroi*, 58, Επίσης για τη σύζυγο του Κωνσταντίνου Σκληρού, Σοφία, βλ. PMBZ II, 40 (b. 6, #27154)

²⁴⁰ Για Νικηφόρο Φωκά, υιό του Λέοντα Φωκά βλ. PMBZ II, 716-717 (b. 4, #25609)

²⁴¹ Ο Λέων ο Διάκονος μιλά για σημείο καταφυγής, μοναστήρι, ενώ ο Σκυλίτζης για κτήμα. Leonis Diaconi, "Historiae", 145. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 303

²⁴² Ο Λέων ο Διάκονος μαρτυρεί πως αυτός που αποκάλυψε τις συνωμοτικές διεργασίες ήταν ο υπεύθυνος των αυτοκρατορικών υφαντουργείων, από τον οποίο ανέμεναν να τους φέρει ως βοήθεια όλη τη συντεχνία των υφαντουργών της Κωνσταντινούπολης. Leonis Diaconi, "Historiae", 146, 147

²⁴³ Ο Λέων ο Διάκονος κάνει λόγο ότι τα αυτοκρατορικά καθήκοντα εν τη απουσία του αυτοκράτορα επιτελούσε μόνο ο Λέων, ο δρουγγάριος του πλωίμου. Leonis Diaconi, "Historiae", 147 Όμως ο Σκυλίτζης αναφέρει ότι η διαχείριση της εξουσίας είχε ανατεθεί εκτός από τον δρουγγάριο Λέοντα και στον «ραίκτωρα» Βασίλειο, βλ. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 303. Από αυτή τη διήγηση ο Schlumberger θεωρεί πως πρόκειται για τον παρακοιμώμενο Βασίλειο Λακαπηνό, ο οποίος και διεύθυνε την όλη επιχείρηση της αποτροπής του πραξικοπήματος με επιτελικό του όργανο τον Λέοντα τον δρουγγάριο, βλ. Schlumberger, *Βυζαντινή Εποποιία*, 152-154. Εδώ τα ερωτήματα είναι δύο. Πώς βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη και εκτελεί διοικητικά καθήκοντα ο Βασίλειος Λακαπηνός, αφού είχε εκστρατεύσει με τον αυτοκράτορα εναντίον των Ρως. Και το δεύτερο ερώτημα είναι αν τα αξιώματα του προέδρου και του ραίκτωρα ταυτίζονται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ο Guillard, κάνοντας ανάλυση για αυτά τα δύο αξιώματα αναφέρει ότι δεν είναι ξεκάθαρος απόλυτα ο διαχωρισμός τους, χωρίς να αποκλείεται ότι μπορεί να συνυπήρχαν με διαφορετικές αρμοδιότητες, που είχαν να κάνουν όμως με θέματα διαχείρισης του παλατιού. Το αξίωμα του ραίκτωρα είχε να κάνει και με τον ανώτερο αξιωματούχο του σώματος της γερούσιας και φαίνεται να εισάγεται τον 9^ο αιώνα. Τη θέση αυτή φαίνεται να την καταλαμβάνουν κληρικοί και λαϊκοί, ευνούχοι και μη, ακόμα και πρόσωπα που αναλαμβάνουν στρατιωτικά καθήκοντα, γεγονός που κάνει περισσότερο ασαφή το πλαίσιο των καθηκόντων του εν λόγω αξιώματος και των προσόντων που έπρεπε να διαθέτει ο κατοχός του. Guillard, "Le Recteur" *Recherches sur le institutions byzantines II : Cheynet, Pouvoir et contestations a Byzance (963-1210)*, Éditions de la Sorbonne, Paris 1996, 212-217. Θεωρώ ότι πρόκειται για συνωνυμία δυο διαφορετικών προσώπων,

θέση του ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, ο Λέων²⁴⁴ δρουγγάριος του πλωίμου, κινήθηκε άμεσα εναντίον των συνωμοτών. Οι Φωκάδες διέφυγαν προσωρινά τη σύλληψη και κατέφυγαν ικέτες στον ναό της Αγίας Σοφίας. Οι στρατιώτες όμως του δρουγγάριου τους συνέλαβαν από εκεί και τιμωρήθηκαν με πραγματική πλέον τύφλωση και εξορία στην Καλώνυμο.²⁴⁵

Με αυτές τις δύο απόπειρες ανατροπής της εξουσίας του ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής βγαίνει πολύ πιο ισχυρός από πριν. Καταρχήν δείχνει τη μεγαθυμία του για τους πραξικοπηματίες που δεν τους σκοτώνει, αλλά μόνο τους τιμωρεί και έτσι τελειώνει με τη μεγάλη οικογένεια των Φωκάδων και τις διασυνδέσεις που αυτοί όλα αυτά τα χρόνια είχαν. Επίσης με τον άμεσο και εύκολο τρόπο που έσβησαν αυτές οι στάσεις έδειξε προς οποιονδήποτε άλλον εσωτερικό ανταπαιτητή του θρόνου ότι δεν θα έχει καμία τύχη. Επομένως κάθε οικογένεια που θα ήθελε να είναι στο προσκήνιο θα έπρεπε να συμπορεύεται με τον νέο αυτοκράτορα. Επίσης οι πολιτικές του σε όλα τα επίπεδα, σε αντιδιαστολή με αυτές του προκατόχου του, από μόνες τους ήταν αποτρεπτικές για τη δημιουργία εσωτερικών συνωμοτικών θυλάκων.

με το όνομα Βασίλειος, δυο διαφορετικών αξιωμάτων, αυτό του προέδρου και αυτό του ραίκτωρα. Σε διαφορετική περίπτωση ο Σκυλίτζης θα ανέφερε πρώτα το όνομα του παρακοιμώμενου-προέδρου και μετά του δρουγγάριου, ως διαχειριστές της αυτοκρατορικής εξουσίας. Αυτό το στηρίζω και στο τακτικό του Εσκοριάλ, όπου ο πρόεδρος είναι διαφορετικό αξίωμα από αυτό του ραίκτωρα, το οποίο είναι σε χαμηλότερη θέση και διακρίνεται και συνοδεύει, σε μια περίπτωση το αξίωμα του μάγιστρου «μάγιστρος και ραίκτωρ», ενώ σε άλλη περίπτωση το αξίωμα του «πατρίκιου ευνούχου και ραίκτωρα». Επίσης ο δρουγγάριος του πλωίμου βρίσκεται πολύ πιο χαμηλά στη διοικητική ιεραρχία από τον πρόεδρο και τον ραίκτωρα. Oikonomides, *Les Listes*, 263-269. ODB, 1787-1788. Επομένως ο Σκυλίτζης που γνώριζε, ως αξιωματούχος την ιεραρχία, δε θα τοποθετούσε πρώτα ως διοικητή της αυτοκρατορικής διαχείρισης τον δρουγγάριο του πλωίμου, σε σχέση με τον πρόεδρο, καθώς ακόμα το αξίωμα του ραίκτωρα σχετιζόταν πιο πολύ με το παλάτι αυτό καθ' εαυτό.

²⁴⁴ Για Λέοντα, δρουγγάριο του πλωίμου βλ. PMBZ II, 164-166 (b. 4, #24532)

²⁴⁵ Ο νέος τόπος εξορία τους είναι η Καλώνυμος, νησάκι της Προποντίδας, κατά τον Λέοντα τον Διάκονο. Ο Σκυλίτζης αναφέρει την Πρώτη. Leonis Diaconi, *“Historiae”* 147. Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 303

Κεφάλαιο 4^ο

Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής) και η πολιτική του σχετικά με τη «Δύση»

Με τον όρο «Δύση» στην παρούσα εργασία, εννοούμε τόσο τα βυζαντινά θέματα της Νότιας Ιταλίας και της Σικελίας,²⁴⁶ όσο και όλες τις άλλες εθνότητες, που γειτνιάζουν με αυτές τις περιοχές (με όποια μορφή πολιτειακή και αν εμφανίζονται) και που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με την αυτοκρατορία. Για να δούμε διεξοδικότερα τις πολιτικές του αυτοκράτορα σε σχέση με τη Δύση θα πρέπει να εξετάσουμε το περιβάλλον που διαμορφωνόταν από τα μέσα ως τα τέλη της δεκαετίας του 960 στην ιταλική χερσόνησο. Αυτές έχουν να κάνουν, σε παράλληλα επίπεδα και εξελίξεις με τους Φατιμίδες Άραβες της Βόρειας Αφρικής. Επίσης με τον βασιλιά της Γερμανίας Όθωνα Α΄ (936-973), ο οποίος είχε επεκτείνει την κυριαρχία του μέχρι τη Ρώμη και αξίωνε να αναγνωριστεί ως αυτοκράτορας των Ρωμαίων. Ακόμα με τον παπικό θεσμό της συγκεκριμένης περιόδου και τη στάση των ανεξάρτητων πριγκηπάτων της Καμπανίας προς το Βυζάντιο. Τέλος με τις αυτόνομες περιοχές της Νοτιοδυτικής Ιταλίας (Νεάπολι, Αμάλφι και Γκαέτα) που δεν ήταν άμεσα υποτελείς στο Βυζάντιο αλλά είχαν μια σχέση με αυτό που τους έδινε κάποια προνόμια και ίσως και κάποιες υποχρεώσεις.

Κατά τις πρώτες λοιπόν δεκαετίες λοιπόν του 10^{ου} αιώνα οι Φατιμίδες Άραβες²⁴⁷ της Βόρειας Αφρικής κάνουν επιδρομές στη Νότια Ιταλία²⁴⁸ και τη

²⁴⁶ Η Σικελία τον 8^ο και 9^ο είναι μια επαρχία με ελληνικά χαρακτηριστικά. Σε αυτό συνέβαλε η ελληνική γλώσσα, η ευθυγράμμιση με το πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης και η πολυάριθμη μετανάστευση ήδη από τον 6^ο αιώνα και μετά, από την Ελλάδα (διωγμένων από τους Σλάβους), αλλά και μετανάστεύσεις από τη Συρία και την Παλαιστίνη, βλ. Von Falkenhausen V., *The Tyranny of Distance? Die byzantinischen Provinzen in Süditalien und Konstantinopel (7.-11. Jahrhundert)*, *Southern Italy as Contact Area and Border Region during the Early Middle Ages*, Wolf K., Herbers K. (ed), Köln 2018, 192 (Στο εξής: Von Falkenhausen, *The Tyranny*). Επίσης στη Σικελία και συγκεκριμένα στις Συρακούσες λειτουργούσε από τα μέσα του 8^{ου} αιώνα ως τα τέλη του 9^{ου} το μοναδικό εναπομείναν νομισματοκοπείο από τα πέντε που λειτουργούσαν στην Ιταλία από τον 6^ο αιώνα (τα άλλα λειτουργούσαν στα πλαίσια ενός δικτύου με έδρες τη Ραβέννα, τη Ρώμη, τη Νάπολη και τη Σαρδηνία). Το νομισματοκοπείο αυτό (που τα τελευταία 20 χρόνια πριν το οριστικό κλείσιμό του, είχε μεταφερθεί από τον Λέοντα ΣΤ΄ στο Ρήγιο) λειτουργούσε σε εξάρτηση από το νομισματοκοπείο της Κωνσταντινούπολης. Prigent V., *Mints Coin Production and Circulation, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden, 2021, 328-330.

²⁴⁷ Από τα τέλη του 9^{ου} αιώνα η πολιτική δύναμη της κεντρικής διοίκησης των Αββασιδών χαλίφιδων της Βαγδάτης υπονομεύτηκε και κατακερματίστηκε από εξελίξεις τόσο στο κέντρο της εξουσία της όσο και στην περιφέρεια. Σημαντικότερος λόγος που συνέβαλλε σε αυτό ήταν η είσοδος στα αραβικά στρατεύματα (κυρίως Τούρκων) μισθοφόρων που αντικαθιστούσαν Άραβες και Ιρανούς, γεγονός που δημιουργούσε αντιθέσεις με τους θρησκευτικούς και εθνοτικούς δεσμούς που προϋπήρχαν. Έτσι αρχές του 10^{ου} αιώνα οι Φατιμίδες Άραβες κυριαρχούν στη Βόρεια Αφρική. Είναι ισμαηλίτες σίιτες που απέρριψαν την εξουσία των Αββασιδών χαλίφιδων και ιδρύουν ένα αντίπαλο ιμαμάτο που διεκδικούσε για τον εαυτό του την υπέρτατη πολιτική και θρησκευτική εξουσία. Μετά

Σικελία²⁴⁹ όπου καταλαμβάνουν προσωρινά περιοχές και τις λεηλατούν επιτυγχάνοντας οικονομικά οφέλη. Στόχος τους δεν ήταν η παραμονή εκεί, αλλά η καθολική επικράτηση αρχικά στον πολυκερματισμένο ισλαμικό κόσμο της Βόρειας Αφρικής και στη συνέχεια της Μέσης Ανατολής. Η κορύφωση όμως όλων αυτών των επεκτατικών δράσεων των Αράβων στη Σικελία²⁵⁰ που έχει επίδραση και στην ιταλική χερσόνησο ολοκληρώνεται με δύο καθοριστικά γεγονότα. Το πρώτο ήταν η ήττα μεγάλου στρατιωτικού τμήματος του βυζαντινού στρατού υπό την ηγεσία του άπειρου ανιψιού του Νικηφόρου Β' Φωκά, Μανουήλ Φωκά,²⁵¹ τον Οκτώβριο του 964, στην προσπάθεια του να λύσει την πολιορκία της Ρομέττας (η οποία ήταν πόλη-οχυρό, στο βορειοανατολικό τμήμα της Σικελίας, δυτικά της Μεσσήνης). Αποτέλεσμα της ήττας αυτής ήταν η πτώση το 965 του τελευταίου βυζαντινού προπύργιου στη Σικελία στους Άραβες.²⁵² Το δεύτερο γεγονός ήταν η ήττα, που ήρθε λίγο μετά, με μεγάλες απώλειες και του βυζαντινού στόλου, που τελούσε υπό

την καθολική επικράτηση τους στην Βόρεια Αφρική ιδρύουν πρωτεύουσα τους το Κάιρο και διευρύνουν την εξουσία τους και στη δυτική Αραβία (συμπεριλαμβανομένων της Μέκκας και της Μεδίνας), ενώ συνεχίζουν να έχουν βλέψεις στα νησιωτικά και βόρεια ηπειρωτικά τμήματα της κεντρικής Μεσογείου. Berkey J.P., *The Formation of Islam Religion and Society in the Near East 600–1800*, New York 2003, 114-125 και Nef A., *Byzantium and Islam in Southern Italy (7th–11th Century)*, *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden, 2021, 212, 213 (Στο εξής: Nef, Byzantium). Επίσης για το Αββασιδικό χαλιφάτο βλ. Bennison A. K., *The Great Caliphs: The Golden Age of the 'Abbasid Empire*, Yale University Press, Yale 2010

²⁴⁸ Για τη Βυζαντινή Νότια Ιταλία και Σικελία βλ. Von Falkenhausen V., *Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert*, Wiesbaden 1967 (Στο εξής: Von Falkenhausen., *Untersuchungen*)

²⁴⁹ Τη Σικελία άρχισαν να κατακτούν οι Αγλαβίδες Άραβες της Βόρειας Αφρικής από το 827, οι οποίοι στη συνέχεια έκαναν επιδρομές και στην ιταλική χερσόνησο. Για το λόγο αυτό ο Βασίλειος Α' ενίσχυσε με στόλο την τυρρηνική θάλασσα το 879, εκμεταλευόμενος και την πρόσκληση του Πάπα Ιωάννη Η', που ήθελε κι αυτός να απωθήσει το αραβικό στοιχείο. Kreutz, B. M., *Before the Normans. Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, Pennsylvania, 1991, 48, 59,60. (Στο εξής: Kreutz, *Before Normands*).

²⁵⁰ Ο Ρωμανός Α' Λακαπηνός είχε επανακτήσει για ένα διάστημα την δεκαετία του '30 τον 10^ο αιώνα το βορειοανατολικό τμήμα του νησιού, σύμφωνα με αραβικές πηγές. Arcifa L., *Byzantine Sicily, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden, 2021, 472-490

²⁵¹ Για Μανουήλ Φωκά βλ. PMBZ II, 322-324 (b. 4, #24884). Ο Μανουήλ Φωκάς που ηγούνταν ενός στρατεύματος 40.000 ανδρών, είχε αποβιβαστεί στη Μεσσήνη και όδευσε προς την πολιορκημένη Ρομέττα. Οι πολιορκητές Άραβες υπο τον Αхмад bin Hasan, εμίρη της Σικελίας, είχαν ζητήσει και είχαν λάβει ενισχύσεις από τον Φατιμίδα χαλίφη al-Muizz. Ο Μανουήλ Φωκάς όμως σκοτώνεται. Ο θάνατός του μαζί με την υπεροψία των Βυζαντινών, λόγω της αριθμητικής τους υπεροχής φαίνεται να επηρέασε αρνητικά το βυζαντινό στράτευμα που μέχρι τότε έδειχνε να νικά τους Άραβες και τελικά υπέστη μεγάλη ήττα. Τακιρτάκογλου, Οι Πόλεμοι, 87-90 Η ήττα όμως στη Σικελία είχε αντίκτυπο και στις περιοχές της Καλαβρίας, καθώς οι κάτοικοί της αναγκάστηκαν να πληρώνουν φόρο στους Άραβες., Gay, J., *L' Italie meridionale et l'empire Byzantin depuis l'avenement de basile 1o jusqu'a la prise de Bari par les Normands (867- 1071)*. Universite de Paris, Paris 1904,290, 291 (Στο εξής: Gay, *L' Italie*). Στη Σικελία είχε δημιουργηθεί από τους χριστιανικούς πληθυσμούς η προσδοκία ότι ο Νικηφόρος Β' Φωκάς, μετά την ανακατάληψη της Κρήτης θα επιχειρούσε ανάλογο εγχείρημα και εκεί. Μια προσδοκία που επαληθεύτηκε σε επίπεδο πρόθεσης και σχεδιασμού, αλλά απέτυχε στο πεδίο της μάχης. Santagati L., *Storia di Bizantini di Sicilia Caltanissetta*, Edizioni Lussografica Caltanissetta, Caltanissetta 2012,322,327,332 (Στο εξής: Santagati, *Storia*).

²⁵² Παρά την πτώση της Ρομέττας συγκρούσεις με τους Άραβες συνεχίστηκαν από βυζαντινούς θύλακες για αρκετό ακόμα διάστημα στη Σικελία. Santagati, *Storia*, 331

την ηγεσία του δρουγγάριου Νικήτα²⁵³ και ο οποίος επικουρούσε τις βυζαντινές δυνάμεις σε Σικελία και Νότια Ιταλία. Ο στόλος αυτός στάθμευε στο Ρήγιο και ετοιμαζόταν να αναχωρήσει με κατατρεγμένους χριστιανούς από τη Σικελία για την Κωνσταντινούπολη. Δέχτηκε όμως επίθεση από αραβικό πολεμικό στόλο και υπέστη μεγάλες απώλειες, ενώ ο δρουγγάριος Νικήτας αιχμαλωτίστηκε. Έτσι οι Βυζαντινοί αναγκάζονται να κάνουν ανακωχή με τους Φατιμίδες, η οποία διατηρήθηκε και υπό τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή χωρίς ανταλλαγή εχθροπραξιών μεταξύ τους.²⁵⁴

Αυτή η διαμορφωθείσα κατάσταση ήταν προϊόν μιας σειράς εξελίξεων παρά τα μέτρα που προσπάθησαν να πάρουν οι αυτοκράτορες της μακεδονικής δυναστείας των μέσων του 10^{ου} αιώνα. Τόσο η αραβική παρουσία όσο και οι άλλοι παράγοντες που αναφέρθηκαν στην αρχή, στην πρώτη παράγραφο αυτού του κεφαλαίου, προβλημάτιζαν τη βυζαντινή αυλή. Ήδη επί Κωνσταντίνου Ζ΄ του Πορφυρογέννητου γίνεται προσπάθεια να συγκεντρωθούν οι εξουσίες των θεμάτων της Κάτω Ιταλίας υπό τον στρατηγό Μαριανό Αργυρό.²⁵⁵ Αυτό όμως προϊόντος του χρόνου εγκαταλείφθηκε.²⁵⁶ Παρόμοια προσπάθεια ενοποίησης και συντονισμού των βυζαντινών δυνάμεων έγινε και από τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά υπό τον μάγιστρο Νικηφόρο,²⁵⁷ σε μια περίοδο που έχουν μείνει μόνο δύο θέματα ενεργά, αυτό της Λογγοβαρδίας και της Καλαβρίας.²⁵⁸

Επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή διατηρείται αυτή η προσπάθεια για έναν ανώτερο αξιωματούχο, που θα προστάτευε επαρκώς τα βυζαντινά συμφέροντα και θα διατηρούσε την βυζαντινή κυριαρχία στον Νότο της ιταλικής χερσονήσου.²⁵⁹

²⁵³ Για Νικήτα δρουγγάριο βλ. PMBZ II, 38-40 (b. 5, #25784)

²⁵⁴ Το 967 τερματίζονται οι μάχες με τους Βυζαντινούς και τους Άραβες στη Σικελία, η οποία χάθηκε για τους Βυζαντινούς. Οι Φατιμίδες ήταν ικανοποιημένοι από αυτήν την εξέλιξη καθώς πέραν της επικράτησής τους στη Σικελία, μπορούσαν τώρα απερίσπαστοι να κινηθούν κατά της Αιγύπτου που ήταν ο βασικός στόχος τους. Στη Σικελία όμως άμεσα επικρατούν οι ντόπιοι Άραβες, οι Κολμπίδες και έτσι με τους Βυζαντινούς δεν υπάρχουν εχθροπραξίες για πολλές δεκαετίες Nef, Byzantium 213-216

²⁵⁵ Για Μαριανό Αργυρό βλ. PMBZ II, 365-370 (b. 4, #24692)

²⁵⁶ Από τις αρχές του 10^{ου} αιώνα τα θέματα Καλαβρίας και Λογγοβαρδίας μπορεί να διοικούνταν κατά καιρούς από έναν στρατηγό, χωρίς όμως ενοποίηση τους διοικητική ως επαρχία. Η διαδικασία αυτή συνέβαινε σε περιπτώσεις κρίσεων. Μετά την παύση των λόγων που προέκριναν την ένωση αυτή επανερχόταν το καθεστώς διοικητικής αυτονομίας των θεμάτων. Von Falkenhausen., Untersuchungen, 39,40

²⁵⁷ Ειδικά όμως στην Καλαβρία αυτό απέτυχε, καθώς δεν συνοδεύτηκε από ενίσχυση των υποδομών, αφού δεν υπήρχε το αντίστοιχο που συνέβαινε στα νησιωτικά θέματα για προετοιμασία του στόλου. Gay, L' Italie, 343, 345, 346. Για Νικηφόρο Εξακινόντη, μάγιστρο, βλ. PMBZ II, 714-716 (b. 4, # 25608)

²⁵⁸ Gay, L' Italie, 343

²⁵⁹ Η εγκατάσταση κατεπάνω στη διοίκηση της Νότιας Ιταλίας δεν είχε έναν απλά συμβολικό χαρακτήρα. Συνοδεύτηκε με μια σειρά μεταρρυθμιστικών έργων που σκοπό είχαν τον εντατικότερο αυτοκρατορικό έλεγχο. Έτσι αναπτύσσεται ένα σύστημα οχυρώσεων και ένα δίκτυο επικοινωνίας όλων των βυζαντινών περιοχών. Εμφανίζεται μάλιστα σε έγγραφα, ένας φόρος που έχει το όνομα «καστροκτησία». Επίσης στο στράτευμα οργανώνονται οι μονάδες κατά το πρότυπο των ταγμάτων της Κωνσταντινούπολης, ενώ παράλληλα ενισχύεται και το ιππικό με επίλεκτες μονάδες. Prigent V. Byzantine Administration and the Army, A Companion to Byzantine Italy, Cosentino S. (ed), Brill,

Άλλωστε η διατήρηση αυτών των εδαφών, εκτός των άλλων, πρόσφερε προστασία για την κυριαρχία των Βυζαντινών στην Αδριατική θάλασσα και των αντίστοιχων εδαφών στα βορειοανατολικά αυτού του πελάγους.²⁶⁰ Έτσι υπάρχουν στοιχεία από έγγραφο που υπογράφει ως κατεπάνω²⁶¹ με έδρα το Μπάρι ο ανθύπατος και πατρίκιος Μιχαήλ Αβιδηλάς,²⁶² ο οποίος αντικατέστησε²⁶³ τον στρατηγό²⁶⁴ της Λογγοβαρδίας.²⁶⁵

Μπορεί οι Άραβες μετά την κατάληψη της Σικελίας να μην πολυενοχλούν τις βυζαντινές κτήσεις, αν και εξακολουθούν κάποιες εφορμήσεις στην ιταλική χερσόνησο, ένας άλλος εχθρός αναδεικνύεται από τον μακρινό Βορρά, ο οποίος πέρασε τις Άλπεις και έχει από το 962 κυριαρχήσει στη Βόρεια Ιταλία ως τη Ρώμη και με βλέψεις για καθολική επικράτηση στην ιταλική χερσόνησο. Αυτός δεν είναι άλλος από τον Όθωνα Α'²⁶⁶ τον βασιλιά των Φράγκων²⁶⁷ ο οποίος εκμεταλλευόμενος

Leiden, 2021, 160 Ο στρατηγός της Καλαβρίας δεν υπαγόταν στον κατεπάνω της Λογγοβαρδίας. Γενικότερα η θητεία των στρατηγών των θεμάτων και αργότερα και των κατεπάνω στη Νότια Ιταλία και Σικελία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί τον 10^ο αιώνα και ως το 1070, βραχύβια, με μέσο όρο θητείας των αξιωματούχων αυτών τα 3 χρόνια. Von Falkenhausen., *Untersuchungen*, 104

²⁶⁰ Για το λόγο αυτό υπήρχε συνεργασία των στρατηγών των θεμάτων Λογγοβαρδίας και Κεφαλληνίας. Von Falkenhausen., *Untersuchungen*, 40

²⁶¹ Ο όρος «κατεπάνω» συναντάται στις βυζαντινές πηγές από τον 7^ο αιώνα για να καταδείξει γενικά τον υπολόγιο βαθμό, μεταξύ ανθρώπων που είχαν παρόμοιους τίτλους εξουσίας, ώστε να καταδειχτεί ο ανώτερος τους, χωρίς ο όρος αυτός να εμφανίζεται μόνο για στρατιωτικά αξιώματα, όπως καταδεικνύει και η ετυμολογία της λέξης (κατά + επάνω). Οι κατεπάνω την περίοδο των χρόνων του Ιωάννη Α' Τζιμισκή έχουν εκτός της στρατιωτικής διοίκησης και πολιτικές διοικητικές λειτουργίες. Von Falkenhausen., *Untersuchungen*, 46, 105 Η εξουσία του κατεπάνω στη Νότια Ιταλία φαίνεται πως εδραιώνεται από το 970 και μετά. Marazzi F, *Byzantines and Lombards, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden, 2021, 192 (Στο εξής: Marazzi, Byzantines).

²⁶² Για Μιχαήλ Αβιδηλά βλ. PMBZ II, 516 (b. 4, #25255)

²⁶³ Η Vera von Falkenhausen θέτει έναν προβληματισμό για την παρουσία του κατεπάνω σε σχέση με τους στρατηγούς των θεμάτων, καθώς αυτοί εξακολουθούν να εμφανίζονται στο τακτικό του Εσκοριάλ για τα θέματα Σικελίας, Καλαβρίας και Λογγοβαρδίας. Von Falkenhausen., *Untersuchungen*, 46

²⁶⁴ Ο στρατηγός της Λογγοβαρδίας ήταν επιφορτισμένος και με το να διαχειρίζεται τις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τα λομβαρδικά πριγκιπάτα του Μπενεβάντου, της Καπούα και του Σαλέρνο καθώς και με τη Νεάπολη το Αμάλφι και την Γκαέτα. Αυτές ήταν πόλεις που ήταν πιο κοντά στη βυζαντινή αυτοκρατορία, αλλά διατηρούσαν τη διοικητική τους ανεξαρτησία. Κατά καιρούς τον 10^ο αιώνα είχαν διοικητές που έφεραν βυζαντινούς τίτλους. Όλες όμως οι προαναφερθείσες αυτές περιοχές αντιμετωπιζόνταν από τη βυζαντινή αυτοκρατορία ως υποτελείς και αυτό ματρυρείται από αυτοκρατορικά έγγραφα που φέρουν τη διαβάθμιση «κέλευσις» (διαταγή). Von Falkenhausen., *Untersuchungen*, 31, 32, 36.

²⁶⁵ Το έγγραφο αυτό υπάρχει σε αυτοκρατορικό μοναστήρι του Αγίου Πέτρου στον Τάραντα, ο οποίος εκάνε δωρεά στη μονή. Σε αυτό το έγγραφο μνημονεύεται και αντίστοιχη δωρεά προγενέστερου κατεπάνω, γεγονός το οποίο οδηγεί τον Gay στο συμπέρασμα ότι αυτό το ανώτερο αξίωμα, με τη συνοδευτική του κατάταξη στη διοικητική δομή της αυτοκρατορίας, έχει εισαχθεί από τον Νικηφόρο Β' Φωκά, έχοντας όμως αμφιβολίες για τη διάκριση του από τον στρατηγό της Καλαβρίας και τη μεταξύ τους σχέση. Gay, *L' Italie*, 343, 347, 348 Και στο τακτικό του Οικονομίδη για την περίοδο αυτή αναφέρονται, όπως ειπώθηκε και παραπάνω και οι στρατηγοί Λογγοβαρδίας, Καλαβρίας και Σικελίας. Oikonomides, *Les Listes*, 263-265.

²⁶⁶ Για Όθωνα Α' βλ. PMBZ II, 251-254 (b. 5, #26211)

την αστάθεια που προέκυψε μετά τον θάνατο του νεαρού Λόθαρ Β',²⁶⁸ βασιλιά της Βόρειας Ιταλίας, αρχές του 950 κάνει την πρώτη διάβασή του για να αποκαταστήσει, κατά τον ίδιο, τον βασιλικό οίκο που είχε καταλάβει με τη βία ο Μπέρενγκαρ Β',²⁶⁹ δούκας της Ίβρεας, φυλακίζοντας τη χήρα βασίλισσα Αδελαΐδα.²⁷⁰ Ο Όθωνας Α', χήρος και αυτός, παντρεύεται την Αδελαΐδα και έτσι η εισβολή του στην Ιταλία και η εξουσία του εκεί νομιμοποιείται καθώς ενώνονται τα δύο βασίλεια με θεσμικά αδιαμφισβήτητο τρόπο. Όμως αυτή η πρώτη εισβολή του Όθωνα Α' (από τις συνολικά τρεις)²⁷¹ στην Ιταλία τερματίζεται με επιστροφή του

²⁶⁷ Η έννοια της βασιλείας για την κεντρική Ευρώπη δεν έχει αποκρυσταλλωμένη νομική υπόσταση για τους πληθυσμούς της, καθώς υπάρχει ένα σύστημα αυτονομίας μεταξύ των τοπικών αρχόντων και ένας φυλετικός συσχετισμός με ρευστά όρια. Ο πολυκερματισμός όμως της εξουσίας δημιουργούσε προβλήματα, ειδικά για την αντιμετώπιση εξωτερικών εχθρών, από τον Βορρά (Δανοί, Νορβηγοί), κυρίως από την Ανατολή οι Ούγγροι και δευτερευόντως οι Σλάβοι, ακόμα και οι Πολωνοί. Ενώ δεν έλειπαν και οι μεταξύ τους διενέξεις. Ο πρώτος που προχώρησε σε προσπάθεια ενοποίησης και κοινής πορείας των δουκάτων που είχαν προκύψει στην μετακαρολίγγεια περίοδο ήταν ο Κονραντ Α', ο οποίος το 911 με τη σύμφωνη γνώμη Σαξόνων, Φραγκονιανών, Βαυαρών και Σουηβών αναλαμβάνει να επιλύσει τα προβλήματα από τους εξωτερικούς εχθρούς. Μετά το θάνατό του, το 918 και μετά από πεντάμηνες διαπραγματεύσεις τον ρόλο αυτό αναλαμβάνει ο Ερρίκος Α', πατέρας του Όθωνα Α'. Ο Ερρίκος Α' προερχόμενος από τους Σάξονες συνδύαζε το δυναμισμό της φυλής του και λόγω συγγένειας αίματος με τη δυναστική γραμμή των Καρολίγγειων βασιλιάδων πληρούσε και τη δυναστική συνέχεια. Παρά την παραδοχή του όμως από τους άλλους δούκες, δε σήμαινε και υποταγή τους, ο βασιλιάς ήταν ο πρώτος μεταξύ ίσων. Στόχος του λοιπόν, μετά την ενθρόνιση του το 919, ήταν κυρίως η ενοποίηση των δουκάτων. Αν και ίσως είχαν τεθεί κάποιες σκέψεις για επέκταση στην Ιταλία, όταν ο βασιλιάς Ρούντολφ Β' της Άνω Βουργουνδίας είχε χαρίσει στον Ερρίκο Α' την «Ιερή Λόγχη», κειμήλιο που σήμαινε για τον κάτοχό της δικαίωμα στα ιταλικά εδάφη. Ο Ερρίκος Α' είναι και ο πρώτος που αλλάζει το σύστημα διαμερισμού της εξουσίας, εισάγοντας τη δυναστική συνέχεια, ενάντια στην παράδοση των Φράγκων, που ήταν ο διαμερισμός της εξουσίας (με ό,τι αυτό συνεπάγεται) στα μέλη της οικογένειας. Έτσι ο Όθωνας Α' γίνεται βασιλιάς το 936, παρά τις διαφωνίες της οικογένειάς του, ακόμα και της μητέρας του Ματθίλδας που ευνοούσε τον μικρότερο γιο της Ερρίκο. Schutz, H., *The medieval empire in central Europe Dynastic continuity in the Post- Carolingian Frankish Realm, 900- 1300*. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2010, 23-33, 39. (Στο εξής: Schutz, Medieval empire).

²⁶⁸ Για Λόθαρ Β' βλ. PMBZ II, 246 (b. 4, #24752)

²⁶⁹ Για Μπέρενγκαρ Β' βλ. PMBZ II, 695-696 (b. 1, #21147)

²⁷⁰ Για Αδελαΐδα βλ. PMBZ II, 75 (b. 1, #20109)

²⁷¹ Ο Όθωνας Α' με τον γάμο του με την Αδελαΐδα γίνεται ο πρώτος που φέρνει τον τίτλο: «Rex Francorum et Italicorum». Όμως οι συνθήκες δεν είναι ακόμα ευνοϊκές για να στεφθεί αυτοκράτορας στη Ρώμη. Επιστρέφει πίσω από τις Άλπεις καθώς οι εισβολές των Ούγγρων, οι αποστασίες του αδελφού του Ερρίκου της Βαυαρίας και του γιού του Λιουντολφ (από τον πρώτο του γάμο) που είχαν συνάψει συμμαχίες και με άλλους δούκες έκαναν επιβεβλημένη την παρουσία του στην κεντρική και δυτική Ευρώπη. Ο Schutz χαρακτηρίζει τη μοναρχία της εποχής αυτής «πλανόδιο στέμμα» με στοιχεία περιπλανώμενης βασιλείας. Ο βασιλιάς και εν προκειμένω ο Όθωνας Α' έπρεπε να ταξιδεύει διαρκώς στην επικράτειά του βασιλείου του, έχοντας οικοδομήσει διάφορα κέντρα εξουσίας τα οποία προικοδοτούσε με δωρεές, προνόμια και διάφορες επιχορηγήσεις. Με τον τρόπο αυτό διασφάλιζε την εύνοια των περιοχών αυτών και την ενότητα της αυτοκρατορίας του. Schutz, *Medieval empire*, 41, 46, 47 Την περίοδο μάλιστα του Όθωνα Β' και της Θεοφανούς φαίνεται ότι η βασίλισσα διέμεινε σε 107 τέτοια κέντρα (κάποια εκ των οποίων συνδέονταν με πατρογονικές περιουσίες του στέμματος «Königslandschaften or Zentralréume»), εκ των οποίων τα 23 στην Ιταλία. Στο παλάτι μάλιστα του Nijmegen, έμεινε 8 φορές και εκεί γέννησε και τον γιο της και κατοπινό αυτοκράτορα Όθωνα Γ'. Davids A., *The empress Theophano*. Cambridge University Press, Cambridge 1995, 265-268 (Στο εξής: Davids, *Empress Theophano*). Η πεθερά της Θεοφανούς, η Αδελαΐδα, ήταν μια δυναμική γυναίκα η οποία έχοντας εμπειρίες από αριστοκρατικές και βασιλικές αυλές

Όθωνα Α' στο βασίλειο του και την παραχώρηση του ιταλικού Βόρειου Βασιλείου στον Μπέρενγκαρ Β' με την υποχρέωση δήλωσης υποτέλειας σε αυτόν. Ο τελευταίος όμως μετά από λίγα χρόνια και μη αισθανόμενος την πίεση του Σάξωνα βασιλιά δεν τήρησε τα συμφωνηθέντα και λειτουργούσε με πλήρη αυτονομία προσπαθώντας να επιβληθεί και στα παπικά δουκάτα. Το γεγονός αυτό δίνει την αφορμή στον Όθωνα Α' να επέμβει ξανά στην ιταλική χερσόνησο, αφού το 955 είχε δώσει ένα καλό χτύπημα στους Ούγγρους. Ενώ ταυτόχρονα προσηλυτίζοντας στο χριστιανικό δόγμα τους λαούς που ήταν εχθρικοί στην αυτοκρατορία του, παρουσιάζεται ως ο «προστάτης» του χριστιανικού κόσμου στην Κεντρική Ευρώπη.²⁷² Έτσι ο Όθωνας Α' το 962 φθάνει στη Ρώμη, όπου ο πάπας Ιωάννης ΙΒ'²⁷³ βλέποντας τον ως ελευθερωτή και εγγυητή της δικής του κυριαρχίας τον στέφει αυτοκράτορα και την Αδελαΐδα αυτοκράτειρα.²⁷⁴ Ο Όθωνας Α' με ειδικό μάλιστα διάταγμα λίγες μέρες μετά τη στέψη του επιβεβαίωνε την προστασία του αυτοκράτορα για τα δικαιώματα του πάπα στη Ρώμη και τα παπικά εδάφη, καθώς και τα εισοδήματα που ανέκυπταν από αυτά.²⁷⁵ Η οριστική του επιβολή παίρνει χρόνο για να γίνει και σε αυτό θετικά συντελεί και η αιχμαλωσία του Μπέρενγκαρ Β' του 965, ο οποίος πεθαίνει το 967 και ο γιος του που ήταν στο πλευρό του, δεν αποδείχτηκε ικανός να προβάλλει διεκδικήσεις στην περιοχή. Όμως και ο Όθωνας Α' βρίσκεται αποδυναμωμένος τη συγκεκριμένη περίοδο αφού κάποιες επιδημίες φέρνουν μεγάλες απώλειες στις στρατιωτικές του δυνάμεις.

Σε αυτό το χωροχρονικό πλαίσιο, βυζαντινή πρεσβεία, συναντά τον Όθωνα Α' στη Ραβέννα τον Απρίλιο του 967. Στη συνάντηση αυτή τίθεται για πρώτη φορά

κατόρθωσε ως σύζυγος του Όθωνα Α' να κατακτήσει το δικαίωμα να είναι «consors regni», δηλαδή βασιλική σύζυγος η οποία υπέγραφε βασιλικά έγγραφα. Maclean, S., *Ottonian Queenship*. Oxford University Press, Oxford 2017, 122 (Στο εξής: Maclean, *Ottonian Queenship*).

²⁷² Στην ομαλοποίηση της κατάστασης συνέβαλε και το γεγονός των δεσμών συγγένειας που αναπτύχθηκαν με μεγάλα δουκάτα της Γαλλίας καθώς σε αυτά την εξουσία είχαν οι χήρες αδερφές του. Ο Όθωνας Α', ήθελε πλέον να αναδείξει για τη βασιλεία έναν ηγεμόνα που είχε ταυτόχρονα κοσμικά και θρησκευτικά καθήκοντα. Schutz, *Medieval empire*, 52, 55, 56

²⁷³ Για πάπα Ιωάννη ΙΒ' βλ. PMBZ II, 386 (b. 3, # 23483)

²⁷⁴ Το 957 ο Όθωνας Α' είχε στείλει τον γιο του Λιουντολφ για να επιβάλλει την εξουσία του στον Μπέρενγκαρ Β'. Όμως αυτός πεθαίνει από τις κακουχίες. Ο Μπέρενγκαρ Β' πλέον ανενόχλητος επιβάλλει την κυριαρχία του στη Βόρεια Ιταλία και επεκτείνει τις κτήσεις του στα παπικά εδάφη. Ο πάπας Ιωάννης ΙΒ', που είχε πάντα κοσμικές βλέψεις για εξουσία, καλεί σε βοήθεια τον Όθωνα Α', καθώς σύμφωνα με τον Schutz δεν απευθύνεται στους Βυζαντινούς γιατί φοβάται επεκτατισμό τους σε δικά του εδάφη. Το αντάλλαγμα που θεωρούσε ότι έδινε ήταν μόνο η στέψη του Όθωνα Α' στη Ρώμη. Για τη στέψη ειδικά της Αδελαΐδας (η στέψη έγινε 2 Φεβρουαρίου 962) δημιουργήθηκε ειδικό τελετουργικό πρόγραμμα, αφού δεν υπήρχε προηγούμενο στέψης αυτοκράτειρας. Schutz, *Medieval empire*, 55

²⁷⁵ Το διάταγμα «privilegium Ottavianum» που εκδόθηκε στις 13 Φεβρουαρίου 962. Αυτό όμως το διάταγμα πέραν της κυριαρχίας του Όθωνα Α' που αναγνώριζε ο πάπας, είχε και τον όρο ότι η εκλογή του κάθε πάπα θα είχε την έγκριση του Γερμανού αυτοκράτορα. Αυτό το ασφυκτικό κλίμα δεν έγινε αποδεκτό από τον Ιωάννη ΙΒ', ο οποίος καθαιρέθηκε και πέρασαν τρεις μήνες ώσπου ο Όθωνας Α' να επιβάλει την κυριαρχία του στη Ρώμη και το 965 ανεβάζει στον παπικό θρόνο, έναν δικό του εκλεκτό πάπα τον Ιωάννη ΙΓ'. Schutz, *Medieval empire* 55-57

και το αίτημα του Όθωνα Α΄ να παντρεύσει τον γιο του , Όθωνα Β΄²⁷⁶, με βυζαντινή πορφυρογέννητη πριγκίπισσα, γεγονός που θα σήμαινε, εκτός των συμμαχικών προσόδων, την αναγνώριση από την πλευρά του Βυζαντίου, της δικής του αυτοκρατορίας τουλάχιστον ως ισότιμης, αν όχι και ανώτερης.²⁷⁷ Οι διαπραγματεύσεις όμως δε σταματούν τον Όθωνα Α΄, από το να εισβάλει, το φθινόπωρο του 968 και την άνοιξη του 969, στα Βυζαντινά εδάφη στην Απουλία,²⁷⁸ φτάνοντας και στο Μπάρι, έχοντας ως σταθερό σύμμαχο τον Πανδόλφο Β΄,²⁷⁹ που ήταν ο πρίγκιπας της Καπούας και του Μπενεβέντο.²⁸⁰ Οι Βυζαντινοί με ενισχύσεις που αποστέλλουν επανακτούν, υπό τον στρατηγό Ευγένιο,²⁸¹ γρήγορα τα εδάφη, σε Καλαβρία και Απουλία που προσωρινά πήρε ο Όθωνας Α΄, ο οποίος διέφυγε για τη Ραβέννα και επιτίθενται και στον Πανδόλφο Β΄,²⁸² τον οποίον αιχμαλωτίζουν και τον στέλνουν στην Κωνσταντινούπολη.

Επιβάλλουν με τη βοήθεια του πρίγκιπα της Νεάπολης,²⁸³ Μαρίνου Β΄,²⁸⁴ την κυριαρχία τους στις περιοχές της Καπούα και του Μπενεβέντο δίχως να κατακτήσουν τις πρωτεύουσες τους, αλλά και ο πρίγκιπας του Σαλέρνο, αν και ήταν διακείμενος προς τον Πανδόλφο Β΄ και τον Όθωνα Α΄ μετά από αυτές τις εξελίξεις δείχνει πίστη στους Βυζαντινούς. Ο στρατηγός όμως των Βυζαντινών, Ευγένιος, λόγω της αγριότητας του είχε γίνει αντιδημοφιλής και αντικαταστάθηκε από τον πατρίκιο Αβιδηλά. Έτσι όταν σύντομα επέστρεψαν οι δυνάμεις του Όθωνα Α΄

²⁷⁶ Για Όθωνα Β΄ βλ. PMBZ II, 254-256 (b. 5, #26212)

²⁷⁷ Ο πάπας Ιωάννης ΙΓ΄, αν και εκλεκτός του Όθωνα Α΄, τον ονομάζει στη Ραβέννα «omnium augustorum augustissimus δηλ. τον πιο αύγουστο από όλους τους αυγούστους», αλλά δεν τολμά να τον αποκαλέσει «imperator Romanorum», Davids, *Empress Theophano*, 15

²⁷⁸ Για τη βυζαντινή Απουλία Arthur P., *Byzantine Apulia, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden, 2021, 453-467

²⁷⁹ Η κατάσταση στις περιοχές κάτω από τη Ρώμη στην Ιταλική χερσόνησο είχε ως εξής. Εκτός από τα βυζαντινά θέματα σε Απουλία και Καλαβρία, υπήρχαν ανταγωνιστικά ανεξάρτητα λογοβαρδικά πριγκιπάτα που είχαν συγκρουσιακές σχέσεις κάποιες φορές με το Βυζάντιο, όπως αυτό της Καπούα και του Μπενεβέντο, καθώς και του Σαλέρνο. Επίσης αυτόνομες πρώην βυζαντινές κτήσεις με de facto αναγνώριση όπως της Νεάπολης που ήταν πιο κοντά στη βυζαντινή διοίκηση ή περιοχές πιο μικρές όπως το Αμάλφι και η Γκαέτα που είχαν προνομιακά δικαιώματα με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, στα πλαίσια συμμαχίας. Ο Πανδόλφος Β΄, που διοικούσε τα δύο πριγκιπάτα της Καπούα και του Μπενεβέντο και που εποφθαλμιούσε να γίνει εξουσιαστής όλων των πριγκιπάτων της Νότιας Ιταλίας, των αυτόνομων περοχών αλλά μακροπρόθεσμα και των βυζαντινών, έδινε βοήθεια στον Γερμανό αυτοκράτορα με αντάλλαγμα την αναγνώριση του ως κυρίαρχο στον Νότο. Gay, *L' Italie*, 296-298

²⁸⁰ Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 10^{ου} αιώνα τα πριγκιπάτα της Καπούα και του Μπενεβέντο (που ήταν στα Βόρειοδυτικά σύνορα των βυζαντινών θεμάτων της Ιταλικής χερσονήσου) αποτελούσαν ένα πριγκιπάτο. Kreutz, *Before Normans*, 96

²⁸¹ Για στρατηγό Ευγένιο βλ. PMBZ II, 246 (b. 2, #21772)

²⁸² Για Πανδόλφο Β΄ βλ. PMBZ II, 265-267 (b. 5, #26228)

²⁸³ Η Νεάπολη είχε το προηγούμενο διάστημα δεχθεί δυο πολιορκίες, στις οποίες αντιτάχθηκε με επιτυχία, από τον Πανδόλφο Β΄ και τον Όθωνα Α΄, οπότε ήταν αυτονοήτο να συνταχθεί με τους Βυζαντινούς που διασφάλιζαν την ανεξαρτησία τους. Marazzi F, *Byzantine Naples and Gaeta, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden, 2021, 418.

²⁸⁴ Για Μαρίνο Β΄ βλ. PMBZ II, 379 (b. 4, #24984)

ενισχυμένες με Σάξωνες και Σουηβούς νίκησαν κατά κράτος τα βυζαντινά στρατεύματα στο Άσκολι. Την άνοιξη του 970 ο ίδιος ο Όθωνας Α΄ φθάνοντας στην Καμπανία λεηλατεί το δουκάτο της Νεάπολης και στη συνέχεια ξαναεισβάλλει στην Απουλία. Εκεί βρίσκει αντίσταση στα βυζαντινά φρούρια.²⁸⁵

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής που λίγο καιρό τώρα είναι αυτοκράτορας δεν φαίνεται να επιθυμεί να ανοίξει ένα απροσδόκητο μέτωπο και στη Δύση, με έναν αντίπαλο που μάλλον δεν τον θεωρεί τόσο επικίνδυνο, όπως και ο προκάτοχός του ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς.²⁸⁶ Έτσι δε σπαταλά επιπλέον δυνάμεις, αλλά επιστρατεύει τη διπλωματία για να σταματήσει την επεκτατικότητα του Όθωνα Α΄. Τον ρόλο του διαπραγματευτή μεταξύ Βυζαντινών και Όθωνα Α΄, θα κληθεί να παίξει ο Πανδόλφος Β΄ με αντάλλαγμα την ελευθερία του και την επιστροφή του στο πριγκιπάτο του. Έτσι το 971, οι διαπραγματεύσεις φθάνουν στο αποκορύφωμά τους. Αντιπροσωπεία των Γερμανών, προεξέχοντας του αρχιεπισκόπου Κολωνίας, Γέρων,²⁸⁷ φθάνουν στην Κωνσταντινούπολη, όπου κλίνεται ειρήνη μεταξύ των δύο μερών και παράδοση βυζαντινής πριγκίπισσας²⁸⁸ για γάμο²⁸⁹ με τον Όθωνα Β΄.²⁹⁰

²⁸⁵ Ο Όθωνας Α΄ παρά την υπεροχή του δεν καταφέρνει να υποτάξει τις βυζαντινές περιοχές της ιταλικής χερσονήσου και έτσι αποφασίζει να έρθει σε διαπραγματεύσεις με τη βυζαντινή αυλή. Gay, *L' Italie*, 318

²⁸⁶ Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς έβλεπε με σκεπτικισμό την εισβολή του Όθωνα Α΄ και δεν θεωρούσε ότι έχει εδραιωθεί η επικράτειά του στην Ιταλική χερσόνησο, Maclean, *Ottonian Queenship*, 114 Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς προσπαθεί να ενισχύσει στην περιοχή το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, καθώς στην αντίπερα η προπαγάνδα του Όθωνα Α΄ είχε στόχο να πείσει τους ντόπιους πληθυσμούς ότι ανήκουν στη Δύση και όχι στο μακρινό Βυζάντιο. Ο Λέων ΣΤ΄ διατήρησε τις μητροπόλεις που βρισκόταν εκεί, αλλά έδωσε το δικαίωμα στους Λατίνους κατοίκους να έχουν θρησκευτική ανεξαρτησία. Gay, *L' Italie*, 350, 351 Έτσι Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς απορρίπτει τις διαπραγματεύσεις για ανακωχή και συμμαχία με τον Όθωνα Α΄, που θα είχαν ως επιστέγασμα τον γάμο του Όθωνα Β΄ με πορφυρογέννητη βυζαντινή πριγκίπισσα. Τις διαπραγματεύσεις από πλευράς Όθωνα Α΄ διεξήγαγε, χωρίς όπως ειπώθηκε επιτυχές αποτέλεσμα, ο αμφιβόλου προθέσεων επίσκοπος της Κρεμόνας Λιουτπράνδος. Χρήστου, Ε., Έργα και ημέρες δυτικών απεσταλμένων στην Κωνσταντινούπολη από την εποχή της Εικονομαχίας ως το Σχίσμα (726- 1054). Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 2000, 39-45. Από την πλευρά των Βυζαντινών, σε αυτές τις συνομιλίες του 968, διαπραγματευτής ήταν ο Βασίλειος Λακαπηνός, ο οποίος ουσιαστικά για να αρνηθεί τη συμμαχία ζήτησε ως αντάλλαγμα για το γάμο, τη Ράβεννα, τη Ρώμη και όλες τις ενδιάμεσες περιοχές στη Μέση Ιταλία. Davids, *Empress Theophano*, 16

²⁸⁷ Davids, *Empress Theophano*, 17

²⁸⁸ Οι βυζαντινές πριγκίπισσες διακρίνονταν σε δύο κατηγορίες. Τις πορφυρογέννητες, αυτές δηλαδή που ήταν κόρες αυτοκρατόρων ή συναυτοκρατόρων και γεννήθηκαν, όταν οι πατεράδες τους κατείχαν τους παραπάνω τίτλους, στην Πορφυρή αίθουσα του Μεγάλου Παλατιού. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν αυτές που σχετίζονταν με την αυτοκρατορική οικογένεια και είχαν εξοικείωση με την αυτοκρατορική αυλή. Αυτές όμως θεωρούνταν ότι βρισκόταν σε λίγο κατώτερη θέση. Herrin, J., *Women and Empire in Byzantium- Unrivalled Influence*. Princeton University Press, Princeton 2013, 240 (Στο εξής: Herrin, *Women*)

²⁸⁹ Πολλές περιπτώσεις γάμων μεταξύ βυζαντινών αυτοκρατόρων με δυτικές πριγκίπισσες, αλλά και το αντίστροφο είχε επιχειρηθεί τον 8^ο και 9^ο αιώνα αλλά για διάφορους λόγους δεν ευδοκίμησαν. Αρχές του 10^{ου} αιώνα, το 901, νόθα κόρη του Λέοντα ΣΤ΄, η Άννα, παντρεύεται τον υποψήφιο για την ιταλική αυτοκρατορία Λουδοβίκο Γ΄ (τον επονομαζόμενο Τυφλό), Davids, *Empress Theophano*, 104,106, 119

Ο Όθωνας Α΄ επιθυμούσε πορφυρογέννητη πριγκίπισσα, η οποία θα προσέδιδε κύρος στη δική του εξουσία, αφού θα αναγνωριζόταν από την άλλη μεγάλη χριστιανική αυτοκρατορία, που ήταν η βυζαντινή. Θα αποτελούσε αυτό, το μέγιστο, επιστέγασμα μιας μακροχρόνιας προσπάθειας που ξεκίνησε με την ενοποίηση των μετακαρολίγγειων δουκάτων, με την επέκταση του στην ιταλική χερσόνησο και με την επικράτηση του και στη Ρώμη, την έδρα της παπικής εξουσίας. Αυτή ουσιαστικά του έδινε το χρίσμα του θρησκευτικού ηγέτη, αφού η παπική εκκλησία διακήρυττε το χριστιανικό πρωτείο. Αυτή την έπαρση με αυτές τις αξιώσεις τις «μίκρυνε» κάπως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, αφού δεν του έστειλε ως νύφη πορφυρογέννητη πριγκίπισσα,²⁹¹ αλλά μια βυζαντινή πριγκίπισσα, την ανιψιά του Θεοφανώ,²⁹² που έφερνε για τους βυζαντινούς προσωρινή ειρήνη για τα

²⁹⁰ Ο Όθωνας Β΄ σε ηλικία έξι ετών το 961 στο Άααχεν είχε στεφθεί συμβασιλέας, από τους τρεις αρχιεπισκόπους που είχαν οριστεί από τον Όθωνα Α΄ και οι οποίοι λειτουργούσαν ως εκπρόσωποι των τριών βασιικών κέντρων της εκκλησιαστικής και κοσμικής εξουσίας στην Κεντρική Ευρώπη. Στο νεαρό Όθωνα Β΄ δεν δόθηκαν συγκεκριμένα καθήκοντα και εδάφη. Σκοπός ήταν η εξασφάλιση της διαδοχής. Ο αρχιεπίσκοπος του Mainz και γιος του Όθωνα Α΄ ο Wilhelm, τέθηκε αντιβασιλέας και προστάτης του νεαρού διαδόχου. Τα Χριστούγεννα του 967 όμως ο Όθωνας Β΄ στέφεται στη Ρώμη από τον πάπα Ιωάννη ΙΓ΄, συναυτοκράτορας με το βυζαντινό τελετουργικό πρότυπο. Η επιλογή αυτή στη συγκεκριμένη περίοδο ασφαλώς σηματοδοτεί τις προθέσεις του Όθωνα Α΄ σχετικά με το πώς έβλεπε την αυτοκρατορία του και πως ήθελε να την αντιλαμβάνονται και η υπόλοιποι. Schutz, *Medieval empire*, 55, 63

²⁹¹ Η αποστολή πορφυρογέννητης πριγκίπισσας ως νύφης, εν προκειμένω της κόρης του Ρωμανού Β΄, Άννας, είχε ορισμένες δυσκολίες για τους βυζαντινούς αυτοκράτορες και στα πλαίσια του βυζαντινού πρωτοκόλλου, όπως περιγραφόταν στο *De administrando imperio*, του Κωνσταντίνου Ζ΄, όπου απαγορευόταν να στέλνονται ως νύφες βυζαντινές πριγκίπισσες. Σε αυτό τον περιορισμό εξαίρεση αποτελούσε ο ηγεμόνας των Φράγκων. Όμως οι εποχές και οι συσχετισμοί έχουν αλλάξει και δεν είναι σαφές αν στη χωρία αυτού του πλαισίου ως ηγεμόνας των Φράγκων είναι για τους Βυζαντινούς ο Όθωνας Α΄. Ένα άλλο όμως πρόσκομμα περισσότερο πρακτικό και για τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά και για τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, είναι ότι αν η Άννα παντρευόταν τον Όθωνα Β΄ θα μπορούσε να έχει αξιώσεις επί του βυζαντινού θρόνου, ως πορφυρογέννητη και με τη βοήθεια του συζύγου της και του πεθερού της θα μπορούσε να τις εγείρει με διάφορα προσχήματα είτε για τον εαυτό της είτε για τα αδέρφια της.. Παναγοπούλου Α. Θεοφανώ - Η βυζαντινή αυτοκράτειρα της Γερμανίας πρέσβειρα του βυζαντινού πολιτισμού στη Δύση, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2008, 17-19 (Στο εξής: Παναγοπούλου, Θεοφανώ).

²⁹² Για το ποια ήταν τελικά η Θεοφανώ, ειδικά με το γεγονός του αν ήταν πορφυρογέννητη και τι συγγενική σχέση είχε με τον αυτοκράτορα Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, έχει χυθεί πολύ μελάνι, καθώς δεν υπάρχουν και στοιχεία από βυζαντινές πηγές. Αν και δεν αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της παρούσης εργασίας, θα ήθελα να καταθέσω την ιστορική πορεία της έρευνας γύρω από το ζήτημα αυτό. Ο Schlumberger θεωρεί, και αναπτύσσει ένα λογικοφανές σκεπτικό για τα ως τότε δεδομένα της επιστημονικής έρευνας, ότι η Θεοφανώ ήταν πιθανότατα κόρη του Ρωμανού Β΄ και της αυτοκράτειρας Θεοφανούς, ως πρώτο παιδί του αυτοκρατορικού ζεύγους ή γεννημένο μεταξύ του Βασιλείου και του Κωνσταντίνου. Schlumberger, *Βυζαντινή Εποποιία*, 218-230. Την ίδια άποψη καταθέτει και ο Gay, επικαλούμενος τον Schlumberger, για να στηρίξει την άποψή του ότι ικανοποιούνταν και οι δυο πλευρές, Σαξόνων και Βυζαντινών, για ειρήνη και ανακωχή με τον γάμο Όθωνα Β΄ και Θεοφαούς. Gay, *L' Italie*, 318. Ανέφερα ότι το σκεπτικό του Schlumberger έχει λογικοφανές έρεισμα αφενός γιατί αρχικά θεωρεί ότι στο «Χρονικό» του ο Thietmar του Merseburg που γράφει στη δεκαετία του 1010, κακώς παρανοεί τον όρο για τη Θεοφανώ, ως ανιψιά του Ιωάννη Τζιμισκή, αφού αυτή ήταν όντως ανιψιά του αυτοκράτορα, αφού η σύζυγος του Θεοδώρα, ήταν αδελφή του Ρωμανού Β΄ (στην υπόθεση ότι ήταν κόρη του). Αφετέρου όταν ο Όθωνας Α΄, από το 968 και μετά, ζητούσε πορφυρογέννητη νύφη για το γιο του, ο οποίος είχε γεννηθεί το 955, στο παλάτι δεν υπήρχε άλλη σε ηλικία γάμου πριγκίπισσα πορφυρογέννητη, αφού η Άννα, η κόρη του

θέματα της Νότιας Ιταλίας. Για τα ζητήματα αυτά όμως η αλήθεια είναι ότι δεν έχουμε στοιχεία και αναφορές από βυζαντινές πηγές.

Οι γάμοι²⁹³ τελούνται στη Ρώμη την Κυριακή μετά το Πάσχα, 14 Απριλίου του 972,²⁹⁴ μεταξύ της Θεοφανούς²⁹⁵ και του Όθωνα Β΄, παρά τις κάποιες αντιδράσεις μελών της οθωνικής αυλής, καθώς η νύφη δεν ήταν πορφυρογέννητη πριγκίπισσα. Η Θεοφανώ λοιπόν γίνεται αποδεκτή από τον Γερμανό ηγεμόνα, ο οποίος την «προικοδότησε» μάλιστα και με μεγάλες εκτάσεις που ανήκαν στη μητέρα του Ματθίλδα.²⁹⁶ Ο Όθωνας Α΄ πεθαίνει τον επόμενο χρόνο το 973 και ο γιος του Όθωνας Β΄ γίνεται μόνος αυτοκράτορας και η Θεοφανώ πλέον αυτοκράτειρα. Αν και οι συνθήκες δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές για αυτήν, καθώς βρέθηκε σε ένα περιβάλλον πολιτισμικά διαφορετικό και έξω από τη βυζαντινή κουλτούρα, αλλά και παρά το φαινομενικά νεαρό της ηλικίας της ανταποκρίθηκε με μεγαλοπρέπεια και ωριμότητα στα καθήκοντά της. Ανέδειξε με την προσωπικότητα

Ρωμανού Β΄ είχε γεννηθεί το 963 και ήταν πολύ μικρή για να γίνει άμεσα σύζυγος και μητέρα. Σε αυτές λοιπόν τις σκέψεις έχω να καταθέσω ότι μάλλον η οθωνική αυλή δε γνώριζε τα της βυζαντινής αυλής ή δεν είχε αποκρυσταλλωμένη άποψη τι σημαίνει πορφυρογέννητη πριγκίπισσα. Το γεγονός ότι σε καμία βυζαντινή πηγή δεν αναφέρεται η συγκεκριμένη Θεοφανώ και αυτό έχει την αξία του. Η σύγχρονη έρευνα έχει μια άλλη προσέγγιση για το θέμα, σύμφωνα με την οποία η Θεοφανώ ήταν ανιψιά του Ιωάννη Τζιμισκή, καθώς θεωρείται πως ήταν κόρη του Κωνσταντίνου Σκληρού (κουνιάδου του αυτοκράτορα από τον πρώτο του γάμο με τη Μαρία) και της Σοφίας, πρώτης επίσης εξαδέλφης του Ιωάννη Τζιμισκή, από την πλευρά της μητέρα του, δηλαδή από την πλευρά των Φωκάδων και ανιψιάς του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Άρα ανιψιά του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή από δύο πλευρές. Herrin, *Women*, 50-253. Σε όλα αυτά το σημαντικό είναι ότι η πριγκίπισσα που θα παντρευόταν τον Όθωνα Β΄ είχε όλη την εκπαίδευση και τις παραστάσεις που απαιτούνταν για να εκπροσωπήσει επάξια την βυζαντινή αυτοκρατορία στην οθωνική αυλή. Άλλωστε όπως ισχυρίζεται η Herrin J, χαρακτηρίζεται στις δυτικές πηγές ως η πιο διάσημη ανιψιά του αυτοκράτορα, αφού οι σύγχρονοί της είχαν εντυπωσιαστεί από τις ικανότητες της, τα πλούσια δώρα και τη συνοδεία της, με τα οποία την προικοδότησε ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής. Επίσης, εκτός μιας σημαντικής μερίδας ιστορικών με επικριτική διάθεση, οι περισσότεροι ιστορικοί κρίνουν ότι ήταν επιτυχημένη αυτοκράτειρα που αναβάθμισε τις βασιλικές συνήθειες στην οθωνική αυλή και εισήγαγε πρωτότυπα μοντέλα διοίκησης. Ένα ίσως από αυτά είναι η παρουσίαση του αυτοκρατορικού ζεύγους ως άγιοι στο ναό του Αγίου Σωτήρα στο Rieti, κοντά στη Ρώμη. Μια βυζαντινή συνήθεια από τον 6^ο αιώνα. Davids, *Empress Theophano*, 49,50 Κλείνοντας την αναφορά για τη Θεοφανώ, να παραθέσω ότι αυτή η εκφορά για το συγκεκριμένο όνομα (που το σύνηθες θα ήταν Θεοφανία) δεν εντοπίζεται στις πηγές πριν τον 9^ο αιώνα. Στην αυτοκρατορική αυλή εμφανίζονται 7 γυναικείες παρουσίες πριν την εν λόγω Θεοφανώ. Davids, *Empress Theophano*, 110-118

²⁹³ Για το γάμο αυτό είχε συνταχθεί έγγραφο (δίπλωμα) σε πορφυρή περγαμηνή (ενάμιση μέτρου) με χρυσά γράμματα (Βλέπε Παρ.2). Το έγγραφο ακολουθεί μια φόρμουλα που αναδεικνύει την αυτοκρατορική συσχέτιση του ζευγαριού μέσα από τη Θεϊκή και χριστιανική πίστη. Αρχικά είχε δοθεί προς φύλαξη από την Αδελαΐδα σε νεοϊδρυθείσα μονή του Αγίου Σωτήρα στην Παβία (η οποία αποτελούσε σημαντική έδρα της οθωνικής αυλής στην Ιταλία). Maclean, *Ottonian Queenship*, 156,157 Το έγγραφο αυτό διασώζεται και βρίσκεται σήμερα στα κρατικά αρχεία της Κάτω Σαξωνίας στο Wolfenbüttel. Davids, *Empress Theophano*, 246

²⁹⁴ Η Θεοφανώ στέφθηκε πριν το γάμο αυτοκράτειρα για να εξισωθεί με τον σύζυγό της Όθωνα Β΄ Παναγοπούλου, Θεοφανώ, 26

²⁹⁵ Για Θεοφανώ βλ. PMBZ II, 533-536 (b. 6, #28127)

²⁹⁶ Schutz, *Medieval empire*, 71

της, τη μόρφωση της, τις εκλεπτυσμένες της συνήθειες και τη βασιλική της αύρα τον τίτλο της αυτοκράτειρας.²⁹⁷

Για τα επόμενα χρόνια της βασιλείας του ο Όθωνας Β' (973-983, μόνος αυτοκράτορας) έχει να ασχοληθεί με εσωτερικά προβλήματα²⁹⁸ που ανέκυψαν στη Γερμανία με εξεγέρσεις τοπικών αρχόντων, όπως του εξαδέλφου του Ερρίκου στη Βαυαρία, καθώς και άλλους εχθρούς εξωτερικούς και εσωτερικούς που διασάλευαν την ομαλότητα στην αυτοκρατορία. Ουσιαστικά ασχολείται με την Ιταλική χερσόνησο από τις αρχές του 980.

Εκείνη την περίοδο, που είχαν εξομαλυνθεί οι σχέσεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας με τον Όθωνα Α', ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής σχεδίαζε την επόμενη εκστρατεία του, στην Ανατολή, αφού είχε αντιμετωπίσει με επιτυχία και τους Ρως. Ο αυτοκράτορας λοιπόν με αυτή την κίνηση, να παντρέψει την ανιψιά του, Θεοφανώ, με τον Γερμανό συναυτοκράτορα Όθωνα Β', βγάζει από το κάδρο των άμεσων απειλών, τους Γερμανούς για να ασχοληθεί επισταμένα με τους εχθρούς που απειλούσαν την αυτοκρατορία άμεσα. Ταυτόχρονα δεν αναγνωρίζει τον Όθωνα Α' ως ανώτερο ή ισότιμο με αυτόν ηγεμόνα, ούτε ως θρησκευτικό ηγέτη του χριστιανισμού. Η αποστολή μιας πριγκίπισσας, μη προερχόμενης από τη μακεδονική δυναστεία, θα μπορούσε να κριθεί ως επιδεικτική της δύναμης της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μολονότι η Θεοφανώ αποδείχτηκε πέραν του δέοντος ικανή για την εξυπηρέτηση των αυτοκρατορικών καθηκόντων, τόσο το διάστημα που ο Όθωνας Β' (973-983) ήταν στη ζωή, όσο και το διάστημα που κηδεμόνευε τον αυτοκράτορα ανήλικο γιο της,²⁹⁹ Όθωνα Γ',³⁰⁰ ως το τέλος του πρόωρου θανάτου της το 991. Με τον τρόπο αυτό σηματοδοτεί, ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής και στη δική του αυτοκρατορία και στους δυτικούς απαιτητές του «Augustum Romanorum», ποιος είναι ο μόνος και αδιαμφισβήτητος αυτοκράτορας των Ρωμαίων.

Η διαμορφωθείσα πλέον κατάσταση στη Δύση, τα χρόνια της βασιλείας του Ιωάννη Α' Τζιμισκή, επανέρχεται σε μια αποκατάσταση της βυζαντινής κυριαρχίας

²⁹⁷ Για τον τρόπο που η Θεοφανώ λειτούργησε ως φορέας του βυζαντινού πολιτισμού στη Δύση βλ. Παναγοπούλου, Θεοφανώ, 271-281

²⁹⁸ Το 974 ο Όθωνας Β' έχει να αντιμετωπίσει συνωμοσία ανατροπής του από τον ξάδερφό του Ερρίκο της Βαυαρίας, ο οποίος εκμεταλλεύτηκε την απουσία του και την απειρία του και έρχεται σε επαφή με ηγεμόνες της Βοημίας και της Πολωνίας. Την ίδια περίοδο εισβάλλει στη Γερμανία ο Δανός ηγεμόνας Harald Bluetooth με νορβηγική υποστήριξη. Ακόμα και μεταξύ παραγόντων των εκκλησιαστικών αρχών υπάρχουν αναταραχές, ενώ το ίδιο συμβαίνει με δουκάτα που έχουν πεθάνει οι προηγούμενοι ηγεμόνες και έπρεπε να αναλάβουν νέοι. Σε αυτές τις εξελίξεις έρχεται να προστεθούν και συνδέσεις για συνωμοσίες και της μητέρας του Αδελαΐδας. Schutz, Medieval empire, 72,73

²⁹⁹ Η Θεοφανώ την περίοδο αυτή της κηδεμονίας του γιού της Όθωνα Γ', ειδικά από το 986, καθώς ήταν η μόνη κηδεμόνας του, με τη στήριξη του αρχιεπισκόπου του Μαιντζ, των δούκων της Γερμανίας και την επιστροφή της πεθεράς της Αδελαΐδας στην Παβία, υπέγραφε τα έγγραφα ως «Theophanius gratia divina imperator augustus», Schutz, Medieval empire, 78, 79

³⁰⁰ Για Όθωνα Γ' βλ. PMBZ II, 256-258 (b. 5, #26213)

στην Νότια Ιταλία. Η κατάκτηση της Σικελίας έχει παγιωθεί από τους Άραβες και δε φαίνεται να είναι στα άμεσα σχέδια των Βυζαντινών κάποια προσπάθεια για επανάκτηση της. Τα δουκάτα Καπούας- Μπενεβέντου και Σαλέρνου, μετά την εξέλιξη της συμφωνίας Βυζαντινών και Γερμανών δεν έχουν πλέον συμμάχους για βλέψεις στα βυζαντινά εδάφη. Ενώ Νεάπολη, Αμάλφι και Γκαέτα με την αποκατάσταση των παραπάνω σχέσεων μπορούν να συνεχίσουν να δρουν ανεξάρτητες, επανερχόμενες στο προηγούμενο καθεστώς διοικητικής αυτονομίας, χωρίς να κηδεμονεύονται ουσιαστικά από κάποια μεγαλύτερη δύναμη.³⁰¹ Αυτό που ίσως έχει αλλάξει κάπως είναι οι σχέσεις με την παπική εκκλησία, που τώρα αναπόφευκτα είναι υπό την κηδεμονία των Γερμανών. Παρότι ο πάπας, δεν παρενέβαινε παραδοσιακά στα εδάφη που ανήκαν στο Βυζάντιο³⁰² στη Νότια Ιταλία, ακόμα και στις περιοχές που οι πληθυσμοί ήταν λατινόφωνοι υπήρχε θρησκευτική ελευθερία μεταξύ ορθόδοξων και λατινόφωνων εκκλησιών. Η κάθε μια υπαγόταν σε αντίστοιχη επισκοπή που υπαγόταν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης ή στη Ρωμαϊκή Εκκλησία αντίστοιχα.³⁰³

³⁰¹Marazzi, *Byzantines*, 193

³⁰²Alraum C., *Wirkungsfeld Roms? Tendenzen in der süditalienischen Kirchenlandschaft im 8. und 9. Jahrhundert, Southern Italy as Contact Area and Border Region during the Early Middle Ages*, Wolf K., Herbers K. (ed), Köln 2018, 291

³⁰³ Ακόμα και στις επισκοπές που υπάγονται στην παπική Εκκλησία, εντός των βυζαντινών συνόρων ακουγόταν προσευχές για τον αυτοκράτορα, ενώ στον καθεδρικό λατινικό ναό του Μπάρι απεικονίζονται οι αυτοκράτορες Βασίλειος Β΄ και Κωνσταντίνος Η΄. Von Falkenhausen, *The Tyranny*, 218

Κεφάλαιο 5^ο

Διοίκηση και οικονομία επί Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)

Ι. Η δημοσιονομική και οικονομική πολιτική του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής επί της ουσίας συνεχίζει σε πολλούς τομείς της δημόσιας διοίκησης και της οικονομίας την πολιτική των προκατόχων του, από τον Ρωμανό Α΄ και εντεύθεν. Είναι μια περίοδος που συμβαίνουν ορισμένες δομικές αλλαγές που κατά κάποιον τρόπο φθάνουν και μέχρι τουλάχιστον το πέρας της αυτοκρατορίας του Βασίλειου Β΄. Στο κεφάλαιο αυτό θα παρατεθούν ορισμένα στοιχεία χαρακτηριστικά της προαναφερθείσας περιόδου, καθώς διατρέχουν και την αυτοκρατορία του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή.

Ο αυτοκράτορας λοιπόν που εξετάζουμε προέρχεται από αριστοκρατική και στρατιωτική οικογένεια η οποία είχε ανέλθει σε αξιώματα με την εύνοια κάποιων ισχυρών αξιωματούχων (ή και αυτοκρατόρων)³⁰⁴ αλλά και την εν γένει ικανότητα τους κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Οι οικογένειες αυτές πέραν των παραπάνω στοιχείων ανέπτυσαν και ένα δίκτυο συγγενικών δεσμών με άλλες οικογένειες, συνήθως όμοιας καταγωγής (π.χ. Αρμένιοι) με απόρροια τη στήριξη και την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών τους. Πέραν των τίτλων που έφεραν στη στρατιωτική διοίκηση η ισχύ τους στηριζόταν και σε κάποια μεγάλη κτηματική περιουσία σε διάφορα μέρη της αυτοκρατορίας.³⁰⁵ Αυτό το δίκτυο είναι αρκετά εκτεταμένο και πολύπλοκο, αλλά το βασικό σημείο του είναι η αλληλοϋποστήριξη.³⁰⁶ Έτσι και ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής απομακρύνει όταν ανεβαίνει στην εξουσία, το αντίστοιχο δίκτυο που είχε στηριχτεί ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς και στηρίζεται στο δικό του. Λόγω όμως και της δικής τους συγγένειας με την οικογένεια του Νικηφόρου Β΄ Φωκά ενδεχομένως κάποια πρόσωπα κοινών οικογενειακών δεσμών να μην απομακρύνονται.³⁰⁷ Έτσι σε θέσεις νευραλγικές τοποθετούνται συγγενικά πρόσωπα, ώστε να μην υπάρχει φόβος να στραφούν

³⁰⁴ Τέτοιες περιπτώσεις είναι και οι οικογένειες των Φωκάδων επί Βασιλείου Α΄, οι Κουρκούες επί Ρωμανού Α΄. Whittow, *The Making*, 339.

³⁰⁵ Για τις προεκτάσεις του ότι η ιδιοκτησία γης τον 10^ο αιώνα αποτελούσε μέσω εξουσίας βλ. Frankopan P., *Land and Power in the Middle and Later Period*, *The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 112-136.

³⁰⁶ Μεταξύ αυτών των οικογενειών υπάρχει συνεργασία και είναι τόσο ισχυρές που ακόμα και στην περίπτωση που ένα μέλος της οικογένειας έπεφτε σε δυσμένεια από το σύστημα της αυτοκρατορικής εξουσίας, δεν επηρέαζε την κατάληψη υψηλών θέσεων από άλλα μέλη αυτής της οικογένειας. Whittow, *The Making*, 337-338.

³⁰⁷ Laiou A., *Family Structure and the Transmission of Property*, *The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 59

εναντίον του, όπως για παράδειγμα οι Βάρδας και Κωνσταντίνος³⁰⁸ Σκληρός, κουνιάδοι του από την αποθανούσα γυναίκα του Μαρία (πριν ανέβει στον θρόνο), οι οποίοι αναλαμβάνουν και τις πρώτες στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Δύναμη όμως έχουν και άλλες οικογένειες οι οποίες στηρίζουν τον πλούτο τους κυρίως στην έγγειο ιδιοκτησία.³⁰⁹ Τη δύναμη αυτών των οικογενειών γίνεται προσπάθεια να την «ελέγχουν» οι αυτοκράτορες με νομοθετήματα, που δεν τους επιτρέπουν να αυξήσουν κατά πολύ περισσότερο την περιουσία τους με την απόκτηση νέας γης.³¹⁰ Μετά το 934 εκτάσεις που πέρασαν από κατακτήσεις στην αυτοκρατορία γίνονται κυρίως αυτοκρατορικά κτήματα (curatoria).³¹¹

Επίσης η ιδιωτική γη μπορούσε εύκολα να γίνει κρατική, απλά με απόφαση του αυτοκράτορα. Στη βυζαντινή αυτοκρατορία το κράτος και ο αυτοκράτορας θεωρούνται ο ανώτατος ιδιοκτήτης γης με δικαίωμα δήμευσης της.³¹² Παρόλα αυτά δε σημαίνει ότι αυτές οι παρεμβάσεις είχαν πάντα αποτέλεσμα. Είτε για λόγους ολιγωρίας των κρατικών υπηρεσιών, είτε για λόγους γενικότερης αδυναμίας ο κρατικός έλεγχος δεν επαρκούσε για να προφυλάξει μικρές ιδιωτικές και κυρίως κρατικές γαίες από καταπατήσεις.³¹³ Τέτοια περίπτωση φαίνεται πως ήταν αυτή του Βασίλειου Λακαπηνού κατά την οποία ο Τζιμισκής ιδίως όμμασι, διαπίστωσε ότι είχε στην κατοχή του μεγάλες και εύφορες εκτάσεις σε μια περιοχή, την Ανάζαρβο, που είχε κατακτηθεί από τον ίδιο ,σε νίκη επί των Αράβων.³¹⁴ Το γεγονός αυτό προκάλεσε δυσaréσκεια στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και θεωρώ πως είναι ένα

³⁰⁸ Για Κωνσταντίνο Σκληρό βλ. PMBZ II , 628-630(b. 3, #23921)

³⁰⁹ Η αριστοκρατία μπορούσε να αντλήσει τον πλούτο της από τρεις πηγές. Από τη γη (με άμεση εκμετάλλευση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας ή έμμεση εκμετάλλευση όπως η πρόσδοδος από ενοίκιο), από την διάθεση των περισσευούμενων αγροτικών προϊόντων με άμεση ή έμμεση εμπλοκή με το εμπόριο (αν και η άμεση ενασχόληση με το εμπόριο δε θεωρούνταν ότι άρμοζε στην αριστοκρατική τάξη και ήταν παράγοντας μη συμμετοχής στη σύγκλητο) και τέλος από την πληρωμή για τις υπηρεσίες στην αυτοκρατορική διοίκηση. Haldon J., *Social Elites, Wealth and Power, The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 193.

³¹⁰ Με «νεαρά» το 934 ο Ρωμανός Α΄ Λακαπηνός αντιμετώπισε το θέμα πώλησης γης από τους αδύνατους. Η τιμή της γης ήταν συνάρτηση πολλών παραγόντων, αλλά από τους πιο καθοριστικούς ήταν ο κρατικός παρεμβατισμός, οποίος δρούσε κανονιστικά στην αξία της γης. Λαΐου Α., Η Διαμόρφωση της Τιμής της Γης στο Βυζάντιο, *Βυζάντιο - Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*, Αβραμέα Α. – Λαΐου Α. – Χρυσός Ε. (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2003, 340, 342.

³¹¹ Lefort J., *The Rural Economy - Seventh-Twelfth Centuries, The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century - Vol. I-III*, Laiou A. E. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2002, 287-288.

³¹² Kazhdan A., *State, Feudal, and Private Economy in Byzantium, Dumbarton Oaks Papers 47 (1993)*, 96-97. Στο εξής: Kazhdan, *State*

³¹³ Oikonomides N. A., *The Role of the Byzantine State in the Economy, The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century - Vol. I-III*, Laiou A. E. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2002, 1005. Στο εξής: Oikonomides, *The Role*

³¹⁴ Αυτή η δυσφορία του αυτοκράτορα για τον Βασίλειο Λακαπηνό, από την απόκτηση μεγάλης περιουσίας έχει συνδεθεί με τις συνθήκες θανάτου του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, στην οποία οι βυζαντινές πηγές αναφέρουν ότι πρωτοστάτησε ο Βασίλειος Λακαπηνός. Brokkaar, Basil Lacapenus, 223.

παράδειγμα για τον τρόπο που ο αυτοκράτορας, ως ανώτατος άρχοντας της κρατικής διοίκησης αντιλαμβάνεται τη διαχείριση των νεοαποκτηθέντων και αδιάθετων γαιών, οι οποίες θα ήθελε να είναι αυτοκρατορικές και όχι ιδιωτικές. Σε κάθε όμως περίπτωση και παρά τις προσπάθειες για προφύλαξη της μικρής ιδιοκτησίας, αλλά και της αυτοκρατορικής-κρατικής, παραμένει να είναι ισχυρή η μεγάλη ιδιωτική έγγειος ιδιοκτησία.³¹⁵

Ένα άλλο σημαντικό κομμάτι της δημοσιονομικής πολιτικής είναι η διοικητική διαίρεση της αυτοκρατορίας. Ο θεσμός των θεμάτων³¹⁶ διατηρείται, αλλά αλλάζουν οι συσχετισμοί τόσο της προηγούμενης περιόδου όσο και του τρόπου που ο αυτοκράτορας ελέγχει την πολύ μεγάλη και πάλι αυτοκρατορία, ύστερα από τις συνεχείς προσαρτήσεις εδαφών.³¹⁷

Από τα μέσα της δεκαετίας του 950 παλιά θέματα διατηρούν τα σύνορα τους ενώ δημιουργούνται και πολύ μικρά θέματα σε επίπεδο μιας περιοχής που μπορούσε να περιλαμβάνει μια πόλη - οχυρό και τις γύρω εκτάσεις.³¹⁸ Αυτά αποτελούσαν σταθερά αμυντικά σημεία για την αυτοκρατορία. Ο αριθμός όμως συνολικά των θεμάτων φτάνει την περίοδο του Ιωάννη Α' Τζιμισκή σε σχέση με τις αρχές της μακεδονικής δυναστείας να ακολουθεί σχεδόν μια «γεωμετρικής προόδου» αύξηση. Στοιχεία έχουμε για αυτό από το «Τακτικό του Εσκοριάλ»³¹⁹ ή

³¹⁵ Επί Ρωμανού Α' και ως τον Βασίλειο Β' οι δυνατοί, παρά τις αυτοκρατορικές παρεμβάσεις, διατηρούν τις μεγάλες ιδιοκτησίες γης. Andreades A. M., *The Economic Life of the Byzantine Empire - Population, Agriculture, Industry, Commerce, Byzantium - An Introduction to East Roman Civilization*, Norman H. B. – Moss H. (eds.), Clarendon Press, Oxford 1948, 55. Στο εξής: Andreades, *Economic Life*

³¹⁶ Τα θέματα ήταν χωρισμένα σε δύο ομάδες. Μια ομάδα ήταν η Ανατολική που αποτελούνταν από τα θέματα της Μικράς Ασίας, της Θράκης και της Μακεδονίας και τα νησιωτικά θέματα. Τη Δυτική ομάδα αποτελούσαν τα υπόλοιπα βαλκανικά, της Νότιας Ιταλίας και της Χερσώνας. Οι στρατηγοί της Ανατολής κατείχαν ανώτερη θέση στην αυτοκρατορική ιεραρχία. Επίσης οι στρατηγοί των ανατολικών θεμάτων έπαιρναν μισθό από το κεντρικό ταμείο, ενώ των άλλων θεμάτων από τα έσοδα των επαρχιών. Ennslyn W., *The Emperor and the Imperial Administration, Byzantium - An Introduction to East Roman Civilization*, Norman H. B. – Moss H. (eds.), Clarendon Press, Oxford 1948, 290. Στο εξής: Ennslyn, *The Emperor*

³¹⁷ Τα ανατολικά όρια της αυτοκρατορίας επί Ιωάννη Α' Τζιμισκή έτρεχαν ανατολικά «από τη Συριακή ακτή (30 χμ. απόσταση από την Τρίπολη) μέχρι τον Ευφράτη στη Βόρεια Συρία. Από εκεί κατά μήκος της νότιας άκρης του Αντί-Ταύρου σχεδόν ως τη Λίμνη Βαν και από εκεί βόρεια μέσω των υδάτων του Άραξα για να συναντήσει τη Μαύρη Θάλασσα στις εκβολές του ποταμού Zoruh. Πόλεις όπως η Ταρσός, η Μελιτήνη, η Καλικάλα, η Τεφρική είχαν βυζαντινό στρατηγό. Whittow, *The Making*, 327.

³¹⁸ Ταυτόχρονα από τη δεκαετία του 960 καταγράφονται κινητά τάγματα που πρόσφεραν ανάλογη αμυντική βοήθεια ή συνέβαλαν στην επιθετική δύναμη στην περίπτωση βυζαντινής προέλασης. Ο διοικητής του είχε το αξίωμα του «δούκα». Μεγάλα τάγματα ήταν της Χαλδίας, της Μεσοποταμίας και της Αντιοχείας και ήταν υπό τη γενική διοίκηση του «Δομέστικου των Σχολών». Whittow, *The Making*, 324-325.

³¹⁹ Ο Ν. Οικονομίδης επιχειρηματολογεί για τη χρονολόγηση των στοιχείων του «Τακτικού» με βάση κυρίως το προηγούμενο τακτικό του Βενεσεβίτ (934-944) και των στοιχείων από τις πηγές για κατακτημένες περιοχές και τη βυζαντινή διοικητική δομή σε αυτές και τοποθετεί την πρώτη συγγραφή του επί Ιωάννη Α' Τζιμισκή (971-975), καθώς το διασωζόμενο αντίτυπο είναι του 11^{ου} αιώνα. Οικονομίδης, *Les Listes*, 255-261.

κατά άλλους «Τακτικό του Οικονομίδη», στο οποίο αναφέρονται τα σχετικά με τα αξιώματα, την ιεραρχία και τη θεματική διοίκηση.³²⁰

Υπάρχει λοιπόν αλλαγή στην επαρχιακή διοίκηση η οποία δεν περιορίζεται στην στρατιωτική διαχείριση. Κάποια θέματα αποτελούν διοικητικές μονάδες που καλούνται δουκάτα και κατεπανάτα³²¹ και έχουν ως διοικητή «δούκα» ή κατεπάνω» αντίστοιχα, που είναι ανώτεροι στην ιεραρχία από τους στρατηγούς των απλών θεμάτων.³²² Ο τρόπος δημιουργίας αυτών των θεμάτων διαφέρει κατά περίπτωση. Στο «Τακτικόν του Εσκοριάλ» υπάρχουν 49 θέματα, που ουσιαστικά αποτελούν μικρές διοικητικές μονάδες, με επικεφαλής στρατηγούς.³²³

Αναλύοντας περισσότερο το σύστημα αυτό της διοίκησης παρατηρούμε διαφορετικές, ως προς τη δομή, μονάδες διοίκησης. Κάποιες από αυτές είναι μεγάλες και σύνθετες και εμπεριέχουν μικρότερα θέματα. Άλλες είναι μεγάλες, χωρίς μικρότερα θέματα και υπάρχει και μια τρίτη κατηγορία στην οποία υπάρχουν ομάδες μικρών θεμάτων που είτε λειτουργούν ανεξάρτητα είτε εντάσσονται σε κατεπανάτα και δουκάτα.³²⁴ Ανεξάρτητα όμως από την σημαντικότητα του κάθε θέματος και της σειρά του στη διοικητική ιεραρχία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω έχουν ως διοικητή ανώτερο αξιωματούχο που φέρει το βαθμό του στρατηγού και ο οποίος αναφερόταν απευθείας στον αυτοκράτορα.³²⁵ Σε κάθε περίπτωση το μεταρρυθμιστικό αυτό εγχείρημα για τη διοικητική δομή της αυτοκρατορίας που ξεκινά μετά τα μέσα του 10ου αιώνα δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τις νέες στρατιωτικές και γεωπολιτικές ανάγκες που δημιουργήθηκαν. Η συμβολή του Ιωάννη Α' Τζιμισκή σε αυτό τον τρόπο

³²⁰ Στα τρία προηγούμενα τακτικά υπήρχαν καταγεγραμμένα τα εξής θέματα: Στο «Τακτικό του Uspenskij» (842-843) τα θέματα που εγγράφονται είναι 19. Στο «Κλητορολόγιον του Φιλοθέου» (899), εγγράφονται 25 θέματα. Στο «Τακτικόν Benesevic» (934-944), εγγράφονται 31 θέματα, ενώ στο «Τακτικό του Οικονομίδη ή Escorial» (971-975), εγγράφονται 91 θέματα. Maksimovic L., Το Τακτικόν του Εσκοριάλ και οι αλλαγές της Επαρχιακής Διοίκησης στο Βυζάντιο, *Βυζάντιο - Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*, Αβραμέα Α. – Λαΐου Α. – Χρυσός Ε. (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2003, 361. Στο εξής: Maksimovic, Τακτικόν Εσκοριάλ

³²¹ Τα δουκάτα και τα κατεπανάτα, όπως και τα μικρότερα θέματα, δεν εμφανίζονται σε προηγούμενα τακτικά. Maksimovic, Τακτικόν Εσκοριάλ, 365.

³²² Η σειρά στην στρατιωτική ιεραρχία είναι: στρατηγός των Ανατολικών, δομέστικος των σχολών της Ανατολής, δομέστικος των σχολών της Δύσης, στρατοπεδάρχης της Ανατολής, στρατοπεδάρχης της Δύσης, στρατηλάτης, δουξ Αντιοχείας, δουξ Μεσοποταμίας, δουξ Χαλδίας, κατεπάνω Μεσοποταμίας, κατεπάνω Ιταλίας, δουξ Θεσσαλονίκης, δουξ Αδριανουπόλεως, στρατηγός Αρμενικών, στρατηγός Οφικίου και οι υπόλοιποι στρατηγοί των άλλων θεμάτων. Oikonomides, *Les Listes*, 263-269.

³²³ Επειδή δεν αποτελούσαν σημαντικούς παράγοντες διοίκησης αναφέρονται στις πηγές ως είδος συνόλου. Παράδειγμα «αρμενικά θέματα» ή «βουλγαρικά θέματα». Maksimovic, Τακτικόν Εσκοριάλ, 365.

³²⁴ Οι στρατηγοί της Ανατολής εξακολουθούν να είναι σε υψηλότερη θέση από αυτούς της Δύσης. Maksimovic, Τακτικόν Εσκοριάλ, 365.

³²⁵ Whittow, *The Making*, 347.

αντιμετώπισης της διοίκησης θα πρέπει να ήταν καθοριστική,³²⁶ ώστε να μπορεί να ελεγχθεί από την κεντρική εξουσία, να υπάρχει σύνδεση της θεματικής διοίκησης με ένα σύστημα αλληλοϋποστήριξης, αλλά και να αποφεύγεται συσσώρευση εξουσίας σε συγκεκριμένους διοικητές θεμάτων που θα αμφισβητούσαν την εξουσία του αυτοκράτορα.

Το νέο περιβάλλον που δημιουργήθηκε με τις επεκτάσεις και τη σταθεροποίηση των συνόρων συνέβαλε στην ανάπτυξη της οικονομίας³²⁷ και του εμπορίου. Ήδη το βυζαντινό νόμισμα ήταν ένα διεθνές νόμισμα εγκεκριμένης ονομαστικής αξίας.³²⁸ Φυσικά και εδώ η αυτοκρατορική και κατ' επέκταση κρατική παρέμβαση είναι καθοριστική σε όλους τους τομείς των οικονομικό-εμπορικών συναλλαγών. Την περίοδο αυτή η κρατική οικονομία έχει σε μεγάλο βαθμό νομισματοποιηθεί.³²⁹ Το κράτος ελέγχει το εισαγωγικό³³⁰ και εξαγωγικό εμπόριο.³³¹ Βέβαια ο έλεγχος της αγοράς από την κρατική εξουσία φαίνεται να είναι περισσότερο ελαστικός στις επαρχίες από ότι στην Κωνσταντινούπολη.³³² Παρά την καθιέρωση στις εμπορικές συναλλαγές της νομισματικής πρακτικής εξακολουθεί να υφίσταται και το ανταλλακτικό εμπόριο.³³³

³²⁶ Στην Ανατολή για παράδειγμα, συγκεντρώνει την πολυδιάσπαση τριάντα περίπου μικρών θεμάτων επί Νικηφόρου Β' Φωκά σε ένα σύστημα που ελεγχόταν από τρία μεγάλα δουκάτα. Της Χαλδίας, της Μεσοποταμίας και της Αντιόχειας. Treadgold, A History, .507

³²⁷ Εκτός από τη σταθερότητα που προσέφεραν οι κατακτήσεις η Laiou A. και η Morrisson C. επισημαίνουν ως στοιχεία ανάπτυξης τα χαρακτηριστικά του βυζαντινού κράτους με ισχυρούς θεσμούς που διέπουν την οικονομία και ένα νομισματικό μηχανισμό που κυριαρχεί στις οικονομικές συναλλαγές. Σε αυτό συνέβαλλε επίσης το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού είναι εγγράμματο με στοιχειώδη τουλάχιστον μόρφωση (υπολογίζεται περίπου στο 30% για τους άντρες). Επίσης παρατηρείται τον 10^ο αιώνα και σημαντική δημογραφική αύξηση που αποτυπώνεται και στην Κωνσταντινούπολη (χτίζονται νέες κατοικίες και μοναστήρια). Laiou A. - Morrisson C., *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007, 17-22, 48,49. Στο εξής: Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*

³²⁸ Andreades A. M., *Public Finances - Currency, Public Expenditure, Budget, Public Revenue, Byzantium - An Introduction to East Roman Civilization*, Norman H. B. - Moss H. (eds.), Clarendon Press, Oxford 1948, 71. Στο εξής: Andreades, *Public Finances*

³²⁹ Oikonomides, *The Role*, 990.

³³⁰ Δεν υπάρχουν ιδιαίτερες απαγορεύσεις στις εισαγωγές. Τα περισσότερα όμως προϊόντα παράγονται επί της βυζαντινής αυτοκρατορίας (αγροτικά προϊόντα, είδη που κατασκευάζονται σε ιδιωτικά ή κρατικά εργαστήρια) και διατίθενται στην εγχώρια αγορά. Οπότε γίνεται λόγος για τη δημιουργία «εθνικής» αγοράς που καλύπτει ως επί το πλείστον τις ανάγκες της βυζαντινής κοινωνίας. Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 54, 73-80

³³¹ Το 971 οι Βυζαντινοί καίνε 3 πλοία Βενετών που θα μετέφεραν ξυλεία για ναυπήγηση πλοίων σε Άραβες. Ενώ και για αρκετά προϊόντα όπως χρυσός, ασήμι, σιτηρά, μεταξωτά υφάσματα ο κρατικός έλεγχος ήταν καθοριστικός. Σε αυτό συνέβαλε και η εκάστοτε σχέση της αυτοκρατορίας με την άλλη χώρα συναλλαγής. Laiou A. E., *Exchange and Trade, Seventh-Twelfth Centuries, The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century - Vol. I-III*, Laiou A. E. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2002, 723-724. Στο εξής: Laiou, *Exchange and Trade*

³³² Το ίδιο συμβαίνει και με τα προϊόντα, καθώς όπως αναφέρεται και στην αμέσως παραπάνω υποσημείωση κάποια προϊόντα φαίνεται να υπόκεινται σε διαφορετικό έλεγχο από άλλα. Laiou, *Exchange and Trade*, 736.

³³³ Στο «Τυπικόν» του Ιωάννη Α' Τζιμισκή για το Άγιο Όρος, ο αυτοκράτορας συνιστά στους μοναχούς, να μην κάνουν εμπόριο, αλλά ανταλλαγές με μοναχούς ή λαϊκούς. Ενώ ανταλλακτικό

Το εμπόριο λοιπόν γνωρίζει ανάπτυξη τον 10^ο αιώνα, καθώς πέραν της βυζαντινής αγοράς³³⁴ δημιουργούνται με τις κατακτήσεις και την ελεύθερη θαλάσσια διακίνηση,³³⁵ που συντελέστηκε και από την κατάκτηση της Κρήτης από τους Άραβες το 961, (όπου τερματίστηκαν οι ληστρικές εφορμήσεις των Σαρακηνών), νέες αγορές και νέες ευκαιρίες. Εκτός από την αγορά της Κωνσταντινούπολης υπάρχουν σημαντικές σταθερές αγορές και σε επαρχιακές πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη,³³⁶ ενώ αξιοσημείωτο είναι και το παράδειγμα της αγοράς της Σπάρτης.³³⁷ Αν γινόταν μια εκτίμηση για το εμπορικό ισοζύγιο της αυτοκρατορίας του 10^{ου} αιώνα, αυτό κρίνεται θετικό,³³⁸ καθώς η βυζαντινή οικονομία είναι σταθερή και διασφαλίζεται από τις κρατικές παρεμβάσεις, όπου κρίνεται απαραίτητο.³³⁹

Η μεγάλη κινητήρια δύναμη της οικονομίας είναι το κράτος. Αυτό αναλαμβάνει τη διαχείριση των μεγάλων έργων³⁴⁰ όπως οχυρώσεις,³⁴¹ υδραγωγεία, μεταλλεία, ναυπηγεία.³⁴² Η βυζαντινή αυτοκρατορία σύμφωνα με βυζαντινές και

εμπόριο λάμβανε χώρα και στις περιπτώσεις τοπικών αγορών, όπου μικροέμποροι ή παραγωγοί συναλλάσσονταν με ανταλλαγή προϊόντων. Άλλη περίπτωση είναι όταν προϊόντα, ακόμα και σε μεγάλες ποσότητες προέρχονται από περιοχές που δεν υφίστατο νομισματική οικονομία, όπως στις περιοχές των Βουλγάρων. Laiou, *Exchange and Trade*, 733.

³³⁴ Οι αγορές λειτουργούν είτε σε μόνιμα καταστήματα σε στοές επί συγκεκριμένων οδών, όπως στη Μέση οδό στην Κωνσταντινούπολη, είτε σε υπαίθριες αγορές σε συγκεκριμένα σημεία της πόλης. Τέτοιες υπαίθριες αγορές λειτουργούσαν και στην Κωνσταντινούπολη εντός και εκτός των τειχών. Επίσης λειτουργούσαν αγορές για μικρό χρονικό διάστημα στις περιπτώσεις εορτασμών Αγίων διάφορων πόλεων που τις έστηναν περιπλανώμενοι έμποροι. Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 81

³³⁵ Το θαλάσσιο εμπόριο διεξαγόταν με μικρά πλοία και για αυτό συνήθως γινόταν παράκτια. Αρκετές φορές για πολύτιμα εμπορεύματα αξιοποιούνταν και οι δρόμους, τα πλοία του πολεμικού στόλου, με την εποπτία της κεντρικής διοίκησης, που ήταν μεγαλύτερα και μπορούσαν να διεξάγουν μεγαλύτερα ταξίδια στο ανοιχτό πέλαγος. Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 82

³³⁶ Η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε το μεγαλύτερο επαρχιακό εμπορικό κέντρο του Βυζαντίου, με δραστηριότητα εμπορική καθόλο το έτος. Oikonomides N., *Social and Economic Life in Byzantium*, Zachariadou E. (ed), Padstow, 2004, 648-650. Στο εξής: Oikonomides, *Social and Economic*

³³⁷ Στη Σπάρτη λειτουργούσε δραστήρια αγορά, με χειροτέχνες όλων των ειδών, που προσέλκυε ακόμα και Ιταλούς εμπόρους. Μεγαλύτερη εμπορική ανάπτυξη είχαν όμως πόλεις που βρισκόταν σε δρόμους που οδηγούσαν στην πρωτεύουσα του Βυζαντίου, όπως η Νικομήδεια, η Νίκαια, η Προύσα, η Άβυδος, η Κύζικος. Oikonomides, *Social and Economic*, 652

³³⁸ Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 84

³³⁹ Για παράδειγμα για τη διατήρηση των τιμών κάποιων προϊόντων, όπως του σιταριού και για να αποφευχθεί ειδικά στην Κωνσταντινούπολη σιτοδεία, η αυτοκρατορία διέθετε αυτοκρατορικά πλοία για τη μεταφορά σιτηρών, σε συνδυασμό με τα ιδιωτικά, ενώ παράλληλα εφοδίαζε κρατικές αποθήκες με σιτηρά. Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 56,57

³⁴⁰ Όλα τα έργα ήταν υπό την ευθύνη κρατικών αξιωματούχων. Kazhdan, *State*, 98.

³⁴¹ Μετά τη νίκη του Ιωάννη Α' Τζιμισκή στο Δορύστολο επισκευάζονται οχυρώσεις και ανοικοδομούνται νέες ώστε να προστατευτεί η αυτοκρατορία από επιθέσεις στα Βόρεια σύνορα της. Harvey A. *Οικονομική ανάπτυξη στο Βυζάντιο (900-1200)*, Αθήνα, 1997, 362. Στο εξής: Harvey, *Οικονομική ανάπτυξη*

³⁴² Ο στόλος ήταν πάντα σε δεύτερη θέση σε σχέση με το πεζικό στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Κατά τον 10^ο αιώνα ο στόλος που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη είναι ισχυρότερος από αυτόν των ναυτικών θεμάτων. Ensslin, *The Emperor*, 305.

ξένες πηγές είχε πολλά έσοδα,³⁴³ αλλά και πολλά έξοδα. Ένα μεγάλο μέρος των εξόδων φυσικά αποτελούσαν οι διεξαγωγές των πολέμων³⁴⁴ και ένα άλλο οι μισθοί των αξιωματούχων³⁴⁵ που υπηρετούσαν την αυτοκρατορία. Και μάλιστα η σχέση αυτή των αξιωματούχων με τον αυτοκράτορα και την υψηλή αυτοκρατορική διοίκηση είναι πολύ στενή, σε προσωπικό πολλές φορές επίπεδο, υποδηλώνοντας τον τρόπο που την εποχή αυτή αντιλαμβανόταν την συμμετοχική ευθύνη για τη διαχείριση της εξουσίας.³⁴⁶

Μπορεί ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς να είχε προκαλέσει το κοινό αίσθημα με την υπέρμετρη φορολόγηση, αλλά και ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής δεν αφήνει την οικονομική διαχείριση σε ελαστικές συνθήκες. Το 972 ή 973 δημιουργείται αυτοκρατορικό γραφείο, το «σέκρετον των οικιακών», το οποίο ουσιαστικά είναι ένα ειδικό ταμείο, υπό τον λογοθέτη του Γενικού. Είχε στην υπευθυνότητα του όλη την κρατική γη, από την οποία εισέπραττε το φόρο γης και το φόρο των αγροτών. Έλεγε επίσης την ειδική φορολογία από την υποχρεωτική εργασία προς το κράτος. Ακόμα ο γραμματέας αυτού του γραφείου (σέκρετου) ήταν υπεύθυνος για την είσπραξη των εσόδων από τις επαρχίες.³⁴⁷ Παρόλα αυτά όμως μετά την επιτυχή εκστρατεία με τους Ρως, θέλοντας ενδεχομένως να αισθανθούν τα επινίκια οι πολίτες της αυτοκρατορίας καταργεί έναν οικογενειακό, μικρής αξίας φόρο, τον λεγόμενο «καπνικόν»³⁴⁸ στον οποίο ήταν υπόχρεοι όλα τα νοικοκυριά της αυτοκρατορίας.

³⁴³ Τα τακτικά δημόσια έσοδα προερχόταν από την περιουσία του δημοσίου (βιοτεχνική, αγροτική, αστική) τους φόρους, τις έκτακτες εισφορές και τους δασμούς. Όμως και οι νικηφόροι πόλεμοι έφεραν πολλά έσοδα στα αυτοκρατορικά θησαυροφυλάκια. Σε τρεις τέτοιες ενδεικτικές περιπτώσεις αναφέρουμε, στη μεν πρώτη, τα λύτρα που πήρε ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής για αιχμαλωσίες όταν κατέλαβε το Εμέτ της Συρίας. Σε άλλη περίπτωση το 972 όταν ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής κατέλαβε την Μαρτυρούπολη οι κάτοικοι πρόσφεραν πλούσια δώρα σε χρυσό ασήμι και χρυσοκέντητα υφάσματα. Ενώ σε τρίτη περίπτωση από το θησαυροφυλάκιο της πόλης των Εκβάτανων ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής έλαβε ως δώρα από το πλούσιο χρηματοκιβώτιο της, 3.000.000 νομίσματα σε χρυσό και ασήμι, τα οποία παρουσίασε σε θρίαμβο στην Κωνσταντινούπολη. Andreades, Public Finances, 80. Laiou, Exchange and Trade, 715.

³⁴⁴ Όμως και η διπλωματική οδός δεν ήταν ανέξοδη, καθώς καταβαλλόταν μεγάλα ποσά για διατήρηση ειρήνης με διάφορους λαούς. Ensslin, The Emperor, 307

³⁴⁵ Οι μισθοί των αξιωματούχων αποτελούνταν από τρία μέρη. Το «σιτηρέσιον», δηλαδή προμήθειες, τη ρόγα (πληρωμή σε μετρητά) και προμήθεια ενδυμάτων μια φορά το χρόνο. Στους ανώτερους αξιωματούχους μάλιστα οι μισθοί καταβαλλόταν από τον ίδιο αυτοκράτορα, ενώ στους υπόλοιπους από τον παρακοιμώμενο. Andreades, Public Finances, 75.

³⁴⁶ Όπως περιγράφει ο Λιουμπράνδος, διατελώντας πρέσβης, πρώτη φορά στην Κωνσταντινούπολη επί Κωνσταντίνου Ζ΄, περιγράφει εντυπωσιασμένος ότι ο ίδιος ο αυτοκράτορας διένειμε τους μισθούς των ανώτερων αξιωματούχων. Ensslin, The Emperor, 287.

³⁴⁷ Η τελευταία αυτή αρμοδιότητα του γραμματέα του «σέκρετου των οικιακών» παραμένει ως τον 12^ο αιώνα. Oikonomides, Role, 1005.

³⁴⁸ « ἀφῆκεδὲ καὶ τοῖς ὑποφόροις πᾶσι τὸ λεγόμενον καπνικόν », Ο φόρος αυτός αναφέρεται στον Θεοφάνη, ως ένα τέλος που ισοδυναμούσε με 2 μιλιάρησια και είχε σκοπό την ενίσχυση ευαγών ιδρυμάτων (πληρώνονταν από πάροικους). Τον 10^ο αιώνα είναι ένας συμπληρωματικός φόρος που συντάσσεται με έναν άλλο φόρο τη συνώνη. Όπως αναφέρει η Χριστοφυλοπούλου Α. το διάστημα της μακεδονικής δυναστείας το φορολογικό βυζαντινό σύστημα εξακολουθεί να είναι περίπλοκο με

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είναι ένας αυτοκράτορας που ακολουθεί ένα συγκεντρωτικό μοντέλο στη διοίκηση και την οικονομία, με βάση τις συνθήκες εσωτερικές και εξωτερικές που επικρατούσαν μετά τα μέσα του 10^{ου} αιώνα, χωρίς όμως να επιδεικνύει τη σκληρότητα του προκατόχου του. Όπως θα δούμε και σε άλλους τομείς της διαχείρισης των διάφορων ζητημάτων της αυτοκρατορίας κυβερνά με διπλωματικές κινήσεις, ώστε να μην παρουσιάζεται άκαμπτος και να επιτυγχάνει τους στόχους του.

πλειάδα φόρων που εν τέλει βοηθούσαν τη συγκέντρωση του πλούτου σε πρόσωπα με δύναμη και κοινωνική προβολή, την Εκκλησία και τα μοναστήρια καθώς και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα. Οι πιο σημαντικοί, εκτός από τον καπνικό, φόροι που είναι σε ισχύ είναι ο δημόσιος κανών, η συνωνή, δημόσια και επήρειαι, αγγαρείαι, δικέρατον, εξόβολλον, συνήθειαι, ελατικόν, εννομιον. Ioannis Scylitzae, Synopsis, 311, ODB, 1105, Χριστοφιλοπούλου Α., Το Πολίτευμα και οι Θεσμοί της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1204 – Κράτος – Διοίκηση – Οικονομία – Κοινωνία, Αθήνα 2004, 327,328. Στο εξής: Χριστοφιλοπούλου, Πολίτευμα και Θεσμοί

II. Τα νομίσματα και τα αυτοκρατορικά μολυβδόβουλλα του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή), ως εκφραστές της αυτοκρατορικής εξουσίας

Τα νομίσματα (Παρ. 3) και τα αυτοκρατορικά μολυβδόβουλλα για κάθε αυτοκρατορική περίοδο εμπεριέχουν, πέραν του κύριου σκοπού χρήσης τους, ορισμένους ιδιαίτερους συμβολισμούς έκφρασης της αυτοκρατορικής εξουσίας.³⁴⁹ Αυτό αποτελεί μια συνειδητή πράξη ώστε να γίνονται σαφή κάποια μηνύματα που θέλει να επικοινωνήσει ο αυτοκράτορας τόσο με τους υπηκόους της αυτοκρατορίας, όσο και με τους λαούς που θα έρθουν σε επαφή με αυτά,³⁵⁰ τα επίσημα, τεκμήρια, που εκδίδονται και κυκλοφορούν με την υψηλή επιστασία, της εκάστοτε κρατικής αρχής και φυσικά εξυπηρετούν την πολιτική προπαγάνδα της εξουσίας.

Στην περίοδο της αυτοκρατορίας του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή υπάρχουν ορισμένες καινοτομίες στις κοπές χρυσών νομισμάτων και στις κοπές του χάλκινου νομίσματος (φόλλις).³⁵¹ Για τα χρυσά νομίσματα διατηρείται το «ιστάμενο» αλλά και παραμένει σε κυκλοφορία και το τεταρτηρό (Το οποίο είχε εισαχθεί επί Νικηφόρου Β΄ Φωκά).³⁵² Η διαφοροποίηση με τις προγενέστερες κοπές συνίσταται στους εικονογραφικούς τύπους των νομισμάτων που πέραν της όποιας καλλιτεχνικής τους ή αισθητικής τους αξίας³⁵³ έχουν και άλλους θρησκευτικούς³⁵⁴

³⁴⁹ Τα χρυσά νομίσματα δινόταν για τις δαπάνες του κράτους, αλλά μεγάλο μέρος από αυτά επέστρεφαν μέσω της φορολογίας στα αυτοκρατορικά ταμεία. Τα χάλκινα νομίσματα εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του εμπορίου και το κράτος δεν ενδιαφερόταν να τα ανακτήσει. Harvey, Οικονομική ανάπτυξη, 139

³⁵⁰ Το βυζαντινό νόμισμα ήταν ένα διεθνές νόμισμα εγκεκριμένης αξίας ως και την εποχή της δυναστείας των Κομνηνών, που ξεκίνησε η υποτίμηση των χρυσών νομισμάτων τα οποία είχαν λιγότερο βάρος σε χρυσό. Andreades, *The Economic Life*, 71.

³⁵¹ Η περίοδος της Μακεδονικής Δυναστείας χωρίζεται σε δύο φάσεις σχετικά με τη νομισματοκοπεία. Η πρώτη από το 867 ως το 969 και η δεύτερη από το 969 ως το 1081 (δηλαδή και την επόμενη αυτοκρατορική περίοδο). Βασικά στοιχεία αυτής της διάκρισης είναι η διατήρηση του τεταρτηρού από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, καθώς και η αντικατάσταση του φόλλεως, που είχε αυτοκρατορικά στοιχεία, με ανώνυμο φόλλι, που έφερε μόνο θρησκευτικούς εικονογραφικούς τύπους και θρησκευτικές επιγραφές. Grierson, *Byzantine Coins*, 191.

³⁵² Ιστάμενο είναι το χρυσό νόμισμα που έχει το κανονικό βάρος σε χρυσό, ενώ το τεταρτηρό υπολείπεται, στην πραγματικότητα αρκετά λιγότερο, από το ένα τέταρτο του ιστάμενου σε χρυσό. Ήταν φαινομενικά σχεδόν ίδια στην όψη, κάτι που άλλαξε επί Βασιλείου Β΄. Το ιστάμενο ζύγιζε 4,4 γρ. ενώ το τεταρτηρό ζύγιζε 4,1γρ. με 4,2γρ.. Έχουν βρεθεί μεμονωμένες κοπές 3.7 γρ. *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection - Volume 3 Leo III to Nicephorus III. 717–1081. Part 2: Basil I to Nicephorus III (867–1081)*, Grierson P. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 1993, 590. (Στο εξής: *Catalogue of the Byzantine Coins*). Grierson P., *Βυζαντινή Νομισματοκοπία, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2007*, 24–25. Στο εξής: Grierson, *Βυζαντινή Νομισματοκοπία*

³⁵³ Από καλλιτεχνικής άποψης τα θέματα χαρακτηρίζονται από τις φυσικές σωματικές αναλογίες στις φιγούρες, την επιτυχημένη απεικόνιση διακοσμητικών λεπτομερειών (π.χ. φορεσιά, αυτοκρατορικά διακριτικά και ρεγάλια, οι πτυχωσείς του μαφορίου της Παναγίας) και γενικότερα είναι μια μινιατούρα τελειότητας. Maladakis V., *The Coronation of the Emperor on Middle Byzantine*

και πολιτικούς συμβολισμούς.³⁵⁵ Η εισαγωγή του τεταρτηρού από τον Νικηφόρο Β' Φωκά είχε φέρει πληθωριστικά αποτελέσματα στην βυζαντινή οικονομία.³⁵⁶ Όμως γενικότερα το κράμα του χρυσού νομίσματος τον 10^ο αιώνα έχει μια σταθερή μείωση.³⁵⁷

Έτσι λοιπόν στις χρυσές κοπές στον εμπροσθότυπο εικονίζεται ο Χριστός «Παντοκράτωρ» και στον οπισθότυπο ο αυτοκράτορας Ιωάννης Α' Τζιμισκής με τη Θεοτόκο. Η διαφορά με τα προγενέστερα καλλιτεχνικά πρότυπα είναι ότι η Θεοτόκος βρίσκεται δεξιά και ο αυτοκράτορας αριστερά. Από δεξιά ευλογεί η Θεοτόκος το στέμμα και με το δεξί χέρι της το ακουμπά. Μια άλλη προσθήκη είναι το εμφανιζόμενο «χέρι του Θεού»³⁵⁸ που εικονίζεται στο νόμισμα σε αυτήν την όψη και ευλογεί και αυτό τον αυτοκράτορα. Επίσης ο αυτοκράτορας δεν κρατά πάντα έναν πατριαρχικό σταυρό, όπως συνηθιζόταν, αλλά άλλοτε κρατάει μια σφαίρα, με ή χωρίς παρουσία πατριαρχικού ή απλού σταυρού που καλύπτεται από τρίφυλλο.³⁵⁹ Τα σχέδια των νομισμάτων του Ιωάννη Α' Τζιμισκή στις χρυσές κοπές, είναι παραλλαγές του ίδιου θέματος.³⁶⁰ Ακόμα σημαντικό ρόλο στα νομίσματα αυτά παίζουν και οι κυκλικές επιγραφές που βρίσκονται στις δύο όψεις τους.³⁶¹ Ο Χριστός χαρακτηρίζεται ως «Βασιλεύς των Βασιλέων», αυτός που καθορίζει δηλαδή κάθε εξουσία. Ενώ στην επιγραφή που συνοδεύει τη Θεοτόκο και τον αυτοκράτορα, γίνεται επίκληση σε αυτή να βοηθήσει τον δεσπότη (αυτοκράτορα) Ιωάννη, στο έργο του, που ασφαλώς είναι η ευδόκιμη διαχείριση της αυτοκρατορίας. Αυτή η

Coinage: a Case of Christian Political Theology (10th-MID 11th C.), *Numismatic, Sphragistic and Epigraphic Contributions to the History of the Black Sea Coast. International Conference in memory of Dr. Milko Mirchev*, Varna 2002, 346, 347. Στο εξής: Maladakis, *The Coronation*

³⁵⁴ Ο Σκυλίτζης θεωρεί (ειδικότερα για τον φόλλη) πως σκοπός του Ιωάννη Α' Τζιμισκή ήταν να υμνήσει τα Θεία δείχνοντας μια προσήλωση σε αυτό. *Catalogue of the Byzantine Coins*, 589.

³⁵⁵ Στις χρυσές κοπές απουσιάζουν οι μορφές των νόμιμων διαδόχων και συναυτοκρατόρων Βασιλείου Β' και Κωνσταντίνου Η' (γιων του Ρωμανού Β') και εικονίζεται μόνο ως ανθρώπινη μορφή ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής. Grierson, *Byzantine Coins*, 191-198. Κορυφαίες μορφές μεταξύ των μακεδόνων αυτοκρατόρων επέλεξαν να επιδεικνύονται στεφανωμένοι από ιερές μορφές σε έργα τέχνης. Έχουμε μια πρώιμη μεταφορική εγκωμίαση, η οποία δίπλα-δίπλα με την ήδη δημοφιλή κειμενική εγκωμίαση, αποτύπωσε τις αρχές στις οποίες βασιζόταν η αυτοκρατορική προπαγάνδα. Ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής είναι ο αυτοκράτορας μετά τον Αλέξανδρο Α' που στα χρυσά νομίσματα επιλέγει τη στέψη από ιερές μορφές. Έτσι μέσω της νομισματικής προπαγάνδας εκμεταλλεύεται το θρησκευτικό αίσθημα των ανθρώπων της αυτοκρατορίας του. Maladakis, *The Coronation*, 344, 346

³⁵⁶ Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 60

³⁵⁷ Το κράμα του χρυσού νομίσματος άρχισε να υποχωρεί από τον μέσο όρο του 97% τον 9^ο αιώνα, στο 95% την περίοδο 920-969, στο 94% στην αυτοκρατορία του Ιωάννη Α' Τζιμισκή (969-976) και τελικά να φτάνει το 92,1% το 1001. Laiou - Morrisson, *Byzantine Economy*, 88.

³⁵⁸ «Manus Dei». Fugé, *Nomismata*, 41-42.

³⁵⁹ Και εδώ συναντούμε διάφορους τύπους αναφορικά με τα μήκη των κεραιών του σταυρού όπως και με τις επιγραφές που υπήρχαν στο νόμισμα ολόκληρες ή συντομογραφικές. *Catalogue of the Byzantine Coins*, 588.

³⁶⁰ Grierson, *Byzantine Coins*, 198.

³⁶¹ «ΙΗΣΧΙΣΡΕΧΡΕΓΝΑΤΟΜ», η επιγραφή για τον Χριστό στον εμπροσθότυπο. «ΘΕΟΤΟΚΟCΒΟΗΘ ΙΩΔΕC ΜΘ» η επιγραφή στον οπισθότυπο για την επίκληση του αυτοκράτορα Ιωάννη Α' Τζιμισκή στη Θεοτόκο. Fugé, *Nomismata*, 100.

παράσταση αποτελεί μια αισθητή διαφοροποίηση της απολαβής προστασίας, ευλογίας και εκλογής του αυτοκράτορα από τη «Θεία πρόνοια».³⁶²

Στα χρυσά νομίσματα³⁶³ δεν συμπεριλαμβάνονται όπως είπαμε καθόλου οι συναυτοκράτορες Βασίλειος Β΄ και Κωνσταντίνος Η΄. Αλλά όπως και ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς,³⁶⁴ έτσι και ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, ίσως μη θέλοντας να προκαλέσουν το κοινό αίσθημα, υπέρ της συνέχισης της δυναστείας, δεν απεικονίζονται εντελώς μόνοι τους στον οπισθότυπο. Δε θέλουν όμως από την άλλη, να υπενθυμίζουν ότι οι φυσικοί συνεχιστές είναι ο Βασίλειος Β΄³⁶⁵ και ο Κωνσταντίνος Η΄ και έτσι τοποθετούν, στο χρυσό νόμισμα παραπλεύρως τους, τη Θεοτόκο.

Ένα άλλο στοιχείο που μπορεί να του αποδώσει κάποιος πολιτικά χαρακτηριστικά είναι η συνεχής αντικατάσταση λατινικών γραμμάτων με ελληνικά γράμματα και με έννοιες που εκφράζουν στην ελληνική γλώσσα την αυτοκρατορική εξουσία³⁶⁶ στις επιγραφές των νομισμάτων, με συνεχή αντικατάσταση των λατινικών χαρακτήρων.³⁶⁷ Ουσιαστικά τα νομίσματα δηλώνουν το κυρίαρχο πολιτιστικό στοιχείο που είναι ο ελληνισμός, εντός της αυτοκρατορίας. Τα μηνύματα που προκύπτουν από τις επιγραφές των νομισμάτων πρέπει να είναι κατανοητά και με άμεσο περιεχόμενο, από τον πληθυσμό της αυτοκρατορίας. Επίσης σημαντικό είναι ότι οι χρυσές κοπές γίνονται επί το πλείστον σε νομισματοκοπεία της Κωνσταντινούπολης.³⁶⁸ Είναι ίσως και αυτό ένδειξη, προσπάθειας της κεντρικής

³⁶² Fuego, *Nomismata*, 120-121.

³⁶³ Έχουν βρεθεί 4 σειρές(τάξεις) χρυσών κοπών, του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, αποτελούμενη από 726 νομίσματα. Fuego, *Nomismata*, 115.

³⁶⁴ Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς, στις χρυσές κοπές ως το 965 εμφανίζεται στον οπισθότυπο με τον Βασίλειο ως συναυτοκράτορα. Στις επόμενες όμως κοπές εικονίζεται με τη Θεοτόκο στα αριστερά του. Δεν εμφανίζεται όμως ο Βασίλειος, ούτε στο μιλιάρησιον ούτε στον φόλλι. *Catalogue of the Byzantine Coins*, 580.

³⁶⁵ Μετά τον Λέοντα Γ΄(717-741), μόνο ο Αλέξανδρος (912-913) και ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής δεν περιλαμβάνουν συναυτοκράτορες στα νομίσματα. Fuego, *Nomismata*, 115.

³⁶⁶ Η αρχαιότερη ελληνική επιγραφή που εμφανίζεται στα νομίσματα είναι η φράση «en touto nika» (Εν τούτῳ νικά) στους πρώτους φόλλεις του αυτοκράτορα Κώνστα Β΄ (641-668). Η πλήρης αντικατάσταση των λατινικών από τα ελληνικά ολοκληρώνεται στα μέσα του 11^{ου} αιώνα. Το διάστημα αυτό σταδιακά αλλάζει η φωνολογική έκφραση και σημασία κάποιων γραμμάτων, όπως το "C" που άλλοτε έχει την έκφραση του "K" και άλλοτε του "S". Ενώ διαφοροποιείται και ο τύπος για το αυτοκρατορικό αξίωμα. Έτσι από το DN (*Dominus noster*, «Ο Κύριός μας») στα μέσα του τέταρτου αιώνα και το PF (*Pius Felix*, «ευσεβής, τυχερός») ή PP (*Perpetuus*, «αιώνιο»). Αυτά αντικαθίστανται από το PAMVLT (*per annos multos*, "για πολλά χρόνια") και ακολουθεί το AVG. Οι σημασίες των όρων αυτών δεν ήταν κατανοητές για τους Βυζαντινούς και από τον 8^ο αιώνα ο όρος «*augustus*» αντικαθίσταται από τους ελληνικούς «δεσπότης», «βασιλεύς» ή «αυτοκράτορας». Αυτά συνήθως συνοδεύονται από τις θεολογικές φράσεις «*doulos Christou*», «*eusebes*», «έν Χριστῷ», «έν Θεῷ». Οι θρησκευτικοί τύποι από τον ένατο αιώνα και μετά συνοδεύονται από επιγραφές, στην αρχή στα λατινικά (π.χ. IHS XPS REX REGNANTIVM «Ιησούς Χριστός, βασιλιάς αυτών που κυβερνούν»), αλλά αργότερα εξ ολοκλήρου στα ελληνικά. Grierson P., *Βυζαντινή Νομισματοκοπία*, 38-41.

³⁶⁷ Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής στο θέμα αυτό συνεχίζει την πολιτική του Νικηφόρου Β΄ Φωκά που χρησιμοποιεί πολλά ελληνικά γράμματα, στις επιγραφές των νομισμάτων. *Catalogue of the Byzantine Coins*, 581.

³⁶⁸ Grierson, *Byzantine Coins*, 193.

εξουσίας να ελέγχει το σημαντικότερο εργαλείο της οικονομίας που είναι το χρυσό νόμισμα, ώστε αυτό να είναι εγγύηση μιας συνολικής διαχείρισης των δημοσιονομικών θεμάτων με κρατική ευθύνη και εγκυρότητα.

Σχετικά με τις χάλκινες κοπές την περίοδο αυτή από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και ως τον Ισαάκιο Α΄ κόβονται χάλκινα νομίσματα (φόλλεις) που δεν έχουν τη μορφή του αυτοκράτορα στον εμπροσθότυπο, αλλά αντικαθίστανται με παράσταση συνήθως του Χριστού, κάποιες φορές και της Θεοτόκου ή έναν σταυρό με σχετικά σύμβολα και στην άλλη όψη μια θρησκευτική παράσταση ή έναν σταυρό και μια επιγραφή «**ΙΗΣΥΣ ΧΡΙΣΤΥΣ ΒΑΣΙΛΕΥ ΒΑΣΙΛΕΥ**»³⁶⁹ (Ιησούς Χρηστός βασιλιάς των βασιλευόντων) ή συντομογραφικά **ΙΣ ΧΣ**. Οι σειρές αυτές χάλκινων κοπών ονομάστηκαν «ανώνυμοι φόλλεις». ³⁷⁰ Αυτές οι κοπές των χάλκινων νομισμάτων,³⁷¹ που δεν έχουν αυτοκρατορικά στοιχεία αλλά διανθίζονται μόνο με χριστιανικά σύμβολα, αποτελούν και μια προσπάθεια να ενισχυθεί το χριστιανικό θρησκευτικό δόγμα στις ανατολικές επαρχίες σε αντιδιαστολή με το συνυπάρχον μουσουλμανικό.³⁷²

Το «μiliarήσιον», που είναι το αργυρό νόμισμα,³⁷³ διατηρήθηκε επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, με ελάχιστες εικονογραφικές διαφορές από αυτό του Νικηφόρου Β΄ Φωκά.³⁷⁴ Ο τύπος του είναι εξαιρετικά ομοιόμορφος, με μικρές ποικιλίες στολιδιών.

Μεγάλη ομοιότητα με τα χρυσά νομίσματα έχουν τα αυτοκρατορικά μολυβδοβούλλα³⁷⁵ του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή σχετικά με τα εικονογραφικά τους θέματα και σύμβολα. Σε έναν τύπο (από τα διασωθέντα μολυβδόβουλλα) στη μια όψη είναι ο Χριστός, γενειοφόρος, Παντοκράτωρ,³⁷⁶ κρατώντας το βιβλίο του Ευαγγελίου (το οποίο έχει τον δικό του θεολογικό συμβολισμό καθώς περιέχει την

³⁶⁹ Grierson, Byzantine Coins, 204.

³⁷⁰ Grierson, Βυζαντινή Νομισματοκοπία, 38.

³⁷¹ Αποτελούνται από μια ακολουθία 11 σειρών (τάξεων). Grierson, Byzantine Coins, 204.

³⁷² Η κυκλοφορία των «ανώνυμων» φόλλεων σήμερα είναι αδιαμφισβήτητο ότι εισήχθη επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και ξεκίνησε το 970. Grierson, Byzantine Coins, 204

³⁷³ Ζύγιζε γύρω στα 3γρ. (Τα πιο καλοδιατηρημένα σήμερα φτάνουν τα 3,3 γρ, ενώ υπάρχουν και άλλα που ζυγίζουν 2,5γρ.). Catalogue of the Byzantine Coins, 590.

³⁷⁴ Επί παραδείγματι η προτομή του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή είναι σε κυκλικό μετάλλιο, αντί για τετράφυλλο που ήταν του Ν. Φωκά και είναι εστιασμένη στο κέντρο του νομίσματος. Catalogue of the Byzantine Coins, 590.

³⁷⁵ Τα πορτρέτα των αυτοκρατόρων που απεικονίζονται στη μία όψη των σφραγίδων παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα με αυτά που εμφανίζονται στα νομίσματα. Η άλλη όψη της σφραγίδας, ωστόσο, είναι συχνά διαφορετική από τα νομίσματα, ειδικά στην επιλογή θρησκευτικών εικόνων.

Οι αυτοκρατορικές σφραγίδες μπορούν να χωριστούν στις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες:

(α) Χρυσόβουλλα

(β) Ασημένιες βούλες

(γ) Μολυβδόβουλλα

(δ) Σφραγίδες κεριού

Zacos G. – Vegliery A., Byzantine Lead Seals 1.1, Benteli, Basel 1972, .3.

³⁷⁶ Ο Χριστός παρουσιάζεται στις σφραγίδες σε ώριμη μορφή μετά από τις σφραγίδες του Μιχαήλ Γ΄. Catalogue of Byzantine Seals, 3.

πεμπτουσία της διδασκαλίας της χριστιανικής πίστης) και την αναγνωριστική κυκλική επιγραφή «ΙΗΣΧΡΣΡΕΧΡΕΣΝΑΝΤΙΗ Ψ ».³⁷⁷ Σε άλλο μολυβδόβουλλο³⁷⁸ του Ιωάννη Α' Τζιμισκή (στην οποία ο αυτοκράτορας δεν εμφανίζεται με τη Θεοτόκο), ταυτόχρονα με την κυκλική επιγραφή, υπάρχει και η συντομογραφία για τον Χριστό « $\overline{\text{IC}}\text{-}\overline{\text{XC}}$ ».³⁷⁹ Εκτός από το αμέσως προηγούμενο μολυβδόβουλλο³⁸⁰ στο οποίο αναφερθήκαμε, όπως και στα χρυσά νομίσματα, ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής εικονίζεται με τη Θεοτόκο. Ο αυτοκράτορας ευρισκόμενος σε ημιμήκη απεικόνιση (προτομής), φορά στέμμα με σταυρό, πολυτελή λώρο και κρατά μακρύ πατριαρχικό σταυρό. Δεξιά του σε ανάλογη μετωπική θέση η Θεοτόκος που ευλογεί το στέμμα. Ενώ και στο μολυβδόβουλλο εμφανίζεται το χέρι του Θεού (manus Dei). Η παράσταση ολοκληρώνεται με κυκλική επιγραφή:

«[ΘΕΟΤΟC-ΒΟΗΙΩΔΕC]».³⁸¹

Θεωρώ ότι όλες αυτές οι παραστάσεις με σχεδόν πανομοιότυπη εκδοχή στα νομίσματα και τα μολυβδόβουλλα, τόσο στους εικονογραφικούς τύπους, όσο και στις επιγραφές, προδιαθέτουν τους χρήστες ή αποδέκτες τους, για τη φιλοσοφία του τρόπου διαχείρισης της εξουσίας από τον συγκεκριμένο αυτοκράτορα. Ο οποίος πορεύεται με απόλυτη πίστη προς τα Θεία τα οποία εξυμνεί ποικιλοτρόπως, καθώς έχει τη Θεία συναίνεση, μέριμνα και προστασία. Σε αυτή την πορεία όμως είναι ο απόλυτος και αδιαμφισβήτητος άρχων.

³⁷⁷ Βλέπε μολυβδόβουλλα (66.1). Catalogue of Byzantine Seals, 105.

³⁷⁸ Βλέπε μολυβδόβουλλα(67). Catalogue of Byzantine Seals, 106.

³⁷⁹ Η συντομογραφία IC XC είναι και αυτή μια καινοτομία της απόδοσης των «nomina sacra», αρχικά στα μολυβδόβουλλα (από το 945) και επί Ιωάννη Α' Τζιμισκή στα χρυσά νομίσματα και στους ανώνυμους φύλλεις. Είναι μια επιρροή από την απόδοση των θείων ονομάτων από τη μετάφραση της Βίβλου στα Ελληνικά. Fuego, Nomismata, 125.

³⁸⁰ Στο μολυβδόβουλλο αυτό (67), στον οπισθότυπο που ο αυτοκράτορας εμφανίζεται μόνος υπάρχει η επιγραφή: «+ΙΩΑΝΝΗΝΕΙΧΩΑΝΤΟΚΡΩ Ψ », το οποίο μεταγράφεται Ιωανν(ης) έη Χ(ριστ)ῶ αὐτο<κ>ράτ(ωρ) Ρωμ(αίων). Catalogue of Byzantine Seals, 104.

³⁸¹ Στη συγκεκριμένη επιγραφή αυτού του μολυβδόβουλλου λείπει το [Θ] από το ΘΕΟΤΟC. Η διαφορά με τα χρυσά νομίσματα είναι ότι η Θεοτόκος εδώ συνοδεύεται και από την συντομογραφική επιγραφή (πάνω από το κεφάλι της) ΜΘ, δηλαδή Μήτηρ Θεού. βλ. μολυβδόβουλλο (66.1). Catalogue of Byzantine Seals, 105.

Κεφάλαιο 6ο

Ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής) και η ορθόδοξη χριστιανική πίστη

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία, εν τη γενέσει της, είναι απόλυτα συνυφασμένη με την χριστιανική πίστη και μάλιστα αυτή που μέσα από τις Οικουμενικές συνόδους στην πάροδο των αιώνων ονομάστηκε «ορθόδοξη». Η σχέση δε των αυτοκρατόρων με τη χριστιανική πίστη είναι κάτι περισσότερο από καταλυτική καθώς συμμετέχουν ενεργά στη θεμελίωση και την εξέλιξη του «ορθόδοξου» δόγματος.³⁸²

Αναγνωρίζοταν λοιπόν πως ο αυτοκράτορας είχε μια ιερή φύση που τον εξίσωνε με τους επισκόπους, το οποίο εκφραζόταν και με μια σειρά τελετουργικών που συνέβαιναν ακόμα και εντός του ιερού.³⁸³ Επίσης ο αυτοκράτορας είχε δικαστική δικαιοδοσία επί της Εκκλησίας, επικύρωνε συνόδους, αποφάσεις και εκκλησιαστικούς κανόνες, όριζε ή έπαυε ιεράρχες, ενώ διόριζε ή έπαυε και τους πατριάρχες.³⁸⁴

Σε αυτό το πλαίσιο έπρεπε να λειτουργήσει και ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, έχοντας ίσως σχετικά ως βαρίδιο τη δολοφονία του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Φαινομενικά σέβεται την Εκκλησία και τον πατριάρχη Πολύευκτο όταν πηγαίνοντας στην Αγία Σοφία να στεφθεί αυτοκράτορας, αμέσως μετά τη δολοφονία, αποδέχεται την άρνηση του ιερατείου και ικανοποιεί τους όρους που του τίθενται.³⁸⁵ Έτσι στέφεται τελικά αυτοκράτορας τα Χριστούγεννα³⁸⁶ του 969, ακολουθώντας τη διαδικασία που προβλεπόταν από το τυπικό της θρησκευτικό-κοσμικής ενθρόνισης.

³⁸² Runciman S., Η Βυζαντινή Θεοκρατία, Δόμος, Αθήνα 1982. Στο εξής: Runciman, Βυζαντινή Θεοκρατία

³⁸³ Όπως η θεία μετάληψη εντός του ιερού, ειδικά την ημέρα της ενθρόνισης. Dagron G., *Emperor and Priest - The Imperial Office in Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, 306. Στο εξής: Dagron, *Emperor and Priest*

³⁸⁴ Με τον κανόνα 17 της Συνόδου της Χαλκιδόνας(451) και τον κανόνα 38 της «Εν Τρούλω Σύνοδο» (Πενθέκτης, 692), ουσιαστικά γινόταν αποδεκτή η αναμόρφωση της εκκλησιαστικής γεωγραφίας από τον εκάστοτε αυτοκράτορα, καθώς η εκκλησιαστική ιεραρχία, ήταν προσαρμοσμένη στην κοσμική διοικητική ιεραρχία. Dagron, *Emperor and Priest*, 308.

³⁸⁵ Για να αναλάβει την εξουσία ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής αναζητά τη συναίνεση και τη βοήθεια του πατριάρχη και δε θέλει να έρθει σε ρήξη με αυτόν, στη βάση της αρχής ότι «Εκκλησία και κράτος πρέπει να συνεργάζονται με ενότητα». Hussey J. M., *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford University Press, Oxford 1990, 113. Στο εξής: Hussey, *Orthodox Church*

³⁸⁶ Μετά την εικονοκλαστική περίοδο οι αυτοκράτορες επιδίωκαν η στέψη να γίνεται στην Αγία Σοφία σε μια από τις εορτές του Χριστού ή Κυριακή. Dagron, *Emperor and Priest*, 308.

Ένα από τα πρώτα θέματα που ασχολείται ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είναι η πλήρωση της χηρεύσας θέσης του πατριάρχη Αντιοχείας, που κατείχε ο Πατριάρχης Χριστόφορος³⁸⁷ (960-967), ο οποίος είχε δολοφονηθεί από κάποιο Σαρακηνό. Το πατριαρχείο Αντιοχείας ήταν από τις πρώτες Εκκλησίες στην ιστορία του χριστιανισμού με πρώτο επίσκοπο τον απόστολο Πέτρο, ενώ στη συνέχεια αποτέλεσε και την εστία των εξορμήσεων του αποστόλου Παύλου. Η ιστορική διαδρομή αυτού του πολύπαθου πατριαρχείου περνά μέσα από τις μεγάλες έριδες των αιρέσεων που έφθναν μέχρι και τον 10^ο αιώνα. Σε αυτές είχε προστεθεί από τον 8^ο αιώνα και η αραβική κατάληψη του και η πίεση που δεχόταν από το μουσουλμανικό στοιχείο. Επειδή οι Άραβες θεωρούν πως οι χριστιανοί θα έχουν σχέσεις με τη βυζαντινή αυτοκρατορία είναι πολύ επιφυλακτικοί απέναντί τους και απαγόρευαν στον πατριάρχη να μεταβαίνει σε βυζαντινά εδάφη καθώς και να συμμετέχει σε Συνόδους.³⁸⁸ Η ανάγκη λοιπόν να γίνει η ανάδειξη πατριάρχη³⁸⁹ στην περιοχή αυτή, που πλέον ήταν βυζαντινή, με κυρίαρχο όμως το μουσουλμανικό στοιχείο και το μονοφυσικό χριστιανικό δόγμα και να βοηθηθεί και ενισχυθεί η χριστιανική ορθόδοξη πίστη και επικουρικά η βυζαντινή κυριαρχία, είναι αδήριτη. Για το σκοπό αυτό επιλέγεται από τον αυτοκράτορα ένας μοναχός που είχε διαγάγει με συνέπεια ασκητικό βίο ο Θεόδωρος³⁹⁰ (970-976), οποίος χειροτονήθηκε από τον Πολύευκτο στις 23 Ιανουαρίου 970.³⁹¹ Προφανώς αυτή η επιλογή δεν θα μπορούσε

³⁸⁷ Για πατριάρχη Αντιοχείας Χριστόφορο βλ. PMBZ II, 768-770 (b. 1, #21277)

³⁸⁸ McGuckin J. A., Antioch, Patriarchate of, *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, McGuckin J. A. (ed), United Kingdom, 2011, 34-37

³⁸⁹ Ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς όταν απελευθερώθηκε η Αντιόχεια, όρισε πατριάρχη τον Ευστράτιο, ο οποίος ήταν επίσκοπος Φλαβίας, που πνευματικά ανήκε στην Ανάζαρβο, η οποία με τη σειρά της ανήκε στο πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης. Μαζί με τον Ευστράτιο αποσπά και την εν λόγω επισκοπή στο πατριαρχείο Αντιοχείας έτσι ώστε να νιώθουν οι πιστοί και ο τοπικός κλήρος ότι ο νέος πατριάρχης θα είναι ένας δικός τους άνθρωπος. Ο Ευστράτιος φαίνεται πως από τον Νοέμβριο ή τουλάχιστον αρχές Δεκεμβρίου είχε αναλάβει καθήκοντα πατριάρχη, χωρίς όμως επίσημα να χειροτονηθεί. Η αλλαγή όμως αυτοκρατορικής εξουσίας έφερε αλλαγή και στον πατριαρχικό θρόνο του πατριαρχείου Αντιοχείας. Ο Ευστράτιος αν και με αυτοκρατορική διαταγή ανέλαβε καθήκοντα στον ύψιστο βαθμό της ιεραρχίας, δεν συμπεριλαμβάνεται στους καταλόγους των πατριαρχών Αντιοχείας, ενδεχομένως διότι δεν είχαν προλάβει να γίνουν οι επίσημες διαδικασίες χειροτονίας του και έκδοσης αυτοκρατορικού χρυσόβουλλου. Grumel, *Le patriarcat et les patriarches d'Antioche sous la seconde domination byzantine* (969-1084), *Echos D' Orient* 33 (1934), 129-147. 129-133. Στο εξής: Grumel, *Le patriarcat*

³⁹⁰ Ο Θεόδωρος την περίοδο αυτή ήταν ηγούμενος της μονής «κυρού Αντωνίου» στο Αρμενιακό θέμα. Όπως μαρτυρεί ο Νίκων ο Μαυρορείτης (11^{ος} αι.) ο αυτοκράτορας Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής με χρυσόβουλλο αναγνώριζε για το πατριαρχείο Αντιοχείας όλες τις περιοχές που είχε στη δικαιοδοσία του πριν από την προηγούμενη κατάσταση της κατάληψής του από τους Άραβες. Επίσης παραχώρησε ως «ενδιαίτημα» για τους πατριάρχες Αντιοχείας τη μονή της Θεοτόκου των Οδηγών στην Κωνσταντινούπολη. Ενώ και ο πατριάρχης Κωνσταντινούπολης εξέδωσε «προτρεπτικό έγγραφο» με το οποίο παραχωρούσε στον εκάστοτε πατριάρχη Αντιοχείας το δικαίωμα λειτουργίας, χειροτονίας και μνημόνευσης στα εντός Κωνσταντινουπόλεως μετόχια του πατριαρχείου. . Grumel, *Le patriarcat*, 133, 134. Επίσης για πατριάρχη Αντιοχείας Θεόδωρο Β΄ βλ. PMBZ II, 369-372 (b. 6, #27759)

³⁹¹ Αυτή η ημερομηνία χειροτονίας αναφέρεται μόνο από τον Υαγθα Αντιοχείας και στην οποία συμφωνεί ο Grumel, ενώ ο Schlumberger θεωρεί ως επικρατέστερη ημερομηνία την 8^η Ιανουαρίου 970. Grumel, *Le patriarcat*, 133, 134, , Schlumberger, *Βυζαντινή Εποποιία*, 40-41.

να αμφισβητηθεί από την ιεραρχία, καθώς οι δυσκολίες που υπήρχαν, όπως προαναφέρθηκε στην περιοχή δεν θα ήταν ελκυστικές για τους ιεράρχες. Επίσης ο συγκεκριμένος ασκητής πληρούσε την πνευματικότητα που απαιτούσε η κατάσταση και αυτό αποφάνθηκε και η αρχιερατική σύνοδος στην οποία παρουσιάστηκε από τον αυτοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη. Σίγουρα ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είχε επαφές με μοναστικούς κύκλους της περιοχής, από τη μακροχρόνια παρουσία του στην Ανατολή, ως ανώτερος αξιωματικός του βυζαντινού στρατού. Στο πλαίσιο αυτό, της ενίσχυσης του ορθόδοξου χριστιανικού δόγματος στην περιοχή του πατριαρχείου Αντιοχείας, το 975 με παραίνεση του πατριάρχη Θεόδωρου, μετακινεί (όπως αναφέρθηκε και στο κεφ. 3) μεγάλο αριθμό κατοίκων που είχαν ασπαστεί την Παυλικιανή διδασκαλία³⁹² στη Φιλιππούπολη. Σκοπός λοιπόν ήταν η τοπική Εκκλησία της Αντιοχείας να μην κλονίζεται από αυτή τη χριστιανική μερίδα και ταυτόχρονα να προστατευθεί η αυτοκρατορία από το βουλγαρικό στοιχείο. Σίγουρα ο στόχος του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή είναι να αποκτήσει το εν λόγω πατριαρχείο την παλαιά του πνευματική αίγλη που θα απηχούσε, προς όφελος της αυτοκρατορίας, στο πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον της περιοχής.

Βέβαια σε νεοαποκτηθείσες περιοχές, που είχαν ερημώσει από τις πολεμικές επιχειρήσεις και τις προσφυγικές μετακινήσεις και που δεν υπήρχαν επιλογές για ενίσχυση του ορθόδοξου χριστιανικού στοιχείου, επιλέγεται και από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, η πρακτική του «μη χείρον βέλτιστον». Αυτή ήταν η τοποθέτηση πληθυσμών που ήταν Ιακωβίτες και γενικότερα μονοφυσίτες, οι οποίοι το πρότερο διάστημα ήταν διασκορπισμένοι και απομονωμένοι σε διάφορα μέρη της Μικράς Ασίας.³⁹³ Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής αντιλαμβάνεται ότι στις περιοχές αυτές που θα μοιραζόταν ένας κόσμος με επίκεντρο τη χριστιανική πίστη (σε όποιο δόγμα και αν αυτή εκφραζόταν) θα περιελάμβανε Άραβες, Σύριους, Αρμένιους, Έλληνες.

³⁹² Η Παυλικιανή διδασκαλία που σχετίζεται με ερμηνεία των διδαχών του αποστόλου Παύλου, έχει τις αρχές της στα μέσα του 7^{ου} αιώνα και βρίσκει απήχηση σε βυζαντινά εδάφη της Ανατολής, των Βαλκανίων και της Αρμενίας, καθώς οι πιστοί της δείχνουν ιδιαίτερο ζήλο για την διάδοσή της πίστης τους, με ιεραποστολικές δράσεις. Τους επόμενους αιώνες ύστερα και από διωγμούς Βυζαντινών αυτοκρατόρων βρίσκονται πληθυσμοί τους σε αραβικά εδάφη. Αφού ιδρύουν εκεί Παυλικιανές Εκκλησίες πολεμούν με ηγέτη τον Χρυσόχειρα στο πλευρό των Αράβων τους Βυζαντινούς. Στα τέλη του 9^{ου} αιώνα με ηγέτη τους πλέον τον γαμπρό του τελευταίου, τον Διακονίτζη και την παρέμβαση του Λέοντα ΣΤ΄ ασπάζονται φαινομενικά την ορθοδοξία, με επιφυλάξεις για την πίστη τους και έναντι της βυζαντινής αυτοκρατορίας και του βυζαντινού αυτοκράτορα. Για τη μετακίνηση των Παυλικιανών στη Φιλιππούπολη και την ευρύτερη περιοχή, γίνεται λόγος για 200.000 περίπου ανθρώπους. Ένας αριθμός που φαίνεται κάπως υπερβολικός, αλλά είναι ενδεικτικός μιας σημαντικής πληθυσμιακής ύπαρξης Παυλικιανών στις περιοχές που είχε δικαιοδοσία το πατριαρχείο Αντιοχείας. Seyfeli C., Byzantine Paulicians - Beliefs and Practices, *ULUM* 3/1 (2020), 45-68. Ο Μπαρτικιάν όμως υποστηρίζει ότι οι μεταφερθέντες πληθυσμοί στη Φιλιππούπολη δεν ήταν μόνο Αρμένιοι Παυλικιανοί, αλλά και Αρμένιοι Θονδρακίτες (αιρετικό κίνημα που σκοπό είχε την απελευθέρωση από ξένους εισβολείς), Μπαρτικιάν, Αρμενοβυζαντινά, 21

³⁹³ Αυτή η ευνοϊκή στάση στην ετεροδοξία που επεδείκνυαν, από πολιτική ανάγκη, οι αυτοκράτορες, ένας εκ των οποίων και ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, δυσαρεστούσε τους πιστούς στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και τοπικούς ορθόδοξους πληθυσμούς. Hussey, Orthodox Church, 115-116.

Αυτή η νέα θρησκευτική μορφολογία, υποχρεωτικά ξεπερνούσε την κωνσταντινοπολίτικη δογματική ορθοδοξία και ήταν διατεθειμένος να επιδείξει την απαραίτητη θεολογική ανεκτικότητα, ώστε να ενισχύεται στα νέα σύνορα η βυζαντινή επιρροή και η αυτοκρατορική εξουσία.³⁹⁴

Πολύ σύντομα όμως, μετά την ενθρόνιση του Πατριάρχη Αντιόχειας ο αυτοκράτορας, μετά τον θάνατο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Πολύευκτου στις 28 Ιανουαρίου 970, επιλέγει ο ίδιος³⁹⁵ πάλι έναν άσημο σχετικά μοναχό που μόναζε στην Βιθυνία, τον Βασίλειο Σκαμανδρηνό³⁹⁶ και τον στέφει πατριάρχη Κωνσταντινούπολης στις 13 Φεβρουαρίου 970. Κατά την ενθρόνιση του νέου πατριάρχη δίνει το στίγμα του με ομιλία για τον τρόπο που συμπορεύονται ιεροσύνη και κοσμική εξουσία³⁹⁷ και το προβάδισμα που έχει η πρώτη, υπό την Θεία βούληση. Όμως αυτή η επιλογή ενός ευσεβούς και απλού μοναχού δεν είχε την εξέλιξη που θα επιθυμούσε ο αυτοκράτορας, δηλαδή την πλήρη αφοσίωση και υποταγή σε αυτόν. Έτσι, αν και βρήκε σθεναρή αντίσταση από τον προκαθήμενο της Εκκλησίας³⁹⁸ τον Βασίλειο Α΄ (970-973), τον εξορίζει τελικά σε μονή που είχε φτιάξει ο ίδιος και μετά από ένα μικρό κενό διάστημα,³⁹⁹ λίγων μηνών ανεβάζει στον πατριαρχικό θρόνο τον Αντώνιο Γ΄ τον Στουδίτη (973-978).⁴⁰⁰

³⁹⁴ Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής ελευθερώνει από την Κωνσταντινούπολη Ιακωβίτες επισκόπους, που το προηγούμενο διάστημα είχε φυλακίσει ο Νικηφόρος Β΄ Φωκάς και τους στέλνει στη Μελιτίνη. Whitton, *The Making*, 356.

³⁹⁵ Η συνήθης διαδικασία ήταν μεταξύ τριών υποψηφίων που προτεινόταν από τη σύνοδο ο αυτοκράτορας να επιλέξει έναν από αυτούς, χωρίς αυτό να είναι δεσμευτικό, κάτι το οποίο φαίνεται να συνέβη και εδώ, αφού η επιλογή του αυτοκράτορα μάλλον δεν περιλαμβανόταν σε αυτή που προτάθηκε, αν προτάθηκε, από τη σύνοδο. Dagron, *Emperor and Priest*, 309.

³⁹⁶ Για τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βασίλειο Α΄ Σκαμανδρηνό βλ. PMBZ II, 624-625 (b. 1, #20983)

³⁹⁷ Στην περίφημη ομιλία, όπως μαρτυρείται από τον Λέοντα τον Διάκονο, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής κάνει λόγο για δύο αρχές την ιεροσύνη και τη βασιλεία, που εκπορεύονται από την υπέρτατη Θεϊκή. Και αφού δεν υφίσταται, λόγω του θανάτου, ο ηγέτης της ιεροσύνης η αυτοκρατορική εξουσία δίνει το χάρισμα σε αυτόν να τοποθετήσει στον πατριαρχικό θρόνο έναν άξιο μοναχό, που διαθέτει πλούσια χαρίσματα, ένα εκ των οποίων η προορατικότητα. Βέβαια η ομιλία του ακολουθεί το πρότυπο προοιμίου νόμου του Ιουστινιανού Α΄ (Novel 6) ο οποίος νόμος ρύθμιζε την επιλογή επισκόπων και κληρικών και στον οποίο αναφέρεται ότι τα μεγαλύτερα δώρα της θείας φιλανθρωπίας είναι η «ιεροσύνη» και η «βασιλεία». Runciman, *Βυζαντινή Θεοκρατία*, 105. Dagron, *Emperor and Priest*, 303-304.

³⁹⁸ Ο Βασίλειος Α΄ δεν αναγνωρίζει την εξουσία του αυτοκράτορα ώστε να απολογηθεί σε αυτόν για ότι του προσάπτονταν, αλλά αναγνώριζε ως μόνο αρμόδιο όργανο την Οικουμενική Σύνοδο. Ο Schlumberger θεωρεί ότι από τη μια πλευρά ο Βασίλειος ήθελε να αποφύγει την απολογία, καθώς στη Σύνοδο θα έπρεπε να εμπλακεί και η παπική Εκκλησία και από την άλλη ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής που δεν ήθελε άλλους να επέμβουν στα εσωτερικά της αυτοκρατορίας εξορίζει με συνοπτικές διαδικασίες, ως συνωμότη, τον πατριάρχη Βασίλειο Α΄. Schlumberger, *Βυζαντινή Εποποιία*, 293-306.

³⁹⁹ Για τις ακριβείς ημερομηνίες ενθρόνισης των Πατριαρχών Κωνσταντινούπολης βλ. Darrouzès J., *Sur La Chronologie du Patriarche Antoine III Stoudite*, *Revue des Etudes Byzantines* 46(1988), 55-60.

⁴⁰⁰ Για πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αντώνιο Γ΄ Στουδίτη βλ. PMBZ II, 285-287 (b. 1, #20499)

Ο πατριάρχης Βασίλειος Α΄ προσπάθησε να εμπλέξει την παπική Εκκλησία στα εκκλησιαστικά θέματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, θεωρώντας ότι θα βρει εκεί συμμάχους στη διένεξή του με τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Η ως τότε στάση των βυζαντινών για τη δυτική χριστιανική Εκκλησία ήταν περιφρονητική, αγνοώντας την αυξανόμενη δύναμή της. Σε αυτό συνέβαλε ότι το πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης είχε ισχυρή παρουσία στη Νότια Ιταλία και με μοναστικές κοινότητες σημαντικές, όπως αυτή του λόφου κοντά στο Ροσάνο. Επίσης έντονο ήταν το ορθόδοξο στοιχείο ακόμα και στη Ρώμη, ενώ υπήρχαν πολιτικοί δεσμοί πριγκιπάτων στην Ιταλία με την Κωνσταντινούπολη. Η κατάσταση αυτή διαφοροποιείται κάπως με την επικράτηση του Οθωνα Α΄ από το 962, καθώς επιβάλλεται στην παπική εκκλησία και τις αριστοκρατικές δυνάμεις που ως τότε καθόριζαν τα πράγματα στην παπική Εκκλησία και διατηρούσαν φιλικούς δεσμούς με το Βυζάντιο.⁴⁰¹

Όπως είδαμε και παραπάνω ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής αν και δε δείχνει την ίδια προσήλωση προς τον μοναχισμό, όπως ο προκάτοχός του Νικηφόρος Β΄ Φωκάς, φαίνεται να διατηρεί πολύ καλές σχέσεις με μοναχούς, μοναστικές κοινότητες και ασκητές και ενδεχομένως να επηρεαζόταν και πνευματικά από αυτή του τη σχέση. Ένα παράδειγμα αυτής της σχέσης είναι ο τρόπος που διαχειρίστηκε την κρίση που ξέσπασε στο Άγιο Όρος μεταξύ των μοναχών που ασκήτευαν στο Όρος και του Αθανασίου του Αθωνίτη,⁴⁰² του ιδρυτή της Μεγίστης Λαύρας. Λόγω της πολύ καλής σχέσης που είχε ο μοναχός Αθανάσιος⁴⁰³ με τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά, προφανώς έλπιζαν οι ανεξάρτητοι μοναχοί με προεξάρχοντες έναν άλλο μοναχό Αθανάσιο⁴⁰⁴ και το μοναχό Παύλο τον Ξηροποταμίτη⁴⁰⁵, ότι ο νέος αυτοκράτορας θα

⁴⁰¹ Παρά την νέα κατάσταση στην Ιταλική χερσόνησο ο Πατριάρχης Πολύευκτος διατηρεί την πνευματική του δικαιοδοσία και χειροτονεί τον μητροπολίτη του Οτράντο. Hussey, *Orthodox Church*, 120-121.

⁴⁰² Ο Αθανάσιος ο Αθωνίτης εισήγαγε το κοινοβιακό σύστημα στο όρος του Άθω και ήταν προσωπικός φίλος του Νικηφόρου Β΄ Φωκά. Τον είχε συνοδέψει μάλιστα στην εκστρατεία του στην Κρήτη. Το 961 επιστρέφει στο Άγιο Όρος και χτίζει μονή με αυτοκρατορική χρηματοδότηση του Ρωμανού Β΄ (που με χρυσόβουλλο χορηγούσε ετήσια 100 χρυσά νομίσματα). Η πρωτοτυπία ήταν ότι διέθετε καθολικό, τραπεζαρία και κελιά εντός ενός περικλειστού χώρου και μιας πύλης. Η σχέση του με τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά διαταράχτηκε όταν ο τελευταίος δεν ενδύθηκε το μοναχικό βίο, όπως του είχε υποσχεθεί. Και έτσι ως αυτοκράτορας για να αποκαταστήσει τα σχέση του με τον Αθανάσιο, αύξησε τη χορηγία στη μονή (244 χρυσά νομίσματα ετησίως) και της δώρισε ανεκτίμητα θρησκευτικά κειμήλια, όπως θραύσμα της κάρας του Αγίου Βασιλείου και τμήμα του αληθινού Τιμίου Σταυρού. Η μονή μπορούσε με βάση αυτοκρατορικό χρυσόβουλλο να διαθέτει ως 80 μοναχούς. Αυτός ο μοναστικός βίος ήταν ξένος στις ως τότε μοναστικές συνήθειες των μοναχών του Όρους. Έμπαιναν καθοριστικά ζητήματα που σχετίζονταν με την ατομική και πνευματική ανεξαρτησία του μοναχού που απειλούνταν από τα υλικά και την ηθική δύναμη του «μεγάλου» μοναστηριού της Μεγίστης Λαύρας και το προσωπικό κύρος του Αθανασίου με την αυτοκρατορική υποστήριξη που είχε. Mendieta A., *Athanasios the Athonite, the founder of Lavra, and the First Typikon of John Tzimiskes*, *Berliner Byzantinistische Arbeiten* 41 (1972), 63-66. Στο εξής: Mendieta, *Athanasios*

⁴⁰³ Για Αθανάσιο Αθωνίτη βλ. PMBZ II, 398-408 (b. 1, #20670)

⁴⁰⁴ Για τον έτερο μοναχό Αθανάσιο βλ. PMBZ II, 412,413 (b.1, #20674)

⁴⁰⁵ Για τον μοναχό Παύλο Ξηροποταμίτη βλ. PMBZ II, 323-326 (b. 5, #26532)

πάρει το μέρος τους. Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής όμως επέδειξε ωριμότητα πολιτική στη διένεξη αυτή και ανέθεσε να εξετάσει εκ του σύνεγγυς το ζήτημα ο μοναχός Ευθύμιος⁴⁰⁶ (ηγούμενος της μονής Στουδίου). Αυτός αφού ερευνά την υπόθεση συγκαλεί στο Πρωτάτο στις Καρυές όλους τους μοναχούς και συντάσσεται ο πρώτος επίσημος καταστατικός «χάρτης» ή Τυπικόν⁴⁰⁷ του Άθω το 970 ή 971.⁴⁰⁸ Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής την ίδια χρονιά αποδέχεται το έγγραφο δημοσιεύοντάς το με μορφή χρυσόβουλλου.⁴⁰⁹ Το Τυπικό αποκαλέστηκε εξαιτίας της περγαμηνής από κατσικίσιο δέρμα πάνω στο οποίο συγγράφτηκε με το χαρακτηριστικό όνομα «Τράγος του Αγίου Όρους». Το χρυσόβουλλο αυτό φυλάσσεται σήμερα στα αρχεία της Ιεράς Κοινότητας στις Καρυές.⁴¹⁰ Έτσι με τον τρόπο αυτό σταματά ειρηνικά μια διαμάχη που μπορούσε να ξεσπάσει στις μοναστικές κοινότητες όχι μόνο του Αγίου Όρους αλλά και γενικότερα στις μοναστικές κοινότητες της αυτοκρατορίας.

Μετά την υπογραφή του Τυπικού από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή η μονή της Αγίας Λαύρας δέχεται από τον αυτοκράτορα πολλά δώρα⁴¹¹ και θρησκευτικά κειμήλια, ίσως ως αναγνώριση της συναίνεσης που επέδειξε ο Αθανάσιος ο Αθωνίτης, στο ζήτημα της έριδας. Ο δε αυτοκράτορας συμμερίστηκε από την πλευρά του το πρότυπο του Αθανασίου του Αθωνίτη για τη μοναστική ζωή και ενθαρρύνει και άλλους μοναχούς να επιλέξουν αυτόν τον τρόπο μοναστικού βίου.

⁴⁰⁶ Για τον μοναχό Ευθύμιο βλ. PMBZ II 346,347 (b.2, #21945)

⁴⁰⁷ Οι διατάξεις του Τυπικού του Αγίου Όρους διακρίνονται σε 4 βασικές ομάδες που ρυθμίζουν ζητήματα α) θεσμικά, β) πνευματικά, γ) οικονομίας της Αθωνικής πολιτείας, δ) τάξεως και ευρυθμίας. Νικόπουλος Α. Β., Η Διάπλαση του Αρχαίου Καθεστώτος του Αγίου Όρους Ι - Η Βυζαντινή Περίοδος (8ος αι. - αρχές 15ου αι.), Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 2021, 138.

⁴⁰⁸ Το τυπικό αυτό υπέγραψαν 54 μοναχοί, μεταξύ αυτών και ο Αθανάσιος ο Αθωνίτης, οποίος συμμερίστηκε τους προβληματισμούς των άλλων μοναχών και συνέβαλλε καταλυτικά να διαμορφωθεί αυτό το κείμενο. Mendieta, Athanasios, 66

⁴⁰⁹ Η παλαιότερη ιδιόχειρη με κόκκινο μελάνι, αυτοκρατορική υπογραφή, που σώζεται είναι του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στο Τυπικό του Άθω του 971 (βλέπε Παρ.5) η οποία έχει ως εξής: «*Ιωάννης εν Χριστώ τῷ Θεῷ πιστός βασιλεύς των Ρωμαίων*». Χριστοφιλοπούλου, Πολίτευμα και Θεσμοί, 197.

⁴¹⁰ Το Τυπικό του Αγίου Όρους είναι από τα σημαντικότερα δημόσια έγγραφα που σήμερα διασώζονται και εκδόθηκαν από τις βυζαντινές κρατικές αρχές. Σε αυτό, περαν των ρυθμιστικών του διατάξεων μπορούν να εξαχθούν και γενικότερα συμπεράσματα για την οικονομική ζωή την περίοδο αυτή. Αντίστοιχα διασωζόμενα αυτοκρατορικά έγγραφα που ρυθμίζουν τη μοναστική ζωή στο Άγιο Όρος είναι αυτά του Κωνσταντίνου Θ΄ το 1045 και του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου το 1406. Morris R., Documents Athos, *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Jeffreys E., Haldon J., Cormack R. (ed), Oxford, 2008, 136-140

⁴¹¹ Οι αυτοκρατορικές δωρεές σε χρήματα προς μοναστήρια αλλά και ιδιώτες ονομάζονταν «σολέμνια». Αυτά έπαιρναν διάφορες μορφές. Μία από αυτές ήταν το λογίσμιο σολέμνιο με το οποίο μεταβιβάζονταν τα φορολογικά έσοδα απευθείας από τον φορολογούμενο στον αποδέκτη του σολέμνιου. Έτσι ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είχε παραχωρήσει φορολογικά έσοδα της Λήμνου στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας. Με αυτόν τον τρόπο διευκολυνόταν η νομισματική εξάπλωση σε όλη την αυτοκρατορία. Harvey, Οικονομική ανάπτυξη, 139-141

Τέτοια είναι η περίπτωση του γεωργιανού μοναστηριού των Ιβήρων που ιδρύθηκε με προτροπή και χρηματοδότηση από τον αυτοκράτορα.⁴¹²

Ένα άλλο θέμα που σχετίζεται με τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και τη θρησκεία, είναι η διάδοση της λατρείας του Αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτη. Ενός αγίου που ο τόπος λατρείας του, η πόλη Ευχανεία, βρισκόταν στο Αρμενιακό θέμα.⁴¹³ Γενικά οι στρατηλάτες άγιοι και μάλιστα οι Άγιοι Θεόδωροι (ο Τήρων και ο Στρατηλάτης) ήταν αγαπητοί στο στράτευμα. Η πίστη στον Άγιο Θεόδωρο τον Στρατηλάτη ξεκινά μετά την εικονομαχία.⁴¹⁴ Σε αυτόν λοιπόν τον Άγιο αποδίδεται, με την ενεργό παρουσία του, η νίκη εναντίων των Ρως στο Δορύστολο. Μαρτυρείται ότι συμμετείχε στη μάχη ο ίδιος, εν είδει έφιππου στρατιωτικού, δίνοντας ώθηση στο βυζαντινό στρατό, ο οποίος αναθάρρησε και τελικώς νίκησε.⁴¹⁵ Η εμπλοκή του ίδιου του αυτοκράτορα

⁴¹² Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής αναφερόταν σε γεωργιανό ημερολόγιο της μονής Ιβήρων, ως απόδειξη ευγνωμοσύνης για τη σύσταση της μονής με χρηματοδότηση και προικοδότησή της. Προφανώς για κάποιο διάστημα μνημονευόταν στις λειτουργίες. Ο Dagron κάνει λόγο για περιορισμένης κλίμακας προσπάθειας αγιοποίησης του αυτοκράτορα, λόγω της βοήθειας που προσέφερε στο μοναστικό κίνημα του Αγίου Όρους, όπως αντίστοιχα είχε γίνει και για τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά από μερίδα μοναχών, αλλά αυτές οι προσπάθειες δεν βρήκαν απήχηση. Dagron, *Emperor and Priest*, 151-152.

⁴¹³ Cheynet J.-C., *Le Culte de Saint Théodore Chez les Officiers de L'armée d'Orient, Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία - Σύγχρονες Κατευθύνσεις της Έρευνας*, Λαμπάκης Σ. – Τρωιάνος Σ. Ν., Σαράντη Ε. Γ. – Λουγγής Τ. Κ. – Βλυσίδου Β. Ν. – Σαββίδης Α. Γ. Κ. (επιμ.), [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών], Ηρόδοτος, Αθήνα 2003, 141. Βλ. Cheynet, *Le Culte*

⁴¹⁴ Ο Οικονομίδης θεωρεί πως υπήρχε μόνο ένας Άγιος Θεόδωρος, ο Τήρων, αλλά μετά την εικονομαχία, υπήρξε σύγχυση από δύο εικονογραφικούς τύπους του Αγίου. Ο ένας τύπος προϋπήρχε στην πόλη Ευχάιτα (για τον Τήρων) και ο άλλος αναδείχθηκε στη γειτονική πόλη (Ευχάνεια). Εκεί αναπτύχθηκε ένας θρύλος που έχει κοινά βιογραφικά στοιχεία και θαυματουργικές δράσεις με τον πρώτο Άγιο. Ο Οικονομίδης παρατηρεί, πέραν των άλλων, σε αυτούς τους εικονογραφικούς τύπους μεγάλη ομοιότητα στη μορφή των Αγίων. Έτσι ο Άγιος ο Τήρων, είναι στρατιωτικός χαμηλής τάξης του ρωμαϊκού στρατού (ο όρος «τήρων» είναι λατινικός και αποδίδεται ο «νεοσύλλεκτος»), ενώ ο Στρατηλάτης περιγράφεται ως υψηλόβαθμος στρατιωτικός των Ρωμαίων. Και οι δύο με βάση τους συναξαριστές τους (Γρηγόριος ο Νύσσης, για τον πρώτο και Νικήτας ο Παφλαγών, για τον δεύτερο) έζησαν και μαρτύρησαν τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Η λατρεία του Τήρωνα μαρτυρείται πριν την εικονομαχία, καθώς τον 6^ο αιώνα υπήρχε ναός του στη Ρώμη, ενώ τον 5^ο αιώνα υπάρχει η μαρτυρία ότι τα λείψανα του τάφηκαν στα Ευχάιτα, από ευσεβή χριστιανή. Ενώ θαύμα του, στο οποίο εικονογραφείται ο σκοτωμός δράκου που μόλυνε τα νερά της πόλης των Ευχαϊτών, υπάρχει σε μολυβδόβουλλο επισκόπου της πόλης τον 8^ο αιώνα, όπως και σε μετάλλιο που χρονολογείται 6^ο με 7^ο αιώνα. Τον 10^ο αιώνα όμως η λατρεία είναι εδραιωμένη και για τους δύο Αγίους. Και σήμερα η Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία τους τιμά στις 8 Φεβρουαρίου (Θεοδώρου στρατηλάτου του μεγαλομάρτυρος, † 319) και 17 Φεβρουαρίου (Θεοδώρου μεγαλομάρτυρος του Τήρωνος, † 307) αντίστοιχα. Ενώ συνεορτάζονται και το Σάββατο της πρώτης εβδομάδας των νηστειών της Μεγάλης Σαρακοστής Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αποστολική Διακονία της Ελλάδος, Αθήνα 1993, 31,33. Oikonomides N., *Le Dédoublement de Saint Théodore et les Villes d'Euchaïta et d'Euchaneia, Analecta Bollandiana 104.3-4 (1986), 327-335.*

⁴¹⁵ Οι Άγιοι αποτελούσαν για το βυζαντινό στράτευμα μια δύναμη που άλλοτε λειτουργούσε αποτροπαϊκά για τον εχθρό και άλλοτε παρενέβαινε και ενεργα στις μάχες με αίσιο αποτέλεσμα για αυτές. Η πεποίθηση αυτή έχει καταβολές από την αρχαιότητα (με τη χρήση φυλακτών) σε συνδυασμό με την ηθική του Χριστιανισμού. Επίσης, σε αυτό συνέβαλε και η ισραηλιτική παράδοση με την Θεϊκή προστασία του Δαβίδ και την αποστολή σε αυτόν Αγγέλων. Ειδικότερα, αυτή τη συνθήκη την εξυπηρετούν οι Άγιοι μάρτυρες (επονομαζόμενοι στρατηλάτες) που την περίοδο του μαρτυρίου τους βρίσκονταν σε στρατιωτική θητεία. Ο Delejaie H. διαπιστώνει ότι οι θρύλοι που εξιστορούν τα κατορθώματά τους διακρίνονται από ομοιότητες στην πλοκή και την εξέλιξη των

στη διάδοση αυτής της μαρτυρίας για τη συμμετοχή του Αγίου Θεόδωρου του Στρατηλάτη, φαίνεται να είναι άμεση και σε καμία περίπτωση δεν είναι συμπτωματική. Η παρουσία του στρατιωτικού Αγίου έδινε από τη μία θάρρος στο στράτευμα και από την άλλη είναι ο Άγιος των πατρογονικών εδαφών του αυτοκράτορα.⁴¹⁶ Ο ίδιος ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής μερίμνησε για να ανοικοδομηθεί άμεσα στην πόλη των Ευχανείων που ήταν το ιερό προσκύνημα του Αγίου Θεόδωρου του Στρατηλάτη, ναός του και η πόλη να ονομαστεί «Θεοδωρούπολη», όπως είχε κάνει και με την Μικρή Πρεσλάβα. Αυτή η Θεία παρέμβαση στη μάχη του Δορύστολου, με αυτόν τον εμφατικό τρόπο, σίγουρα έχει κοινά στοιχεία, με το αντίστοιχο περιστατικό του οράματος του Μεγάλου Κωνσταντίνου το 312 πριν τη μάχη στη Μουλβία γέφυρα, όπου είδε το προηγούμενο βράδυ το «Εν τούτω νίκα».⁴¹⁷ Η συμβολή λοιπόν του αυτοκράτορα στη διάδοση της πίστης του Αγίου Θεόδωρου του Στρατηλάτη⁴¹⁸ είναι πολύ μεγάλη και διαπιστώνεται σε σφραγίδες δουκών και κατεπάνω της ανατολής ακόμα και έναν αιώνα μετά.⁴¹⁹

Μια πιο προσωπική σχέση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή με τη χριστιανική πίστη και που δε συνδέεται ίσως με τον τρόπο που ο βυζαντινός αυτοκράτορας έπρεπε να λειτουργεί και ως θρησκευτικός ηγέτης, είναι η αναδόμηση ενός μικρού ναού του Ιησού Σωτήρα (Χαλκίτη) στη Χαλκή Πύλη.⁴²⁰ Εκεί ο ναός (παρεκκλήσι) που προϋπήρχε και είχε φτιάξει ο Ρωμανός Α΄, ήταν μικρός και στενός. Καθώς ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής το Μάρτιο του 971 διερχόταν (όπως συνηθιζόταν σε περιπτώσεις

γεγονότων. Η Fowden K. επισημαίνει ότι στο αγιογραφικό περιβάλλον της θεολογικής ζύμωσης του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα οι αφηγήσεις για τους μάρτυρες εμπνέουν ή ενισχύουν ή μία την άλλη. Walter C., *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, New York, 2016, 41-43. Στο εξής: Walter, *Warrior Saints*

⁴¹⁶ Όπως παρατηρεί ο J.-C. Cheynet, στις μεγάλες αρμενικές οικογένειες που έδρασαν στη βυζαντινή κοινωνία το όνομα Θεόδωρος μαρτυρείται σε ονόματα μελών τους. Στη μοναδική οικογένεια που δε συναντάται το όνομα αυτό, είναι στην οικογένεια Κουρκούα. Cheynet, *Le Culte*, 145.

⁴¹⁷ Το όραμα, όπως μαρτυρείται από τον Ευσέβιο, ως διήγηση του Κωνσταντίνου Α΄. Runciman, *Βυζαντινή Θεοκρατία*, 15.

⁴¹⁸ Σήμερα γενικά σε επιστημονικό επίπεδο για τη λατρεία των Αγίων Θεοδώρων θεωρείται ότι πρόκειται για διπλασιασμό της πίστης του ίδιου προσώπου. Η πίστη του Τήρωνος ξεκινά από τον 4^ο αιώνα, ενώ του Στρατηλάτη από τα μέσα του 9^{ου}. Οι πόλεις στις οποίες λατρευόταν και υπήρχαν ναοί τους, τα Ευχάιτα και η Ευχανεία ήταν πραγματικές πόλεις. Η λατρεία του Τήρωνος ήταν πολύ διαδεδομένη την πρωτοβυζαντινή περίοδο με ιερά στην Κωνσταντινούπολη τη Ρώμη, τη Μικρά Ασία, ακόμα και στη Συρία και στην Παλαιστίνη. Ο Delejaie H. επισημαίνει ότι διπλασιασμοί ενός Αγίου έχει γίνει και σε άλλες περιπτώσεις τη βυζαντινή περίοδο. Οι κύριοι λόγοι που αυτό συνέβαινε ήταν η ποικιλομορφία των θρύλων που συνόδευαν αυτόν τον Άγιο. Επίσης η ποικιλία που υπήρχε στις εορτές προς τιμήν του και ακόμα η δημοσιότητα ορισμένων ιερών του που τιμόνταν με διαφορετικούς τίτλους. Η Mavrodinova L. ειδικά για την περίπτωση των Αγίων Θεοδώρων θεωρεί ότι ο διπλασιασμός οφείλεται σε διαφορετικές παραδόσεις του αγιογραφικού πορτρέτου του Αγίου Τήρωνος (κάτι που όπως είπαμε είχε επισημάνει και ο Οικονομίδης). Walter, *Warrior Saints*, 46-66

⁴¹⁹ Cheynet, *Le Culte*, 142-143.

⁴²⁰ Η Χαλκή Πύλη ήταν ένας προθάλαμος από όπου γινόταν η είσοδος στο παλάτι. Για το όνομα «Χαλκή» υπάρχει διχογνωμία, αν προέρχεται από τη στέγη της από επιχρυσωμένο μπρούτζο ή από τις μεγάλες χάλκινες πύλες. Ο Mango θεωρεί πιο πιθανή εκδοχή τη δεύτερη. Mango C. A., *The Brazen House – A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, I Kommission hos Munksgaard, København 1959, 22. Στο εξής: Mango, *Brazen House*

συμμετοχής του ίδιου του αυτοκράτορα σε πολέμους μακριά από την πρωτεύουσα) για την εκστρατεία εναντίον των Ρως, από τη Χαλκή Πύλη, σταμάτησε για να προσευχηθεί. Παρατηρώντας τις διαστάσεις του ναού, που ήταν μικρές και η διαρρύθμιση του δεν ευνοούσε την παρουσία περισσότερων των 15 ανθρώπων, έδωσε εντολή για ανακατασκευή του. Αυτός ο μικρός ναός⁴²¹ ουσιαστικά αποτέλεσε ένα είδος προσωπικού θρησκευτικού μνημείου του αυτοκράτορα. Το επόμενο διάστημα αφιέρωσε σε αυτόν σκήπτρα, καντήλια από χρυσό και ασήμι, ιερά άμφια και αυτοκρατορικά ενδύματα, καθώς και ακίνητα που θα συνέβαλαν στα έσοδά του. Επίσης αυξήθηκε ο αριθμός των ιερέων που λειτουργούσαν στο ναό.⁴²² Ενώ το 975, μετά τη δεύτερη νικηφόρο εκστρατεία του στην Ανατολή αφιέρωσε μαλλιά από την κόμη του Ιωάννη του Προδρόμου και την εικόνα της «Βηρυτού».⁴²³

Ο ναός αυτός που ανοικοδομήθηκε με την προσωπική φροντίδα του αυτοκράτορα και που προικοδοτήθηκε με σπουδαία αναθήματα της χριστιανοσύνης και άλλα θεολογικά σύμβολα και κειμήλια από τον ίδιο, έμελλε προφανώς κατ' επιλογήν του, να αποτελέσει και την τελευταία κατοικία του,⁴²⁴ αφού εκεί τοποθετήθηκε τον Ιανουάριο του 976 η περίτεχνη σαρκοφάγος του,⁴²⁵ στον νάρθηκα του ναού του Ιησού Σωτήρα της Χαλκής Πύλης.

Σε κάθε περίπτωση η σχέση κάθε ανθρώπου με την πίστη είναι πολύ προσωπικό θέμα. Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής πάντως στη διάρκεια της βασιλείας του και εκ της θέσης του φαίνεται πως σέβεται την ορθόδοξη χριστιανική πίστη και συμβάλλει για την ομαλή λειτουργία της Εκκλησίας με πρακτικό πνεύμα. Αν και η

⁴²¹ Ο ναός αυτός σύμφωνα με την κυρίαρχη αρχιτεκτονική φόρμουλα εκείνης της εποχής θα μπορούσε να οπτικοποιηθεί ως μια μετρίων διαστάσεων σταυροειδής κατασκευή με τρούλο που στηρίζεται σε ψηλό τύμπανο. Πρέπει να είχε στηθεί πάνω από το έδαφος, σε ένα είδος πλατφόρμας κάτω που ο Mango C. θεωρεί ότι ανάγεται από πολλές πηγές. Mango, Brazen House, 152-153.

⁴²² Ενώ ως τότε ιερούργουσαν δύο ιερωμένοι, επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή ο αριθμός αυξάνεται σε 36 (ή κατά άλλη πηγή σε 50), με αμοιβή 30 νομίσματα. Mango, Brazen House, 149.

⁴²³ Πρόκειται για εικόνα που αναπαριστούσε τη «Σταύρωση του Χριστού» που βρέθηκε σε ναό της Βηρυτού, για την οποία ο Λέων ο Διάκονος περιγράφει περιστατικό κατά το οποίο όταν ένας εβραίος τη λόγγισε στο πλευρό του Ιησού από εκεί για ώρα έτρεχε αίμα και νερό. Οπότε ως άγιο κειμήλιο είχε προστατευθεί από τους χριστιανούς. Το αίμα που συλλέχθηκε από την εικόνα και φυλασσόταν μεταφέρθηκε από τη Συρία στην Κωνσταντινούπολη από τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά το 962 και εναποτέθηκε στην εκκλησία των Αγίων Πάντων. Μεταφέρθηκε στη Βενετία μετά το 1204 και επέζησε από θαύμα από τη φωτιά στο θησαυροφυλάκιο του Αγίου Μάρκου. το 1231, και σώζεται ακόμη εκεί σε βυζαντινή λειψανοθήκη σε σχήμα πεντάτρουλου ναού. Ενώ για την εικόνα δεν υπάρχουν πληροφορίες για τη μετέπειτα τύχη της. Leonis Diaconi, "Historiae", 166-168. Mango, Brazen House, 151-152

⁴²⁴ «...ταφείς ἐν τῷ κατὰ τὴν Χαλκὴν τοῦ Σωτῆρος νεῷ, ὃν ἐκεῖνος μεγαλοπρεπῶς ἐκ βάθρων ἐδείματο...» Leonis Diaconi, "Historiae", 178

⁴²⁵ Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είχε μεριμνήσει για τη σαρκοφάγο του, που ήταν περίτεχνη και κατασκευασμένη από χρυσό με ιδιαίτερη επεξεργασία του (σμάλτο). Ο Mango C. θεωρεί πως είχε διαισθανθεί το τέλος του Mango, Brazen House, 151, 152. Ο Λέων ο Διάκονος αναφέρει πως είχε δώσει εντολή να επισπευστούν οι εργασίες για την ολοκλήρωση της σαρκοφάγου, όταν όπως μαρτυρεί δηλητηριάστηκε και όδευε προς την Κωνσταντινούπολη σε άσχημη κατάσταση. Leonis Diaconi, "Historiae", 177, 178.

λατρεία του για τη Θεοτόκο⁴²⁶ είναι αδιαμφισβήτητη⁴²⁷, όπως είδαμε και στο σχετικό κεφάλαιο με τα νομίσματα και τις σφραγίδες, όπου η παρουσία της είναι καθοριστική. Ο σεβασμός του για τον Χριστό εκδηλώνεται σε όλη του την έκταση με τον ναό του Σωτήρα στη Χαλκή Πύλη. Όλοι οι αυτοκράτορες προσπαθούν με τις ανοικοδομήσεις ναών και μονών να αφήσουν το θρησκευτικό τους αποτύπωμα.⁴²⁸ Η επιλογή από τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή για την αναδόμηση αυτού του ναού στο συγκεκριμένο σημείο, τη Χαλκή Πύλη, στην είσοδο επί της ουσίας του Μεγάλου Παλατιού ίσως να μην ήταν τυχαία και δεδομένου του υπερυψωμένου του ναού και της θέασης μέρους του (καθώς είχε εξώστες), όπως υποστηρίζει ο Mango C., από την εξωτερική του πλευρά του αυτοκρατορικού ανακτόρου.⁴²⁹ Με αυτό το θρησκευτικό οικοδόμημα ο αυτοκράτορας εξάγνιζε τις όποιες αμαρτίες του στα μάτια των βυζαντινών, υπενθυμίζοντας ότι η Θεία χάρη τον συνοδεύει στον πραγματικό και τον υπερβατικό κόσμο. Σε κάθε περίπτωση ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής εκτελεί με ευλάβεια τα θρησκευτικά του καθήκοντα, κάτι που απόρρεε από τη θέση του αλλά και τη βυζαντινή παράδοση. Ακόμα και η δολοφονία του θείου και προκατόχου του, Νικηφόρου Β΄ Φωκά, μπορεί να μην είχε για τον ίδιο το ύψος μιας ανίερης πράξης σε μια κλίμακα αμαρτίας που θα της αποδίδαμε σήμερα από την απόσταση μιας χιλιετίας και πλέον. Επιλέγει λοιπόν να ορίσει ο ίδιος την τελευταία κατοικία του σε έναν χώρο που προφανώς ένιωθε περισσότερο οικείο. Ο Downey G. όμως επισημαίνει ότι λογικά ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής θα θεωρούσε ότι δε θα γινόταν αποδεκτό το μαυσωλείο του στον χώρο ταφής των περισσότερων αυτοκρατόρων του Βυζαντίου, που ήταν ο ναός των Αγίων Αποστόλων, καθώς υπήρξε σφετεριστής του θρόνου.⁴³⁰ Μια άποψη που δύσκολα θα μπορούσε να

⁴²⁶ Στο Βυζάντιο αυτοί που αισθανόταν αμαρτωλοί χρειαζόταν έναν ισχυρό διαμεσολαβητή προς τον Θεό και αυτόν τον έβρισκαν, με επίκληση για βοήθεια, στη Θεοτόκο. Angold M., *Church and Society: Iconoclasm and After, The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 249-250

⁴²⁷ Σύμφωνα με τον Λέοντα τον Διάκονο, ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής, στο Μέμπετζε της Συρίας βρήκε τα ιερά σανδάλια του Ιησού Χριστού, τα οποία αφιέρωσε στον ναό της Θεομήτορος, που ήταν χτισμένος στο παλάτι. Leonis Diaconi, "Historiae", 165,166

⁴²⁸ Πρωτοστάτης σε αυτό θεωρείται ο Ιουστινιανός Α΄, αλλά και μετά την εικονοκλαστική περίοδο οι αυτοκράτορες κατασκευάζουν ή επιδιορθώνουν ναούς και μοναστήρια, αρχής γενομένης από τον Μιχαήλ Γ΄ (842-867) που ανακατασκεύασε και διακόσμησε το παρεκκλήσι της Παναγίας του Φάρου. Αυτή η τακτική συνεχίστηκε και με τους επόμενους αυτοκράτορες, όπως ο Βασίλειος Α΄ 867-886) που έφτιαξε τη Νέα Εκκλησία στον περίβολο του Μεγάλου Παλατιού, ο Ρωμανός Α΄ (920-944) που έχτισε το μοναστήρι του Μυρελαίου. Harris, *Constantinople Capitale of Byzantium*, Bloomsbury Academic, Bloomsbury 2009, 84, 85

⁴²⁹ Mango, *Brazen House*, 153, 154

⁴³⁰ Οι περισσότεροι αυτοκράτορες του Βυζαντίου από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο και μετά τάφονταν στο Ναό των Αγίων Αποστόλων. Μια επιλογή που πέρα της Θείας χάρις του τόπου αυτού, αποτελούσε και έναν χώρο που θεωρούνταν ότι άξιζε να αποτελεί τον τελευταίο χώρο της κατοικίας τους. Ιδιαίτερα από την περίοδο του Λέοντα Ε΄ (813-820) και ως τον Κωνσταντίνο Η΄ (962-1028) όλοι οι αυτοκράτορες είχαν το μαυσωλείο τους στον Ναό των Αγίων Αποστόλων, εκτός από τον Ρωμανό Α΄ (919-944) που είχε ταφεί στο μοναστήρι του Μυρελαίου, καθώς και του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή (όπου δεν υπάρχει κάτι που να μαρτυρεί ότι μπορεί να θάφτηκε εκεί). μετά τον Κωνσταντίνο Η΄ οι αυτοκράτορες, προφανώς για λόγους έλλειψης χώρου, θάβονται σε άλλες εκκλησίες και μοναστήρια

στηριχτεί, καθώς τα εως τώρα στοιχεία για την εικόνα των σύγχρονων Βυζαντινών, του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, για τον αυτοκράτορά τους δεν είναι τέτοια που να δηλώνουν αρνητικό πρόσημο για αυτόν. Οπότε η επιλογή του ναού του Χριστού Σωτήρος στη Χαλκή Πύλη, μάλλον αποτελεί προσωπική προτίμηση του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και δεν επιδέχεται επιπλέον ερμηνείες.

που είχαν, συνήθως, ιδρύσει οι ίδιοι. Downey G. The Tombs of the Byzantine Emperors at the Church of the Holy Apostles in Constantinople, *The Journal of Hellenic Studies* 79 (1959), 27-51.

Κεφάλαιο 7^ο

Το πρόωρο τέλος του Ιωάννη Α΄ Κουρκούα (Τζιμισκή)

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής πεθαίνει στις 10 Ιανουαρίου του 976, μετά από βασιλεία 6 χρόνων και ενός μηνός, σε ηλικία 51 ετών. Βρισκόταν δηλαδή στο απόγειο των μεγάλων του κατακτήσεων και σε μια ιδιαίτερα παραγωγική ηλικία, γεμάτος πλέον γνώση, σοφία και από όλα εκείνα των προσόντα που απαιτούνται για να συνεχίσει να κυβερνά τη μεγάλη βυζαντινή αυτοκρατορία. Κυρίαρχος ως τότε ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής στον Βορρά και στην Ανατολή. Κυρίαρχος στον χριστιανικό κόσμο της επικράτειάς του με επέκταση της δύναμης του και στη Δύση και κερδίζοντας ουσιαστικά τον σεβασμό από αλλόθρησκους με το σπαθί του. Ο θάνατός του λοιπόν εκτός από απροσδόκητος θεωρώ πως είναι πρόωρος για το έργο που είχε πλέον να επιτελέσει,⁴³¹ ώστε να δώσει στη βυζαντινή αυτοκρατορία τη δόξα παλαιότερων αιώνων, συνεχίζοντας το έργο των περισσότερων μακεδόνων αυτοκρατόρων. Ιδιαίτερα δε του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, αυξάνοντας και θωρακίζοντας τα τεράστια σύνορά της αυτοκρατορίας και έχοντας τον πλούτο και την εμπειρία για την ανάληψη της πρωτοκαθεδρίας στον τότε γνωστό κόσμο.

Το νήμα του θανάτου του αυτοκράτορα ξεκινά νωρίτερα, όταν αυτός επέστρεφε στην Κωνσταντινούπολη το φθινόπωρο του 975, ύστερα από εκστρατεία του στην Ανατολή. Μια εκστρατεία, που όπως αναφέρθηκε και στο τέλος του 3^{ου} κεφαλαίου της παρούσης εργασίας, ήταν απόλυτα επιτυχής. Ευρισκόμενος στην περιοχή του Ολύμπου της Βιθυνίας (κοντά στην Ατρώα πεδιάδα)⁴³² προφανώς για να ξεκουραστεί από το μακρύ ταξίδι της επιστροφής προς την πρωτεύουσα, επισκέφτηκε στο κτήμα του, τον πατρίκιο Ρωμανό,⁴³³ ο οποίος ήταν εγγονός του Ρωμανού Α΄ Λακαπηνού και γιος του Στέφανου Λακαπηνού και ο οποίος είχε τον τίτλο του «σεβαστοφόρου».⁴³⁴ Από εκεί ξεκίνησε να έχει ο αυτοκράτορας σωματική

⁴³¹ Ο Wittow, στον αντίποδα αυτών, θεωρεί πως ο θάνατος του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, άσχετα με ποιον τρόπο έγινε, θα έδινε σε πολλούς στην αυτοκρατορία ένα αίσθημα ανακούφισης που ένας ακόμη στρατηλάτης αυτοκράτορας δεν θα συνέχιζε τη βασιλεία του. Whittow, *The Making*, 357.

⁴³² «ἄρτι δὲ κατὰ τὴν τῷ Ὀλύμπῳ παρακειμένην τῆς Ἀτρώας πεδιάδα ὁ βασιλεὺς ἀφικόμενος...» Leonis Diaconi, *“Historiae”*, 177

⁴³³ Για πατρίκιο Ρωμανό Λακαπηνό σεβαστοφόρο βλ. PMBZ II 607,608 (b.2, #26842)

⁴³⁴ Το αξίωμα αυτό συναντάται για πρώτη φορά στο τακτικό του Εσκοριάλ και ο Οικονομίδης θεωρεί πως εισήχθη μεταξύ 963-975 και συνήθως δινόταν σε ευνούχους. Τα καθήκοντα του είναι ασαφή, αλλά πρέπει να ήταν πρόσωπο εμπιστοσύνης του αυτοκράτορα, αφού κουβαλούσε το λάβαρό του και επομένως ήταν δίπλα του. Πιθανότατα ο πρώτος που έφερε αυτό το αξίωμα ήταν ο εν λόγω Ρωμανός Λακαπηνός, γιος του Στέφανου Λακαπηνού. ODB, 1862. Μάλιστα στο τακτικό του Εσκοριάλ, η θέση του αξιώματος αυτού είναι πολύ ψηλά, αμέσως μετά τον πρόεδρο και πριν τους μάγιστρους, πατρικίους, δομέστικους κτλ. Ενδεχομένως λόγω της εγγύτητας στον αυτοκράτορα να είχε και το ρόλο του προσωπικού αγγελιοφόρου ή του αυτοκρατορικού εκπροσώπου. Oikonomides, *Les Listes*, 263,308. Οπότε πιθανολογώ ότι λόγω αυτού του αξιώματος ο Ρωμανός Λακαπηνός να

αδυναμία και δυσφορία και επισπεύστηκε η αναχώρηση του για την Κωνσταντινούπολη. Μάλιστα είχε ετοιμαστεί για την επιστροφή του «θριάμβος» καθώς μια ακόμα εκστρατευτική έξοδος του αυτοκράτορα είχε στεφθεί με επιτυχία.⁴³⁵ Η κατάσταση όμως του αυτοκράτορα δεν ήταν καλή, αλλά σύμφωνα με τον Λέοντα τον Διάκονο, πρέπει να έγινε κάποια τελετή «θριάμβου» με εσπευσμένες διαδικασίες. Χωρίς να έχουμε ακριβείς χρόνους των γεγονότων των τελευταίων ημερών του αυτοκράτορα φαίνεται πως η κατάσταση της υγείας του επιδεινωνόταν, ώσπου τελικά στις 10 Ιανουαρίου του 976 επήλθε το μοιραίο.

Για τέτοιους θανάτους βέβαια, ειδικά στο Βυζάντιο, αφήνεται η εικασία ότι είναι το αποτέλεσμα κάποιας δολοπλοκίας. Και πίσω από αυτές τις δολοπλοκίες συχνά πυκνά βρίσκονται κοντινοί αυλικοί, όπως οι ευνούχοι. Έτσι εδώ τον ρόλο του δολοπλόκου διαφαίνεται να διαδραματίζει ο Βασίλειος Λακαπηνός, οποίος σχετίστηκε άμεσα με τον θάνατο του αυτοκράτορα. Θεωρήθηκε λοιπόν από τους βυζαντινούς χρονογράφους ότι αυτός επήλθε ύστερα από δηλητηρίαση του. Ο Σκυλίτζης, ο Ζωναράς και ο Κεδρηνός το αναφέρουν ως γεγονός,⁴³⁶ ο Λέων ο Διάκονος⁴³⁷ δέχεται ως αιτία θανάτου τη δηλητηρίαση, θεωρεί ως περισσότερο

ήταν μαζί με τον αυτοκράτορα στην εκστρατεία και καθώς επέστρεφαν να έκαναν ένα διάλειμμα για ξεκούραση στο σπίτι που προφανώς διέθετε ο πατρίκιος στην περιοχή αυτή.

⁴³⁵ Leonis Diaconi, "Historiae", 177

⁴³⁶ Όλοι οι χρονογράφοι αναφέρουν ότι η αφορμή για να στηθεί η δολοπλοκία από τον Βασίλειο Λακαπηνό ήταν ότι όταν Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής είχε ξεκινήσει το ταξίδι της επιστροφής από την εκστρατεία του στη Συρία βρέθηκε στην περιοχή της Αναβάρζου και του Ποδανδού (κοντά στα Άδανα) και εκεί διαπίστωσε ότι πολλά κτήματα ανήκαν στον Βασίλειο Λακαπηνό. Ο Λέων ο Διάκονος αναφέρει ως περιοχές τη Λογγιάδα και το Δριζή οι οποίες όπως αναφέρει ο Schlumberger ήταν ονομασίες κτημάτων της ευρύτερης περιοχής που αναφέρθηκε παραπάνω. Schlumberger, *Η Βυζαντινή Εποποιία*, 245. Έτσι ο αυτοκράτορας εξέφρασε τη δυσφορία του για το γεγονός αυτό. Τα καθέκαστα πληροφορήθηκε ο Βασίλειος Λακαπηνός, που φοβήθηκε ότι έχει πέσει στη δυσμένεια του αυτοκράτορα και έτσι αποφάσισε πως ήταν καιρός να τον βγάλει από τη μέση με ένα αργό δηλητήριο. . Ioannis Scylitzae, *Synopsis*, 311,312 Ioannis Zonaras, *Epitomae*, 103, Cedrenus, *Tomus Alter*, 414,415 Στο σημείο αυτό θα ήθελα να παρατηρήσω ότι ο εκνευρισμός του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή ήταν απόρροια και της ποσότητας και ποιότητας των κτημάτων που είχε οικειοποιηθεί ο Βασίλειος Λακαπηνός. Οι χρονογράφοι ίσως ήθελαν να καταδείξουν ότι ένας αυλικός που δε συμμετείχε σε μάχες, για περιοχές που ο στρατός απελευθέρωσε, ήταν ακατανόητο να έχει αυτή την κρατική νομή. Θεωρώ ότι αυτή η αιτίαση είναι ίσως αποτέλεσμα της άποψης των χρονογράφων για τους ευνούχους αυλικούς, καθώς ο Βασίλειος Λακαπηνός συμμετείχε σε μάχες και εκστρατείες. Συμμετείχε μάλιστα στην κατάληψη των Σαμόσατων το 958 με τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, ενώ το 971 συμμετέχει στη μεγάλη εκστρατεία εναντίων των Ρως και έχει τη διοίκηση των δυνάμεων υποστήριξης. Όπως αναφέρει ο Brokkaar στην Πρεσλάββα βοήθησε τον αυτοκράτορα όταν αυτό απαιτήθηκε. Μετά στο τέλος της εκστρατείας αμφότεροι επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη. Brokkaar, *Basil Lacapenus*, 222 Κάπου όμως εδώ οι πηγές δε μας διαφωτίζουν για τον ρόλο του παρακοιμώμενου Βσίλειου Λακαπηνού στην αυτοκρατορική διοίκηση τα επόμενα έτη ως το 976, από τη μάχη στο Δορύστολο.

⁴³⁷ Ο Λέων ο Διάκονος είναι αρκετά περιγραφικός στα γεγονότα που οδήγησαν στον θάνατο του αυτοκράτορα. Αυτός αναφέρει και τη στάση του αυτοκράτορα στο σπίτι του Ρωμανού Λακαπηνού και την υποδοχή του λαού της Κωνσταντινούπολης στον αυτοκράτορα, όπως επίσης την ανάγκη του να εξομολογηθεί, στον επίσκοπο Αδριανουπόλεως Νικόλαο. Ακόμα αναφέρει και τον τόπο ταφής του, στον ναό του Σωτήρος Χριστού στη Χαλκή Πύλη. Leonis Diaconi, "Historiae", 176-178 Ο Brokkaar, από τη μαρτυρία του Λέοντα του Διακόνου, σημειώνει ότι ο Βασίλειος που είχε ανιψιό τον Ρωμανό

ύποπτο τον Βασίλειο Λακαπηνό, αλλά αφήνει και ένα ενδεχόμενο να είναι και κάποιος άλλος ο ένοχος. Ξεκινώντας από τον Schlumberger να αναφέρουμε ότι στη σύγχρονη έρευνα (της εποχής του και μετά) είναι αυτός που θέτει σε αμφισβήτηση την περίπτωση να έχει χορηγηθεί στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή κάποιο δηλητήριο.⁴³⁸ Αν αυτό συνέβη στο κτήμα του Ρωμανού Λακαπηνού, όπως οι βυζαντινές πηγές μαρτυρούν, δε θα μπορούσε με κάποιο δηλητήριο, ακόμα και αν χαρακτηρίζεται αργό να επέλθει ο θάνατος, μετά από αρκετό διάστημα. Όταν μάλιστα αυτό το διάστημα ήταν σίγουρα αρκετών ημερών. Θεωρεί ως πιθανό ενδεχόμενο να είχε τύφο, με βάση τα συμπτώματα που αναφέρει ο Λέων ο Διάκονος (που μιλά για παράλυση όλων των μελών) ή κάποιον κακοήγη πυρετό που δεν μπόρεσε και λόγω των κακουχιών από τον στρατιωτικό τρόπο ζωής του να ξεπεράσει.

Για το θέμα αυτό δεν έχει γίνει ιδιαίτερη έρευνα. Ο ίδιος ο Λέοντας ο Διάκονος που είναι ο συγχρονότερος όλων των βυζαντινών χρονογράφων δεν παίρνει άμεσα ξεκάθαρη θέση, μην έχοντας προφανώς στοιχεία. Οι υπόλοιποι σχετικά αβίαστα καταδεικνύουν τον Βασίλειο Λακαπηνό. Εγείρονται όμως κάποια ερωτήματα, για τον τρόπο του πως έγινε η δηλητηρίαση, αφού δεν είχε άμεσο αποτέλεσμα. Και γιατί έπρεπε να μην έχει άμεσο αποτέλεσμα; Έδινε δηλαδή χρόνο στον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή αν είχε υπόνοιες για δολοφονία να κάνει έρευνα αυτός ή οι άμεσοι συνεργάτες του και να αποκαλυφθούν οι πρωταίτιοι; Επίσης ένα ερώτημα είναι και το που βρισκόταν ο Βασίλειος Λακαπηνός κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας και αν διατηρούσε τα αξιώματα του προέδρου και του παρακοιμώμενου, καθώς φαίνεται πως μετά τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή δε βρίσκεται στο προσκήνιο. Αυτό είναι το γενικό περίγραμμα για τα αίτια θανάτου του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Με ασαφή ιατρική διάγνωση και αόριστες υπόνοιες για κάποιον που θέλησε να τον δηλητηριάσει (με τις υποψίες να στρέφονται, από τις βυζαντινές πηγές, στον Βασίλειο Λακαπηνό) χωρίς όμως στοιχεία για αυτό, παρά μόνο εικασίες για προθέσεις.

Έτσι ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής φεύγει από τη ζωή, αφήνοντας μια δυνατή και μεγάλη αυτοκρατορία. Αφήνει τη δεύτερη σύζυγό του, τη Θεοδώρα, η οποία επίσης δεν εμφανίζεται στις βυζαντινές πηγές, χήρα και χωρίς απογόνους. Την αυτοκρατορία τυπικά την αφήνει στους δυναστικούς συνεχιστές, τον Βασίλειο Β΄ και

Λακαπηνό, από τον ετεροθαλή αδερφό του Στέφανο θα μπορούσε επομένως να έχει πρόσβαση στο σπίτι του, με την έννοια να γνώριζε μέλη του υπηρετικού προσωπικού που θα μπορούσαν, έναντι γενναίας αμοιβής να προβούν στη δηλητηρίαση του αυτοκράτορα. Brokkaar, Basil Lacapenus, 223 Βέβαια κανείς δεν απαντά στο ερώτημα γιατί επιλέγεται, αν υπάρχει τέτοιο, ένα αργό δηλητήριο, που θα έδινε τον χρόνο στον αυτοκράτορα ή τους πιο στενούς συνεργάτες του να καταφερθούν εναντίον πολλών υπόπτων. Ενώ ένα τοξικό δηλητήριο θα επέφερε τον θάνατο του αυτοκράτορα ακαριαία και ούτε καν θα προλάβαινε να μεταφερθεί στην πρωτεύουσα, όπου θα μπορούσαν να γίνουν οι όποιες διεργασίες για την ανάδειξη του νέου βυζαντινού ηγεμόνα.

⁴³⁸ Βλέπε Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία, 351-352.

τον Κωνσταντίνο Η΄ τους γιους του Ρωμανού Β΄, αλλά ουσιαστικά την κατέχει, για μια ακόμη φορά, ο Βασίλειος Λακαπηνός που έρχεται πρωταγωνιστής στο κυβερνητικό προσκήνιο, ως προστάτης των μακρανιψιών του και εγγυητής μιας χρηστής διοίκησης.⁴³⁹ Η σύζυγος του Θεοδώρα⁴⁴⁰ παραμένει στην αφάνεια και μάλλον ακολουθεί μοναστική ζωή, ενώ στο παλάτι επανέρχεται η Θεοφανώ, χωρίς όμως να εμφανίζεται ότι συμμετέχει στη διαχείριση της εξουσίας.

Σε όλο αυτό το διαμορφωθέν σκηνικό ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής σίγουρα θα έτυχε των ανάλογων τιμών για την ταφή του η οποία έγινε στον ναό του Χριστού Σωτήρα στη Χαλκή Πύλη. Έναν ναό, που όπως αναφέρθηκε με τόση μέριμνα ανεγέρθηκε και εμπλουτίστηκε από τον ίδιο, καθώς σίγουρα τον προόριζε για αυτόν τον σκοπό. Είχε μεριμνήσει και αυτό είναι οξύμωρο για το σχετικά μικρό της ηλικίας του, ακόμα και για τη σαρκοφάγο του. Όμως όπως καταδεικνύουν τα τελευταία γεγονότα της ζωής του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή πρέπει να είχε πάντοτε κατά νου αφενός την υστεροφημία του, σχετικά με τη γνώμη των ανθρώπων για αυτόν και αφετέρου το επέκεινα ώστε να είναι έτοιμος, με βάση την ορθόδοξη χριστιανική διδασκαλία, για την ημέρα της κρίσεως. Την υστεροφημία του τη δομεί σταδιακά, καθώς δε φαίνεται να επιθυμεί πλούτο για τον εαυτό του, αλλά για την αυτοκρατορία. Επίσης δε φροντίζει για απογόνους, ούτε απομακρύνει τους γιους του Ρωμανού Β΄ που θα μπορούσε να το κάνει. Μοιράζει την περιουσία του και δεν φροντίζει για προσωπικά οικήματα. Ακόμα φαίνεται να μην υπάρχει λαϊκή δυσφορία που επιδεικνυόταν για τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά. Το επέκεινα θα πίστευε πως θα κριθεί για αυτόν μέσα από το χριστιανικοηθικό και συνειδησιακό ισοστάθμισμα των «αγαθών» και των «μιερών» πράξεων του στη ζωή.

Σε αυτές τις σκέψεις ίσως παρασύρομαι και από το ιαμβικό επιτύμβιο ποίημα του Ιωάννη Γεωμέτρη⁴⁴¹ ένα απόσπασμα από το οποίο παραθέτω εδώ (Παρ. 6 όλο το ποίημα).

⁴³⁹ Ο Βασίλειος Λακαπηνός με το πρόσχημα της κηδεμονίας του Βασιλείου Β΄ (ο οποίος ήταν σχεδόν ενήλικος) και του Κωνσταντίνου Η΄ (ο οποίος ήταν σχεδόν δεκαπεντάχρονος) ουσιαστικά είναι αυτός που διοικεί την αυτοκρατορία για τα επόμενα δέκα, έντεκα χρόνια, ως το 986 περίπου. Ο Βασίλειος Β΄ τον απομακρύνει σταδιακά από την εξουσία, ενώ αναγκάζεται να τον εξορίσει, όταν διαπιστώνει συνωμοσίες εναντίον του. Τελικά πεθαίνει ο Βασίλειος Λακαπηνός τον Ιανουάριο του 996. Ο Βασίλειος Β΄ μάλιστα από τότε εξέδωσε «πρόσταξη» σύμφωνα με την οποία όλα τα χρυσόβουλλα της περιόδου έπρεπε να επανεξεταστούν, εκτός από εκείνα που είχαν το αυτοκρατορικό αυτόγραφο «έτηρήθη» Brokkaar, Basil Lacapenus, 231-234

⁴⁴⁰ Schlumberger, Βυζαντινή Εποποιία, 353.

⁴⁴¹ Ο Ιωάννης Γεωμέτρης ήταν σύγχρονος του Ιωάννη Τζιμισκή, ποιητής, συγγραφέας και στρατιωτικός. Όπως αναφέρει ο Lauxtermann οι ποιητές από τον 7^ο ως τον 10^ο κυρίως αιώνα δεν ζητούν ανταμοιβή για τα ποιήματά τους, αλλά επιζητούν την εύνοια αυτών στους οποίους απευθύνεται η τέχνη τους. Κάτι το οποίο αλλάζει το 12^ο αιώνα, οπότε είναι απαιτητή η αμοιβή. Ο Γεωμέτρης ανάλογα με τα συμφέροντα του δεν έχει δυσκολία να αλλάξει την εύνοια του σε πρόσωπα που έχουν εξουσία. Η προσκόλλησή του σε αυτά είναι προσωρινή και για όσο διαρκεί η εξουσία τους. Lauxtermann, M. D., Byzantine Poetry from Pisides to Geometres: Texts and

Εἰς τὸν κύριον Ἰωάννην τὸν βασιλέα ἐπιτύμβια⁴⁴²

Ἐνταῦθά μοι στὰς μικρόν, ὦ ξένε, χρόνον

καὶ προσβαλὼν φίλοικτον ὄμμα τῷ τάφῳ,

κλαῦσον τὰ θνητὰ τὰς ἐμὰς βλέπων τύχας

.....

νικᾷ τὸ πλῆθος ἀστέρων, κἄν τὴν ψάμμον·

σόν, πλάστα, κἀγὼ πλάσμα καὶ σῶν δακτύλων.

Ενὼ στο ἴδιο ὕφος εἶναι καὶ ἡ ἀποψη ποὺ ἐκφράζει καὶ ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ὅταν ἀναφέρεται στὸν Ἰωάννη Α΄ Τζιμισκὴ με αὐθόρμητο ἐνθουσιασμό.⁴⁴³ Μια ἀποτίμησις γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ, ποὺ προφανῶς ἦταν αὐτὴ τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἐπόμενα χρόνια καὶ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες.

Contexts, Wien 2003, 36, 37, Το 985 πέφτει σὲ δυσμένεια ἀπὸ τὸν Βασίλειο Β΄, λόγω τῶν ἐπαφῶν με τὸν Βασίλειο Λακαπηνό, ἓνα ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχε γράψει ποίηση ὅσο ἦταν στὴ ζωὴ. Το ἄλλο ἦταν ὁ Νικηφόρος Β΄ Φωκάς. Τωμαδάκη, Ἰωάννης Γεωμέτρης, 2, 6, 7. Ἐπίσης γιὰ Ἰωάννη Γεωμέτρην βλ. PMBZ II, 210-214 (b. 3, #23092)

⁴⁴² Βλ. ὅλο τὸ ἐπιτύμβιο ποίημα μετὰφραση καὶ σχόλια Τωμαδάκη, Ἰωάννης Γεωμέτρης, 46-49, 260-262

⁴⁴³ «...ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἐκεῖνος θαυμάσιος Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς πολέμῳ νικήσας,...» Annae Comnenae, Alexias, 455

Συμπεράσματα

Ο δέκατος αιώνας για το Βυζάντιο διακρίνεται από ορισμένους σημαντικούς αυτοκράτορες που κατέστησαν την αυτοκρατορία κυρίαρχη σε μια έκταση που εκτεινόταν στην νοτιοανατολική Ευρώπη, τη Μικρά Ασία μέχρι σχεδόν τη Μεσοποταμία και μεγάλο μέρος της Συρίας, την ανατολική Μεσόγειο ως και την Νότια ιταλική χερσόνησο και τα νότια παράλια της Αδριατικής θάλασσας. Ένας από αυτούς ήταν αναμφίβολα ο Ιωάννης Α΄ Κουρκούας (Τζιμισκής) , η βασιλεία του οποίου διήρκησε 6 μόλις χρόνια και έναν μήνα.

Όταν ο Ιωάννης Κουρκούας (Τζιμισκής) υπηρετούσε στη στρατιωτική διοίκηση της αυτοκρατορίας και έλαμπε με τις επιτυχίες του, ενδεχομένως να μην φανταζόταν ότι θα βρισκόταν κάποια στιγμή στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας ως αυτοκράτορας. Ο ίδιος ήταν γόνος μιας στρατιωτικής αριστοκρατικής οικογένειας αρμενικής καταγωγής που ο προσανατολισμός της ήταν η συμμετοχή στην ανώτερη στρατιωτική διοίκηση. Μια οικογένεια που από τις αρχές της μακεδονικής δυναστείας είναι στο προσκήνιο. Σε μια περίοδο που πολλές αρμενικές οικογένειες, αυτής της ιδιοσυγκρασίας, έχουν βρεθεί σε ανώτερες διοικητικές θέσεις και εμπλέκονται μεταξύ τους, ακόμα και με συγγενικούς δεσμούς, για τη διατήρηση τους σε αυτό το επίπεδο. Αν και πολλές φορές βρίσκονται και σε αντιπαλότητα, καθώς δημιουργούνται οικογενειακοί συνασπισμοί που έρχονται σε εμπόλεμη ρήξη, ανάλογα με τα συμφέροντα τους ή ανάλογα με τα συμφέροντα αυτών τους οποίους έχουν προσεταιριστεί.

Ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής λοιπόν βρίσκεται πολύ κοντά στην αυτοκρατορική εξουσία. Μάλιστα συμβάλλει αποφασιστικά στην ανάληψη του θρόνου από τον θείο του Νικηφόρο Β΄ Φωκά, ως άμεσος επιτελικός του στρατηγός. Ορισμένα γεγονότα, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και συγκυριακά. Είναι αυτά που αποτελούν τις αφορμές για να ανέβει στον θρόνο. Από τη μία ο παραγκωνισμός του από τον Νικηφόρο Β΄ Φωκά, παρά τις στρατιωτικές του επιτυχίες. Από την άλλη η ερωτική του σχέση με την αυτοκράτειρα Θεοφανώ. Αυτά και σε συνδυασμό με τη δυσαρέσκεια που είχε προκαλέσει ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Β΄ Φωκάς σε κάποιους ανθρώπους που στο άμεσο παρελθόν ήταν συνεργάτες του, αλλά και μια γενικότερη δυσαρέσκεια στους Κωνσταντινοπολίτες, υπήρξαν τα συστατικά για ένα πραξικόπημα που είχε άμεση και γρήγορη επιτυχία. Από το συνωμοτικό σχέδιο βγαίνει νικητής και με διάφορους διπλωματικούς ελιγμούς, ώστε να αρθούν οι όποιες αντιδράσεις για τη δολοφονία του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, στέφεται αυτοκράτορας τα Χριστούγεννα του 969, απαλλαγμένος από τη Θεοφανώ, που ίσως να τη θεωρούσε γενικότερα επικίνδυνη. Σε αυτές τις πολιτικές της καθολικής του αναγνώρισης θα μπορούσαν να ενταχθούν η υπόσχεση «προστασίας» των

βασιλοπαίδων του Ρωμανού Β΄, δηλαδή του Βασιλείου και του Κωνσταντίνου. Επίσης ο γάμος του με την κόρη του Κωνσταντίνου Ζ΄, τη Θεοδώρα, που θα τον συνέδεε με τη δυναστική γραμμή των Μακεδόνων (και του ίδιου και των απογόνων του αν τελικά αποκτούσε). Ακόμα την προπαγανδιστική τακτική μέσα από τα νομίσματα και τα μολυβδοβουλλα, στα οποία καλλιεργείται ποικιλότροπος, ότι ο αυτοκράτορας Ιωάννης Α΄ κατέχει το αξίωμα αυτό με την απόλυτη Θεία συναίνεση. Για να διευρύνει αυτή τη Θεία πρόνοια ανάληψης της εξουσίας συμμετέχει διακριτικά και σε θέματα της Εκκλησίας, επιλέγοντας πατριάρχες, αλλά και συμβάλλοντας σε μια ηρεμία ανάμεσα στους εκκλησιαστικούς και μοναστικούς κύκλους. Επίσης με κάθε τρόπο προσπαθεί να αφήνει να εννοηθεί ότι διατελεί υπό τη Θεία εύνοια και πρόνοια, όπως στην περίπτωση του Άγιου Θεοδώρου του Στρατηλάτη. Ενώ για να αποκτήσει περαιτέρω δημοφιλία μοιράζει την περιουσία του στους αναξιοπαθόντες και δε φαίνεται να φροντίζει για ατομική ιδιοκτησία. Αυτές οι πολιτικές αναγνώρισής του θέλουν κάποιο χρόνο ώστε να του πιστωθούν ως ελκρινείς προθέσεις. Έτσι αφήνει την πρώτη επείγουσα στρατιωτική επιχείρηση εναντίον των Ρως στον κουνιάδο του Βάρδα Σκληρό, η οποία στέφεται από επιτυχία.

Έχοντας την αποδοχή των Βυζαντινών, ως στρατηγός όλο το προηγούμενο διάστημα, δεν διστάζει να ηγηθεί εκστρατειών που θα αποκαθιστούσαν την επικυριαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας έναντι των επιβουλευτών της. Πριν αναλάβει ενεργό δράση διευθετεί τα θέματα που ανέκυψαν στη Δύση με τον Όθωνα Α΄. Μεταβάλλει την αδιάλλακτη στάση του προκατόχου του και προχωρά σε διαπραγματεύσεις που θα του έδιναν τη δυνατότητα να μην χρειαστεί να επέμβει στρατιωτικά. Ικανοποιεί εν μέρει την αξίωση του Όθωνα Α΄ για να νυμφευτεί ο γιος του Όθωνας Β΄ μια πορφυρογέννητη πριγκίπισσα, στέλνοντάς του την ανιψιά του Θεοφανώ. Η Θεοφανώ αν και δεν ήταν πορφυρογέννητη πριγκίπισσα μάλλον έβγαλε «ασπροπρόσωπη» τη βυζαντινή αυλή ως αυτοκράτειρα των Οθώνων. Όμως ο Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής με αυτό τον πολιτικό ελιγμό καταφέρνει και να αποσοβήσει τη σύρραξη και να μην αναγνωρίσει ως ισότιμο αυτοκράτορα, πολύ δε μάλλον ως αυτοκράτορα των Ρωμαίων τον Όθωνα Α΄ και τον γιο του. Το διάστημα αυτό αντιμετωπίζει επίσης χωρίς να χρειαστεί να επέμβει στρατιωτικά την προσπάθεια ανατροπής του, κυρίως από τον Βάρδα Φωκά, του οποίου ο στρατός διελύθη εις τα εξων συνετέθη, αφού ο αυτοκράτορας θεωρήθηκε από τους πραξικοπηματίες πιο φερέγγυος από τον σφετεριστή του, για να ικανοποιηθούν τα συμφέροντά τους.

Απερίσπαστος διαβαίνει τον Αίμο και μέσα σε λίγους μήνες καταλαμβάνει τα κέντρα των Βουλγάρων (που έλεγχαν οι Ρώσοι) υποχρεώνοντάς τους να γίνουν υποτελείς του και να συντρίψει τους Ρώσους, που από σύμμαχοι είχαν μετατραπεί σε άμεσο απαιτητή των κυριαρχικών δικαιωμάτων των Βυζαντινών. Στις καθοριστικές μάχες στο Δορύστολο και την τελική άλυσή του μετά από τρίμηνη περίπου πολιορκία του οι Βυζαντινοί απομακρύνουν οριστικά τους Ρώσους, με την

καθοδήγηση του αυτοκράτορα για την τελική επικράτηση τον Ιούλιο του 971. Και ενώ μαινόταν τα γεγονότα στο Δορύστολο , αντιμετώπισε μια δεύτερη απόπειρα ανατροπής του από τον Λέοντα Φωκά και τον γιο του Νικηφόρο Φωκά, χωρίς επί της ουσίας καμία παρενέργεια για την αυτοκρατορία. Γεγονός που δείχνει ότι η άλλοτε ισχυρή οικογένεια των Φωκάδων δεν είχε πλέον πολλά ερείσματα στη βυζαντινή κοινωνία. Και ενδεχομένως και καμία άλλη οικογένεια ή και κάποιο πρόσωπο δε θα μπορούσε να αμφισβητήσει τον αυτοκράτορα.

Ο επόμενος στόχος του ήταν να διευθετήσει τα θέματα με την Ανατολή και τους Άραβες. Καταφέρνει να αποκαταστήσει το κύρος της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ακόμα και εκεί που δεν πέτυχε ο στρατηγός του Μελίας, με επανειλημμένες εκστρατείες. Κατάφερε να αποδυναμώσει τους Χαμδανίδες Άραβες του Χαλεπίου και να δημιουργήσει με αυτούς μια σχέση «πελάτη», στην οποία θα διατηρούσαν την αυτονομία τους, δε θα επιτίθονταν στους βυζαντινούς και θα υπόκειντο και σε κάποια φορολογία. Επίσης θα βοηθούσαν το βυζάντιο σε περιπτώσεις πολεμικών επιχειρήσεων με άλλους εχθρούς. Φυσικά και το βυζάντιο για το τελευταίο ζήτημα θα είχε μια αντίστοιχη υποχρέωση. Στο ίδιο μήκος κινήθηκε και με το εμιράτο της Μοσούλης. Ενώ μια ανάλογη σχέση φαίνεται να δημιούργησε και με τους Αρμένιους και τον βασιλιά τους τον Ασωτ Γ'. Ο ίδιος ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής με το προσωπικό του κύρος και τη δύναμή του συνέβαλε καθοριστικά σε αυτό το κλίμα. Σχετικά με τους Φατιμίδες Άραβες τους έδειξε ποιος είναι ο ηγεμόνας στα συριακά εδάφη, προστατεύοντας την Αντιόχεια και δημιουργώντας μια σχέση συμμαχίας με τη Δαμασκό. Αποτυγχάνει βέβαια να κατακτήσει την Τρίπολη, αλλά παρόλα αυτά θωρακίζει τις ευρύτερες παράλιες περιοχές προς την Αντιόχεια.

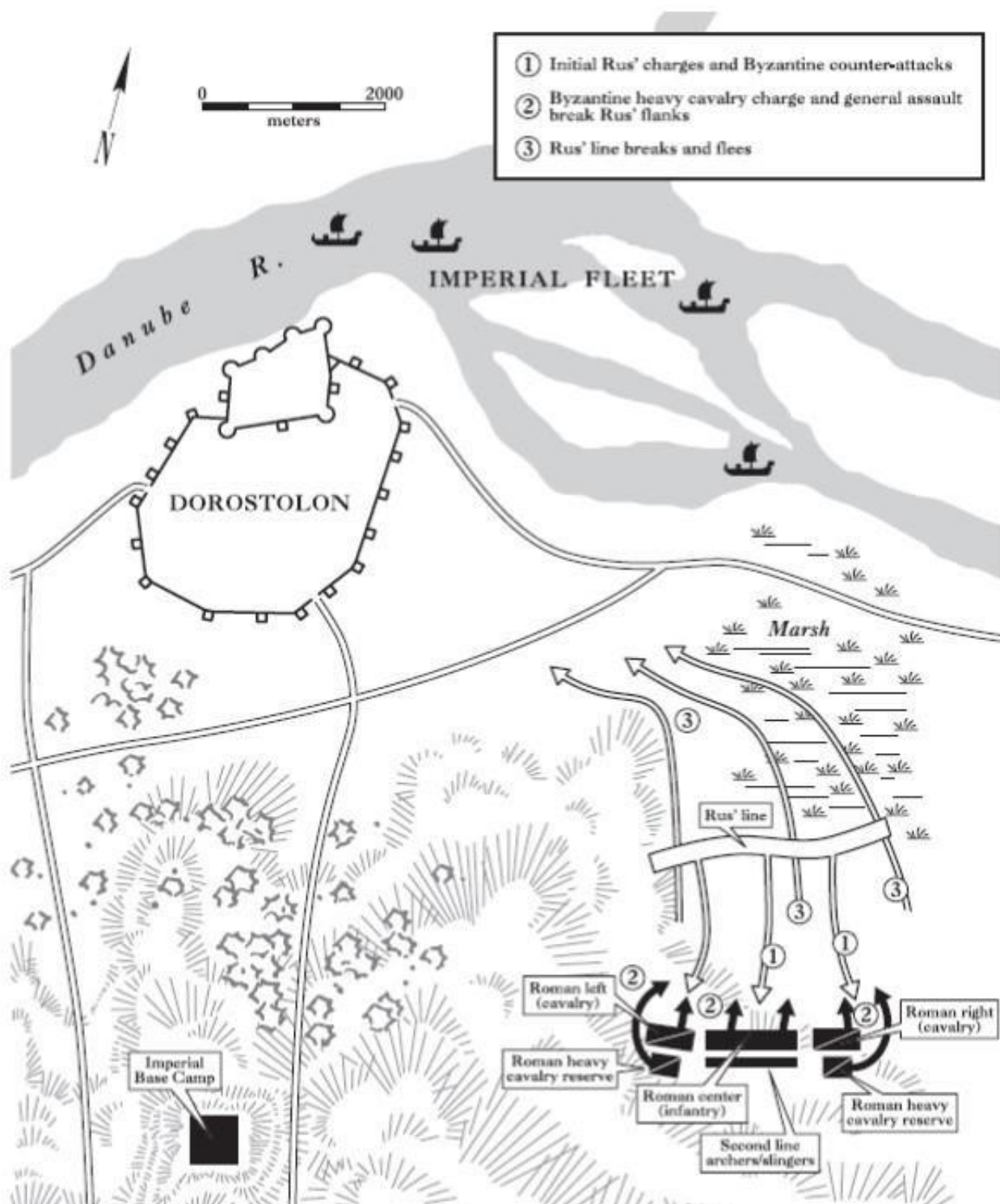
Ταυτόχρονα με τα πολεμικά γεγονότα φαίνεται πως παίρνει πρωτοβουλίες για την αναδιοργάνωση της διοικητικής δομής της αυτοκρατορίας με ανασύσταση των θεμάτων , τη δημιουργία δουκάτων και κατεπανάτων, που ενίσχυαν και ίσως έδιναν περιθώριο σε πιο αποκεντρωμένες ισχυρές διοικητικές δομές. Δεν αφήνει πολλά περιθώρια για την περαιτέρω ενίσχυση των δυνατών και προσπαθεί να ενισχύσει τα δημόσια ταμεία, αποδίδοντας καινούριες γαίες στην αυτοκρατορική, δημόσια θα λέγαμε περιουσία. Η οικονομία λειτουργεί στα πλαίσια της κρατικής παρέμβασης, ειδικά στην Κωνσταντινούπολη, ενώ η χρήση της νομισματικής οικονομίας πρέπει να κερδίζει έδαφος, αν αναλογιστούμε και τις χρυσές κοπές των νομισμάτων που έχουν βρεθεί, αλλά και τον γενικότερο τρόπο εξυπηρέτησης των οικονομικών υποχρεώσεων αυτοκρατορίας και πολιτών (όπως πληρωμές αξιωματούχων, καταβολές φόρων κτλ.). Στο νομισματικό επίπεδο διακρίνεται από την καινοτομία με τον ανώνυμο φόλλη, που προκρίνει τη χριστιανική ιδεολογία στην αυτοκρατορία, αλλά και τη διατήρηση του τεταρτηρού που ενίσχυε τα αυτοκρατορικά οικονομικά αποθέματα.

Σχετικά με το τέλος του, που από την αρχή χαρακτήρισα πρόωρο, θεωρώ ότι το ενδεχόμενο της δολοφονίας του με δηλητηρίαση από τον Βασίλειο Λακαπηνό, είναι μάλλον στα όρια της βυζαντινής υπόνοιας για μηχανορραφία που είχε από την εποχή του καλλιεργηθεί. Και αυτή επηρέασε και μεταγενέστερους χρονογράφους. Η εσπευσμένη επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη, ύστερα από την τελευταία εκστρατεία του στην Ανατολή θεωρώ ότι ίσως να ήταν λόγος κάποιας σοβαρής ενόχλησης από ασθένεια, που μπορεί να είχε ο αυτοκράτορας. Αφού αυτός ο πείσμων στρατιωτικός ηγέτης δεν επέμεινε να καταλάβει την Τρίπολη και δεν επισκέφτηκε την Ιερουσαλήμ που μάλλον ήταν στα σχέδια του να το κάνει καθώς εκεί ίσως εξιλεωνόταν για τη δολοφονία του Νικηφόρου Β' Φωκά. Η κατάσταση της υγείας του προφανώς επιδεινώθηκε στο κτήμα του Ρωμανού Λακαπηνού που σταμάτησε να ξεκουραστεί και επέστρεψε άμεσα στην Κωνσταντινούπολη. Όλο αυτό το διάστημα αν είχε την υπόνοια της φαρμάκωσής-δηλητηρίασης του από τον οποιονδήποτε θα τον είχε τιμωρήσει. Όχι βέβαια ότι ο Βασίλειος Λακαπηνός δεν είχε λόγους να τον βγάλει από τη μέση ή δεν είχε το σθένος και τον τρόπο να το πράξει. Αξιοπερίεργο είναι το γεγονός, αν πιστέψουμε τις πηγές, ότι έφτιαχνε τη σαρκοφάγο του σε μια ηλικία περίπου των 50 ετών. Η δολοφονία του θείου του και του ανθρώπου που μάλλον τον ανέδειξε στη διοικητική ιεραρχία προφανώς να του δημιουργούσε συναισθήματα τύψεων, αν αναλογιστούμε τη στάση του για τη θρησκεία που δεν έχει στοιχεία προσκόλλησης, αλλά ουσιαστικής σχέσης με το Θείο, σκεπτόμενος ίσως το επέκεινα.

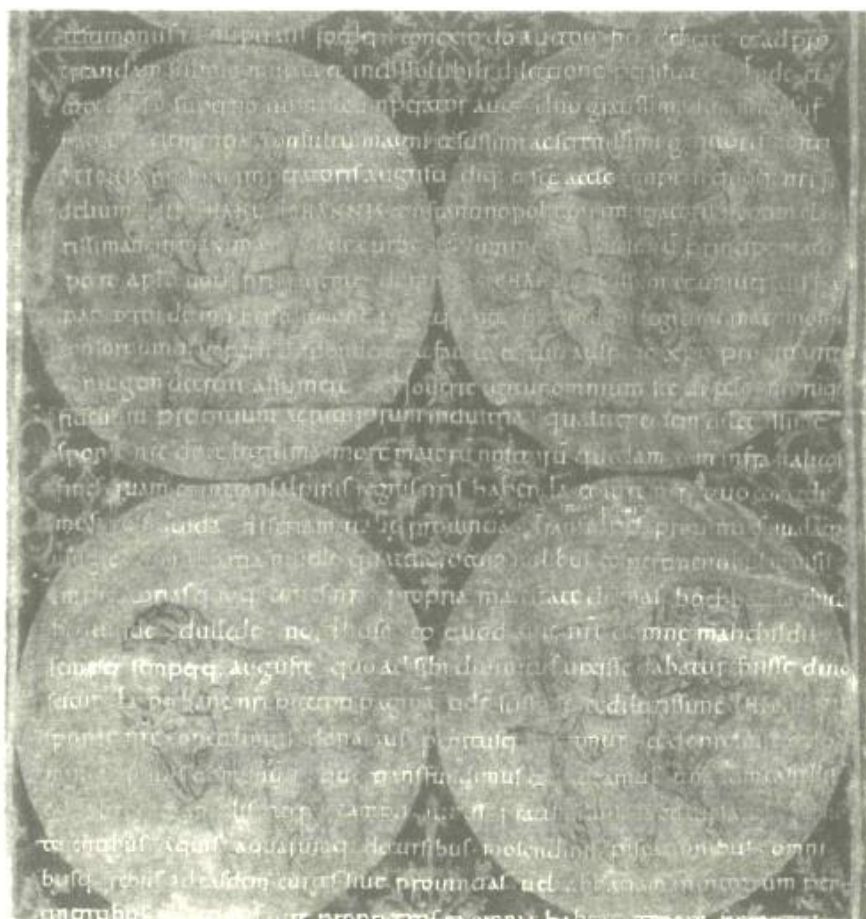
Ο Ιωάννης Α' Κουρκούας (Τζιμισκής) ήταν ένας μεγάλος αυτοκράτορας και ως στρατηλάτης και ως πολιτικός, αν και δεν προοριζόταν για αυτόν τον σκοπό. Διοίκησε την αυτοκρατορία με σύνεση, γενναιότητα, πολιτική ωριμότητα και ευελιξία όπου χρειαζόταν. Στόχο είχε την ευημερία της αυτοκρατορίας συμβάλλοντας στη σταθερότητα και την ανάπτυξη της, βάζοντας σε μια τάξη τις φατριαρχικές φιλοδοξίες και κρατώντας μακριά κάθε εξωτερικό κίνδυνο. Θα μένουμε βέβαια με το ερώτημα αναπάντητο του ποια θα ήταν τα επόμενα σχέδια του αν παρέμενε στη ζωή, ως ηγέτης διορατικός και πολυπράγμων. Ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής τελικά φεύγει από τη ζωή στις 10 Ιανουαρίου 976, σε ηλικία πενήντα ενός ετών μετά από έξι χρόνια και ενός μηνός βασιλεία, αφήνοντας για τους επόμενους συνεχιστές της μακεδονικής δυναστείας μια ισχυρή αυτοκρατορία. Ο Ιωάννης Α' Τζιμισκής αφήνει το ισχυρό αποτύπωμα ενός μεγάλου ηγέτη που ισορρόπησε με σταθερότητα και δυναμισμό σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, σε μια τεράστια γεωγραφικά αυτοκρατορία, με εσωτερικές ιδιαιτερότητες και πολλούς εξωτερικούς εχθρούς.

Παράρτημα

Παρ. 1 . Η πολιορκία του Δορόστολου το 971, εικόνα από Decker M., the Byzantine art of war

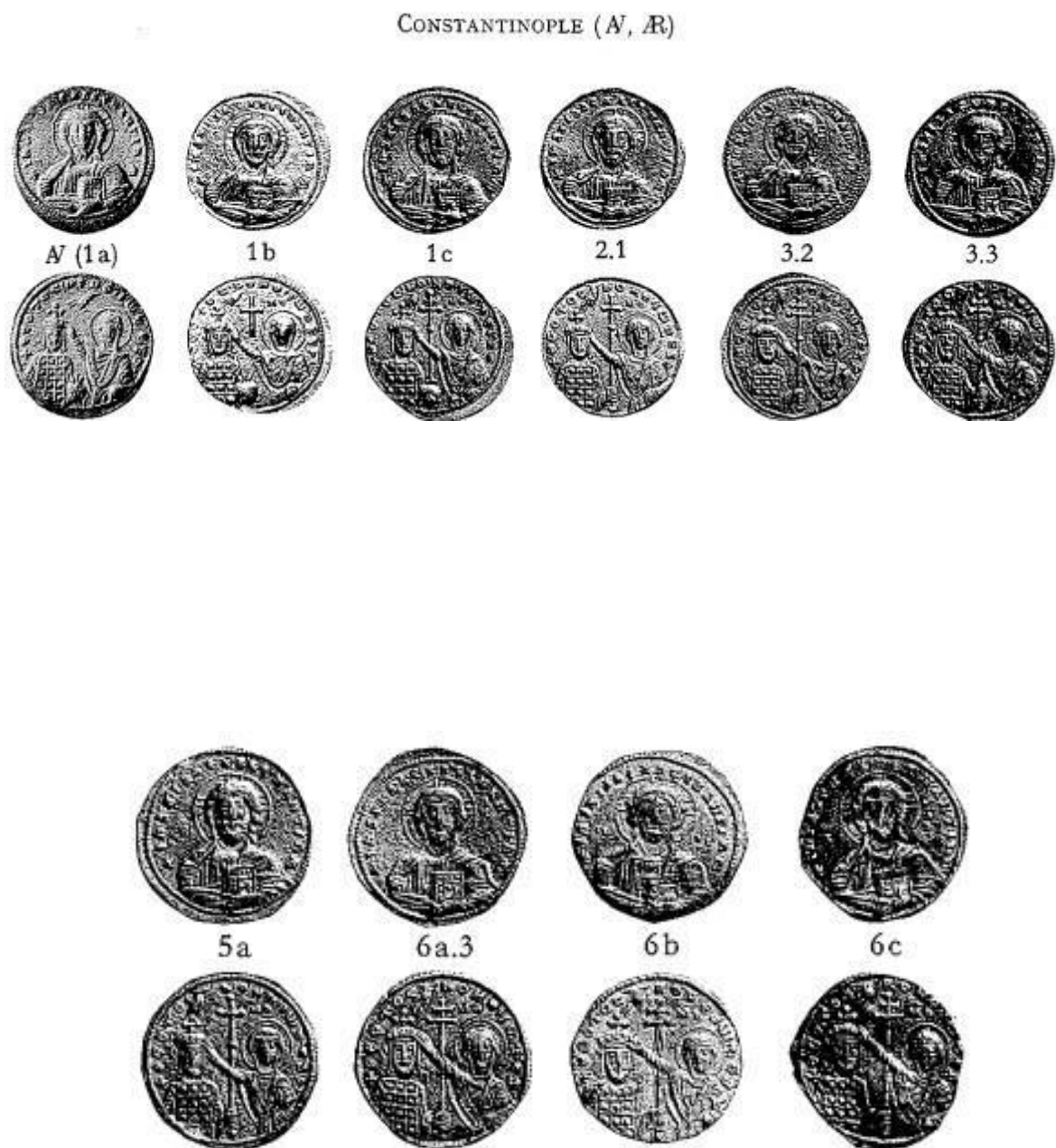
Παρ.2α. Λεπτομέρεια της πορφυρής Χάρτας (διπλώματος) γάμου της Θεοφανώς, το 972, (Κρατικά Αρχεία Κάτω Σαξονίας, Wolfenbüttel) από Παναγοπούλου Α. Θεοφανώ – Η βυζαντινή αυτοκράτειρα της Γερμανίας πρέσβειρα του βυζαντινού πολιτισμού στη Δύση, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ.381

Παρ.2 β. Λεπτομέρεια, του διπλώματος του γάμου της Θεοφανώς, από εξώφυλλο του βιβλίου του MacleanS. “OttonianQueenship”, Oxford, 2017

Παρ.3 α. Ιστάμενα επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, Grierson , Dumbarton Oaks Catalogue of the Byzantine Coins

Παρ.3β Μιλιαρήσιον επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή, Πέννα, Β. (2002). Βυζαντινό νομισματικό σύστημα: παραγωγή και κυκλοφορία. Στο Ε. Γραμματικοπούλου (Επιμ.), *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα* (σελ. 78). Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών

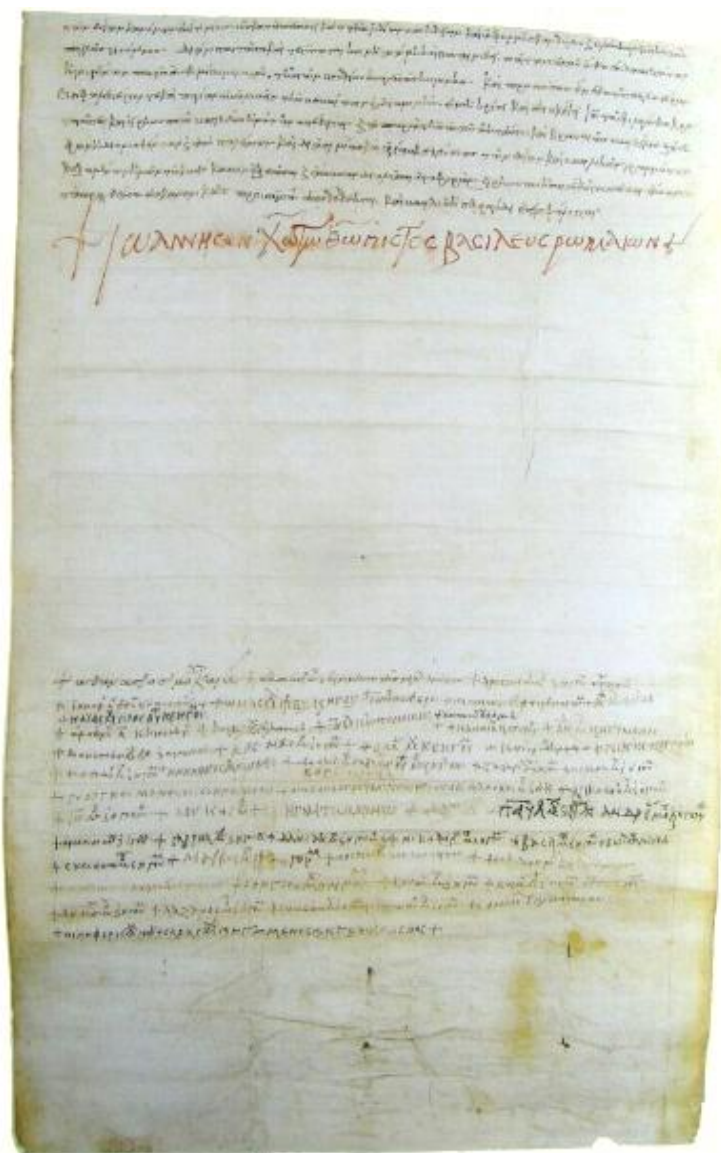
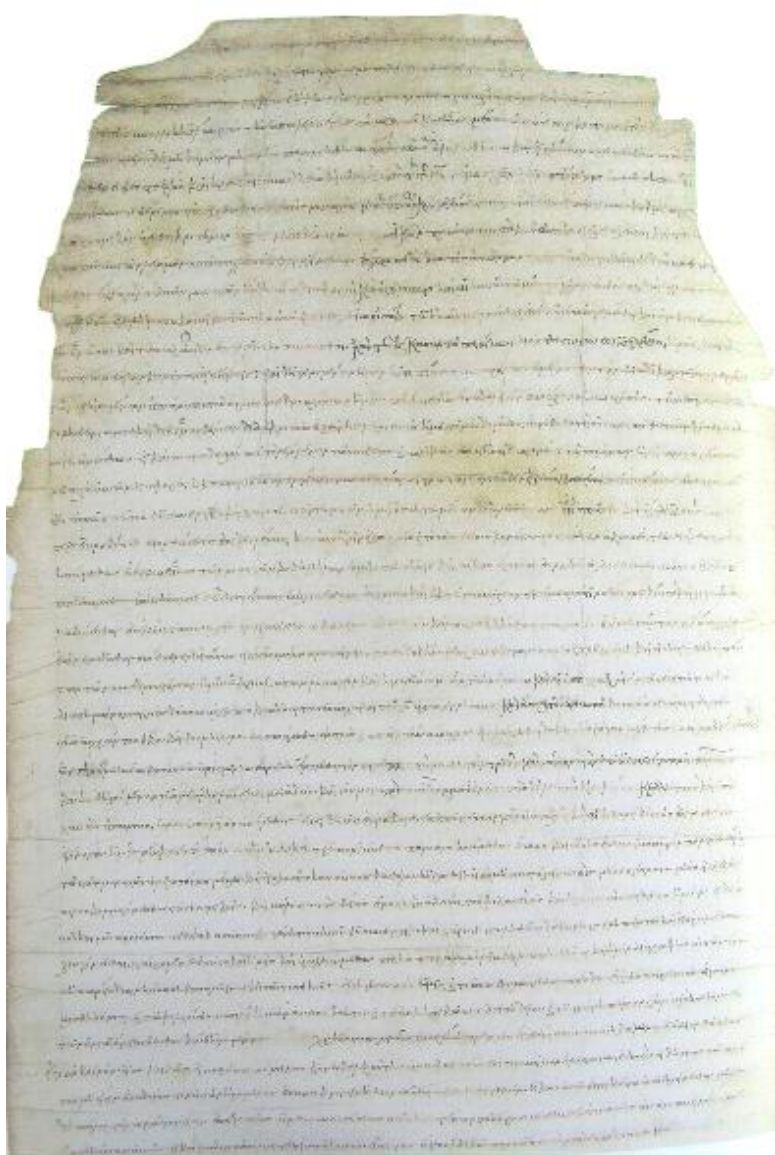

Παρ. 3γ Ανώνυμος φόλλις (9,16 γρ.). Εμπροσθ. : Προτομή του Χριστού με συστάδες σφαιριδίων και κυκλική επιγραφή +EMMANOVHL, Οπισθ.: Επιγραφή σε τέσσερις γραμμές / +IHSUS/XRISTUS/ bASILEU/bASILE,

από <https://www.wildwinds.com/coins/byz/anonymous/i.html>

Παρ. 4 Τμήμα του Τυπικού (Τράγου του Αγίου Όρους) με την ερυθρή υπογραφή του αυτοκράτορα που φυλάσσεται στο Πρωτάτο του Αγίου Όρους.
https://www.palaiochori.gr/2018/03/blog-post_36.html

Παρ. 5 Η επιστολή(αν αυτή φυσικά συντάχθηκε) του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή προς τον Ασώτ Γ΄, σε σύγχρονη μετάφραση με ενσωματωμένη την τρίτη επιστολή που θεωρείται ότι ήταν κι αυτή προς τον Ασώτ Γ΄. Μπαρτικιάν, Αρμενοβυζαντινά

“‘Ασώτιε, ἄρχων τῶν ἀρχόντων τῆς Μεγάλης ‘Αρμενίας καὶ πνευματικὸν ἐμοῦ τέκνον²⁶. Ἄκουσε καὶ γνῶθι πόσα θαύματα ἔκανε ὁ Θεὸς σὲ μᾶς, τί θαυμάσιες καὶ ἀκατάληπτες νίκες, γνῶθι τὴν γλυκύτητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τεράστια φιλανθρωπία ποὺ ἔδειξεν ὁ Κύριος στὴν κληρονομία του. Τὸ ἔτος αὐτὸ ἐμεῖς θελήσαμε διὰ χειρὸς τῆς βασιλείας μας²⁷ νὰ γνωστοποιήσουμε στὴ μεγαλειότητά σου, ὦ ‘Ασώτιε Βαγρατίδη καὶ τέκνον μου, νὰ σοῦ κάνουμε δηλόν, ὅπως καὶ σύ, ποὺ εἶσαι Χριστιανός, πιστὸς καὶ ἀγαπητὸς τῆς βασιλείας μας, εὐφρανθεῖς καὶ δοξάσεις τὸ τεράστιο μεγαλεῖο τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ μας, καὶ γνώσεις πόσον βοηθεῖ ὁ Θεὸς τοὺς Χριστιανοὺς κατὰ πάντα χρόνον. Διότι

κάναντες ὑποτελῆ τῆς βασιλείας μας ὅλη τὴν ἀνατολὴ τῶν Περσῶν²⁸, ἢ πῶς βγάλαμε τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου πατριάρχου Ἰακώβου Νισίβης ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ἀράβων²⁹, πήραμε ἀπὸ τοὺς Ἀραβες τοὺς φόρους μας, ἐξάγαμε τὴν αἰχμαλωσία ἀπὸ αὐτοὺς³⁰ καὶ ἀναχωρήσαμε. Πῶς / ἐπατάξαμε / τὴ γαυρία καὶ τὴν ἐπαρση τοῦ ἀμερμουμνῆ, ἄρχοντα τῶν Ἀφρων τῶν ὀνομαζομένων Μάχρ Ἀραβες³¹, ποὺ μὲ μεγάλη δύναμη ἐπιτέθηκαν ἐναντίον μας, καὶ ἀρχικῶς ἔθεσαν σὲ κίνδυνο τὰ στρατεύματά μας, ἀλλὰ μετὰ τοὺς νικήσαμε μὲ μεγάλη δύναμη καὶ τὴν ἀρωγὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ κατατροπώθηκαν μὲ αἰσχύνῃ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἐχθροί. Τότε ἐμεῖς ἐκυριεύσαμε τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας των καὶ κατασφάξαμε / τοὺς κατοίκους / πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ ταχέως ἐξήλθαμε καὶ ἐχειμάσαμε, ρογέυσουμε ὅλο τὸ ἵππικό μας³². Καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου ἐκστρατεύσαμε στὴ χώρα τῶν Φοινικέων καὶ Παλαιστινίων καὶ κατατροπώσαμε τοὺς μισοὺς Ἀφρους ποὺ εἶχαν ἔλθει στὴ χώρα τοῦ Σάμ³³. Καὶ μὲ ὅλα μας τὰ στρατεύματα πορευθήκαμε πρὸς Ἀντιόχεια³⁴, περάσαμε διὰ πάντων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς βασιλείας μας, ὑπετάξαμε, τάξαντες βαρεῖς φόρους, καὶ μὲ ἄπειρη αἰχμαλωσία φθάσαμε ἕως τὴν πόλιν Ἑμεσα. Μᾶς προηπάντησαν καλὰ οἱ φοροτελεῖς μας κάτοικοι. Φθάσαμε ἕως τὸ Βατολβέκ³⁵, τὸ ὀνομαζόμενον Ἡλιούπολη, δηλαδὴ πόλη τοῦ Ἡλίου³⁶, περίπτυστη, φοβερὰ ὀχυρωμένη, πολὺ μεγάλη καὶ πλούσια. Αὐτοὶ³⁷ μᾶς ἐπιτέθηκαν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν μας τοὺς κατετρόπωσε καὶ κατέσφαξε διὰ ρομφαίας. Μετὰ λίγες μέρες πολιορκήσα-

με τὴν Ἡλιούπολη, οἱ στρατιῶτες μας πῆραν μεγάλη αἰχμαλωσία, ἀγόρια καὶ κορίτσια, θησαυροὺς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, πλῆθος ζώων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ ἐκεῖ πῆγαμε πρὸς τὴ μεγάλη πόλη τὴ Δαμασκό, θέλοντες νὰ πολιορκήσουμε καὶ αὐτή. Ὁ ἑπαρχος τῆς πόλης³⁸, ἓνας συνετὸς πολιοῦς γέρων, ἔστειλε στὴ βασιλεία μου ἀνθρώπους μὲ δῶρα πολλὰ καὶ μᾶς ἐξελιπάρησε νὰ μὴν αἰχμαλωτῆσουμε, νὰ μὴ δουλώσουμε, ὅπως τοὺς κατοίκους τοῦ Βατολβέκ, μὴ κατασκάψουμε τὴν ἐπαρχία ὅπως τὴν / τῶν Ἡλιουπολιτῶν. / Αὐτοὶ ἔφεραν πλῆθος πολυτίμων δώρων, πολλὰ ἄλογα, θαυμάσιους ἡμιόνους, ὠραῖα, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, σκεύη, σαράντα χιλιάδες / νομίσματα / ἀπὸ ἀραβικὸ χρυσὸ³⁹ ὡς φόρο. Αὐτοὶ δέχτηκαν ἀπὸ ἐμᾶς στρατηγούς⁴⁰, καὶ ἔδωσαν ἑγγραφο ὅτι ἔσαι θὰ εἶναι δοῦλοι τῆς βασιλείας μας, ἀπὸ γένος σὲ γένος, καὶ ἀπὸ φυλῆς σὲ φυλή. Ἐμεῖς διωρίσαμε ἐκεῖ στρατηγὸ ἓναν ἄνδρα, ὀνομαζόμενο Τοῦρκος, ἄνδρα φημισμένο, Βαγδατηνό,⁴¹ πὺν μὲ πεντακοσίους ἵππεῖς ἦλθε νὰ μᾶς ὑπηρετήσῃ καὶ ἐπίστευσε στὸ Χριστό. Αὐτὸς καὶ στὸ παρελθὸν εἶχε ὑπηρετήσῃ στὴ βασιλεία μας⁴¹. Οἱ δὲ Δαμασκηνοὶ ἐκλείσαν, ἐπιβεβαιωμένη μὲ ὄρκο, συμφωνία ὅτι θὰ ἀποτίζουν ἀκωλύτως τοὺς φόρους, θὰ πολεμοῦν κατὰ τῶν δικῶν μας ἐχθρῶν, καὶ ἀπηύθυναν ἐπαίνους στὴ βασιλεία μας. Καὶ γι' αὐτὸ ἐμεῖς δὲν τοὺς πολιορκήσαμε. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ ἐκεῖ πῆγαμε πρὸς τὴ θάλασσα τῆς Τιβεριάδος, ὅπου ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔκανε τὰ θαύματα μὲ ἑκατὸν πενηντατρία ψάρια⁴². Θελήσαμε νὰ πολιορκήσουμε καὶ αὐτὴ τὴν πόλη⁴³, ἀλλὰ οἱ κάτοικοι ὑποτάχθηκαν στὴ βασιλεία μας καὶ μᾶς ἔφεραν, ὅπως οἱ Δαμασκηνοὶ, πλῆθος δώρων / ἀπότισαν / φόρους τριάντα χιλιάδες νομίσματα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων δασμῶν. Καὶ μᾶς παρεκάλεσαν νὰ τοὺς διωρίσουμε στρατηγούς ἀπὸ τοὺς δικούς μας, δώσαντες ἑγκυρον ἑγγραφον ὑποτελείας, ὅπως οἱ Δαμασκηνοὶ, ὅτι θὰ εἶναι ἔσαι ὑποτελεῖς μας καὶ θὰ μᾶς ἀποτίζουν ἀκωλύτως φόρον. Καὶ γι' αὐτὸ ἀπαλλάξαμε αὐτοὺς τῆς αἰχμαλωσίας, δὲν κατασκάψαμε τὴν πόλη, ὁμοίως καὶ τὴν / πέριξ / χώρα, δὲν λεηλατήσαμε αὐτούς, διότι ἦταν πάτριος γῆ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ὅμοίως καὶ τὴν Ναζαρέτ, ὅπου ἡ Θεοτόκος ἁγία παρθένος Μαρία ἄκουσε ἀπὸ τὸν ἄγγελο τὴν εὐαγγελία. Πῆγαμε καὶ στὸ ὄρος Θαβώρ, ἀνεβήκαμε στὸν τόπο ὅπου μεταμορφώθηκε ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Καὶ ὅταν ἀκόμη εὕρισκόμεθα στὸν τόπο αὐτό, ἦλθαν σὲ μᾶς ἀπὸ τὴν Ραμλὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ γιὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴ βασιλεία μας νὰ βροῦν ἔλεος ἀπὸ ἐμᾶς, μᾶς παρεκάλεσαν νὰ τοὺς διωρίσουμε στρατηγὸ, καὶ ἐγιναν ὑποτελεῖς, ἐκλείσαν συμφωνία νὰ

εἶναι ὑπόδουλοί μας καὶ ἡμεῖς τοὺς ἱκανοποιήσαμε. Ἐμεῖς θελήσαμε νὰ ἐλευθερώσουμε ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἀράβων καὶ τὸν ἅγιον Τάφον τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Διωρίσαμε στρατηγούς σὲ ὅλα τὰ θέματα⁴⁴ ποὺ μᾶς ὑποτάχθηκαν καὶ ἐγιναν ὑποτελῆ τῆς βασιλείας μας, στὴν Πενιάδα⁴⁵ ποὺ λέγεται Δεκάπολις, στὴ Γενησαρὲτ καὶ στὴν Ἀρκεα ποὺ ὀνομάζεται Πτολεμαῖς, καὶ συμφώνησαν ἐγγράφως νὰ ἀποτίζουν ἀκωλύτως ἐτησίους φόρους καὶ νὰ εἶναι ὑπόδουλοί μας. Πήγαμε ἕως τὴν Καισάρεια ποὺ βρίσκεται στὴν ἀκτὴ τῆς μεγάλης θάλασσας τοῦ Ὠκεανοῦ, / οἱ κάτοικοι / τῆς ὁποίας ὑποτάχθηκαν καὶ ἐγιναν ὑπὸ τὴν ἐπικράτειά μας. Καὶ ἔαν οἱ μισοὶ Ἄφροισ φοβηθέντες ἡμᾶς δὲν εἶχαν καταφύγει ἀπὸ τὰ παράλια στὰ κάστρα⁴⁶, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ θὰ εἶχαμε πάει καὶ στὴν ἀγία πόλη Ἱερουσαλὴμ καὶ προσευχηθεῖ στοὺς ἁγίους τόπους τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ὡς ἀκούσαμε ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων κατέφυγαν / στὰ κάστρα /, τότε ὑποτάξαμε τὸ ἄνω μέρος τῆς χώρας καὶ ἐκάναμε αὐτὸ ὑπὸ τὴν ἐπικράτεια τῶν Ρωμαίων, διωρίσαμε ἐκεῖ στρατηγὸ καὶ κλίναμε αὐτὸ πρὸς τὸ μέρος μας, τοὺς δὲ μὴ ὑποταχθέντες πολιορκήσαμε διὰ πολέμου καὶ πορθήσαντες, πορευθήκαμε μέσῳ τῆς παραλίας ὁδοῦ, τῆς κατευθεῖαν ἀγούσης στὴ Βηρυττό, περίφημη καὶ ὀνομαστή, ἐρυμνωτάτη πόλη ποὺ τώρα ὀνομάζεται Μπερούθ⁴⁷, καὶ πολεμήσαντες, μὲ σκληρὴ μάχη ἀλώσαμε καὶ αὐτὴ, αἰχμαλωτήσαμε χίλιους Ἄφρους, μεταξὺ αὐτὸν καὶ τὸν Νουσερή⁴⁸, [στρατηγὸ] τοῦ ἀμερμουμνῆ, καὶ ἄλλους ἀρίστους στρατηγούς. Στὴν πόλη αὐτὴ διωρίσαμε στρατηγόν, καὶ θελήσαμε ἀπὸ ἐκεῖ νὰ περάσουμε στὴ Σιδώνα. Ὄταν οἱ Σιδώνιοι ἔμαθαν αὐτό, ἔστειλαν πρὸς ἡμᾶς τοὺς πρεσβύτες τῆς πόλης των, οἱ ὁποῖοι ἐλθόντες, ἐκλιπάρησαν τὴν βασιλεία μας καὶ παρεκάλεσαν μὲ μεγάλο φόβο νὰ γίνουν ὑποτελεῖς μας καὶ ὑπόδουλοι. Ἐμεῖς ἀνταποκριθήκαμε στὴ δέησή τους, ἐκπληρώσαμε τὴ θέλησή τους, καὶ λαβόντες ἀπὸ αὐτοὺς τὸν φόρο, διωρίσαμε σ' αὐτοὺς στρατηγούς. Καὶ ἐγερθέντες ἀπὸ ἐκεῖ πήγαμε στὴ Βύβλο, ἀρχαῖο καὶ ὄχυρό κάστρο, ἐκπορθήσαμε καὶ αὐτὸ καὶ αἰχμαλωτίσαμε τοὺς κατοίκους του. Μὲ πολλὰ λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους περάσαμε διὰ πάντων τῶν παραλίων πόλεων, διὰ τραχέων στενωπῶν, διὰ τοιούτων στενῶν καὶ κακῶν διαβάσεων, ποὺ μέχρι τότε δὲν εἶχε περάσει ἵππικό. Ἐκεῖ ἀπαντήσαμε ἀνθηρὲς καὶ θαυμαστὲς πόλεις καὶ ὄχυρά κάστρα μὲ Ἀραβες φρουρούς. Ὅλα τὰ ἐκπορθήσαμε καὶ κατεδαφίσαμε, τοὺς δὲ κατοίκους ἤγαμε σὲ αἰχμαλωσία. Πρὶν φθάσωμε στὴν Τρίπολη, στείλαμε τὸ ἵππικό

τῶν θεματικῶν καὶ τῶν ταγματικῶν στὴν ὀνομαζομένη Καρερὲς κλεισοῦρα⁴⁹, διότι ἀκούσαμε ὅτι οἱ μισοὶ Ἄφροι ἐκάθοντο στὴν κλεισοῦρα. Διατάξαμε νὰ τοποθετήσουν ἐνέδρες καὶ κατασκευάσαμε γι' αὐτοὺς παγίδες θανατηφόρους. Καὶ ἔπραξαν ὡς διατάξαμε. Ἀπὸ τὶς δύο χιλιάδες ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ καταφανῶς ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν στρατιωτῶν μας, τοὺς περισσότερους ἐφόνευσαν, πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς δεσμίους ἔφεραν μπροστὰ στὴ βασιλεία μας. Ἐπίσης ὅπου συναντοῦσαν αὐτοὺς, ἔτρεπαν σὲ φυγή. Ἀφανίσαμε ὅλη τὴ χώρα τῆς Τρίπολης, κατακόψαμε τοὺς ἀμπελῶνες, τοὺς ἐλαιῶνες καὶ τοὺς κήπους των, σπείραμε τὸν ὄλεθρο καὶ κατασυντρίψαμε ὅλες τὶς ἐπαρχίες⁵⁰. Καὶ οἱ Ἄφροι ποὺ ἦταν ἐκεῖ, ἀποτόλμησαν καὶ ἦλθαν σὲ πόλεμο ἐναντίον μας. Τότε ἐμεῖς τοὺς ἐπιτεθήκαμε καὶ κατασφάζαμε αὐτοὺς κυριολεκτικῶς. Μετὰ πῆραμε τὴ μεγάλη πόλη Τζοῦελ ποὺ τὴν ὀνόμαζαν Γαβαὼν, τὴ Βαλανέα καὶ τὸ Σιχούν, καὶ αὐτὴ τὴ φημισμένη Ζουρζαῦ. Μέχρι τὴ Ραμλὲ καὶ τὴν Καισάρεια δὲν ἔμεινε οὔτε παραλία οὔτε χέρσος ποὺ δὲν ὑποτάχθηκε στὴ βασιλεία μας μὲ τὴ δύναμη τοῦ Ἀδμηουργήτου Θεοῦ, διότι μέχρι τὴ Βαβυλῶνα⁵¹ αὐτοὺς τοὺς κάναμε ὑποχείριους τῆς βασιλείας μας καὶ δούλους μας. Ἡ βασιλεία μας μὲ πλῆθος στρατεύματα ἑπτὰ μῆνες περιῆλθε τὴ χώρα αὐτή, ἐμεῖς ἐρημώσαμε τὶς πόλεις καὶ τὶς χῶρες, ὁ δὲ ἀμερμουμνῆς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα ἐναντίον μας ἢ νὰ στείλῃ ἵππικὸ σὲ βοήθεια τῶν στρατιωτῶν του. Καὶ ἂν δὲν ἦταν στὰ μέρη αὐτά, ποὺ εἶναι κοντὰ στὴ Βαβυλῶνα, ὁ σκληρὸς καύσων καὶ ἄνυδρη διάβαση, ὅπως ξέρεи καὶ ἡ ἐνδοξότητά σου, ἡ βασιλεία μου θὰ ἐπορεύετο καὶ μέχρι τὴ Βαβυλῶνα. Ἐμεῖς /τὸν ἀμερμουμνῆν / αὐτὸν καταδιώξαμε καὶ κατανικήσαμε, μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, ποὺ μὲ ἀνέδειξε βασιλέα.

Ἀπελευθερώθηκαν τώρα ὅλη ἡ Φοινίκη, Παλαιστίνη καὶ Συρία ἀπὸ τὴ δουλεία τῶν Ἀράβων⁵² καὶ ὑποτάχθηκαν στὴν ἐπικράτεια τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο ὄρος τοῦ Λιβάνου μπῆκε στὰ πλαίσια τοῦ κράτους μας, ὅλους δὲ τοὺς εὐρισκομένους ἐκεῖ ἀναριθμήτους Ἀραβες χειρώσαντες καταμερίσαμε στοὺς ἵππεις μας. Τὴ Συρία⁵³ διοικήσαμε πρῶτος καὶ φιλανθρώπως, εἴκοσι περίπου χιλιάδες ψυχὲς βγάλαμε ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐγκαταστήσαμε στὴ Γαβαὼν. Καὶ οὕτως γινῶθι τί πρωτοφανεῖς νίκες χορήγησε ὁ Θεὸς στοὺς Χριστιανούς. Στὴν

πόλη Γαβαὼν βρήκαμε τὰ ἅγια πέδιλα τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μὲ τὰ ὁποῖα περπάτησε αὐτὸς ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ὁποία οἱ Ἑβραῖοι στὸ παρελθὸν εἶχαν νύξει καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία εὐθὺς ἐξῆλθε αἷμα καὶ ὕδωρ, καθὼς καὶ τὴν αἰχμὴ τῆς λόγχης⁵⁴. Στὴν ἴδια πόλη βρήκαμε καὶ τὴν τίμια κόμη τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστῆ Ἰωάννη. Λαβόντες ὅλα αὐτὰ τὰ ἀποκομίζουμε γιὰ νὰ τὰ φυλάξωμε στὴ θεοφύλακτο πόλη μας. Καὶ ἔτσι τὸν μῆνα Σεπτέμβριο Θεοῦ θέλοντος ὁδηγήσαμε τὰ θεόσωστα στρατεύματά μας στὴν Ἀντιόχεια. Καὶ / ὅλα αὐτὰ / γνωστοποιήσαμε στὴν ἐνδοξότητά σου γιὰ νὰ θαυμάσης πάντα ὅσα ἐγένοντο μὲ τὶς διαταγές μας, γιὰ νὰ δοξάσης καὶ σὺ τὴ μεγάλη φιλάνθρωπία τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἔχης γνώση τοῦ τί καλὰ νῦν ἐπράχθησαν ἢ κατὰ πόσον ἐπεκτάνθη τὸ κράτος τοῦ ἁγίου Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, πῶς μέχρι τοὺς τόπους αὐτοὺς ὑμνεῖται καὶ δοξολογεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, μεγαλύνεται ἡ βασιλεία μας μὲ τὸ ἐνδοξο ὄνομά μας, εὐλογεῖται καὶ ἐπαινεῖται ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ στόματός μας, διότι ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν μας ὑπέταξε αὐτοὺς / τοὺς ἐχθροὺς / μας. Καὶ γι' αὐτὸ ἅς εἶναι πάντα εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ⁵⁵.

Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Δερζηνῆς⁵⁶ καὶ τοῦ Ταρῶν πρωτοσπαθαρίου Λέοντος⁵⁷ ἐγινε σὲ μᾶς γνωστὸ ὅτι, ἂν καὶ εἶχες ὑποσχεθῇ, / μέχρι τώρα / δὲν ἔχεις δώσει τὸ Αἰγῶν κάστρον. Ἐμεῖς τώρα γράψαμε στὸν στρατηγὸ μας ὅπως οὔτε τὸ κάστρο νὰ πάρῃ οὔτε τὸ σιτάρι⁵⁸ ποὺ ὑποσχέθηκες, διότι τώρα δὲν μᾶς εἶναι ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ ὅσον ἀφορᾷ τὸ χρυσόβουλλο ποὺ στείλαμε, δῶσε το νὰ τὸ φέρουν στὸν στρατηγὸ μας, γιὰ νὰ τὸ στείλῃ αὐτὸς στὴ βασιλεία μας. Καὶ τρυγίσης κάθε καλὸ, ἓνα πρὸς ἓνα, κατὰ τὸ μόχθο σου καὶ τὴ σπορά σου”.

Παρ. 6 Επιτύμβιο ιαμβικό ποίημα του Ιωάννη Γεωμέτρη για τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή,
Τωμαδάκη, Ιωάννης Γεωμέτρης

Εἰς τὸν κύριον Ἰωάννην τὸν βασιλέα ἐπιτύμβια

Ἐνταῦθά μοι στὰς μικρόν, ὦ ξένε, χρόνον
καὶ προσβαλὼν φίλοικτον ὄμμα τῷ τάφῳ,
κλαῦσον τὰ θνητὰ τὰς ἐμὰς βλέπων τύχας
καὶ σπένδε θερμὸν δάκρυόν μοι κειμένῳ.
5 ἐγὼ πατὴρ φῦς εὐγενοῦς ἐξ ὁσφύος,
βλάστημα ῥίζης, πτόρθος ἰσχύος γέμων
πολλῷ παρήλθον φύντας εἰς εὐτολμίαν·
οὐπω γὰρ ἦν πᾶς καὶ φρενῶν εὐανδρία
ἥστραπτον ὅπλοις ἐν μέσῃ γῇ βαρβάρων.
10 οὐπω μὲν ἱππεύς, ἀλλ' ἀρίστευς ἦν ἅμα,
οὐπω δὲ πυρσοῖς ἐσκίαζον τὴν γένυν
πρώτοις ἰούλοις, ἀλλ' ἐπλήρουν τὴν χθόνα
ἐμῶν τροπαίων πᾶσαν. ἦνπερ Εὐφοάτης
15 ἐμὰς ὁ Χαβδᾶν χεῖρας ἔφριξεν μόνας,
τὴν ἵππον ἡντρέπισεν εἰς φυγὴν Ἄραψ.
ἐγὼ διδάσκω πρῶτος Αὐσόνων γένος
σιτῆναι πρὸς ἀστράπτουσιν αὐγὴν τοῦ ξίφους
κράνος τέ καὶ πρόσωπον ἐχθρῶν ἐν μάχαις.
20 ἐμὴ μάχαιρα καιρὸν οὐκ εἶχεν μάχης,
οὐκ εἶχον ἔργον χεῖρες αὐταὶ πολλάκις,
ἀλλ' ἐξαφῆκεν ἔντρομα πρὸς γῆν ξίφος.
ὅπλων δὲ χρήσις εὗρεσις νεωτέρων,
καὶ σχῆμα λαμπρὸν τῶν ἐμῶν παιδευμάτων
25 πέφυκεν ἔργον τῶν ἐμῶν τολμημάτων.
οὐ σῶμα θνητὸν οὐδὲ τρωτὸν ἐν μάχαις
αὐτουργὸν ἂν δόξειεν, ἀλλ' εἴ τις φύσις
ἄυλος ἄλλη καὶ βροτῶν ὑπερτέρα.

ἕως μὲν οὖν ἦν δεξιὰ σκέπουσά με
30 ἄνωθεν, ἡρίστευον, ἦνθουν, ἐκράτουν,
πᾶσαν μικροῦ τέθεικα δούλην τῷ κράτει,
ἦν ἐξανίσχων ἥλιος πρῶτος φλέγει.
ἐπεὶ δ' ἔρωσ με τῆς κακίστης ἐν βίῳ
τυραννίδος κατέσχε, φεῦ δυσβουλίας,
35 καὶ δεξιὰν ἥμαξα καὶ σκῆπτρον κράτους
ἥρπασα, πύργον συγγενῇ κατασπάσας.
τάντεῦθεν, οἴμοι, ποῖα καὶ πῶς ἂν φράσω;
πρῶτον μὲν ἔνδον ἢ κατήγορος φύσις
πικροῖς ἐκέντει νύγμασιν τὴν καρδίαν,
40 ἐκοπτόμην ἔσωθεν, ἐσπαρattoμένην
δεινὸν δικαστὴν τὴν συνείδησιν φέρων.
ἔπειτα πάντας τοὺς ὑπηκόους τρέμων
ψευδεῖς ὄνειρους καὶ σκιάς ὑποβλέπων,
πικρόν, πολυστένακτον ἦντλουν τὸν βίον,
45 λαγῶ βίον ζῶν ὁ πρὶν ἄτρομος λέων.

ζήσας δὲ πικροῦς καὶ βραχεῖς τάλας χρόνους,
φεῦ, τῷ τριπλήχει νῦν κατωκίσθην τάφῳ·
κεῖμαι δὲ νεκρὸς ὁ πτερωτὸς ἱππότης,
ὁ πρὶν δὲ χρυσαῖς ἐκπρεπῆς πανοπλίαις
50 ἐλικτὸς ἄρτι, νεκρικῶς ἐσταλμένος· |
ὁ δοὺς δὲ νίκας τὰς ἐμὰς ᾧδ' ἀς λύραις
νῦν παίγνιον, φεῦ, κωμικῶν ἀθυρμάτων·
ἐμῶν δὲ χειρῶν ἢ πυρὸς πρὶν ὀξύτης
στέρνων τε τούτων θυμοειδὲς στερρότης
55 ψυχρὰ κόνις νῦν καὶ σαπρὰ δυσωδία.
ἄνθος δ' ἐκεῖνο καὶ τὸ κάλλος ἐρρῦν,
στολαὶ δὲ λαμπραὶ, σχῆμα σεμνὸν τοῦ κράτους
καὶ σκῆπτρα καὶ τὸ στέμμα καὶ χρυσοῦς θρόνος,
ἔρρει τὰ πάντα. σὴ δὲ φρικτὴ μοι μόνη,
60 φρικτὴ, δικαστὰ καὶ βασιλεῦ μου, μένει
πρὸς πᾶσι τούτοις τῷ κατακρίτῳ κρίσις.
ἀλλ' ἴλεών μοι σπλάγχχνον ἐν δίκῃ νέμοις,
καὶ γὰρ Μανασσῇ κἂν τὸ πλῆθος σφαλμάτων
νικᾷ τὸ πλῆθος ἀστέρων, κἂν τὴν ψάμμον·
65 σόν, πλάστα, κάγῳ πλάσμα καὶ σὼν δακτύλων.

Παρ.7 Κατάλογος των αυτοκρατόρων της μακεδονικής δυναστείας και κατάλογος πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως κατά την περίοδο της μακεδονικής δυναστείας.

Μακεδονική δυναστεία

Βασίλειος Α΄	867-886
Λέων ΣΤ΄	886-912
Αλέξανδρος	912-913
Κωνσταντίνος Ζ΄ (πρώτη περίοδος)	913-920
Ρωμανός Α΄ Λεκαπηνός	920-944
Κωνσταντίνος (δεύτερη περίοδος)	944-959
Ρωμανός Β΄	959-963
Νικηφόρος Β΄ Φωκάς	963-969
Ιωάννης Α΄ Τζιμισκής	969-976
Βασίλειος Β΄	976-1025
Κωνσταντίνος Η΄	1025-1028
Ρωμανός Δ΄ Αργυρός	1028-1034
Μιχαήλ Δ΄	1034-1041
Μιχαήλ Ε΄	1041-1042
Ζωή και Θεοδώρα	1042
Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος	1042-1055
Θεοδώρα (δεύτερη περίοδος)	1055-1056
Μιχαήλ ΣΤ΄	1056-1057
Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός	1057-1059

Πατριάρχες κατά τη μακεδονική δυναστεία

Ιγνάτιος Α' (δεύτερη φορά)	867-877
Φώτιος (δεύτερη φορά)	877-886
Στέφανος Α'	886-893
Αντώνιος Β' Καυλέας	893-901
Νικόλαος Α' Μυστικός	901-907
Ευθύμιος	907-912
Νικόλαος Α' Μυστικός (δεύτερη φορά)	912-925
Στέφανος Β'	925-928
Τρύφων	926-931
Θεοφύλακτος	933-956
Πολύευκτος	956-970
Βασίλειος Α' Σκαμανδρινός	970-974
Αντώνιος Γ' Στουδίτης	974-979
Νικόλαος Β' Χρυσοβέργης	979-991
Σισσίνιος Β'	996-998
Σέργιος Β'	1001-1019
Ευστάθιος	1019-1025
Αλέξιος Α' Στουδίτης	1025-1043
Μιχαήλ Κηρουάριος	1043-1059

Παρ.8 Χάρτης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από το 950 ως το 1050.
http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2698/Istoria_B-Lykeiou_html-empl/index2_5.html

Παρ.9 Η εκκλησία του Νικηφόρου Β΄ Φωκά (Μεγάλος Περιστεριώνας) , όπου υπάρχει η παράσταση του έφιππου Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή στην Καππαδοκία.
<https://monuments.hist.auth.gr/index.php/2018/03/19/ekklisia-nikiforou-foka-cavusin>

α. Εξωτερική όψη του ναού

β. Τμήμα εσωτερικής όψης του ναού

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Analecta Bollandiana

AO

BMGS

CahArch

CFHB

CSHB

CSSH

DOP

JÖB

ODB

PMBZ I

PMBZ II

REB

SBS

SEER

TM

AB

Archiv Orientalní

Byzantine and Modern Greek Studies

Cahiers Archéologiques

Corpus Fontium Historiae Byzantinae

Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae

Comparative Studies in Society and History

Dumbarton Oaks Papers

Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik

The Oxford Dictionary of Byzantium

Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Erste Abteilung (641-867)

Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Zweite Abteilung (867-1025)

Revue des études Byzantines

Studies in Byzantine Sigillography

The Slavonic and East European Review

Travaux et Mémoires

Συντομογραφίες

βλ. : βλέπε

γρ. : γραμμάριο/α

εικ: εικόνα

κεφ.: κεφάλαιο

μετ. : μετάφραση

σελ. : σελίδα

Παρ. : Παράρτημα

b. (band, γερμανικά) : τόμος

vol. (volume, αγγλικά) : τόμος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Annae Comnenae, Alexias – Pars Prior – Prolegomena et Textus, Reinsch D. R. - Kambylis A. (ed.), Corpus Fontium Historiae Byzantinae, De Gruyter, Berlin 2001.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art - Volume 6 - Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda, Nesbitt J.- Morrisson C. (eds.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009.

Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection - Volume 3 Leo III to Nicephorus III. 717–1081. Part 2: Basil I to Nicephorus III (867-1081), Grierson P. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 1993.

Constantini Manassis, Breviarium Chronicum, Lampsidis O (ed.), Academia Atheniensis, 1996.

Georgius Cedrenus - Ioanne Scylitzae Ope, Tomus Alter, Bekker I., Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Weber, Bonnae 1839.

Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αποστολική Διακονία της Ελλάδος, Αθήνα 1993.

Ioannis Zonaras, Epitomae Historiarum, Dindorf L. (ed.), Teubneri, Lipsiae 1871.

Ioannis Scylitzae, Synopsis Historiarum, Thurn I. (ed.), Corpus Fontium Historiae Byzantinae, De Gruyter, Berlin 1973.

Leonis Diaconi, "Historiae", Historiae Libri Decem et Liber de Velitatione Bellica Nicephori Augusti, Benedicti Hash C. (ed.), Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Weber, Bonnae, 1828.

Matthew of Edessa, Chronicle, Bedrosian R. (ed.), Sources of the Armenian Tradition, N.J. 2017.

Michaelis Glycae, Annales, Bekker I. (ed), Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1836

Michaelis Psellos, Michaelis Pselli Chronographia, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, De Gruyter, Berlin 2014.

Theophanes continuatus, Bekker I. (ed), Weber, Bonn, 1838.

The Russian Primary Chronicle – Laurentian Text, Hazzard Cross S. – Sherbowitz-Wetzor O. P. (eds.), The Mediaeval Academy of America, Cambridge - Massachusetts 1953.

Yahya ibn Said d'Antioche, Histoire- Fascicule I, Kratchkovsky J. – Vasiliev A. (Eds.), Librairie De Paris, Paris 1924.

Yahya ibn Said d'Antioche, Histoire- Fascicule II, Kratchkovsky J. – Vasiliev A. (Eds.), Librairie De Paris, Paris 1932.

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

Arcifa L., Byzantine Sicily, *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 472-490

Alraum C., Wirkungsfeld Roms? Tendenzen in der süditalienischen Kirchenlandschaft im 8. und 9. Jahrhundert, *Southern Italy as Contact Area and Border Region during the Early Middle Ages*, Wolf K., Herbers K. (ed), Köln 2018, 273-292

Andreades A. M., Public Finances - Currency, Public Expenditure, Budget, Public Revenue, *Byzantium - An Introduction to East Roman Civilization*, Norman H. B. – Moss H. (eds.), Clarendon Press, Oxford 1948, 71-85.

Andreades A. M., The Economic Life of the Byzantine Empire - Population, Agriculture, Industry, Commerce, *Byzantium - An Introduction to East Roman Civilization*, Norman H. B. – Moss H. (eds.), Clarendon Press, Oxford 1948, 51-70.

Andriollo L., Les Kourkouas (IXe-XIe siècle), *Studies in Byzantine Sigillography 11 (2012)*, 57-87.

Angold M., Church and Society: Iconoclasm and After, *The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 249-250

Arcifa L., Byzantine Sicily, *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 472-495.

Arthur P., Byzantine Apulia, *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 453-471 .

Bennison A. K., *The Great Caliphs: The Golden Age of the 'Abbasid Empire*, Yale University Press, Yale 2010

Berkey J.P., *The Formation of Islam Religion and Society in the Near East 600–1800*, New York 2003.

Βλυσίδου Β. Ν., *Η Βυζαντινή Αριστοκρατία και η Κρατική Εξουσία (9ος-10ος αι.), Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία - Σύγχρονες Κατευθύνσεις της Έρευνας*, Λαμπάκης Σ. – Τρωιάνος Σ. Ν., Σαράντη Ε. Γ. – Λουγγής Τ. Κ. – Βλυσίδου Β. Ν. – Σαββίδης Α. Γ. Κ. (επιμ.), [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών], Ηρόδοτος, Αθήνα 2003, 107-124.

Βλυσίδου Β. Ν., *Η Πολιτική του Βασίλειου Λακαπηνού Έναντι της Δύσης*, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 17 (2006-2007), 111-129.

Βλυσίδου Β. Ν., *Η Συνωμοσία του Κουρκούα στο «Βίο Βασιλείου»*, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 6 (1985), 53-58.

Brett M., *The Fatimid Empire*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2017.

Brett M., *The Rise of the Fatimids - The World of the Mediterranean and the Middle East in the Fourth Century of the Hijra, Tenth Century CE*, Brill, Leiden – Boston – Koln 2001.

Brokkaar W., *Basil Lacapenus - Byzantium in the Tenth Century*, *Studia Byzantine et Neohellenica Neerlandica*, Barker W. F. – Van Gemert A. F. – Aerts W. J. (eds.), [Byzantina Neerlandica 3], Leiden 1972, 199-234.

Brousselle I., *L'intégration des Arméniens dans l'aristocratie Byzantine au IXe siècle, L'Arménie et Byzance. Histoire et Culture*, Garsoïan N. G. (ed.), Éditions de la Sorbonne, Paris 1996, 43-54.

Canard M., *La Date des Expéditions Mésopotamiennes de Jean Tzimiskès*, *Byzance et les Musulmans du Proche Orient*, Canard M (ed.), Variorum, London 1973 XIII, 99-108.

Canard M., *Les Sources Arabes de L'Histoire Byzantine aux Confins des xe et xie Siècles*, *Revue des Etudes Byzantiines* 19 (1961), 284-314.

Charanis P., *The Armenians in the Byzantine Empire*, *Studies on the Demography of the Byzantine Empire*, Charanis P. – Vryonis Jr. S. (ed.), Variorum Reprints, London 1972, 196-240.

Charanis P., *The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire*, *Comparative Studies in Society and History* 3.2 (1/1961), 140-154.

Cheyne J.-C., Le Culte de Saint Théodore Chez les Officiers de L'armée d'Orient, *Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία - Σύγχρονες Κατευθύνσεις της Έρευνας*, Λαμπάκης Σ. – Τρωιάνος Σ. Ν., Σαράντη Ε. Γ. – Λουγγής Τ. Κ. – Βλυσίδου Β. Ν. – Σαββίδης Α. Γ. Κ. (επιμ.), [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών], Ηρόδοτος, Αθήνα 2003, 137-154.

Cheyne J. C., Les Armeniens dans l'Armee Byzantine au Xe Siecle, *Travaux et Memoires* 18 (2014), 175-192

Cheyne J.-C., Pouvoir et contestations a Byzance (963-1210), Éditions de la Sorbonne, Paris 1996.

Dagron G., Emperor and Priest - The Imperial Office in Byzantium, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Darrouzès J., Sur La Chronologie du Patriarche Antoine III Stoudite, *Revue des Etudes Byzantines* 46(1988), 55-60.

Davids A., The empress Theophano. Cambridge University Press, Cambridge 1995.

Decker M. J., The Byzantine Art of War, Westholme Publishing, Pennsylvania 2013.

Downey G. The Tombs of the Byzantine Emperors at the Church of the Holy Apostles in Constantinople, *The Journal of Hellenic Studies* 79 (1959), 27-51

Ensslin W., The Emperor and the Imperial Administration, *Byzantium - An Introduction to East Roman Civilization*, Norman H. B. – Moss H. (eds.), Clarendon Press, Oxford 1948, 268-307.

Farag W., Byzantium and its Muslim Neighbours During the Reign of Basil II (976-1025), University of Birmingham, Birmingham 1979.

Farag W., The Aleppo Question – A Byzantine-Fatimid Conflict of Interests in Northern Syria in the Later 10th Century, *Byzantine and Modern Greek Studies* 14 (1990), 44-59.

Fine J., The Early Medieval Balkans - A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century, The University of Michigan Press, Michigan 1983.

Franklin S. – Shepard J., The Emergence Of Rus 750-1200, Longman, London – New York 1996.

Frankopan P., Land and Power in the Middle and Later Period, *The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 112-142.

Fueg F., Corpus of the Nomismata from Anastasius II to John I in Constantinople, 713-976. Structure of the Issues - Corpus of Coin Finds - Contributions to the Iconographic and Monetary History, Classical Numismatic Group, Lancaster - London 2007.

Garland L., Byzantine Empresses - Women and Power in Byzantium - AD 527-1204, Routledge, London and New York 1999.

Garrood W., The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo - 959-965, *Anatolian Studies* 58 (2008), 127-140.

Garrood W., The Illusion of Continuity: Nikephoros Phokas, John Tzimiskes and the Eastern Border, *Byzantine and Modern Greek Studies* 37.1 (2013), 20-34.

Garsoïan N. G., The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire, *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire* Washington, Ahrweiler H., Laiou A. (ed.), Harvard University Press, Harvard 1998, 53-124.

Gay, J., L' Italie meridionale et l'empire Byzantin depuis l'avenement de basile 1o jusqu'a la prise de Bari par les Normands (867- 1071). Universite de Paris, Paris 1904.

Grierson P., Byzantine Coins, University of California Press, Berkeley – Los Angeles 1982.

Grierson P., Βυζαντινή Νομισματοκοπία, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2007.

Grumel, Le patriarcat et les patriarches d'Antioche sous la seconde domination byzantine (969-1084), *Echos D' Orient* 33 (1934), 129-147.

Guillard, "Le Recteur" Recherches sur le institutions byzantines II : Cheynet, Pouvoir et contestations a Byzance (963-1210), Éditions de la Sorbonne, Paris 1996.

Haldon J., Οι Πόλεμοι του Βυζαντίου - Μάχες και Εκστρατείες της Βυζαντινής Εποχής, Τουρίκης, Αθήνα 2004.

Haldon J., Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204, UCL Press, London 1999.

Haldon J., Social Elites, Wealth and Power, *The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 168-211.

Hanak W. K., The Infamous Svjatoslav - Master of Duplicity in War and Peace?, *Peace and War in Byzantium - Essays in Honor of George T. Dennis. S.J.*, Miller T. S. –

Nesbitt J. (eds.), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1995, 138-151.

Harvey A. Οικονομική ανάπτυξη στο Βυζάντιο (900-1200), Αθήνα, 1997

Harris, Constantinople Capitale of Byzantium, Bloomsbury Academic, Bloomsbury 2009

Herrin, J., Women and Empire in Byzantium- Unrivalled Influence. Princeton University Press, Princeton 2013.

Hupchick D. P., The Bulgarian-Byzantine Wars for Early Medieval Balkan Hegemony - Silver-Lined Skulls and Blinded Armies, Palgrave – Macmillan, London 2017.

Hussey J. M., The Orthodox Church in the Byzantine Empire, Oxford University Press, Oxford 1990.

Jolivet – Levy C. Les Eglises Byzantines de Cappadoce , Paris, 1991

Kaldellis A., Did Ioannes I Tzimiskes Campaign in the East in 974?, *Byzantion* 84 (2014), 235-240.

Kaldellis A., Streams of Gold, Rivers of Blood - The Rise and Fall of Byzantium - 955 A.D. to the First Crusade, Oxford University Press, New York 2017.

Καρπόζηλος, Α., Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι τ. Β' (8^{ος}- 10^{ος} αι.), Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2002

Καρπόζηλος, Α., Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι τ. Γ' (11^{ος}- 12^{ος} αι.), Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2009

Κατή Ε. Δ., Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Πολύευκτος (956-970), Θεσσαλονίκη 2016.

Kazhdan A., State, Feudal, and Private Economy in Byzantium, *Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993), 83-100.

Kennedy H., Byzantine-Arab Diplomacy in the Near East From the Islamic Conquests to the Mid Eleventh Century, *Byzantine Diplomacy*, Shepard J. – Franklin S. (eds.), Variorum, Aldershot 1992, 133-143.

Κόλιας Τ. Γ., Νικηφόρος Β' Φωκάς (963-969) Ο στρατηγός αυτοκράτωρ και το μεταρρυθμιστικό του έργο, Αθήνα , 1993

Κουντουρά-Γαλάκη Ε., Μικρά Ασία των θεμάτων, Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών - Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 1998

Kreutz B. M., Before the Normans. Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries, Pennsylvania, 1991

Laiou A. E., Exchange and Trade, Seventh-Twelfth Centuries, *The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century - Vol. I-III*, Laiou A. E. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2002, 697-770.

Laiou A., Family Structure and the Transmission of Property, *The Social History of Byzantium*, Haldon J. (ed), United Kingdom, 2009, 51-75

Laiou A. - Morrisson C., The Byzantine Economy, Cambridge 2007

Λαΐου Α., Η Διαμόρφωση της Τιμής της Γης στο Βυζάντιο, *Βυζάντιο - Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*, Αβραμέα Α. – Λαΐου Α. – Χρυσός Ε. (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2003, 339-348.

Lauxtermann, M. D., Byzantine Poetry from Pisides to Geometres: Texts and Contexts, Wien 2003.

Lefort J., The Rural Economy - Seventh-Twelfth Centuries, *The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century - Vol. I-III*, Laiou A. E. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2002, 231-310.

Lilie R.J. Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία, Αθήνα, 2011

Maclean, S., Ottonian Queenship. Oxford University Press, Oxford 2017.

Maksimovic L., Το Τακτικόν του Εσκοριάλ και οι αλλαγές της Επαρχιακής Διοίκησης στο Βυζάντιο, *Βυζάντιο - Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*, Αβραμέα Α. – Λαΐου Α. – Χρυσός Ε. (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2003, 361-368.

Maladakis V., The Coronation of the Emperor on Middle Byzantine Coinage: a Case of Christian Political Theology (10th-MID 11th C.), *Numismatic, Sphragistic and Epigraphic Contributions to the History of the Black Sea Coast. International Conference in memory of Dr. Milko Mirchev*, Varna 2002, 342-360

Mango C. A., The Brazen House – A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople, I Kommission hos Munksgaard, København 1959.

Mango C. A., The Palace of the Boukoleon, *Cahiers Archeologiques* 45 (1997), 41-50.

Marazzi F, Byzantines and Lombards, *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 169-199.

Marazzi F, Byzantine Naples and Gaeta, *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 405-433.

Μαρκόπουλος Α., Η Ιστοριογραφία των Δυνατών Κατά τη Μεσοβυζαντινή Περίοδο - Ο Ιωάννης Κουρκούας στην Ιστορική Συγγραφή του Πρωτοσπαθάρη και Κριτή Μανουήλ, *Εύεργεσία. Τόμος Χαριστήριος στον Παναγιώτη Ι. Κοντό*, Προμπονάς Ι. Κ. – Βαλαβάνης Π. (επιμ.), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2006, 397-405.

Μαρκόπουλος Α., Ίωσήφ Βρίγγας. Προσωπογραφικά Προβλήματα και Ίδεολογικά Ρεύματα, *Βυζαντινά Σύμμεικτα 4* (1979), 87-115.

McCormick M., *Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

McGeer E., *Sowing the Dragon's Teeth - Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Dumarton Oaks, Washington D.C. 2008.

McGrath S., The Battles of Dorostolon (971) - Rhetoric and Reality, *Peace and War in Byzantium - Essays in Honor of George T. Dennis. S.J.*, Miller T. S. – Nesbitt J. (eds.), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1995, 152-164.

McGuckin J. A., Antioch, Patriarchate of, *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, McGuckin J. A. (ed), United Kingdom, 2011

Mendieta A., Athanasios the Athonite, the founder of Lavra, and the First Typikon of John Tzimiskes, *Berliner Byzantinistische Arbeiten 41* (1972), 63-66

Morris R., Documents Athos, *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Jeffreys E., Haldon J., Cormack R. (ed) , Oxford , 2008, 91

Μπαρτικιάν Μ., Αρμενοβυζαντινά: Σχέσεις του Αρμενικού Κράτους με το Μεσαιωνικό Ελληνισμό - Ιστορικές Συμβολές, Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2007

Nef A. , Byzantium and Islam in Southern Italy (7th–11th Century), *A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 200-224.

Νικόπουλος Α. Β., Η Διάπλαση του Αρχαίου Καθεστώτος του Αγίου Όρους Ι - Η Βυζαντινή Περίοδος (8ος αι. - αρχές 15ου αι.), Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 2021.

Norwich J. J., *Byzantium - The Apogee*, Viking, New York 1991.

Obolensky D., *The Byzantine Commonwealth - Eastern Europe, 500-1453*, Praeger Publishers, New York – Washigton 1971.

Obolensky D., *The Empire and its Northern Neighbours, Byzantium and the Slavs: Collected Studies*, Obolensky D. – Dujcev I. (eds.), Variorum Reprints, London 1971, 473-518.

Oikonomides N., *Le Dédoublement de Saint Théodore et les Villes d'Euchaïta et d'Euchaneia, Analecta Bollandiana 104.3-4 (1986), 327-335.*

Oikonomides N., *Les Listes de Preseance Byzantines de IXe et X^e siecles*, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1972.

Oikonomides N., *Social and Economic Life in Byzantium*, Zachariadou E. (ed), Padstow, 2004

Oikonomides N. A., *The Role of the Byzantine State in the Economy, The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century - Vol. I-III*, Laiou A. E. (ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2002, 973-1058.

Ostrogorsky G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους - Τόμος Πρώτος*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1979.

Ostrogorsky G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους - Τόμος Δεύτερος*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1979.

Παναγοπούλου Α. Θεοφανώ - *Η βυζαντινή αυτοκράτειρα της Γερμανίας πρέσβειρα του βυζαντινού πολιτισμού στη Δύση*, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2008

Πέννα, Β., *Βυζαντινό νομισματικό σύστημα: παραγωγή και κυκλοφορία, Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Γραμματικοπούλου (επιμ.), Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, 2002, 65-84

Prigent V., *Byzantine Administration and the Army, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 140-168

Prigent V., *Mints Coin Production and Circulation, A Companion to Byzantine Italy*, Cosentino S. (ed), Brill, Leiden , 2021, 328-359

Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Erste Abteilung (641-867), Lillie R.-J., Ludwig C., Pratsch T., Rochow I. (eds), De Gruyter, New York 1999

Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Zweite Abteilung (867-1025), Lillie R.-J., Ludwig C., Pratsch T., Rochow I. (eds), De Gruyter, New York 2017

Rodley L., The Pigeon House Church - Çavus, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 33 (1983), 301-339.

Runciman S., Η Βυζαντινή Θεοκρατία, Δόμος, Αθήνα 1982.

Runciman S., The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign - A Study of Tenth-Century Byzantium, Cambridge University Press, Cambridge 1929.

Santagati L., Storia di Bizantini di Sicilia Caltanissetta, Edizioni Lussografica Caltanissetta, Caltanissetta 2012

Schlumberger G., Η Βυζαντινή Εποποιία κατά τα Τέλη του Ι' Αιώνας, Αθήνα 1977

Schutz, H., The medieval empire in central Europe Dynastic continuity in the Post-Carolingian Frankish Realm, 900- 1300. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2010

Seibt W., Die Skleroi- Eine prosopographisch-sigillographische Studie, Wien, 1976

Settipani C.. Continuité des élites à Byzance durant les siècles obscurs: les princes caucasiens et l'Empire de VIe au IXe siècle, Paris, 2006

Seyfeli C., Byzantine Paulicians - Beliefs and Practices, *ULUM* 3/1 (2020), 45-68.

Shepard J., Emperors and Expansionism - From Rome to Middle Byzantium, *The Expansion of Orthodox Europe - Byzantium the Balkans and Russia*, Shepard J. (ed.), Ashgate, Surrey 2007, 65-92.

Shepard J., Equilibrium to Expansion (886–1025), *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500–1492*, Shepard J. (ed.), Cambridge University Press, Cambridge 2008, 493-536.

Shepard J., Some Problems of Russo-Byzantine Relations c.860-c.1050, *Savonic and Eastern European Revue* 52 (1/1974), 10-33.

Σοφούλης Π., Ο Βυζαντινο-ρωσικός Ανταγωνισμός στη Βαλκανική και στην Κριμαία, *Το Βυζάντιο και η Ρωσία του Κίεβου (882-1240)*, Καρδαράς Γ. Θ. (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2020, 41-56.

Starr J., Notes on Byzantine Incursions into Syria and Palestine (?), *Archiv Orientalni* 8 (1936), 91-95.

Stephenson P., Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans – 900 – 1204, Cambridge University Press, Oxford 2000.

Τακιρτάκογλου Κ., Η Αρμενία μεταξύ Βυζαντίου και Χαλιφάτου (885-929) , Αθήνα, 2018

Τακιρτάκογλου Κ., Οι Πόλεμοι Μεταξύ του Νικηφόρου Φωκά και των Αράβων, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 25 (2015), 57-114.

Takirtakoglou K. The Armenians in the Byzantine and Fatimid militaries in the eleventh century, *War in Eleventh Century Byzantium*, Theotokis G. (ed) and Mesko M. , New York, 2021 , 196-217

Ter-Ghewondyan A. The Arab Emirates in Bagratid Armenia, Erevan 1965

The Oxford Dictionary of Byzantium - Volume I-III, Kazhdan A. P. (ed.), Oxford University Press, Oxford 1991.

Thierry N., Un Portrait de Jean Tzimiskès en Cappadoce, *Travaux et Memoires* 9 (1985), 477-484.

Thomson R. W., Constantinople and Early Armenian Literature, *Armenian Constantinople* 9 (2010), 19-38

Tobias N., Basil I (867-886), the Founder of the Macedonian Dynasty: A Study of the Political and Military History of the Byzantine Empire in the Ninth Century, The State University of New Jersey, 1970

Treadgold W., A History of the Byzantine State and Society, Stanford University Press, Stanford 1997.

Τζουμέρκας Π., Η Εκκλησία Αντιοχείας - Συνοπτική παρουσίαση, *Τιμητικός Τόμος Νικολάου Μποχλόγυρου*, Ίδρυμα Παιδαγωγικών Μελετών και Εφαρμογών, Αθήνα 2014, 371-419.

Τωμαδάκη Μ., Ιωάννης Γεωμέτρης, Ιαμβικά Ποιήματα. Κριτική έκδοση, μετάφραση και σχόλια. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2014.

Vasiliev A. A., History of the Byzantine Empire 324-1453, Madison 1952.

Von Falkenhausen V., The Tyranny of Distance? Die byzantinischen Provinzen in Süditalien und Konstantinopel (7.–11. Jahrhundert), *Southern Italy as Contact Area and Border Region during the Early Middle Ages*, Wolf K., Herbers K. (ed), Köln 2018, 185-228.

Von Falkenhausen V., Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert , Wiesbaden 1967.

Walker P. E., A Byzantine Victory Over the Fatimids at Alexandretta, *Byzantion* 42.2 (1972), 431-440.

Walker P. E., The "Crusade" of John Tzimiskes in the Light of New Arabic Evidence, *Byzantion* 47 (1977), 301-327.

Walter C., The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition, New York, 2016

Whittow M., The Making of Byzantium - 600-1025, California Press, Berkeley – Los Angeles 1996.

Χρήστου, Ε., Έργα και ημέρες δυτικών απεσταλμένων στην Κωνσταντινούπολη από την εποχή της Εικονομαχίας ως το Σχίσμα (726- 1054). Ίδρυμα Γουλανδρή- Χορν, Αθήνα 2000

Χριστοφιλοπούλου Α., Το Πολίτευμα και οι Θεσμοί: Χριστοφιλοπούλου Α., Το Πολίτευμα και οι Θεσμοί της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1204 – Κράτος – Διοίκηση – Οικονομία – Κοινωνία, Αθήνα 2004.

Zacos G. – Veglery A., Byzantine Lead Seals 1.1, Benteli, Basel 1972.

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

<https://manowcehistorykow.blogspot.com/2016/09/bizantyjskie-zroda-kultu-maryjnego.htm> (Τελευταία επίσκεψη: 17/4/2025)

https://www.palaiochori.gr/2018/03/blog-post_36.html (Τελευταία επίσκεψη: 17/4/2025)

http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2698/Istoria_B-Lykeiou_html-empl/ind (Τελευταία επίσκεψη: 17/4/2025)

https://monuments.hist.auth.gr/index.php/2018/03/19/ekklisia-nikiforou-foka-cavusin_ex2_5.html (Τελευταία επίσκεψη: 17/4/2025)

<https://www.wildwinds.com/coins/byz/anonymous/i.html> (Τελευταία επίσκεψη: 17/4/2025)